GR. BRÂNCUȘ

VOCABULARUL AUTOHTON AL LIMBII ROMÂNE

GR. BRÂNCUȘ

OCABULARUL AUTOHTON AL LIMBII ROMÂNE

Editura Științifică și Enciclopedică
București, 1983

Coperta : OLIMPIU POPA

PREFAȚĂ

Am cercetat în lucrarea de față fondul lexical de origine traco-dacă pe care româna îl are în comun cu albaneza. Ne-am impus această limitare a cercetării din convingerea că vechea metodă a comparației cu albaneza este calea cea mai sigură de a descoperi și explica vocabularul autohton al românei. Practicarea cu succes a acestei metode presupune cunoașterea aprofundată a istoriei celor două limbi și, în mod special, certitudinea că elementele comparabile din albaneză se explică prin caracterul indoeuropean al acestei limbi.

Am organizat materia cărții noastre în două mari părți. În prima parte, precedată de un capitol introductiv ce cuprinde precizări de metodă, am cercetat monografic cuvintele pe care le atribuim substratului. Am grupat aceste elemente în : sigure și probabile. Se subînțelege de aici că nu considerăm acest domeniu de cercetare ca fiind încheiat.

Am comparat cele două limbi din perspectiva unui stadiu străvechi al evoluției lor ; de aceea, am utilizat, atît pentru română cît și pentru albaneză, un bogat material popular, arhaic, dialectal, onomastic. Pentru albaneză, am folosit materialele publicate în ultimele decenii, mai ales studiile regretatului Eqrem Çabej. Am apelat permanent la vechile texte albaneze, precum și la varianta în uz a albanezilor din Italia. Dintre numeroasele ipoteze privind originea fiecărui cuvînt în parte, le-am reținut numai pe acelea care prezintă, din punctul nostru de vedere, un temei științific. Am susținut cu fapte și argumente noi soluțiile etimologice plauzibile. Interpretările noastre sînt prudente, menținute riguros în marginile obiectivității și

ale certitudinii. Se oferă, astfel, cititorului, o imagine reală, deși incompletă, a domeniului lexical autohton.

În partea a doua a cărții, ne-am îndreptat atenția asupra cîtorva aspecte particulare ale fondului autohton sigur : structura fonetică și morfologică, semantica, răspîndirea dialectală, poziția în ansamblul lexicului, toate acestea în raport cu corespondentele albaneze și cu elementele latine moștenite. Din examinarea acestor aspecte se constată că elementele în discuție aparțin cu siguranță substratului și că au fost transmise românei ca elemente „latinești".

Concluziile generale ale cercetării noastre rezultă din analiza obiectivă a faptelor : cele cca 90 de cuvinte comune cu albaneza nu sînt împrumuturi tîrzii din această limbă. Explicația prin albaneză nu implică în mod necesar și împrumutul. Aceste cuvinte au intrat în latina carpato-dunăreană direct din graiul geto-dacilor în procesul de bilingvism al acestora, constituind, așadar, mărturia cea mai de preț a continuității românilor pe acest teritoriu.

Autorul

ABREVIERI

a. = anul
acc. = accentuat
adj. = adjectiv
adv. = adverb
alb. = albanez(ă)
andal. = (dial.) andaluzian
ap. = apud
ar(om). = (dial.) aromân
arm. = armean(ă)
avest. = avestic
ban. = bănățean
bg. = bulgar(ă)
bot. = botanic
ceh. = ceh(ă)
celt. = celtic
cf. = confer
cimer. = cimerian
col. = colectiv
com. = comun
comp. = comparativ
dac. = dacic
dalm. = dalmată
der. = derivat
dial. = dialectal
dim. = diminutiv(al)
dr. = dacoromân(ă)
ed. = ediția
emil. = (dial.) emilian
e.n. = era noastră
ex. = exemplu
expr. = expresie
fam. = familiar
fig. = figurat
fr. = francez(ă)
friul. = (dial.) friulan
gep. = gepidic
germ. = german(ă)
gh. = (dial.) gheg
got. = gotic
gr. = greacă
h. = harta
ibid. = ibidem
id. = idem
i.e. = indo-european
ilir. = iliric
ind. = indian(ă)
interj. = interjecție
ir. = (dial.) istroromân
iran. = iranian(ă)
isl. = islandez(ă)
it. = italian(ă)
î. = înainte
înv. = învechit
lat. = latin(ă)
l.c. = lucrarea citată
let. = leton(ă)
lit. = lituanian(ă)
lit. = literal
loc. = locuțiune
loc. cit. = locul citat
lomb. = (dial.) lombard
maced. = macedonean(ă)
magh. = maghiar(ă)
megl. = (dial.) meglenoromân
mesap. = mesapic(ă)
mold. = moldovenesc
ms. = manuscris
ngr. = neogreacă
n.pers. = nume de persoană
n.pr. = nume propriu
nr. = număr
olt. = oltenesc
onomat. = onomatopee
op.cit. = opus citatum
p. = pagina
pct. = punctul cartografic
pers. = persan(ă)
piem. = (dial.) piemontez

pl. = plural
pol. = polonez
pop. = popular
pref. = prefix
prov. = provensal
rad. = radical
reg. = regional
rom. = român(ă)
rus. = rus(ă)
s. = sub
sanscr. = sanscrit(ă)
sb. = sîrbă
scr. = sîrbocroată
s.f. = substantiv feminin
sg. = singular
sin. = sinonim
sl. = slav(ă)
slov. = sloven(ă)
s.m. = substantiv masculin
s.n. = substantiv neutru
sp. = spaniol(ă)
subst. = substantiv
suf. = sufix
s.v. = sub voce
ş.a. = şi altele
ş.u. = şi următoarele
t. = (dial.) tosc
tc. = turc(ă)
top. = toponim
trac. = tracic
ucr. = ucrainean(ă)
v. = vezi
var. = variantă
vb. = verb
vegl. = (dial.) vegliot
ven. = (dial.) veneţian
zend. = zendic

I. INTRODUCERE

Elementele autohtone din limba română reprezintă și astăzi, după mai bine de un secol de cercetări asidue, domeniul cel mai puțin elucidat al istoriei acestei limbi. În ciuda bibliografiei imense de care dispunem, rezolvarea unora dintre complicatele probleme ale substratului traco-dac al românei nu depășește încă sfera ipotezelor. E de la sine înțeles că principala cauză a dificultăților chinuitoare în fața cărora se află cercetătorul vine din necunoașterea limbii de substrat la care să poată fi raportate presupusele elemente nelatine din română. Faptele extrem de puține prin care este atestată traco-daca, transmise în transcrieri latinești și grecești aproximative, sînt greu de interpretat etimologic și ajută la explicarea sigură numai a cîtorva dintre cuvintele românești autohtone. Numele de rîuri mari de pe teritoriul României se explică prin hidronimia antică locală, după cum atestări antice stau și la baza numelui munților *Carpați*, dar nici un nume comun din română, cu puține excepții (*druete*, *mal*, *mare* adj.), nu poate fi raportat la onomastica traco-dacă. Glosele (și, în general, repertoriul de nume comune traco-dace întocmit prin studiul vocabularului scrierilor grecești și latinești antice), ca și puținele inscripții, sînt aproape inutilizabile (totuși, *mazăre*, *mînz*, *brusture*?) la stabilirea etimologiei numelor comune atribuite substratului.

Pentru unele etimologii se apelează la materialul comparativ oferit de alte limbi (ilira, vechea macedoneană, vechea greacă) vorbite în antichitatea preromană în Balcani, pe considerentul ipotetic că unele cuvinte aveau o circulație mai largă, deci existau și în traco-dacă, de unde s-au transmis românei. Mai mult, reconstrucția etimonurilor traco-dace e posibilă și prin comparația cu alte idiomuri

indo-europene mai îndepărtate de aria tîrzie a traco-dacilor sau cu care, în anumite epoci, traco-daca a putut veni în contact (balto-slave, germanice, indo-iraniene etc.). Cu puține excepții, rezultatele acestor comparații nu sînt însă sigure. Grija cercetătorului este de a dovedi în primul rînd că cuvintele românești comparate nu s-au abătut în evoluția lor de la regulile care au acționat în procesul de formare a românei comune, precum și aceea de a reconstrui formele latinești și apoi traco-dace ale acestor cuvinte, căci româna le-a moștenit prin latina carpato-dunăreană, pe care și-au însușit-o traco-dacii romanizați. Reconstrucția aceasta, condusă, în ultimă analiză, spre radicalele indoeuropene, este extrem de anevoioasă, pentru că, așa cum se știe, orice reconstrucție trebuie să pornească de la o comparație între cel puțin doi termeni. Or, în cazul în care al doilea termen al comparației nu există, refacerea formei inițiale este, în mod obiectiv, foarte dificilă, iar rezultatul ei, nesigur[1].

Așa stau lucrurile în vocabular. În materie de morfologie și sintaxă (și chiar în fonetică), practicarea unei reconstrucții care să pornească în exclusivitate de la datele românei comune este aproape imposibilă. De aici și explicația faptului că numeroși cercetători reduc numai la vocabular aportul substratului la formarea românei comune, negînd, deci, caracterul autohton al multor elemente din afara vocabularului.

Aproape toți cercetătorii care s-au aplecat asupra problemelor substratului românesc sînt de acord cu teza că cele mai sigure elemente românești moștenite din traco-dacă sînt cele care au corespondente identice sau asemănătoare în albaneză. Așadar, comparația cu albaneza reprezintă o cale metodologică, deși indirectă, de mai mare eficiență privind descoperirea elementelor preromane din română. De altfel, confruntarea cu albaneza (mai exact cu elementele latine din albaneză, care sînt foarte numeroase) se impune și în cercetările privind reconstrucția caracteristicilor latinei balcanice, fază anterioară românei comune[2].

---

[1] Vezi, în acest sens, Al. Rosetti, RRL, XII, 1967, p. 163—164 ; Id., SCL, XXI, 1970, 513—515, critici severe adresate cercetătorilor care practică această metodă.

[2] Pușcariu, *Études*, 64—120. Pentru elementele latine din albaneză, a se vedea, în afara lucrărilor mai vechi datorate lui Miklosich, G. Meyer,

Prin tabelele de corespondențe fonetice întocmite de C. Treimer [1] și reluate de unii lingviști, s-a arătat că există diferențe mari de la română la albaneză. Astfel, unele sunete albaneze au în română cîte două, trei sau chiar patru corespondente, contextul fonetic fiind același. De exemplu, alb. *th* corespunde în română cu *s*, *ts*, *č*, *f* : *thar-bët — sarbăd*, *thark — țarc*, *thump — ciump*, *thërrimë — fărîmă ;* alb. *sh* îi corespund trei sunete în română : *s*, *ș*, *č* : *shkrumb — scrum*, *këpushë — căpușă*, *shut — ciut ;* lui *dh* îi corespund *z* și *d* : *vjëdhull — viezure*, *shkardhë — zgardă ;* lui *ë* îi corespund două sunete : *ă* și *e* : *gjymës* — v. rom. *ğumetate*, *thërrimë* — v. rom. *fărămă* etc. Această confruntare duce la concluzia valabilă că în română cuvintele respective nu trebuie puse pe seama influenței albaneze, pentru că, altfel, ar fi fost firesc ca același sunet albanez să nu fi avut tratamente diferite în română. Cu toate acestea, nu ne putem dispensa de comparația cu albaneza, chiar dacă ea nu este decît o operație preliminară în cercetarea etimologică propriu-zisă. Orice cuvînt românesc presupus a proveni din substrat (prin eliminarea posibilităților de a avea altă origine : latină, slavă, greacă etc.) trebuie căutat înainte de toate în albaneză, aceasta fiind singura metodă prin care se poate spune ceva sigur în legătură cu originea lui preromană. Evident, comparația nu trebuie făcută la nivelul contemporan al celor două limbi, ci la stadiul lor străvechi, al românei comune, respectiv al albanezei comune [2]. Stabilind prin fonetică istorică variantele inițiale, observăm că tabloul de corespondențe fonetice se modifică mult, că diferențele de la o limbă la alta scad simțitor. Cele mai multe transformări fonetice s-au produs în albaneză ; dimpotrivă, în română expresia fonică a elementelor din substrat s-a conservat mai bine.

Corespondentele albaneze au numeroase variante dialectale, multe dintre ele fiind însă de dată relativ recentă,

---

N. Jokl, Tagliavini etc., studii mai recente ca : E. Çabej, *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnwörter im Albanesischen*, RRL, VII, 1962, 161—199 ; H. Mihăescu, *Les éléments latins de la langue albanaise*, RESEE, IV, 1966, p. 5—33 ; Harald Haarmann, *Der lateinische Lehnwortschatz im Albanischen*, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1972.

[1] C. Treimer, ZRPh, XXXVII, 398 ș.u. ; Rosetti, ILR, 268 ș.u.

[2] Cf. Gr. Brâncuș, SCL, XVII, 2, 1966, 207 ; cf. și ILR, II, 319—320 ; Vraciu, LR, XIX, 2, 1970, 107 ; Russu, *Elem.*, 95.

căci nu depășesc, în trecut, începutul epocii literare albaneze (secolele al XV-lea — al XVI-lea). Faptul acesta e dovedit de marea apropiere dintre graiurile de tip tosc vorbite în coloniile arbărește din Italia și Grecia (formate din albanezi tosci emigrați mai ales în cursul secolului al XV-lea) și ghega de nord din textele tipărite în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Așadar, într-o perioadă mai veche, albaneza era mult mai unitară decît astăzi [1]. Cu toate acestea, există unele trăsături dialectale foarte vechi, anterioare secolului al XV-lea, pentru a căror stabilire se impune ca metodă necesară, între altele, și comparația cu româna, precum și cu limbile balcanice vecine în care au intrat, de timpuriu, cuvinte albano-române străvechi. Reconstrucția variantelor inițiale albaneze este extrem de utilă pentru stabilirea etimologiei cuvintelor românești.

În continuare, vom lua în discuție cîteva transformări fonetice străvechi suferite de cuvintele albaneze care prezintă astăzi deosebiri față de corespondentele românești.

Asurzirea oclusivelor și a spirantelor finale în dialectul tosc este, după toate probabilitățile, o particularitate dialectală foarte veche, mai ales că aceasta caracterizează și albaneza din Italia și Grecia. Există cîteva indicii că în albaneza comună primitivă oclusivele și spirantele finale erau sonore și că afonizarea lor în toscă a reprezentat o inovație: 1. fenomenul afonizării nu apare în ghegă, dialect mai conservator decît tosca; mai mult, și în toscă există cuvinte care se abat de la regula afonizării; 2. la formele determinate cu articol definit, consoana finală și-a conservat sonoritatea: *breth* — art. *bredhi*, *bunk* — art. *bungu* (deci și postpoziția articolului definit e un fenomen anterior afonizării consoanelor finale); 3. cuvintele trace sau ilire la care e posibilă raportarea unor elemente albaneze conțin la finală consoană sonoră: alb. *mës* — *mëzi* se compară cu baza traco-iliră atestată *menz-*; 4. corespondentele românești, care reflectă, de regulă, fonetisme mai vechi, au la finală consoană sonoră: *brad*, *mînz* (rom. com. **bradzu*, *məndzu*). Rezultă de aici că cuvintele autohtone românești de felul lui *brad*, *gard*, *bung(et)*, *murg*, *grumaz*, *mînz* etc. trebuie raportate la acele variante

[1] Cf. Çabej, SCL, X, 4, 1959. 528; Id., SGJ, IV, 192.

albaneze care au finală sonoră: *bredh (*bradh)*, *gardh*, *bung*, *murg*, *gërmaz*, *mëz* etc., cunoscute astăzi în ghegă.

Spirantele interdentale albaneze *th* și *dh* sînt, cel puțin în cîteva dintre situațiile care ne interesează direct, rezultatul evoluției palatalelor indoeuropene **k'*, respectiv **g'*, prin intermediul africatelor *ts* (alb. *c)*, respectiv *dz* (sau *d'z*)[1]. Dubletele actuale; *cipë — thipë*, *cicë — thithë*, *cjap — cap — thjap* etc. ar dovedi, după Jokl, că în faza străveche a albanezei un fonem *th* nu exista, că variantele cu *c* sînt mai vechi decît celelalte. De acord cu învățatul vienez, Çabej adaugă un șir de alte dublete care se explică, etimologic, din teme comune: *acaroj*, *carac*, *curr—ther*, *cermë — therm*, *cërmok — thërmoj*, *cmak*, *cimak — thumb* etc. Se adaugă aici și varianta *-c* a sufixului diminutival *-th: thimth — thimc*. Așadar, cuvinte românești ca *țap*, *țarc*, *țeapă* presupun ca termeni albanezi de comparație forme cu *ts (=c)*, nu cu *th*. Dintre variantele albaneze de astăzi: *thjap*, *cjap*, *cap*, ultima trebuie considerată ca fiind cea mai veche. De asemenea, *cark* (comp. și ngr. τσάρκος) este anterioară variantei *thark*, iar *thep* (un plural singularizat) presupune o formă mai veche cu *c*-, la care trebuie raportat rom. *ț(e)apă*.

La fel, unele cuvinte albaneze cu *dh: dhallë*, *vjedhull*, cu care se compară rom. *(d)zară*, *vie(d)zure*, conțineau în faza străveche a limbii africata *dz* (sau *d'z)*, nu spiranta *dh*, care e ulterioară.

Grupul *rd* (lichidă + oclusivă dentală sonoră) a avut în albaneză o evoluție similară cu a palatalei *g'*, rezultatul final fiind tot o spirantă sonoră, *dh*, precedată de *r*. Așadar, pentru formele actuale *gardh*, *udhos*, *shkardhë* se pot reconstitui în albaneza străveche variante cu *rd: *gard*, **(h)urdë*, **skardë*[2]. La fel au evoluat elementele latinești cu *rd: surdus* > alb. *shurdh*, lat. *viridis* > alb. *verdh*, lat. *meridiare* > alb. *mërxej*, *mërzej*, ultimul exemplu reflectînd stadiul *dz* (alb. *x)* al lui *d* precedat de *r* și în poziție palatală [3].

Se știe, de asemenea, că alb. *s* provine, în unele cazuri, dintr-o africată de tipul *č* (alb. *ç)*; prin urmare, rom.

---

[1] Pedersen, ZVS, XXXVI, 307 ș.u.; Meillet, IJ, I, 1914, 16; Jokl, IF, XXIV/VII, 217; Barić, *Hÿmje*, 52; Çabej, ZB, II, 1964, 17.

[2] Cf. Çabej, „Rev. Shkodra", I, 1964, 17.

[3] Cf. G. Meyer, *Die lateinischen Elemente im Albanischen*, in „Grundriss der Roman. Phil.", I, 1888, 804—821.

cioară nu trebuie raportat la forma actuală albaneză *sorrë*, ci la un prototip cu *č* (reflex al i.e. **k'*, cf. Jokl, LKU, 93). Rom. *ciut* poate fi pus în relație cu o formă albaneză primitivă cu *č*, refăcută pe baza celei actuale: *sutë* „căprioară".

Fonemul vocalic *ü* (alb. *y*) nu exista în albaneza comună. Trecerea lui *ū* la *y* s-a făcut prin intermediul lui *uj*: *hyll* „stea" (comp. lat. *sol* „soare") provine din *ujll* (la Buzuku: *uill;* comp. și *uvill* în albaneza din Gjakova, cu *v* care evită hiatul). Lat. *ū* a devenit *uj* în albaneza veche: *frūctus* > *frujt* (la scriitorii vechi gheghi), dar, prin sec. al XVII-lea, *uj* a evoluat la *y*: *fryt*. Alt exemplu: lat. vulg. *padulem* > alb. **pëujll* > **pëyll* > *pyll*[1] „pădure". Deci rom. *buc* trebuie comparat cu alb. com. *buk*, devenit mai tîrziu *byk* „pleavă".

La unele cuvinte albaneze au apărut la finală sunete secundare. Astfel, în *shkrumb*, *b* s-a dezvoltat din cauza bilabialei *m* (ca în *krimb* „vierme", comp. lit. *kirmés*, pers. *kirm* etc. sau ca în *ambël* „dulce", *kumbull* „prun", *shtambë* „urcior" etc., în interior, dar tot după *m*); deci rom. *scrum* presupune un termen albanez de comparație fără *-b*.

În alb. *katund*, *d* e secundar, adaus la mai vechiul *katun* (și azi în ghegă), la care trebuie raportat rom. *cătun*.

În sprijinul etimologiei albaneze, cel puțin pentru stabilirea variantelor vechi, vin nu numai termenii din română, ci și cei din alte limbi balcanice intrați fie din română, fie din albaneză: de ex. gr. σκροῦμος, bg. *skrum;* scr., bg. *katun* etc.[2]

Sunetele corespondente rom. *r*: alb. *ll*, de la finala multor cuvinte, presupun o poziție intervocalică în faza mai veche a celor două limbi. Așadar, *mugull*, *thumbull*, *vjedhull* etc. aveau în albaneza comună *-ë* la finală (la Bogdani, în sec. al XVII-lea, *avullë*). De altfel, pierderea vocalei finale s-a întîmplat și în română: *mugure* și *mugur*, *sîmbure* și *sîmbur*, *viezure* și *viezur*, *strugure* și *strugur* etc., dar nu ca fenomen fonetic, ci prin reamenajarea tipului de declinare (decl. a III-a → decl. a II-a, cu forma de singular refăcută după plural).

---

[1] Cf. Çabej, BUT, 3, 1958, 81.
[2] Cf. Çabej, „Rev. Shkodra", I, 1964, 21.

Influența pluralului asupra singularului este un fenomen bine reprezentat în albaneză și cu consecințe importante [1]. Reținem aici cîteva exemple care ne interesează în mod direct: sing. *grep* s-a impus de la pluralul unui mai vechi sing. **grapë* (comp. rom. *grapă*); *bredh* presupune o formă mai veche de sing. **bradh* (comp. rom. *brad*, rom. com. **bradzu*); *shkrep* „stîncă" este inițial o formă de plural care presupune un sing. **shkrap* (din care scr. *škrapa* „recif; soi de stîncă în mare"), formă care ajută la explicarea rom. *scăpăra*; *thep*, care coexistă cu der. *gëthapë*, presupune un vechi sing. **thap(ë)*, la care raportăm rom. *țapă*; *shpendër* este la origine un plural în *-ër* și coexistă cu t. *shpënd*, gh. *shpêzë* (comp. rom. *spînz*); *shtrep* (comp. rom. com. **strepu*, de la care s-a refăcut *strepede*; comp. ar. *strepsu*) este legat de pluralul *shtërpinj* al sing. *gjarpër* „șarpe"; *kulpër*, *kurpën* este inițial pluralul lui *kulp*, *-i* (Kristoforidhi, p. 171).

După cum se vede, studiul variantelor albaneze și al modificărilor morfo-fonetice petrecute în evoluția acestei limbi ne arată că într-o epocă străveche elementele comune românei și albanezei presupun, în cea mai mare parte, forme identice, adică forme care se pot raporta la etimonuri comune. Pentru stabilirea și, în unele cazuri, pentru reconstrucția variantelor albaneze inițiale, româna, mai conservatoare cu elementele autohtone, este un termen de referință esențial, în sensul că datele ei oferă particularități care concordă cu fazele străvechi ale corespondetelor albaneze [2]. Se asociază aici și limbile balcanice vecine, neogreaca, bulgara și sîrbocroata, care au primit de timpuriu, fie din română, fie din albaneză, multe dintre cuvintele preromane. Așadar, o mulțime de fonetisme albaneze actuale se descoperă ca secundare numai prin comparație cu româna sau cu limbile balcanice în care au intrat cuvintele respective.

În concluzie, trebuie spus că tabelele fonetice comparative trebuie întocmite numai pe baza foneticii istorice a românei comune, respectiv a albanezei comune.

Iată o listă de elemente albaneze cu forme refăcute într-un stadiu vechi. Alături de ele dăm corespondentele din româna comună.

---

[1] E. Çabej, *Alb. vise „Orte, Plätze" und die singularisierten Plurale im Albanischen*, „Ling. Posnan.", VII, 1958, 145—200 și VIII, 1960, 71—132.
[2] Cf. Çabej, „Rev. Shkodra", I, 1964, 5 ș.u.

avull, *abullë : abure
bollë (< *bolā < *bāla) : balə
bullar (< *bolarë) : bəlaur
balëgë, balegë : balegə
bardhë (< *bardz, *barz) : bardzu
bashkë (< *bar-shkë < *bhorska) : bascə
bredh (< *bradh < *bradz, *braz) : *bradzu
brenza (< brenda + -zë) : brəndzə
brez (< brêz < breno + -zë) : brənu
brushtull (<brusht-ullë<*brust+-ul-) : *brust, brusture
byk (< *būk) : bucu
bung : *bungu
kësulë (< këçulë, kaçule) : cəciulə
këlbazë (< *kalbëzë) : cəlbadzə
katund (katun) : cətunu
sorrë (< *čor̄ë < *k'orna) : cioarə
çukë, sukë (çukë) : ciucə
çufkë (< *çuf- + -kë) : ciufu
thump, thumb (< *cumb, *çumb) : ciumpu (ţumburuş?)
shyt, sutë (< *çut(ë)) : ciutu, şutu
koqezë (< *kokëzë < kokë + -zë) : coacədzə
kopil (< *kopel) : copilu
kurthë (< *kurtsë?) : (*curţə?) cursə
droje (< droe) : droaie
flojére, floér (< *flojár?) : (*fluiáru?) fluieru
gardh (<*gard) : gardu
gati, gat, *gatë : *gat + -a
gjimp (< *glemp, *glimp) : *glimpu
gjon (< *glon?) : *gl'on? ghion
grep (< *grapë) : grapə
gërresë, gresë : greasə
grumaz (< *gurm-) : grumadzu, comp. sugruma
krundë, grundë (< *krund, *grund) : *grundu, grunzu
hamës (< *ham + -ës) : haməsu
gjymës (< *gjymë-) : *giume(tə), giumetate
hurdhë (< *(h)urda) : (le)urdə
madhe (< *maze?) : mare
modhullë (< modhë, *modzë- < *madz- < mag'h- + + -ul-) : madzəre
magulë (< *magullë) : məgurə
mëz, mâz (< menz) : məndzu, mənzu
mushk (< *musk) : muşcu
përrua (< *përren) : *pərənu, pərəu

rrëndës (< *rrëndëzë) : rəndzə
shkrep (< *shkrap) : *scrəpəra, scəpəra
shkrumb (< shkrum < *s-krum) : scrumu
shpendër (< shpënd < *spand) : *spəndu, spəndzu
shtrep (< *strep) : *strepu, *strepez (?)
shtrungë (< *stronga) : strungə
shapi (< *shapë) : *șopə, șopərlə
thark (< cark) : țarcu
thep (< *thapë < *tsapë) : țapə
udhos (< *urdhos < *(h)urdhë < *(h)urdë) : urdə
dhallë (< *dzallë, *zala) : dzarə
shkardhë (< *shkardë < *skarda) : zgardə

Nu am inclus în acest tabel cuvintele ale căror variante mai vechi se reconstituie greu și nesigur, nici pe cele pentru care admitem că în albaneza comună aveau forme din care se explică ușor cele actuale sau care erau identice cu acestea.

Se observă că la variantele din albaneza comună se ajunge atît prin studiul foneticii istorice albaneze, cît și prin comparația cu româna. Din perspectiva fazelor străvechi de evoluție ale celor două limbi, elementele lor comune apar, din punct de vedere fonetic, mult mai apropiate decît în etapa contemporană ; în cele mai multe cazuri, avem de-a face cu forme identice. Evident, nu avem certitudinea că toate reconstrucțiile albaneze adoptate aici caracterizează un unic stadiu din dezvoltarea acestei limbi. De altfel, e un fapt recunoscut că, din punctul de vedere al cercetării etimologice, albaneza este, mai mult decît româna, un domeniu foarte departe de a fi considerat închis. În toate cazurile, reconstrucțiile din fazele străvechi ne arată că pentru ambele limbi raportările etimologice se pot face la arhetipuri comune. De aici se poate trage o concluzie foarte importantă privind structura etimologică a vocabularului albanez, anume aceea că se recunoaște o componentă tracă în constituția originară a acestuia. Această concluzie, obținută în exclusivitate prin comparația cu româna, este în acord cu aceea la care se ajunge prin examinarea fonetismelor de tip *satem* ale albanezei și prin raportarea la termeni albanezi a unor relicte trace.

Nu ne-am propus aici reluarea problemei dezbătute atît de mult a originii albanezei : iliră, tracă (dacă, daco-

moesiană), sinteză iliro-tracă, ilră influențată de un dialect trac. Materialul lingvistic din antichitatea balcanică (trac și ilir) e atît de sărac încît permite avansarea oricărei ipoteze. De asemenea, se știe că albaneza conține fonetisme *satem* dar, în același timp, și *centum*. Ceea ce ne interesează însă în mod special este că elementele pe care această limbă le are în comun cu româna se explică în relație directă cu corespondentele românești, adică raportate la aceleași baze indo-europene. Cum în română aceste elemente sînt, la origine, rezultatul influenței limbii tracodacilor asupra latinei, urmează că, în mod logic, trebuie să admitem existența unei componente trace în structura lexicală originară a albanezei.

II. ÎMPRUMUT DIN ALBANEZĂ SAU MOȘTENIRE DIN SUBSTRAT?

Elementele românești comune cu albaneza au fost explicate, în general, fie ca împrumuturi din această limbă, efectuate relativ tîrziu, în perioada românei comune, fie ca rezultat al influenței idiomului preroman din Dacia asupra latinei orientale. În istoria cercetărilor provenienței elementelor comune româno-albaneze, s-a susținut și ipoteza împrumutului reciproc (între tracă și iliră sau între română și albaneză), precum și aceea că în ambele limbi aceste elemente au fost transmise, în mod independent, dintr-o a treia limbă (fie ilira, fie traca sau numai daco-moesiana). După cum se știe, pentru unele cuvinte s-au presupus ca surse primare greaca veche sau macedoneana veche, idiomuri scito-sarmate, caucazice sau baltice. Evident, între aceste ipoteze există deosebiri de cronologie : unele privesc pătrunderea elementelor în discuție în traco-dacă, altele în latina dunăreană, iar altele în româna comună. Problema care interesează însă în mod special româna este dacă aceste elemente sînt moștenite împreună cu întregul fond latin al limbii sau împrumutate mai tîrziu din albaneză.

Pentru ipoteza împrumutului, susținută, în repetate rînduri, între alții, de N. Jokl, și reluată, în ultimul timp, de Eqrem Çabej, argumentele principale sînt următoarele : 1. substratul indigen e problematic ca sursă pentru română atît timp cît e vorba de o limbă pe care nu o cunoaștem, iar albaneza ne oferă elemente reale pentru explicarea etimologică ; 2. e greu de dovedit dacă în substrat exista sau nu cuvîntul a cărui origine o urmărim ; 3. numeroase concordanțe româno-albaneze (în special din domeniul frazeologiei) cu un caracter ceva mai nou nu pot fi atribuite substratului, sau este imposibil de a fi explicate

prin substrat; 4. conceptul de substrat presupune în mod necesar înlocuirea unei limbi prin alta (ceea ce s-a întîmplat în Dacia), deci e mai sigur să explicăm elementele din română prin adstrat, adică prin împrumut albanez; 5. din punct de vedere etimologic, termenii românești sînt „izolați", pe cînd echivalentele albaneze sînt legate de baze interne proprii. Acest din urmă argument este cel mai important. Astfel, *këlbazë* (rom. *călbează*) e legat etimologic de vb. *kalb* „a putrezi", *gërresë* „răzuitoare" (rom. *gresie*, *greasă*) de vb. *gërryej*, *gryej* „a răzui, a eroda, a scobi", *hamës* (rom. *hameș*) de vb. *ha* „a mînca", *mëz* (rom. *mînz*) de vb. *mend* „a alăpta la sîn; a pune mielul să sugă la altă oaie", *moshë* „vîrstă" (rom. *moș*, *moașă*) de subst. *mot* „an" și de vb. *mas*, *mat* „a măsura", *thërrime* (rom. *fărîmă*) de vb. *ther* „a tăia", *vjedhull* (rom. *viezure*) de vb. *vjedh* „a fura" etc.[1]

Çabej consideră că în evul mediu timpuriu a existat un contact de vecinătate intim, chiar o simbioză, între ramurile albaneze de nord-est și cele românești de sud-vest, contact care s-a intensificat și s-a prelungit pînă tîrziu, spre secolul al X-lea, prin transhumanța păstorească [2]. Ideea aceasta nu e nouă, a fost susținută, dintre români, de Capidan și Pușcariu.

Ipoteza împrumutului albanez nu trebuie exclusă în temeiul principiului general că limba influențată s-ar afla într-o stare inferioară față de cea care influențează. Noi credem că raporturile dintre română și albaneză sînt mult mai profunde decît cele pe care le determină o simplă influență. Aceste raporturi trebuie deduse, așa cum am mai arătat, dintr-o foarte probabilă înrudire originară a substratului românei cu limba antică pe care o continuă albaneza. Așadar, sarcina cercetătorului este de a demonstra că aceste relații nu s-au dezvoltat tîrziu, în româna comună, respectiv albaneza comună.

Noi considerăm, împreună cu cei mai mulți dintre cercetătorii de astăzi [3] ai domeniului autohton al vocabularului românesc, că elementele pe care româna le are în comun cu albaneza sînt moștenite direct din substrat.

---

[1] Eqrem Çabej, SF, 1, 1975, 53—54, 58.

[2] *Ibid.*, 53.

[3] Rosetti, ILR, 266—267; Russu, *Elem.*, 102—103; ILR, II, 314; Vraciu, LDG, 130.

Păstrarea lor, ca rezultat al influenței pe care latina a suferit-o din partea limbii autohtonilor, este o consecință normală a stării de bilingvism a acestei populații în procesul romanizării. Aceste elemente reflectă forme specifice de civilizație (în esență, pastorală) a populației indigene. Să nu uităm că romanii au venit în Dacia ca militari, constructori, meseriași, funcționari etc., dar nu ca păstori. De aceea, era și firesc ca geto-dacii, însușindu-și latina, să rețină din idiomul matern vocabularul legat de aceste forme de civilizație prin care ei erau superiori romanilor. De altfel, substituirea unei limbi prin alta, în condițiile contactului popular, nici nu e de conceput fără o influență din partea limbii substituite.

Faptul că limba geto-dacilor nu ne este cunoscută nu înseamnă că ea nu a existat și că trebuie să admitem, ca urmare, influența tîrzie a albanezei pentru simplul motiv că aceasta e o limbă cunoscută.

Din punctul de vedere al elementelor comune, româna și albaneza se află într-un raport genealogic echivalent cu raportul dintre substrat și strat, așadar e normal ca în română aceste elemente să apară izolate, iar în albaneză să facă parte din familii etimologice interne. Trebuie observat, de asemenea, că aceste apropieri etimologice caracterizează, de regulă, faza antică a albanezei, nu pe cea tîrzie. De exemplu *-ullë* (< **-ul-*) din *avullë*, *vjedhullë*, *mugullë* etc. e un sufix străvechi, iar derivatele respective au fost moștenite ca atare în albaneza istorică [1]. Altfel spus, cuvinte ca *vjedhull*, *këlbazë* etc. pot fi socotite și moșteniri directe din limba de proveniență a albanezei alături de cuvintele de bază, mai ales că elementele derivative respective (sufixe, prefixe, particule deictice) se explică în stadiul străvechi al limbii; în albaneza tîrzie, multe dintre acestea încetează de a mai fi productive în condițiile date. În conștiința vorbitorilor de astăzi nu se mai face nici o legătură etimologică între *gropë* și *gërmoj*, între *shtrungë* și *shtroj* etc., nici chiar între *vjedhull* și *vjedh*, sau între *këlbazë* și *kalb*, la care derivarea este mult mai clară. Repetăm și de data aceasta că observația noastră privind raportul dintre temă și derivat la familiile de cuvinte albaneze nu este împotriva criteriului de explicare prin mijloace interne albaneze a cuvintelor românești din

---

[1] Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 100—101.

substrat, criteriu a cărui justețe în cercetarea etimologică nu poate fi contestat, ci numai împotriva tezei împrumutului tîrziu petrecut în română.

S-a spus de multe ori [1], pe bună dreptate, că elementele românești din substrat au fost asimilate cu cele latine suferind tratamente fonetice identice cu ale acestora. Distingem, în acest sens, fonemul *dz* în *bardzu*, *brîndză*, *budză*, *j* (provenit din *ǧ)* în *jumătate*, transformarea în *-r-* a lui *-l-* velar intervocalic (recunoscută în *abure*, *măgură*, *mugure*, *sîmbure*, *viezure*), tratamentul special al lui *n* în *brîu* (ca în *frîu*, *grîu*), structura fonetică a cuvintelor (grupurile de consoane, accentul) etc., toate acestea fiind particularități care nu apar la elementele nelatine din română. Dacă aceste cuvinte ar fi venit tîrziu din albaneză, modificărie în discuție nu s-ar fi produs.

Deși reconstrucția în albaneza comună reduce simțitor diferențele față de corespondentele din româna comună, cu toate acestea, rămîn numeroase altele care separă cele două limbi. E vorba, în primul rînd, de diferențe fonetice, adică aceluiași sunet din română îi corespund mai multe sunete în albaneză și invers [2]. De aci concluzia că explicația prin împrumut albanez nu se poate susține.

Din cercetarea etimologică comparativă a cuvintelor comune româno-albaneze, s-a observat că, în numeroase cazuri, corespondentele românești conțin trăsături fonetice mai vechi decît cele albaneze. Este meritul lui Çabej de a fi sintetizat, într-un excelent studiu [3], aceste particularități străvechi. Referindu-ne numai la termenii albanezi, arătăm că *sh* < *s* în *bashkë*, *shkardhë*, *shkrumb*, *shtrungë* etc., *s* < *č* în *sorrë*, *dh* < *dz*, *d'z* (< **g')* în *vjedhullë*, *dhallë*, *th* < *ts* (< **k')* în *thjap* „țap", *thark*, *thep*, *rdh* < *rd* în *gardh*, *hurdhë*, *shkardhë* (comp. rom. *gard*, *leurdă*, *zgardă)*, *-b* și *-d* sînt secundari în *katund*, *shkrumb* (comp. rom. *cătun*, *scrum)*. De asemenea, *e* din *bredh*, *grep*, *thep* (forme de singular provenite din plural), *o* din *modhullë*, *y* din *byk* presupun în formele mai vechi

---

[1] Cf., între alții, S. Pușcariu, LR, I, 177.

[2] Cf. Spitzer, MRIW, I, 290; Rosetti, ILR, 261; Vraciu, LDG, 129 ș.u.

[3] Eqrem Çabej, „Rev. Shkodra", I, 1964, 5 ș.u.; vezi și Barić, *Albanorum. St.*, I, 118 ș.u.; Id., *Hŷmje*, 52; Jokl, LKU, 93; Id., IF, XXIV/VII, 217; Brâncuș, SCL, XXII, 1971, 411 ș.u.

sunete identice cu cele din corespondentele românești, respectiv *brad*, *grapă*, *țapă*, *mazăre*, *buc*.

De aici se impune concluzia că elementele românești, conservînd fonetisme mai arhaice decît cele din albaneză, au totuși caracterul unor împrumuturi, efectuate însă nu în româna comună, ci în latina carpato-dunăreană din idiomul populației băștinașe în cursul perioadei de bilingvism.

Faptul că numeroși termeni au forme identice în româna comună și în albaneza comună nu constituie o dovadă a împrumutului din albaneză [1]. Situația aceasta este asemănătoare cu a unor cuvinte latinești din albaneză, care se explică nu prin română, ci direct din latină, deși evoluția lor este paralelă cu cea din română : *kal* „cal", *kut* „cot", *unq* „unchi", *furkë* „furcă", *nalt* „înalt" etc.

Observația lui Meyer, care totuși a admis în repetate rînduri ideea împrumutului românesc din albaneză, poate fi extinsă și asupra elementelor comune de origine slavă sau turcă, elemente identice ca formă și sens în română și albaneză, dar receptate în mod independent. Cuvinte ca *pod*, *prak* „prag", *grazhd*, *oborr*, *kosh*, *sitë*, *lopatë*, *opingë*, *trup* etc. au intrat în albaneză, ca și în română, direct din slavă, deși formele sînt identice în ambele limbi. La fel interpretăm pe cele turcești : *hambar*, *oka*, *çoban*, *konak*, *kuti* „cutie", *boja*, *xhep*, *bunar* etc. Un număr imens de neologisme latino-romanice s-au adaptat cu forme identice în ambele limbi. Rezultă de aici că și elementele de substrat au putut fi moștenite independent, chiar dacă formele multora dintre ele sînt identice astăzi în cele două limbi.

Ipoteza moștenirii din substrat se susține și cu observația că, în afară de elementele comune cu albaneza, există un număr apreciabil de elemente preromane (circa 100, după I. I. Russu) care nu au echivalente în albaneză [2] : *a băga*, *brîndușă*, *doină*, *melc* etc. care, cu foarte puține excepții, sînt extrem de greu de explicat din cauza absenței celui de-al doilea termen al comparației, de felul albanezei. Dar înainte de orice concluzie, trebuie dovedit

[1] Idee exprimată încă de G. Meyer, *Die lateinischen Elemente im Albanischen*, în „Grundriss der Roman. Philologie", I, 1888, 804—821.

[2] Vezi recenta carte a lui I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, EA, 1981.

că termenii respectivi nu au existat în albaneza străveche. Raportarea la faza actuală a limbii, prin ignorarea unei evoluții de aproape două milenii, duce la rezultate nesigure, aproximative. În chip asemănător se poate spune că nici absența unor elemente autohtone din aromâna de astăzi nu este o dovadă că acestea nu au existat cîndva, la o epocă veche, și în acest dialect.

Dacă admitem cu toată siguranța că substratul a lăsat în română urme importante de natură fonetică și gramaticală, e și firesc să acceptăm că în vocabular, compartiment lingvistic deschis influențelor, urmele substratului sînt certe.

Cît privește hidronimia majoră din toate provinciile românești, precum și oronimul *Carpați*, nu mai există astăzi nici o îndoială că acestea n-au fost transmise direct din substrat și că se explică în întregime prin evoluții interne, independente de fonetica slavă sau maghiară. Chiar modificarea lui *a* în *o*, întîlnită la corespondentele antice ale hidronimelor *Olt*, *Mureș*, *Someș*, *Dunăre*, este, cum a dovedit Georgiev [1], un fenomen specific fazei tîrzii a limbii dace. E posibil ca și *ș* din *Mureș*, *Criș*, *Argeș*, *Timiș* etc. să se explice la fel, dată fiind evoluția identică a lui *s* în albaneza străveche.

O influență lingvistică se justifică, de regulă, prin criteriul extern al superiorității de civilizație și cultură. Or, potrivit acestui criteriu, explicația prin influență albaneză a elementelor nelatine din româna comună se exclude de la sine, căci formele de viață pastorală, agricolă etc., pe care le reflectă acest fond lexical, erau la lumea preromană din ținuturile noastre cel puțin de aceeași intensitate ca la strămoșii albanezilor. E locul să amintim aici ideea justă a lui Philippide, reluată de Al. Graur și I. I. Russu, potrivit căreia e de neconceput ca românii, care practicau păstoritul, să împrumute atîtea cuvinte păstorești de la albanezi, iar aceștia nici unul de la români.

Unii dintre acești termeni, împreună cu mulți alții de origine latină, s-au extins de timpuriu în limbile vecine (sau numai în unele dialecte ale acestora), ceea ce pune în lumină specificul și vechimea civilizației pastorale româ-

---

[1] Vl. Georgiev, LB, II, 1960, 5—7.

nești la nord de Dunăre. În bulgară, neogreacă [1], sîrbo-croată termenii respectivi au putut pătrunde și din albaneză sau, mai tîrziu, din aromână, dar în maghiară, polonă, slovacă, ucraineană (unii și în rusă) împrumutul nu se explică decît din română [2]. Penetrația acestor cuvinte în limbi din afara regiunii balcanice este un argument pentru teza că ele sînt străvechi, moștenite din substrat, nu împrumutate din albaneză. În maghiară, de exemplu, numărul acestora este foarte mare. Au pătruns în această limbă (sau în variante regionale ale acesteia), cuvinte românești ca: *baci*, *baligă*, *barză*, *brad*, *brîu*, *brusture*, *bucura*, *buză*, *căciulă*, *căpușă*, *copac*, *cursă*, *gard*, *gardină*, *gata*, *grumaz*, *gușă*, *mal*, *mazăre*, *mînz*, *moș*, *murg*, *pîrîu*, *sarbăd*, *scăpăra*, *spînz*, *strungă*, *șopîrlă*, *șut*, *țap* etc., pentru a nu cita decît pe cele din fondul comun cu albaneza. E posibil ca în compunerea numelor topice maghiare din sec. al XII-lea — al XIV-lea: *Buch-mala*, *Hurus-mal*, *Nyr-mal*, *Uj-mal*, *Zeg-mal* etc. să avem de-a face cu rom. *mal* „munte, deal, rîpă", folosit ca un apendice de felul germ. *-berg*, sl. *-gora* etc. pentru denumirea localităților de munte[3].

Autohtonismul elementelor românești comune cu albaneza se poate dovedi și prin uniformitatea pe care acestea, cu puține excepții, o prezintă din punctul de vedere al răspîndirii pe teritoriul de limbă română comună. Faptul că erau cunoscute atît la nord cît și la sud de Dunăre nu se poate explica decît prin aceea că ele ni s-au transmis prin latină, idiom relativ unitar în zonele carpato-dună-

---

[1] După H. Mihăescu, SCL, XIX, 1, 1968, 64—65, într-o recenzie la ediția a II-a a *Dicționarului etimologic al limbii neogrecești* al lui N. P. Andriotis (1967), au pătruns din română în greacă, prin mijlocirea păstorilor, cuvinte ca *abur*, *baci*, *brînză*, *căciulă*, *ciut*, *curpăn*, *gălbează*, *murg*, *stînă*, *strungă*, *țap*, *țarc*, *urdă*, *vătui*. Unii dintre aceștia au putut intra însă din albaneză.

[2] V. sinteza cercetărilor privind elementele românești din limbile vecine întocmită de D. Macrea, în *Studii de lingvistică română*, București, EDP, 1970, p. 9—25.

[3] Cf. Hasdeu, CB, I, 1879, 289—290; Drăganu, *Rom.* 111—128; Densusianu, GS, VI, 1934, 353. Pentru împrumuturile în limbile slave de nord, v. Wędkiewicz, MRIW, I, 262—292 și, mai recent, S. Niță-Armaș, SCL, XVII, 1966, 579 ș.u.; Id. (și colectiv), *Romanoslavica*, XVI, 1968, 59 ș.u.; E. Vrabie, *Romanoslavica*, XIV, 1967, 109 ș.u.; Id., SCL, XXVII, 1976, 171 ș.u. și 279 ș.u.; A. V. Desnițkaia, *K voprosu o balkanizmah v leksike vostočnoslavianskih iazikov*, în „Slavianskoe iazîkoznanie", Moskva, 1978, 145—171.

rene. Chiar dacă unele dintre aceste elemente nu vor fi fost generale ca răspîndire la traco-daci, pătrunderea lor în latină le-a asigurat difuziunea pe întregul spaţiu locuit de populaţia în curs de romanizare. Aşadar, latina a jucat un rol foarte important nu numai în formarea şi menţinerea unităţii etnice a strămoşilor românilor ci şi în generalizarea geografică a fondului lexical indigen.

Am lăsat la sfîrşit observaţia că printre resturile, deşi extrem de sărace, ale limbii geto-dacilor există cîteva la care se pot face raportări etimologice sigure pentru unele cuvinte româneşti cu corespondente albaneze. Astfel, se ştie că *drui*, *druete* se poate raporta la top. dac *Drobeta*, Δρουβετίς, *mazăre* la formele din lista lui Dioscorides μόζουλα, μίζηλα, *brusture*, cu probabilitate la dac. *riborasta*. Altele, cum sînt *mal* şi *mînz*, se raportează şi la tracă şi la iliră : MEZHNAI, mesap. *Juppiter Menzana ; Malua*, *Dacia Maluensis*, ilir. *Dimallum*, sau la tracă şi altă limbă antică din Balcani, cum este cazul lui *argea :* trac. ἄργιλος, maced. ἄργελλα. Ceea ce trebuie reţinut însă de aici ca principiu metodologic este faptul că, pentru cuvintele din fondul preroman al românei, atestările din oricare limbă balcanică din antichitate sînt dovezi că aceste cuvinte vin din substrat, că, foarte probabil, ele au existat şi în traco-dacă. Este valabil, în acest sens, raţionamentul următor : dacă între limbile balcanice actuale există, în ciuda diversităţii originii lor, numeroase elemente comune, cu atît mai mult e de presupus că astfel de elemente trebuie să fi existat în limbile antice vorbite în această zonă geografică, toate fiind limbi indo-europene.

După numeroşi lingvişti din trecut, fie români, fie străini, un număr destul de mare de cuvinte comune cu albaneza trebuie explicate totuşi ca împrumuturi din această limbă. Astfel, după Philippide [1], care discută critic cercetările etimologice ale lui Fr. Miklosich, G. Meyer, Hasdeu, Barić, Jokl, Weigand, Capidan, sînt foarte probabil de origine albaneză următoarele: *călbează*, *cătun*, *coacăză*, *curpen*, *fărîmă*, *gata*, *ghimpe*, *ghiuj*, *gresie*, *groapă*, *moş*, *muşcoi*, *pupăză*, *strepede*, *şopîrlă*. După Puşcariu [2],

---

[1] Al. Philippide, OR, II, 695—743 ; 748—749 ; ipoteza aceasta e acceptată, recent, de Ivănescu, ILR, 255—256.
[2] Sextil Puşcariu, LR, I, 265.

ar fi albaneze: *ghionoaie*, *gogă*, *noian*, vb. **curmez* (de unde *curmeziș*), *coacăză*, *pupăză*, *călbează*, *gresie*, *scăpăra*, *cioc*, *ciupi*. Am citat aici numai pe acești doi mari lingviști români pentru că în concepția lor, ca și a noastră, singurele elemente românești despre care putem spune cu toată certitudinea că provin din substrat (exceptînd, firește, pe cele considerate de ei ca intrate în română prin intermediu albanez) sînt cele comparabile cu corespondente albaneze de origine indo-europeană. Dovezile aduse în sprijinul ipotezei că elementele din lista de mai sus ar fi împrumuturi se referă însă numai la unele dintre ele: păstrarea lui *g'* (*ghionoaie*, *ghiuj*), a lui *ó* nediftongat (*gogă*), a lui *á* urmat de *n* (*noian*), sufixul *-ză*, care nu e productiv în română etc. Așa cum am arătat în repetate rînduri, comparația trebuie făcută nu la starea actuală a celor două limbi, ci la nivelul lor străvechi. Procedînd astfel, ,,dovezile'' împrumutului nu mai rezistă.

Din cele arătate pînă aici rezultă că elementele pe care, de regulă, le atribuim substratului nu pot fi explicate ca împrumuturi tîrzii din albaneză. Nu trebuie să se înțeleagă însă că influența albaneză ar fi fost imposibilă, că un contact timpuriu între români și albanezi ar fi fost cu desăvîrșire exclus. Dovada cea mai clară în acest sens este că din română și albaneză multe dintre aceste elemente s-au extins foarte devreme în aproape toate limbile balcanice, iar din română s-au răspîndit și în limbi vecine cu zona balcanică. Transhumanța pastorală explică îndeajuns acest contact, dar nu se poate dovedi că acesta a fost permanent, îndelungat, de sute de ani, un contact intim care să determine o ,,simbioză'' albano-română, iar în plan lingvistic reamenajarea unor structuri ale românei comune după modele albaneze. Altfel, ar trebui să descoperim în română și elemente latine sau vechi grecești explicabile prin filieră albaneză.

Așadar, raporturile lexicale (și, în general, lingvistice) româno-albaneze nu trebuie interpretate ca simplu rezultat al interacțiunii dintre cele două limbi (cu atît mai puțin al acțiunii dintr-o singură direcție) în perioada postlatină a evoluției lor. Aceste raporturi ating sistemul limbii, laturi esențiale ale acestuia, deci geneza lor trebuie pusă pe seama unei înrudiri originare între limba de substrat a românei și limba a cărei continuatoare este, în epoca istorică, albaneza.

III. CUVINTE AUTOHTONE SIGURE

Abur, s.m. „vapeur”, ar. *abur* (pentru numeroase derivate și sensuri secundare, v. DA; Papahagi, DDA). Var. *abure*, atestată pe la 1640 (Hasdeu, *Col. Tr*, 1883, 421), pare mai veche decît *abur*.

Etimologiile propuse se pot reduce, în ultimă instanță, la două: din latină (sau creat pe teren românesc dintr-un cuvînt de origine latină), din albaneză (sau direct din substrat; din tracă, cf. Hasdeu, EMR, I; în urmă, mesap. *Atabulus*, cf. Schmidt, *Alb. Etym.*, în KZ, 57, 15 și Krahe, *Spr. Ill.*, I, 41, cu raportare la rad. i.e. **ab-* „apă”; v. și ILR, II, 335).

Explicat prin latină, cuvîntul s-ar raporta la *vapor*, cu modificarea lui *p* în *b* sub influență iliră (Miklosich, SER, 8; Schuchardt, *Vokalismus*, III, 51) sau la **vapulus (= vapor)*, cu căderea lui *v-* sub presiunea lui *apă* (Pascu, REB, 20; Id., DEM).

Densusianu („Romania”, XXV, 130—131) derivă pe *abur* din vb. *aburi* (< lat. pop. **ab-burīre*, din *ab* + **burĕre*, cu schimb de conjugare), iar Pușcariu (EW) și Meyer-Lübke (REW și *Rom. Gramm.*, II, pf. 117) reconstruiesc pentru vb. *abura*, față de care *abur* ar fi postverbal, un prototip **abburare* (comp. sp. *aburar* „a aprinde”, it. dial. *abburare* „a se pîrli la soare” etc.). E. Petrovici (CL, X, 2, 1965, 257—258) stabilește o ecuație derivativă asemănătoare: *abur* < vb. *abura* < *boare* (< gr. βορέας), excluzînd astfel orice comparație cu alb. *avull*.

Dar legătura cu corespondentul albanez nu trebuie ignorată. Față de formele actuale, *avull*, pl. *avuj* „abur; dogoarea focului, foc, căldură mare” *(Fj. shq.)*, *avëll* (Meyer, EWA, 21) și gheg *abull* (Gazulli), în albaneza veche există și o formă cu *-ë*, *avullë* (la Bogdani, *Cuneus*

Prophetarum, I, 68), care ar justifica pe deplin tratamentul lui *-ll-* în română. Să fie acest *-ë* o simplă grafie într-un text din sec. al XVII-lea? Oricum, e de presupus că în albaneza comună cuvîntul avea la finală silabă deschisă.

Fără să cunoască forma ghegă *abull*, Meyer reconstruieşte un străvechi alb. **abull* (< **abla-*, comp. v. ind. *abhrá* „timp noros, nor"), din care ar proveni, cu păstrarea lui *-b-*, şi rom. *abur*. Acceptată de unii, această reconstrucţie e abandonată de Meyer însuşi (*Alb. Stud.*, III, 36, unde propune altă formă primitivă, **abros*, **abhros*). După cum se vede, dificultatea constă în explicarea menţinerii lui *-b-* intervocalic.

Jokl (LKU, 270 ş.u.) detaşează în alb. *avull* un element prefixal *a-*, ca în *akull* „gheaţă", apropiind rad. *-vull* de adj. *valë* „fierbinte" (despre apă). Această analiză, ingenioasă dar neconvingătoare (se opun fapte de fonetică: *u—a*, *l—ll*), e acceptată de Çabej (BUT, 4, 1960, 32), care insistă asupra ideii că rom. *abur* e împrumutat din albaneză. Explicaţia prin albaneză, indiferent de varianta de la care pornim, ridică dificultăţi de ordin fonetic peste care nu se poate trece: *avull* ar fi dat în română **aur* sau chiar **ur*, ca *avunculus* > *unchi*, *vivus* > *viu*, iar *abull* ar fi evoluat fie la **agur*, ca *nebula* > *negură*, *rubus* > *rug*, fie tot la **aur*, **ur*, ca *sebum* > *seu*. De altfel, şi în albaneză *v* şi *b* în poziţie intervocalică au dispărut din elementele latine: *noverca* > *njerkë*, *avunculus* > *unq*, *bubalus* > *buall*, *bubulcus* > *bujk*.

Dacă acceptăm etimologia propusă de Jokl, trebuie să admitem că *v*, devenit la iniţială *b-*, s-a păstrat în rom. *abur* fie din cauză că şi în conştiinţa vorbitorilor români cuvîntul era analizabil (pref. *a-*, + **-bur* din alb. *a-* + **-vull*), ceea ce ni se pare o imposibilitate, fie că termenul a pătruns în română din albaneză la o epocă tîrzie, cînd *-b-* intervocalic se menţinea, ceea ce, de asemenea, e greu de admis. Aşadar, explicarea rom. *abur* ca împrumut direct din albaneză (*avull*, *abull*) nu se poate susţine.

Nu poate fi tăgăduită însă înrudirea celor două cuvinte şi provenienţa lor, în mod independent, dintr-un izvor comun (cf. Philippide, OR, II, 695; Rosetti, ILR, 271). Foarte probabil, ambele cuvinte sînt amplificări ale unui radical i.e. **ab-* „apă", cum a arătat Krahe; totuşi, dificultăţile fonetice nu pot fi înlăturate. Deosebirile semantice dintre rom. *abur* şi alb. *avull* au fost relevate pe larg de

Hasdeu (EMR, I), observînd că sensul de „suflare" (mai ales despre animale), frecvent în româna populară, nu există în albaneza de astăzi (v. FS, 77). Etimologia lui Hasdeu *(op. cit.*, 106), interesantă mai ales semantic, este acceptată de Russu *(Elem.*, 132 : i.e. **u̯e*, **au̯e* „a sufla, a bate vîntul", comp. gr. αὔρα „suflare, boare, curent de aer" etc., din care și traco-ilir **avol-*, *avul)*, dar, și de astă dată, aceleași greutăți fonetice.

Cum termenii din română conservă, de regulă, fonetisme mai vechi decît corespondentele albaneze, e posibil ca și în albaneza comună să fi existat o variantă cu *-b-* intervocalic (comp. gheg *abull)* și cu *-ë* la finală (comp., în sec. al XVII-lea : *avullë)*, deci **abullë*. Cît despre *-ur*, *-ull*, nu este exclus să fie vorba de un sufix, pe care îl recunoaștem și la alte cuvinte din substrat (cf. Ionescu, *Résumés*, 156 ; totuși, Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 100, după care alb. *-ull* în *avull* aparține temei).

Pentru româna comună, comparația cu albaneza ne obligă să reconsiderăm forma *abure*, care coexistă astăzi cu *abur*.

Argea, s.f. (pl. *argele)* „sous-sol pour le tissage du lin ; voûte d'une cave ; charpente (en bois)", este un termen din sfera vieții rurale străvechi, răspîndit în toate zonele dacoromânei. Pentru variantele semantice, v. articolul, bogat în citate, din EMR, II, unde e notat și ca toponimic (v. și Iordan, *Topon. rom.*, 497). În dialectele românești din sudul Dunării nu mai apare astăzi.

Etimologia corectă a termenului a fost dată de Hasdeu *(Ist. crit.*, II, 49—52 și EMR, II) : v. maced. ἄργελλα „locuință sub pămînt", cimer. ἀργίλλα „id"., trac. ἄργίλος „șoarece", termeni atestați în surse antice.

În albaneza de nord există numeroși termeni corespunzători care se pare că provin dintr-o bază comună și fac parte dintr-un cîmp semantic relativ unitar. Astfel, afară de toponimicele din nordul gheg : *Rrgal e Madhe* și *Kodra Rrgālave*, pe care Jokl (IF, XLIV, 13 ș.u. și ZONF, X, 197) le apropie de *ragāl*, *-a* „Hütte" (în Dibra), explicat de el tot prin v. maced. ἄργελλα, cimer. ἄργιλλα (din i.e. **areg-* „a închide, a zăvorî"), din care și rom. *argea*. Çabej (SF, XIX (II), 3, 1965, 71) atrage în discuție și termenii : *rrëgallë* „lieu plein de pièrres de la montagne, débris de rocher ; vallée étroite, rapide et pleine d'éboulis",

rrëgalle „id.” *(Fj. shq.)*, *gërgalle*, *gërgallinë*, „teren pietros” (Gazulli, 146; FS, 546), *rragám* „stîncă, rocă” (Cordignano, 171), *rrgjole* „terreno cattivo, terra di cattiva qualità”, *rrgjue*, vb. „isterilire, inaridire” (Cordignano, 175). Se observă însă că dibr. *ragal* „colibă” se apropie cel mai bine, și semantic, de rom. *argea*. Etimologia lui Hasdeu, amplu documentată de Jokl, a fost acceptată de numeroși învățați (Pușcariu, DR, IV, 1365, deși în DA pornea, după TDRG, de la un etimon turcesc: *arğa* „caisse, boîte”; Densusianu, GS, VII, 86–87; Barić, AAS, II, 379; Șiadbei, SCL, IX, 2, 1958, 179; v. și SCL, X, 3, 1959, 385; Russu, *Elem.*, 133). Așadar, termenul trebuie să fi existat și în tracă, cu o formă identică sau asemănătoare cu a celei din vechea macedoneană. Explicația prin greacă: ἀργαλειός „război de țesut” (H. Grégoire, „Byzantion”, XIV, 1939, 536; Giuglea, DR, X, 404) sau prin latină: *nebula* (Pisani, REIE, IV, 17, ap. Rosetti, ILR, 272) nu se susține.

Baci, s.m., „șeful stînei, cel care face brînza la stînă, vătaful ciobanilor; cel care dă întîi în jocul cu arșicele; termen de adresare respectuoasă față de un frate mai mare sau de un om în vîrstă”, e cunoscut și în dialectele românești sud-dunărene: ar. *baci* „cama marle cașar”, megl. *bačiu*, ir. *bâțe*. În aromâna din Albania a dispărut din cauza concurenței lui *cășar* (< lat. *casearius*), poziția în vocabular a acestuia din urmă fiind întărită de o întreagă familie: *cașu*, *cășare*, *cășărie*, *cășeat* etc. (cf. Rosetti, *Cercetări*, 63; RRL, 6, 1966, 551). La dispariția ar. *baci* au contribuit și sinonimele *čilinicu* (< *čelnic* < v. sl. *čelĭnikŭ*) și *bağeğí* (< alb. *baxhoxhi* „fromager”, din *bazho* „endroit de la bergerie où l'on fabrique le fromage”). O situație similară s-a petrecut în albaneză: *baç* „fromager” se folosește extrem de rar (nu e înregistrat în FS), frecvente fiind sinonimele *djathar* (< *djathë* „brînză”), *gjizar*, *baxhoxhi*.

Cu sensul păstoresc de „mai mare peste ciobani”, *baci* este vechi în limbă, propriu românei comune. Este răspîndit în toponimia și antroponomastica veche (cf. Drăganu, *Rom.*, 71–72; Constantinescu, DOR, 185). Ca nume propriu este atestat încă din sec. al XIII-lea — al XV-lea (cf. Hasdeu, EMR, III). Derivatele utilizate în limba

actuală pornesc de la sensul păstoresc al cuvîntului (v. DA).

Baci a intrat din română în toate limbile vecine : bulgară (*bačo* „nene”), sîrbo-croată (*bać(a)*), neogreacă (μπάσιος, μπάσια), maghiară (*bácsi* „nene, bade”), cehă (*bača* „Oberschäfer”), polonă (*baca, bacza*), cf. Wędkiewicz, MRIW, I, 277. Așadar, *baci* „frère ainé” nu poate fi din maghiară, cum crede Tamás (EWUR, 86), după DA.

Cuvintele albaneze corespunzătoare rom. *baci* sînt *baç-i* „baci, cioban care prepară brînza la stînă” (cu sinonimele arătate mai sus) și *bac-i, bacë-a* „frate mai mare, unchi, bade, nene; termen de politețe pentru un bătrîn” (*Fj. shq.*). Pentru var. *bac*, comp. și ngr. μπάσιος, bg. dial. *batse.* Se observă că cele două cuvinte albaneze diferă formal și semantic. Ele sînt și izolate în limbă, în sensul că nu au dat naștere la familii de cuvinte.

Termenul românesc nu poate fi explicat prin cel albanez, cum socotește Barić (*Albanorum. St.*, 2), după care un v. alb. **bars* (legat de *bari* „păstor”) ar fi devenit **barts*, apoi *bats*, care, prin aromâni, ar fi intrat în dacoromână, unde *ts* s-ar fi modificat în *č*. Mult mai probabilă este ipoteza împrumutului invers : din română în albaneză (cf. Capidan, DR, I, 511 și DR, II, 459 ; în urmă, Russu, *Elem.*, 133).

Fiind vorba de un termen pastoral vechi, explicația prin pecenegă sau cumană (Hasdeu, EMR, III, deși în *Col. Tr.*, 1874, 104 îl atribuia substratului), acceptată de Weigand (Jb., XVI, 220) și Densusianu (GS, IV, 151), nu convinge.

Înțelesul fundamental al termenului este „mai mare peste ciobani, cel care prepară brînza la stînă”, înțeles tehnic păstoresc cunoscut numai în română și albaneză. Celelalte sensuri, cu care este folosit și în limbile învecinate în care a pătruns, sînt secundare; cel care prepară brînza la stînă este, îndeobște, un frate mai mare, un bătrîn cu pricepere, vătaful ciobanilor. În româna comună, aceste sensuri trebuie să fi coexistat cu cel fundamental, căci altfel e greu de explicat răspîndirea termenilor în limbile vecine.

Balaur, s.m. „dragon, hydre; monstre; serpent”, nu este cunoscut astăzi în aromână. Capidan (DR, II, 810)

notează totuși un antroponimic *Balaura*, care a pătruns, tot ca nume propriu, și în greacă. În localitățile aromânești din Albania, am înregistrat termenii: *bulấru* „serpent rouge, serpent à yeux fermés", *sulvấl* „serpent long", *șughetu mare* „id." (RRL, 6, 1966, 551). În meglenoromână, e cunoscut un adj. *bălăúră* (despre prună) „mare" (Capidan, *Megl.*, III, 32). Pentru importanța termenului dacoromân în mitologie, v. Hasdeu, EMR, III.

Presupunem că termenul era general în româna comună. Corespondentele albaneze sînt: t. *bollë* „grosse Schlange" și gheg *bullar* „Wasserschlange". Există și în sîrbocroată: *blavor*, *blavórak*, *blavur*, *blor* „Art grosser Schlangen" (Barić, *Albanorum. St.*, 3); de aceea, începînd încă cu Cihac, rom. *balaur* a fost explicat ca împrumut sîrbocroat (Densusianu, HLR, I, 365; Berneker, SEW, I, 58; Spitzer, MRIW, 296).

Numeroși cercetători văd la originea rom. *balaur* o compoziție lexicală. Barić (*op. cit.*, 3—5) consideră că la originea unui alb. străvechi **bấllaur*, din care ar proveni și rom. *balaur* și scr. *blavor*, s-ar afla două cuvinte: **bālla* „Sumpf, Wasser" și *var-* „Schlange"; deci sensul inițial ar fi fost acela de „șarpe de apă sau de mocirlă" (v. totuși obiecțiile de fonetică istorică aduse de Capidan, DR, I, 506—508). Etimologia lui Barić este admisă, parțial, de Russu (*Elem.*, 134). Jokl (ZRPh, XLI, 228—233) pornește de la un compus lat. vulgar **bola vorans* „șarpe care devora copii", din care s-a dezvoltat, prin diverse faze, o formă albaneză **ból vor* (care a pătruns și în sîrbă: *blavor*), apoi **boláur* (care a intrat în română: *bălaur*) și în urmă *bullár*. Din **bola*, în afara compoziției cu part. vb. *vorare*, s-a dezvoltat alb. *bollë* (v. totuși îndoielile lui Capidan, DR, II, 810 și mai ales ale lui Philippide, OR, II, 633—634, care obiectează în legătură cu ignorarea rom. *bală*). E greu de admis, din motive fonetice, că rom. *bală* ar putea fi descendentul unui lat. vulg. **bola* (Philippide, ZRPh, XXXI, 296 ș.u., pornea de la *belua* pentru *bală* și de la *belua aura* pentru *balaur*). Cel mult dacă am putea admite o evoluție similară într-o privință cu a lui *ad foras* (> **afoară* > *afară*) și în alta cu a lui *olla* (> **oaă* > *oală*, după pl. *oale* < lat. *ollae*) și numai pornind de la alb. *bollë*, adică: **boaŭă* > **baŭă*, cu pl. *bale*, după care un nou sing. *bală*.

3 — c. 785

Balaur este încă neexplicat. De adăugat și alte supoziții etimologice : it. *ballauro* (Bogrea, DR, II, 899) ; *belauros* + *bellua* (hiperurbanism, cf. Giuglea, DR, IV, 1554) ; origine traco-ilira (Skok, ZRPh, L, 1930, 512). În schimb, ar. *bular* ar putea fi o formă tîrzie evoluată din *bălaur*, cu labializarea lui *ă* neaccentuat sau prin asimilarea acestuia cu *u* următor (comp. *funtănă*, *fumeal'ă*, *bugat* „fourré", *multseadză* (< *măltseadză* „vérole"), *primuveară* „printemps", *púpuză* etc. (Capidan, *Aromânii*, 221—223). Cît privește finala *-ru*, aceasta s-ar explica prin integrarea cuvîntului la norma silabică generală din poziție finală : *-ur* a devenit *-ru*, deci *bălaur* > **bulaur* > *bularu* (ca *sămbur* > *sămbru*). În albaneza din Italia, *bullar* nu există (cf. Giordano), ceea ce ar proba că alb. gheg *bullar* nu e prea vechi. Să fi pătruns cumva din aromână ? De asemenea, nu este exclus ca și scr. *blavor*, *blavur* etc. să provină din română (cu metateza lui *l*).

De curînd Vl. Georgiev (RRL, X, 1—3, 75) a arătat că la originea rom. *balaur* se află un compus i.e. **bolā* (sau **bēlā*) *udrā* „grand serpent d'eau" (cu *o* > *a* la nivelul limbii dace, cu *dr* > *rr* > *r*, cf. *quadragessima* > *păresimi*, la nivelul românei). Deci, primul element, **bolā* (sau **bēlā*), a devenit în dacă **băla-* adj. (comp. sanscr. *bála-m* „Kraft, Stärke, Gewalt", cf. n. pers. dac *Balius*, *Decebalus*), care, în albaneză, s-a substantivat : *bollë*. Al doilea element al compoziției, **udra* (> **u(r)ra*), se comp. cu v. bg. *vydra*, lit. *údra*, avest. *udra* etc. Gheg *bullar* (< **bolar(ë)*, cu *au* > *a*) a intrat în v. sl. : **bulorŭ* (cu *a* > *o*), de unde scr. *blor*. Rom. *bălaur* > v. sl. *bulá(v)urŭ*, de unde și scr. *blavor*.

Dar rom. *bală*, ca și în cazul etimologiei lui Jokl, nu e atras în discuție.

Ceea ce este sigur deocamdată este că rom. *bală* (der. dial. *bălătenie* „id".) și alb. *bollë* (cu opoziția vocalică *a* : *o*, comp. *mazăre* : *modhullë*, probă că româna conservă un stadiu mai arhaic) duc spre un etimon comun, deși am aștepta în română o formă cu *r* în loc de *l*. *Balaur* trebuie considerat în legătură etimologică cu *bală* (cf. Philippide, OR, II, 634).

Balegă s.f. „fiente des grands animaux, bouse de vache" (cu numeroase derivate, cf. DA), apare în aromână și meglenoromână cu forma *baligă* (aceeași ca în dr. reg.,

cf. DA). În aromâna din Albania, am înregistrat formele: *baligă*, *balike*, *baigă* (RRL, 6, 1966, 552). Varianta cu *k* se explică prin influență toscă (comp. tosc. *balkë*, alb. Italia *balk-u*, cf. Giordano, 23), iar *baigă* este împrumut direct din albaneză, unde termenul, cu același sens ca în română, are numeroase variante: *bajgë*, *bajgëlë*, *balgë*, *bagël*, *bagjë*, *baglë*, *bagëlë*, *balëgë*, *baligë*, *balkë*, *balk-u*. Grupul consonantic *lg* s-a păstrat, ca și *lk* (*ulk* > *ujk* „lup"), numai în graiurile tosce de sud-est, în rest devenind *jg* (*balgë* > *bajgë*). În formele *bagël*, *baglë*, *l* s-a conservat prin metateza efectuată înainte ca *lg* să devină *jg* (*baglë*, *bagëlë* > *bagjë*). Forma de bază pe care trebuie să o luăm în considerație în raport cu cuvîntul românesc este *balëgë* (cf. *Barić*, AAS, II, 80, care descompune termenul în *bale-gë* < i.e. **bəlno-g^{u}uā* „excrement de animale"; v. și „Južnoslov. Filolog", II, 1923, 297 ș.u. și *Hymje*, 22). Din albaneză sau română, cuvîntul a intrat în sîrbocroată: *balega*, *balaga*, *baloga*; în ucraineană vine din română (Meyer, EWA, 23) și, la fel, în maghiară.

Unii învățați l-au explicat prin italiana de nord (Meyer, IF, VI, 116; Scheludko, BA, II, 126): *bagola*, *bagula*, *begla* etc., diminutive ale lui **baga* (< lat. *baca* „boabă"), dar ipoteza este combătută de Treimer (ZRPh, XXXVIII, 385). Desigur, nu poate fi vorba de un împrumut tîrziu, dar să nu excludem ipoteza că *balegă*, cuvînt păstoresc, trebuie să fi avut o răspîndire foarte mare în limbile populațiilor preromane.

Hasdeu (CB, I, 269 și EMR, III) compară termenul cu tătarul *balgas*, *balhas*, *balgaš*, cu același sens. Çabej (BUT, 4, 1960, 36—37) reia ipoteza lui Oštir (AAS, II, 370) și Marco La Piana (SLA, I, 77), care stabilesc o concordanță între alb. *balgë* și gr. βόλιτον βόλβιτον (< i.e. **balg^u-a*, **bolg^u-a*). După Çabej, în română cuvîntul e împrumut albanez (v. și SF, XXIX (XII), 1, 1975, 59). Nimic nu justifică însă împrumutul.

Baltă, s.f. „lac, étang, marais, marécage, bourbier, flaque", este cunoscut în toate dialectele românești. În dacoromână este frecvent și ca toponimic, sub forma a numeroase derivate (cf. Iordan, *Topon. rom.*, 53). În aromâna din Albania, *baltă* a dispărut, fiind înlocuit cu termeni recenți din albaneză sau bulgară (cf. RRL, 6, 1966,

552—553). Cuvîntul are o mare familie de derivate (cf. Russu, *Elem.*, 136).

Originea acestui termen a fost foarte mult discutată, din cauza marii lui răspîndiri geografice; afară de română și albaneză *(baltë)*, există în neogreacă (βάλτος, βάλτη, βάλτα și μπάλτα), în unele dialecte italiene (lomb. *palta*, piem. *pauta*, emil. *pälta)*, în dalmată *(bálta)*, în provensală *(pauto)*, în unele idiomuri slave (bg. *blato*, scr. *blato*, rus. *boloto*, cf. BER, 54).

Rom. *baltă* (alb. *baltë)* a fost grupat împreună cu *daltă* (alb. *daltë)* și *gard* (alb. *gardh)*, toți acești termeni fiind explicați ca împrumuturi vechi slave efectuate în epoca în care nu se produsese încă metateza lichidei din cadrul grupurilor cu diftongi **tort*, **tolt*, adică înainte de sec. al VIII-lea, cînd știm că numele lui Carol cel Mare, *Karl*, devine *Kral'i* (prin faza *Korl'i)* în slava meridională (cf., între alții, Rosetti, LB, II, Sofia, 1960, 21—23). Explicația prin slavă a fost susținută de numeroși învățați (Hasdeu, EMR, III; Treimer, ZRPh, XXXVIII, 392; Skok, „Slavia", III, 115 și AAS, II, 114; Nandriș, DR, VI, 350; Weigand, BA, II, 273; Sandfeld, *Ling. balk.*, 82; Duridanov, AKI, 691 și alții). Elementele slave însă nu au pătruns în română înainte de secolul al VIII-lea — al IX-lea (cf. ILR, II, 15). La aceasta se adaugă faptul că termenul în discuție este atestat în antichitatea balcanică.

Marea răspîndire a cuvîntului în sudul și estul Europei (cu forma *balt-)*, în nordul continentului *(mare Balticum)*, în Romania de sud-vest (cu forma *palt-;* de adăugat aici și *Palten*, rîu în Alpii austrieci) ne dovedește că e vorba de un cuvînt preslav care trebuie să fi existat și în ilira (cf. J. Brüch, „Glotta", VIII, 83—85 și ZRPh, XXXIX, 210; Berneker, SEW, I, 70; Capidan, LL, II, 257; Bonfante, BSL, XXXVII, 7—10; Çabej, BUT, 4, 1960, 39; Camaj, *Alb. Wortbild.*, 132: i.e. **bhel-* „weiss-schimmernd").

Teza că rom. *baltă*, alb. *baltë* este un termen moștenit direct din ilira și traca (Decev, *Thrak. Spr.*, 122, top. trac *Di-baltum*, Δε-βελτός „două bălți", în apropiere de Burgas; Georgiev, *Bălg. etim.*, 36, dar *Id.*, RRL, X, 1965, 76, origine slavă; cuvînt mediteranean, după Trombetti, AAS, III, 21) ni se pare mult mai probabilă (v. și ILR, II, 328; Russu, *Elem.*, 136—137; Mihăilă, SCL, XXIV, 1, 1973, 65; Vraciu, SLG, 115).

Derivatele albaneze *mbëltoj* ,,a sădi", *bëltuc* ,,a presa, a întări", top. *Beltoja*, *Bulticë*, cu modificarea lui *a*, invocate de Çabej spre a dovedi un ascendent de vechime pentru alb. *baltë* față de rom. *baltă*, nu sînt probante pentru că în orice epocă s-ar fi ivit aceste derivate transformarea lui *a* ar fi fost aceeași. În română s-a întîmplat la fel: *băltoacă*, *bălti*, vb. etc. (cu *a* neaccentuat devenit *ă*).

Trebuie observat că în albaneză există un mare număr de derivate ale lui *baltë* cu *a* neaccentuat conservat: *balták*, *baltaník*, *baltár*, *baltavéc*, *baltámë*, *baltínë*, *baltíshtë*, *baltój*, *baltóre* etc. (cf. FS, 88—89).

În toate cazurile, originea rom. *baltă* nu trebuie cercetată independent de alb. *baltë* ,,noroi, mocirlă". Româna și albaneza sînt singurele limbi care au înlocuit semantic, prin *baltă*, *baltë*, lat. *palus*, *-dis*, modificînd în mod identic sensul acestuia: rom. *pădure*, alb. *pyll* (cf. Hasdeu, *Ist. crit.*, I, 290; Șăineanu, *Semasiologia*, 370). Și aceasta poate fi o dovadă că în epoca de influență latină a albanezei cuvîntul *balta* exista deja.

Barză, s.f. ,,cigogne", e răspîndit în Muntenia, sudul Moldovei și sud-estul Transilvaniei (cf. DA, unde se dau citate din scriitori aparținînd lingvistic numai zonei de sud a dacoromânei; v. și Hasdeu, EMR, III). În jumătatea de nord a țării, sinonimul *cocostîrc* (< *cocor* + *stîrc*) formează o arie compactă (v. ALR, s.n., III, h. 694 ,,barză"). Termenul trebuie legat de rom. com. *bardzu*, *bardză*, adjectiv cu sensul primitiv de ,,alb". Concurat de adj. *alb*, de origine latină, *bardzu* și-a restrîns sensul la domeniul păstoresc, denumind culoarea albă sau bălțată a unui animal domestic (oaie, capră, catîr). Cu vremea, s-a substantivat, folosindu-se ca nume dat animalului cu lîna sau părul alb, așa cum s-a întîmplat de altfel cu toate adjectivele care denumesc culori și sînt date ca nume de animale (*neagra*, *negruța*, *bălțata*, *gălbioara*, *roșiuța* etc.).

Pentru adj. *bardzu*, *bardză*, *barz(ă)* avem atestări actuale din graiurile păstorilor transilvăneni și, izolat, din aria dialectală subcarpatică (cf. JB., XV, 214; Damé, *Termin.*, 182; Păcală, *Rășinari*, 221) sau din dialectele aromân și meglenoromân; ar. *bardzu* (despre cai și catîri) ,,bălan, pestriț", *barză*, s.f. ,,mulet blanc" (Papahagi, DDA), megl. *bardză*, s.f. ,,nume de capră" (Capidan, *Megl.*,

III, 34 și DR, II, 519). Ca și în dacoromână, în dialectele din sudul Dunării cuvîntul a devenit rar.

La aromânii din Albania, l-am înregistrat, prin întrebare directă, în două puncte din sudul țării, numai în distribuții contextuale specifice limbajului păstoresc : *peru bardzu* (despre capre) „păr pestriț", *oaie bardză* „oaie cu lînă pestriță" (comp. *oaie*, *ọcăṛă* „oaie albă și cu botul negru", dr. *oacără*, alb. *vakërë)*, *mular bardzu* „catîr alb-negru".

E foarte probabil că pentru a se evita sinonimia cu *alb* (< lat. *albus)*, rom. com. *bardzu* și-a modificat sensul (în general „gris", atît în aromână cît și în dacoromână) și și-a restrîns întrebuințarea la limbajul păstoresc, care depozitează cantitatea cea mai însemnată de elemente lexicale moștenite din substrat. Acest proces s-a petrecut chiar în limitele românei comune.

Din aromână, *bardză* a trecut în albaneză : *barxë* (despre capre) „gris ; mi-noire, mi-blanche" (cf. Menella Totoni, SF, XIX (II), 3, 1965, 118), precum și în greaca din Epir : μπάρτζια, μπάρτζον „neagră, cu botul roșu". Fonetismul *x* (= *dz)* și sensul diferit de *bardhë* „alb" nu se pot explica în albaneză decît ca împrumut din aromână (Çabej, BUT, 4, 1960, 46).

Pentru sensul de „cigogne", cu care *barză* nu există decît în dacoromână, aromâna a împrumutat pe *leléc* (cu var. *luléc*, *liléc*, *lelíc*, cf. Papahagi), dintr-una din limbile balcanice (comp. gr. λέλεκας, bg. *lélekŭ*, scr. *lejlek*, *lelek*, alb. *lejlek*, alb. tosc *lelék*, toate din tc. *leïlek)*.

Prin păstorii români de odinioară adj. subst. *barz(ă)*, cu sensurile păstorești, s-a răspîndit în toate limbile balcanice (cf. Capidan, DR, III, 191—194 ; Rosetti, ILR, 273 ; R. Bernard, LB, I, 101 ; Russu, *Elem.*, 138). În porțiunea de sud a dacoromânei aceste sensuri s-au pierdut, păstoritul nefiind în permanență ocupația de căpetenie a locuitorilor din această zonă.

O evoluție semantică paralelă cu a lui *barză (pasăre barză → barză ;* comp. olt. *găină barză* „găină albă") s-a observat la cuvîntul *cocor*, numele unei păsări din același ordin cu *barza*. Etimonul slav *kokorĭ*, *kokora* este adjectiv cu sensul de „creț" (cf. Drăganu, DR, V, 341—344 ; DA, s.v.). Și alb. *bardhë* a ajuns, sub forma unor derivate substantivale, să desemneze unele animale domestice sau păsări de culoare albă sau pestriță : *bardhash*, s.m. „cal bălan,

țap de culoare albă, porumbel alb", *bardhishe*, s.f. „capră albă", *bardhosh*, *bardhush*, adj. „cu botul bălan", *bardho*, s.m. „nume dat unui cîine bălan", *bardhë* „nume dat unei oi cu lîna albă" (cf. *Fj. shq.*, 28; Gjinari, BUT, 4, 1963, 194). Dar chiar alb. *kanushë*, *kanyshë*, sinonim cu *lejlek* „barză" și provenit din lat. *canosus*, adj. „cenușiu", prezintă o evoluție semantică identică cu a rom. *barză* (cf. Çabej, SF, XXX(XIII), 4, 1976, 71).

„Lebăda" este numită în albaneză *mjellmë*, care are la bază adj. slav. *bělŭ* „alb". Aceasta dovedește că și adj. *bardz(ă)* a putut evolua fără dificultăți la subst. *bardză*, *barză* „cigogne" (cf. Spitzer, MRIW, I, 294; Brâncuș, RESEE, 3–4, 1963, 315–316). Nu este lipsit de semnificație faptul că în scoliile la Nemeenele lui Pindar (sec. al V-lea î.e.n.) se vorbește de o insulă în Pontul Euxin numită insula *Albă* din cauza mulțimii de păsări (bîtlani) care își făceau cuibul acolo (cf. *Izvoare*, I, 1964, 17). Și în alte limbi un nume de culoare a devenit nume de pasăre (comp. v. germ. *albiz*, *elbiz* „Schwan", v. sl. *lebedĭ*, rus. *lebedĭ*, *lebjadĭ*, pol. *łabędź*, sb. *lăbud*, ceh. *labuď* „Schwan", toate acestea explicate, în ultimă analiză, prin i.e. **albho-* „weiss", cf. Pokorny, IEW, I, 30). Probabil că în această direcție trebuie căutată și etimologia lat. *ciconia*, *ciconea*, pentru care nu există încă o soluție definitivă (etrusc sau mediteranean? cf. Ernout-Meillet, DEL, s.v.). Pentru alte exemple și pentru discuția teoretică, v. P. Guiraud, *Structure etym. du lexique français*, Paris, Larousse, 1967, 38.

Alb. *bardhë* „alb", cu care se compară rom. com. *bardz(ă)* (Hasdeu, *Col. Tr.*, 1873, 140), conține o spirantă interdentală sonoră *dh* dezvoltată din semioclusiva *dz*, proprie albanezei comune străvechi (cf. Çabej, „Rev. Shkodra", 1, 1964, 17; Ajeti, SF, 3, 1974, 19: alb. *bardh* presupune un stadiu mai vechi cu *z*: **barz)*, care, la rîndul ei, provine din oclusiva palatală sonoră i.e. *g'* sau din *d* precedat de *r* (comp. ilir. *Bardus*, *Bardulli*, *Bardyllis*, cf. Cimochowski, BUT, 2, 1958, 42); totuși, de notat mesap. *Barzides*, *Barzidihi*, *Barizaniates*, ibid.; cf. și Russu, *Illirii*, 175).

Așadar, rom. com. *bardzu* adj. se compară cu o formă alb. com. identică, ambele dintr-un etimon comun, probabil **bherēg'-*, **bherǵ-*, *brēg'-* „alb, strălucitor", **b'horg'ho-* (Cimochowski, l.c.; Russu, *Elem.*, 138; Id., *Etn. rom.*, 250). Pentru evoluția normală în română și albaneză, e de

preferat un etimon cu *-o-* sau cu *-a-* în radical: **bhorǵ-*, **bharǵ* (v. și BER, I, 34).

E posibil ca unele întrebuințări populare speciale ale lui *alb*, cu corespondente identice sau asemănătoare în albaneză, să fi aparținut inițial lui *bardzu*. Specializarea semantică pastorală a lui *bardzu* ar explica îmbogățirea semantică a sinonimului de origine latină. Iată cîteva exemple: *Albele*, s. pl. „fées bienfaisantes chez les Daco-roumains; fées malfaisantes chez les Macédo-roumains" (Hasdeu, EMR, I), comp. alb. *të bardhat* (cu același sens ca în aromână, v. FS, 101); *albe, pîne albă* „blés, froment" (Hasdeu, EMR, I; DA, s. *alb)*, comp. alb. *të bardhat* „id." (FS); *alba* „lichidul din scurgerea prenatală la animale și la femei", alb. *të bardhat* „id." (FS).

Formele *bardoș* și *bardăș* „barză" din Banat și Oltenia sînt creații tîrzii din *barză*, cu diferențierea lui *z* de consoana continuă din sufix. Aceste forme au indus în eroare pe Hasdeu (și pe unii lingviști de astăzi), care a refăcut, pe baza lor, un primitiv **bardă*, care, prin contaminare cu **arză* (< lat. *ardea*), ar fi dat *barză* (EMR, III).

Bască, s.f. „totalitatea lînii tunse de la o singură oaie". E general în aromână și meglenoromână, pe cînd în dacoromână apare incidental, fiind înregistrat o singură dată, în *Psaltirea Scheiană*, II, 140, ps. 71 (ed. I. A. Candrea): „Deștinge-va ca ploaia spre *bască* // și ca picătura ce pică în pămăntu". Sensul reiese din comparația cu celelalte versiuni ale Psaltirii, care dau termenul *lînă* (cf. Hasdeu, EMR, III).

Alb. *bashkë* e atestat prima oară în sec. al XVII-lea. Iată pasajul corespunzător celui din *Psaltirea Scheiană: ka me zdripunë si shiu ndë bashkët* „descendent sicut pluvia in vellus" (Bogdani, *Cuneus prophetarum*, I, 68, 19: 108, 15, ap. Çabej, BUT, 4, 1960, 47). În albaneza populară, cuvîntul e cunoscut mai ales în sintagma *një bashkë lesh* „o bască de lînă" (cf. *Fj. shq.*, 30), după modelul căreia s-a format și ar. *bască di γănă*, înregistrată de noi în toate punctele anchetate pentru aromâna din Albania. Ocupația aproape exclusiv pastorală a aromânilor din Albania este una din cauzele menținerii viabilității cuvîntului *bască* în acest dialect. La fel în meglenoromână: *bască di lǫnă*, Capidan, *Megl.*, III, 35.

Forma alb. *baskë*, dată de Meyer în titlu (EWA, 28; la Hahn, *Alb. St.*, III, 78: μπάσκα „Wolle") este, evident, o greşeală, perpetuată, din păcate, la numeroşi cercetători (Hasdeu, EMR, III; Capidan, DR, II, 480; Pascu, DEM, I, 189; Philippide, OR, II, 698; Russu, *Elem.*, 138; Ivănescu, ILR, 254 etc.).

Pornind de la sinonimul dialectal *barukë (një barukë lesh* „o bască de lînă"), la care s-ar distinge un suf. *-ukë*, Çabej (l.c. şi SF, XXIX (XII), 1, 1975, 59) reconstituie o formă alb. com. **bar-shkë* (< **bhorskà)*, comparabilă cu gr. φάρσος „morceau arraché, portion, fragment; quartier (d'une ville)", arătînd că rom. com. *bască* e un împrumut din albaneză. Trebuie observat însă că în epoca românei comune albaneza avea deja fonemul *sh* dezvoltat din *s* în cuvintele autohtone şi în cele împrumutate din latină şi din greaca veche.

Alte etimologii: **vars-kë*, raportat la trac βασσάρα (Meyer, EWA, 28); trac **baska*, **vaska* „laine; toison", derivat cu suf. *-ka* de la rad. i.e. **vas-* „a acoperi, a îmbrăca". Mai aproape de adevăr, Russu, *Elem.*, 139: i.e. **bhasko-* „legătură, mănunchi, smoc" (comp. gr φάσκος, φάσκια, maced. βάσκιοι, lat. *fascis* „legătură").

Bîlc, s.n. „flaque, mare, bourbier, vallée étroite et marécageuse dans les montagnes", e atestat numai în dacoromână, şi aici regional. (Citatele din Hasdeu, EMR, III şi din DA provin din texte moldoveneşti.) În aromâna din Albania, am înregistrat termenul *pelgu (di apă)*, *pleg*, *plegu* (cu metateză), care este, evident, împrumut tîrziu din albaneză (comp. alb. *pellg*, *pellk*). Celelalte graiuri aromâneşti nu-l cunosc, aşadar nu putem avea o probă sigură că *bîlc* ar fi fost general în româna comună (cf. RRL, XI, 6, 1966, 553—554).

A fost comparat cu alb. *pellg*, *pellk*, s.m. „groapă mare cu apă; loc unde marea sau rîul sapă o adîncime mai mare; vale, depresiune" (Cihac, II, 714; Rosetti, ILR, 273). Spre deosebire de rom. *bîlc*, regional şi fără nici un derivat, corespondentul albanez este general şi cu o întreagă familie: *pellgaçe*, *pellgore*, *pellgovinë* (substantive feminine). Dintre etimologiile date pentru alb. *pellg* (v. bibliografia la Çabej, BUT, 1, 1965, 18) sînt de luat în seamă mai întîi cea propusă de Camarda *(Gr. comp.*,

I, 40 ; cf. şi Meyer, EWA, 326), încă din 1864 (gr. πέλαγος „largul mării"), apoi a lui Jokl (RLV, I, 87), care pleacă de la numele Πελαγόνες (cf. şi Krahe, *Spr. Ill.*, I, 111). Jokl a reconstruit o formă veche **pellëg*, pe care astăzi o regăsim întocmai în cel dintîi text albanez (Buzuku, *Meshari*, 1555, ed. Ressuli, Roma, 1958, 101 : *ënbë pellëgut të detit* „in profundo maris") şi pe care Çabej o consideră un vechi împrumut din greacă. Camaj (*Alb. Wortbild.*, 58, 113) degajează un *-k/-g* amplificativ faţă de rad. **pel-* „grau, fahl", comp. lat. *palus*, *-dis* „stehendes Wasser, Sumpf, Pfütze".

Din albaneză, cuvîntul a intrat în sîrbocroată : *pelega* „loc în mare, la depărtare de cca trei-patru sute de paşi de ţărm".

Rom. *bîlc* (probabil mai vechi **bălc*) trebuie comparat totuşi cu v. alb. *pellëg*, *pellëk*. Nu se poate vorbi de un împrumut albanez, pentru că se ivesc dificultăţi de ordin fonetic de netrecut : modificarea lui *p-* iniţial în *b-* (totuşi, alternanţa surdă / sonoră este specifică substratului mediteranean : κυβερνάω : *guvernare*) şi, mai ales, păstrarea lui *-ll-* intervocalic netrecut la *-r-* (dar comp. *baltă*, alb. *bollë*).

Bîr, interj. „strigăt cu care ciobanul îndeamnă sau alungă oile şi, mai rar, caprele", este răspîndit pe tot teritoriul lingvistic dacoromân (v. ALR, II, s.n., h. 385, 386, 389) ; der. *bîrîi*, vb. „a mîna oile strigîndu-le *bîr*" (Hasdeu, EMR, III ; DA). Trebuie reţinut aici şi *bîră*, subst. „oaie", în contexte fixe înregistrate în Moldova : *lapte de bîră*, *brînză de bîră* (Mircea-Mihai Rădulescu, DR, 3, 1976, Freiburg), dacă nu cumva e vorba de o refacere glumeaţă din *bîr* ; de asemenea, *bîrîiac* „miel" (rar, în Moldova, cf. EMR, III ; DA). Hasdeu (EMR, III, s. *Bără*) pune cu probabilitate în legătură cu *bîr*, *bîrîiesc* originea unui mare număr de cuvinte (proprii şi comune) : *Bără (Bîră)*, *Bîrcă*, *Băroaie*, *Bărăşti*, *Bărilă (Berilă)*, *Bereşti*, *Berică*, *Bîrle*, *Bărac*, *Berc*, *Bărcan* etc. culese din texte vechi. Termenul lipseşte în dialectele din sudul Dunării.

Se compară cu alb. *berr -i*, s.m. „berbece sau oaie, ţap sau capră ; vită măruntă" (*Fj. shq* ; Hasdeu, EMR, III, s. *bîr*).

Termenul, sub forme cu un radical *ber-*, *bar-* și însemnînd „berbece" sau „oaie", are o largă răspîndire și în domeniul romanic de vest (în italiana de nord, în franceză, provensală etc.), precum și în unele idiomuri germanice și slave (cf. Meyer, EWA, 33 ; Çabej, „Glotta", XXV, 50 ș.u. ; Tagliavini, *Alb. Dalm.*, 81 ; Wędkiewicz, MRIW, I, 277 ; Vasmer, REW, I, 5 ; Rosetti, ILR, 273 ; Rădulescu, l.c.). Probabil că la origine cuvîntul este onomatopeic (Hasdeu, EMR, III, s. *bîr*, unde se aduc exemple paralele din alte idiomuri occidentale; Jokl, LKU, 242 ; Çabej, BUT, 4, 1960, 51 ; Vl. Georgiev , RRL, X, 1–3, 1965, 76), imitînd behăitul oilor. În acest caz, trebuie atrase în discuție și formele corespunzătoare iranice, invocate de Densusianu (GS, I, 56) ca izvor direct al rom. *bîr*. Aceasta nu însemnează însă că termenul românesc este descendent iranic (cf. Meillet, BSL, XXV, nr. 77, p. 88 ; Rosetti, *Mélanges*, 371).

Raportarea la alb. *berr* se impune din motive semantice. Numai în albaneză și română termenul are un sens generic : în albaneză denumește vitele mărunte (oi, capre, berbeci, țapi), iar în română, ca interjecție, e folosit în legătură cu aceleași animale. E posibil ca în româna comună să fi existat un apelativ *bîră (bără)* cu sensul generic pe care îl are corespondentul albanez. Dispariția lui a fost determinată de concurența cu sinonimul latin.

Cuvintele cu care chemăm sau alungăm animalele sînt, de multe ori, chiar numele animalelor respective la popoarele vecine (cf. Bogrea, DR, I, 78, notă, unde se dau numeroase exemple) sau chiar la același popor. Astfel, rom. *oaie*, repetat, e folosit și interjecțional în limbajul păstorilor.

Din *berr*, albaneza a derivat termenul *bërruc*, *burruc*, *bruc* „sarică neagră de oaie", cu suf. *-uc* (comp. gr. μηλωτή „cojoc, blană", derivat din μῆλον „oaie; vită mică", sau chiar alb. *delésh* „un fel de cojoc fără mîneci; haină de lînă", din *dele* „oaie", cf. Çabej, BUT, 4, 1960, 55), care a intrat și în aromână : *bruță* „iepîngea" (Papahagi, DDA, 286).

Brad, s.m. „sapin", cunoscut în toate dialectele românești, a fost refăcut, la o epocă foarte veche (dovadă că toate derivatele pornesc de la radicalul *brad-*, cf. DA ; Russu, *Elem.*, 139), dintr-un **braz*, vechi singular consi-

derat în urmă ca plural (cf. Al. Graur, „Romania”, LIII, 1927, 383 ; Byck, Graur, BL, I, 26). Reconstrucția singularului **braz* este convingătoare (deși nu avem nici un derivat de la radicalul în *-z*), dat fiind că și alb. *bredh* „sapin” este tot un plural singularizat care presupune un singular străvechi **bradh* (cf. Çabej, „Ling. Posnan.”, VIII, 1960, 87, după o idee a lui Jokl, JF, XXX, 208—209, care reconstruiește un etimon comun **bras-dh* (< **bros-d(h)*, arătînd că sing. *bredh* provine dintr-un plural colectiv; cf. și „Slavia”, XIII, 300). Ideea că albaneza trebuie să fi avut o formă cu *a*, **bradh*, ne întîmpină mai întîi la Hasdeu (*Col. Tr.*, 1873, 244—245). Cu alb. com. **bradh* (probabil **bradz*, cu *dz*, căci, de regulă, alb. *dh* < *dz*) concordă fără dificultăți rom. com. **braz*, **bradzu*, din care s-a creat ulterior, în cadrul românei comune, forma de azi, *brad* (cf. Brâncuș, RESEE, I, 3—4, 1963, 312).

Încercarea lui Jokl („Slavia”, XIII, 300) de a explica rom. *d* din *brad* prin alb. *dh* nu se poate susține (cf. Rosetti, ILR, 273), dat fiind că *brad* e o variantă secundară față de **braz*, **bradz*.

Brînză, s.f. „fromage”. În aromână e atestat rar: *brîndză* (Capidan, *Aromânii*, 159); în aromâna din Albania nu l-am întîlnit. Concurat de sinonimul *cașu*, a dispărut. Există însă în meglenoromână: *bronza*, *brănza* (Candrea, GS, I, 35).

Cuvîntul este foarte vechi, ținînd seama de unele atestări. Încă din 1370, într-un document raguzan, apare forma *brençe* = „caseus valahicus” (Hasdeu, CB, I, 190; DA; cf. și Vasmer, REW, I, 130), probabil notație aproximativă pentru *brăndză*. (Comp. ngr. πρέντζα „Käse in Lederschlauch”, în sec. al XIV-lea, Rosetti, ILR, 281; în greacă a intrat din română, cf. Mihăescu, SCL, XIX, 1, 1968, 64—65). Ca nume de persoană, *Brîndză* e cunoscut încă din sec. al XV-lea (Constantinescu, DOR, 217; Rosetti, ILR, 281; Mihăilă, DLRV, 79). Din română, termenul a intrat și în maghiară, atestat încă din 1546 (Russu, *Omagiu Rosetti*, 788).

Așadar, admitem pentru româna comună forma *brăndză*, cu *ă* și *dz*, fonetisme cu care termenul se întîlnește și astăzi în unele graiuri.

Unii cercetători au explicat pe *brînză* prin *rînză* (Hasdeu, *Col. Tr.*, 1874, 105 ş.u.; Barić, *Albanorum. St.*, 87: „das rum. *brînză* ... mit rum. *rînză* „Labmagen" identisch ist"). Cum lui *rînză* îi corespunde alb. *rëndës*, lui *brînză* trebuie să-i corespundă un alb. **vrëndës* (Barić, *l.c.*). În alt loc (AAS, I, 138–159), Barić reconstruieşte pe baza dubletului *brînză*: *bunţ* (< **bundză*) o formă străveche albaneză **brundzë* (< **brondi̯ā*: **brundi̯ā*, raportată, în ultimă instanţă, la o rădăcină i.e. **bhere-* „fervere", recunoscută şi în lat. *fermentum*). De la ideea fundamentală de „umflare, fermentare" a laptelui acrit pleacă şi Giuglea (DR, III, 580), admiţînd o bază **brend-*, **brand-*, mai potrivită pentru fonetica termenului românesc (cf. şi Russu, „An. Etn.", 1958, 149: i.e. **bhrend(h)-* „a se umfla, a coace"; J. Hubschmid, RRL, XXV, 2, 91–95).

Alţii au legat termenul de numele oraşului elveţian *Brienz*, de unde şi it. *sprinze*, germ. *Primsenkäse*, *Brinsenkäse* (Schuchardt, ZRPh, XX, 24; DA; contra, Meyer-Lübke, REW³, 1272) sau de alb. *blënxë* (< *plëndës* „stomac de rumegătoare", cf. Diculescu, DR, IV, 452; ceva similar la Hasdeu, *l.c.*: *boransa* „stomac").

Nu trebuie ignorată nici etimologia lui Pascu (REB, 27), după care *brînză* trebuie legat de alb. *ber* „oaie".

În albaneză există şi *brenza*, *-t* pl. „interius, viscera" (var. *brendësa*, sin. cu *përbrendësa-t*, *brendshme-t*, cf. FS), în ghega din Dibra, derivat din *brenda*, adv., adj. „înăuntru", cu un sufix diminutival, pus de Çabej („Rev. Shkodra", I, 1964, 26) în legătură directă cu rom. *brînză*. Evoluţia semantică de la „viscera" la „cheag" şi apoi la „brînză" ar fi posibilă (comp., pentru analogie, ar. *arăndză* „cheag", dr. *rînză* „stomac"); v. şi RRL, XI, 561. Nu avem însă nici un indiciu privind vechimea derivatului albanez. Mai trebuie notat şi faptul că în aromâna din Iugoslavia (la Beala-de-Sus) apare *brîndză* în sintagma *caşu brăndzu* (comunicat de N. Saramandu). Termenul în discuţie are comportament adjectival.

Brîu, s.n., pl. *brîie*, *brîne*, *brîuri* (şi var. sing. *brînă*, pop.) „ceinture"; ar. *brîn*, *brăn*, *bîrnu*, (Papahagi, DDA), *băr̄u*, *bęρu* (cf. RRL, XI, 554), pl. *brîne* „brîu; generaţie", top. *Bărru*, pădure în Pleasa, Albania (Capidan, LL, III, 1, 54); megl. *brǫn* „brîu" (Capidan, *Megl.*, III),

ir. *brăv* (DA, s. *brîu*). Termenul are numeroase derivate (Russu, *Elem.*, 140). Sensul secundar de „generație" al ar. *brîn* pare copiat după alb. *brez*, *-i* „brîu; generație" (pentru explicația sensului, v. J. Hubschmid, RRL, XXV, 1, 1980, 10 ș.u.). Și sensurile dr. „bîrnă orizontală în mijlocul peretelui; curcubeu" (DA), ar. „ceinture de poutrelles dans les murs des maisons en construction" (Papahagi) își găsesc corespondente în albaneză: *brez* „bîrnă la mijlocul acoperișului", *brezi perëndis*, *brezi zotit* „curcubeu" (literal: „brîul lui Dumnezeu", cf. Gjinari, BUT, 4, 1958, 95); comp. și dr. „curcubeul este *brîul lui Dumnezeu*" (Chest. Hasdeu, Dolj, 161; Giuglea, RF, II, 53); în ir.: *bârvu lu domnu* (Petrovici, Neiescu, CL, IX, 2, 1964, 200). Compararea curcubeului cu un *brîu* ne întîmpină și în greacă și în multe alte limbi (cf. Meyer, JF, VI, 114).

De notat că și în română și în albaneză cuvîntul denumește același obiect: „centură lungă și lată de bumbac sau de lînă". Comun este și sensul de „mijloc al trupului". La fel, întrebuințări figurate: rom. *cu lingura în brîu*, alb. *me lugë në brez*; rom. *stă cu mîinile în brîu*, alb. *rri me duar në brez* (Pentru albaneză, v. FS, 177).

Alb. *brez* provine dintr-un *brẽz* < **bren-ze* (cf. Barić, *Hŷmje*, 66; rostirea cu *e* nazalizat este cunoscută încă în ghegă), care, la rîndul său, derivă din **breno-*, **brenu-*, cu suf. dim. *-zë* (cf. Meyer, EWA, 46; Treimer, *Alb. und Rum.*, ZRPh, XXXVIII, 391). Derivarea trebuie să se fi petrecut la o epocă foarte veche, căci altfel nu se pôate explica dispariția cuvîntului de bază și, totodată, asurzirea oclusivei finale în toscă: *bres* (ca și *breth*, *gardh*, *funt*, *krimp*, *brek* etc.; sufixul *-zë* nu a devenit în toscă *-s(ë)*. Dacă admitem că rostirea surdă a oclusivelor și spirantelor finale, caracteristică dialectului tosc și albanezei din Italia și Grecia, era un fenomen general în albaneza comună, explicarea formei *brez* ca derivat cu suf. *-zë* devine nesatisfăcătoare. Dar, așa cum am arătat în alt loc al acestei lucrări, în albaneza comună finalele erau sonore, nu surde.

În toate cazurile, cuvîntul românesc nu este un împrumut albanez, cum credeau, între alții, Weigand (BA, III, 211) și, de curînd, Çabej (SF, XXIX (XII), 1, 1975, 58), care insistă asupra legăturii derivative a lui *brêz*, *brez* cu vb. *mbrej* „a încinge; a înjuga", *zbrej*, *zhbrej* „a descinge;

a dejuga". În ambele limbi însă, termenul are origine comună (Rosetti, ILR, 273). Din comparația formelor românești dialectale cu cea albaneză, se poate reconstitui un rom. com. **brənu* (Șiadbei, SCL, IX, 2, 1958, 185; Russu, *Elem.*, 141), care presupune un etimon comun (**brenu, *branu*) cu al alb. *brez*. Dispariția lui *-n-* în *brîu* (ca și în *grîu* < *granum*, *frîu* < *frenum*; totuși *-n-* s-a conservat în pl. *brîne*, *grîne*, *frîne*; la sing., pare refăcut după plural: *Moș cu barba pîn' la brîn*, G. D. Teodorescu, P.P., 510) este un fenomen posterior închiderii vocalelor în poziție nazală și, totodată, posterior separării dialectale a românei comune. În aromână, nazalizarea lipsește, de aceea *n* nu a dispărut nici la singularul acestor cuvinte. În dacoromână, nazalizarea vocalei a fost urmată de o dezocluzie completă a consoanei. (Pentru diversele explicații date dispariției lui *-n-*, v. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924, 37; Id., ILR, 374; Densusianu, GS, II/2, 383; Procopovici, DR, IV, 1168; Al. Graur, BL, III, 52; O. Nandriș, *Phon. hist. du roum.*, Paris, 1963, 282; Sala, *Contrib.*, 144–145).

De remarcat că în descendenți albanezi ai lat. *granum*, *frenum* *-n-* s-a păstrat în *grunë-t*, *grurë-t*, acest cuvînt fiind asimilat la numele colective, deci de gen neutru, cu desinența *-ë* (După Skok, alb. *grur*, *grun* ar fi împrumutat din română, cf. Pușcariu, LR, I, 266). În alb. *fre* (< *frenum*), *-n-* a dispărut din ambele dialecte, cu observația că în ghegă *e* este rostit nazalizat și că, de asemenea, *n* reapare la forma articulată (*freni*, *freri*) și la cea de plural (*frerë*). Rezultă din toate acestea că problema lui *n* în *brez* (< **brẽze* < **bren* + *zë*) nu se pune la fel ca în *grurë*, *-t* și *frê-ni*, *fre-ri*, așa cum se pune în română pentru *brîu* alături de *grîu* și *frîu*. Probabil că în *brez* dispariția lui *-n-* s-a petrecut la o epocă foarte veche, înainte de crearea derivatului cu sufix (**breno-*, **brenu-* > **brẽ*, la care s-a adăugat apoi sufixul *-zë* (<**-d-io*). De adăugat că alb. *brevë*, *-a* „espèce de couleuvre, qui s'entortille et serre étroitement" ar proveni din același radical cu *brez* (*bre*, cu *v* pentru evitarea hiatului în prezența articolului; Çabej, BUT, 4, 1960, 70, 99).

Așadar, rom. com. **brənu* a avut o evoluție fonetică identică cu a lat. *granum*, *frenum*, ceea ce exclude ideea împrumutului din albaneză. *Brîu* reproduce o formă mai veche decît derivatul alb. *brez* (Pușcariu, LR, I, 179).

Brustur(e), s.m. „bardane; feuille de chou". (Pentru alte sensuri și pentru derivate, v. DA.) În aromână: *brostu*, dar și cu fonetismul *ș*: *brúștir*, *brúștură*, *bruștulă* „un fel de plăcintă cu brînză" (Papahagi, DDA), probabil sub influență albaneză. Cuvîntul e foarte răspîndit în toponimia dacoromânească: *Brustura*, *Brusturata*, *Brusturei*, *Brusturețul*, *Brusturoasa* etc. (Iordan, *Topon. rom.*, 62). E atestat ca nume topic la începutul sec. al XVI-lea (Mihăilă, DLRV, 79).

Se pare că *brusture* nu a înlocuit cu totul sinonimul latin *lappa* „brusture", care s-ar identifica în der. *lăpuc*, *lăpuș* (și top. *Lăpuș*, *Lăpușata*, *Lăpușel)*, cf. Sala, SCL, XXXI, 5, 1980, 621 ș.u.).

Explicația prin germanică a lui *brusture* (Scriban, „Arhiva", XXXIX, 1932, 93 și, în urmă, Gamillscheg, „Romania-Germanica", II, 1935, 250) e greu de admis (Rosetti, ILR, 244) pentru că există un corespondent aproape identic în albaneză: *brushtull* „Calluna vulgaris, gemeine Heide", folosit în graiul din Puka, localitate din nordul Albaniei (Gazulli, 72), dar și în alte regiuni, (cf. *Fj. shq.*: *brushtull*, *-a* (bot.) „Erica; Hedera helix" și Xhuvani, SF, 4, 1971, 201). De adăugat și sensul de „plăcintă; vărzare" (FS, 184).

Fonetismul *s* al cuvîntului românesc exclude ideea împrumutului din albaneză, dar atît rom. *brustur(e)* cît și alb. *brushtull* ar putea fi raportați la dac. *riborasta* „brusture; Arctium lappa" (atestat la Ps. Apuleius, *De herbis*, 36), deși modificările fonetice sînt foarte greu de explicat. Apropierea de termenul dac a fost făcută mai întîi de A. Papadopol-Calimach și Dim. Brandza în 1878 (AAR, s. 1, XI/II, 40; cf. și Russu, *Traco-dac.*, 117; v. și RRL, 1, 1967, 23).

E probabil ca *brustur(e)* să fie un singular refăcut după plural (comp. *strugure*, care presupune, după Georgiev, un străvechi sing. **strug)*. În cazul acesta, va trebui să admitem un vechi sing. **brust* (de altfel deriv. *brustan* presupune această formă de bază). Singurul impediment ar fi că *brusture* (ca și *strugure)* e masculin, și o opoziție desinențială θ: *-uri* este specifică neutrelor. (Totuși, v. Byck, Graur, BL, 1, 1933, 28, care consideră că feminine și masculine în *-ură*, *-ure* și cu pl. în *-uri* au putut fi confundate cu neutrele, ceea ce a dus la pierderea desinenței: *ciuc*, după pl. *ciucuri* etc.). Cît privește albaneza,

Xhuvani, Çabej (*Prapashtesat*, 101) analizează cu probabilitate cuvîntul ca derivat cu suf. *-ull*, din cauza etimologiei necunoscute. Nu este exclus însă ca la baza celor două forme comparabile să stea un **brust*, lărgit cu sufix.

Buc, s.m. „pleavă de cereale; puzderia rămasă după melițatul cînepii, al inului; canură, zgrebeni" (DA; ALRM, I, s.n., h. 285). Astăzi, întrebuințarea cuvîntului s-a restrîns la jumătatea de nord a dacoromânei, în special în Moldova. Iată un citat din Creangă, *Soacra cu trei nurori* : „... blajina noră migăia prin casă : acuș la strujit pene, acuș îmbala tortul, acuș pisa malaiu și-l vîntura de *buc*". În dialectele sud-dunărene nu există.

Se compară cu alb. *byk* „id" (Rosetti, ILR, 274), de la care s-au format subst. col. *bykëlina* și vb. *bykëzoj* și *bykosem* (cf. FS, 208). Forma *bük'* (= *byq*), înregistrată de Meyer (EWA, 58), este, probabil, un plural singularizat. Dat fiind că *y* este un fonem inexistent în albaneza comună și că s-a dezvoltat relativ tîrziu dintr-un *ū* (lat. *fructus* > alb. *fruit* > *fryt*), se poate reconstrui în albaneza străveche o formă **būk*. Jokl (SAEW, 10) derivă alb. *byk* dintr-o rădăcină **bhū-* „wachsen", cu *u* lung și lărgită printr-un *-k* (cf. și Camaj, *Alb. Wortbild.*, 113), din care s-ar explica și rom. *buc*. Forma *buik*, din ghega de răsărit, reprezintă o fază intermediară între **būk* (cu *ū*) și *byk* de astăzi (Çabej, BUT, 3, 1958, 81).

Bucura, vb. „(se) réjouir" și **bucurie**, s.f. „joie, réjouissance", sînt generale în dacoromână. Ar. *bucur*, vb., *bucuril'e*, s.f., sînt notate ca dispărute din circulație (Papahagi, DDA). În meglenoromână : *bucur*, *bucuril'ă* (Capidan, *Megl.*, III). În aromâna din Albania termenul a fost înlocuit prin *hîrsescu* (var. *hrîsescu*, *hîrîsescu*, *hărăsestu*), de origine neogreacă (χάιρω „id."), ceea ce ar dovedi că la o epocă nu prea îndepărtată *bucur* exista în acest dialect (cf. RRL, XI, 554). În legătură cu substituirea ar. *bucur* printr-un cuvînt grecesc, trebuie să arătăm că un mare număr de cuvinte care exprimă stări sufletești sînt de proveniență neogreacă în aromână : *aγăpisescu* „j'aime", *amărtipsescu* „je pêche", *lăhtare* „panique ; terreur", *cupusescu* „je désire", *ilpidă* „espoir", *haráuă* „joie", *eftihie* „bonheur", *δistihie* „malheur" etc. (v. nu-

meroase alte exemple la Papahagi, DDA, Index, 1324—1343).

Verbul *bucura* este un derivat de la adj. *bucur* „frumos", care trebuie să fi fost general în româna comună. Astăzi se păstrează cu acest sens numai ca nume propriu. Ca antroponimic, este foarte frecvent și are o largă răspîndire (cf. Drăganu, *Rom.*, 208, 285 ; Constantinescu, DOR, 219). De asemenea, e răspîndit în toponimie: *Bucur*, *Movila lui Bucur*, *Lacul Bucura*, *Bucura bătrînă*, *Bucureasa*, *București* etc. (Densusianu, SFR, 6—11 ; Iordan, *Topon. rom.*, 164, 179). Se poate adăuga aici și n. pr. *Bucurlu* din aromână (Caragiani, *Studii ist. as. rom. din Pen. Balc.*, 53). Se observă că în toponimie și antroponomastică *bucur* își păstrează sensul primitiv de „frumos" (cf. și Pușcariu, LR, I, 179), corespunzînd, formal și semantic, adj. alb. *bukur* (din care vb. *bukuro(n)j* „a înfrumuseța", *bukuri* „frumusețe", *Bukuria*, n. pers. fem., *Bukurisht*, numele unui sat din apropiere de Shkodra etc.). Din română, a pătruns, ca nume de persoană, și în bulgară (Capidan, DR, II, 804).

Rom. *bucur*, alb. *bukur* au origine comună (Philippide, OR, II, 701 ; Georgiev, *Trak. ez.*, 65). Evoluția semantică a cuvîntului în română s-a putut petrece fără prea mari greutăți (cf. Rosetti, ILR, 274 ; v. și ILR, II, 338). O verigă intermediară în lanțul modificărilor semantice ale lui *bucur* ne oferă chiar albaneza. La Buzuku (1555), *bukur* este folosit și cu sensurile „mulțumit, plăcut" : *u jam amah e d bukurit të delektuom*, XIII, II „ego mater pulchrae dilectionis" ; *balsami qi ka hẹrrë tëh bukurë*, XI, IV „balsamul care are miros plăcut" (K. Ashta, „Rev. Shkodra", I, 1964, 118), sensuri frecvente de altfel și în limba de astăzi.

Așadar, în româna comună existau *bucur*, adj. „frumos", *bucura*, vb. „a înfrumuseța", *bucurie*, s.f. „frumusețe". Adjectivul s-a pierdut din limba vorbită, conservîndu-se ca nume topic și de persoană, iar celelalte două, verbul și substantivul, au evoluat, tot în cadrul românei comune , la sensurile cu care sînt cunoscute astăzi (Densusianu, *l.c.*). E posibil ca și în substrat cuvîntul să fi avut sensul de „plăcut, mulțumitor, care produce bucurie." Specializarea semantică s-ar datora sinonimiei cu elementele de origine latină, *frumos*, *mușat*, mai ales că lat. *gaudeo* nu s-a păstrat în română. E posibil, de ase-

menea, ca în albaneză pătrunderea lat. *gaudeo* (alb. *gëzoj* „a se bucura") să fi împiedecat dezvoltarea și generalizarea sensului de „care produce bucurie" al vechiului adjectiv *i bukurë.*

Notăm și faptul că sinonimele de origine latină au preluat în română unele întrebuințări figurate ale lui *bucur*, ca de exemplu *frumoasa pămîntului* (ar. *mușata loclui)*, alb. *e bukura e dheut*, expresie din mitologie.

Pentru etimologie, v. Barić (AAS, II, 79), care propune o bază **bhuk-* (< **bha-*, **bhē-* „a străluci, a lumina"), lărgită cu un sufix.

Bungét, s.n. „pădure deasă și întunecoasă; desiș", cu var. *búnget*, *buget* (DA). Este astăzi un arhaism, conservat în literatura populară și la autori de inspirație folclorică (comp. citatele din DA și DC). Cuvinte ca *pădure*, *codru*, *dumbravă*, *crîng*, *desiș* etc., sinonime sau din același cîmp semantic cu *bunget*, au determinat, în parte, pierderea sensului inițial al acestuia din urmă. Aproape în toate contextele citate în dicționare sub *bunget*, acesta apare complinit de „de pădure", de unde rezultă că e cunoscut în special cu înțelesul de „desiș; parte de pădure". Fiind rar întrebuințat, s-a simțit nevoia unei determinări, „de pădure", pentru precizare semantică. (La fel s-a întîmplat în albaneză și aromână cu *bashkë*, *bască : një bashkë lesh*, respectiv *o bască di γănă)*.

În româna actuală există numeroase toponimice și antroponimice derivate de la *bung*, ceea ce ar dovedi vechimea cuvîntului: *Bungalești* (< *Bungală*, n. pers.), *Bungeșița*, *Bungetul*, *Bungeni*, *Bungelatul*, *Bungești* (< *Bungu*, n. pers.), *Bungețani*, *Bungeți*, *Bungețoaia* etc. (Iordan, *Topon. rom.*, 69). În toponimia din Oltenia: *Bungu*, *Bunga* (nume de păduri și de dealuri). Ca nume de familie, *Bungu*, *Bungescu*, *Bungeanu*, *Bungoiu*, *Bungilă* etc. sînt frecvente.

Bunget s-a format pe teren românesc cu suf. colectiv *-et* (< lat. *-etum)* dintr-un **bung* „stejar" (cf. Hasdeu, CB, I, 245), care trebuie să fi existat în româna comună. Mai mult chiar, date fiind numeroasele derivate de felul celor de mai sus, e posibil ca **bung* să fi dispărut destul de tîrziu din dacoromână. Slaba poziție în vocabularul actual a lui *bunget* ca nume comun (în ALRM, s.n., I, h. 397 „desiș", termenul *bunget* nu a fost înregistrat în nici

un punct anchetat) se datorează, între altele, şi dispariţiei cuvîntului de bază, acesta însuşi fiind înfrînt de concurenţa lui *stejar*, *jip*, *gorun*, *copac*, *arbure*, *lemn*.

În dialectele româneşti din sudul Dunării, **bung*, *bunget* nu există (suf. *-et* este, de altfel, neproductiv în aromână), ceea ce înseamnă că o concurenţă sinonimică cu *cupaciu*, *arbur*, *duşcu* „buisson, chêne" (< alb. *dushk*), singurii termeni înregistraţi şi de noi în aromâna din Albania (RRL, XI, 554), a acţionat mai de timpuriu în aceste dialecte.

Rom. com. **bung* provine dintr-o bază comună cu alb. *bung* „Quercus sessiliflora". Faţă de tosc. *bunk*, pentru albaneza comună e de presupus o variantă cu finala sonoră, *bung*, conservată în ghegă.

De notat că şi alb. *bung* e foarte rar întrebuinţat astăzi, fiind înlocuit prin *lis* „copac; lemn" (de origine slavă). Suf. *-et* există şi în albaneză, în toponime derivate de la nume de arbori : *Mëllet* (< *mollë* „măr") etc. (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 39), precum şi la nume comune : *kashtënjet* „căstăniş", *shëlqet* „sălciiş" etc. (Gazulli, 32 ; FS). S-au creat şi numeroase cuvinte compuse cu *bung*, pentru denumirea diferitelor specii de stejar : *bungbutë* „Quercus lanuginosa" (lit. „stejar moale"), *bungkeqe* „Quercus conferta" (lit. „stejar rău") etc. şi chiar un derivat echivalent cu rom. *bunget* : *bungajë* „pădure de stejar", cu suf. colectiv *-ajë (Fj. shq.)*. Termenul e cunoscut şi în toponimie : *Bunga e re*, *Bunga e vjetër* (Çabej, BUT, 4, 1960, 77). E de observat că toate derivatele şi compusele albaneze pornesc de la o formă feminină : *bungë*, *-a*, care există alături de masc. *bung*, *-u*.

Pentru diversele etimologii propuse, v. bibliografia la Çabej, *l.c.* De reţinut că Meyer (EWA, 54) trimite la v. sl. *bukŭ* „Buche", cu un infix nazal. Aceeaşi amplificare a radicalului, raportat însă la paralele indoeuropene, e admisă şi de M. La Piana (SLA, I, 102) : **bug-*, **buk-*, de Russu *(Elem.*, 144—145) : **bhug-* (cf. şi Camaj, *Alb. Wortbild.*, 67, 77).

Buză, s.f. „lèvre ; bord, marge" (cu numeroase derivate, cf. DA), avea în româna comună forma *budză*, ca astăzi în aromână (dar megl. *buză*, vb. *năbuzǫs)* şi în unele graiuri dacoromâne (Banat, Moldova, Maramureş, v. ALRM, II, h. 29). Tot cu *dz* ne întîmpină cuvîntul deseori

și în antroponomastica și toponimia din documentele vechi (*Budzea, Ion Budză, Mihail Budzat*, n. pers.; *Budzești, Budzații*, nume de sate, cf. Rosetti, ILR, 274; Mihăilă, DLRV, 81). Fonetismul *dz* nu apare în elementele slave, așadar se exclude explicația lui *budză* prin v. sl. **lobŭza* „lèvre, baiser" (presupus pe baza vb. *lobŭzati* „donner un baiser"), propusă de A. Vaillant (BL, XIV, 16).

Alb. *buzë*, identic ca formă și sens cu rom. *buză*, a fost explicat în diverse chipuri: formație diminutivală cu suf. *-zë*, **bus-zë* (Meyer, EWA, 57); dintr-un străvechi **bur-zë* (cu suf. col. *-zë*) cu sensul de „gură", presupunînd o formă de bază **bh₀rdi̯ā*, **bṛdi̯ā* (Jokl, SAEW, 11–12; Çabej, BUT, 4, 1960, 81; Camaj, *Alb. Wortbild.*, 32). În privința sensului s-a susținut că termenul în discuție este de origine onomatopeică (Pokorny, IEW, 103; Russu, *Elem.*, 146) sau comparabil cu cuvinte care înseamnă „gură", „gaură", „sărut" (Jokl, *l.c.* și LKU, 143) sau „margine" (Çabej, *l.c.* și mai înainte în „Glotta", XXV, 1936, 52). Apropierea făcută de Çabej cu top. βυζάντιον (oraș la marginea mării) și *Busento* (rîu în Calabria), de origine mesapică, e admisă și în ILR, II, 329, unde se adaugă și trac. *Byzas, Byzos*, dac. *Beusas*, ilir. *Buzos, Buzàtius*. Dar ceea ce se poate spune sigur despre rom. *buză* este că se identifică întru totul cu alb. *buzë* și că aparține substratului preroman.

Dintre derivate, se impune *buzur* „cu pete roșii pe bot" (Drăganu, DR, VI, 265) din care, apoi, *buzurină*, epitet dat oilor (cf. DA, s.v.); și n. pers. *Buzura*. Segmentul *-ur-* neaccentuat arată că *búzur(ă)* trebuie să fie foarte vechi.

Căciulă, s.f. „bonnet ou toque de fourrure", ar. *căčulă, căčuu̯ă, cîțulă* (comp. ngr. κατσοῦλα „căciulă"), megl. *căčuu̯ă* (Capidan, *Megl.*, III, 66). Forma *căsuu̯ă*, înregistrată la fîrșeroți (RRL, XI, 554), trebuie explicată ca împrumut albanez recent (*kësulë*) sau mai degrabă ca rezultat al reamenajării lui *căčuu̯ă* (cu velarizarea lui *l* proprie graiului fîrșerot) după corespondentul albanez. Dintre numele proprii, interesant de notat este top. *Căciulàta*.

Se compară cu alb. *kësùlë, -a* „id." (cf. Treimer, ZRPh, XXXVIII, 409), alături de care există și unele variante cu *ç* și *c*, mai puțin luate în seamă de cercetători: *kaçule, -ja* (și *kaçulle*) „capișon la pelerină sau la guna

ciobănească" (*Fj. shq.*, 191), dial. Lura: *kaculitë*, *-a* „capişon de lînă lucrat cu cîrlige" (Haxhihasani, BUT, 4, 1963, 150), *kaçul*, *-i*, *kaçulitë*, *kaçullatë* „smoc de pene la păsările moţate; moţ la pasăre", *kaçuler* „ciocîrlan", *kaçullar* „om mîndru, îngîmfat" (comp. rom. *căciular* „id"., la Alecsandri). În albaneza din Italia, aceeaşi distincţie semantică a variantelor: *kësulë* „copricapo di lana (dei vechi); erba del cappello, erba velenosa" (Giordano, 191), *kaçul* „ciuffo, cresta" (Id., 173), *kaçulatë* „forma di formaggio" (ibid.), *kaçulare* „capinera, allodola" (ibid.).

Termenul s-a răspîndit în bulgară (*kačula* „glugă, căiţă, moţ; ciocîrlan"), în neogreacă (κατσοῦλα „căciulă, căiţă", κατσιοῦλα „glugă", κατσοῦλι „creastă de cocoş", κατσουλιέρα „ciocîrlan"), în maghiară (*kacsula* „pălărie de joc", *kacsulia* „capră albă cu capul negru" (cf. Meyer, *Ngr. St.*, III, 29; Miklosich, EWS, 108; Romansky, JB, XV, 108; DA, s. *căciulă*). În bulgară, cuvîntul a intrat din română şi, la fel, în maghiară. Termenul v. sl., scr., bg. *košulja* „cămaşă", explicat de Meyer prin lat. *casula*, nu are nici o legătură cu termenul comun albano-român (v. şi Vasmer, Rocznik slaw., III, 277). Rom. *căciulă*, cu fonetism mai vechi decît corespondentul său albanez, nu poate fi considerat împrumut din albaneză (cf. şi DA, s. *căciulă*; Capidan, DR, II, 481). Dar variantele albaneze cu *ç*, cunoscute mai ales în graiurile de tip tosc (inclusiv albaneza din Italia), ar fi o dovadă că var. *kësulë* presupune o formă cu *ç* în albaneza comună, deci o formă identică cu cea din română (adică cu *tš* < i.e. **k'*-, cf. Treimer, *l.c.*; Barić, *Albanorum. St.*, 11). Pentru originea autohtonă a termenului românesc, v. şi Russu, *An. Etn.*, I, 1958, 147 şi *Elem.*, 146; Reichenkron, *Dak.*, 96—99; cf. şi ILR, II, 338. Explicaţia prin lat. **catteula* < *cattea* „Katze" (Puşcariu, EWR, 248) e greu de admis. (Totuşi, în LR, I, 179, Puşcariu pune termenul pe seama substratului).

Călbează, s.f. (var. *gălbează*), „clavelée", e cunoscut şi în aromână cu var. *gălbádză* (pl. *gălbădz*), *gălbeadză*, *gălbeaţă* (cu substituire de sufix? Cf. şi ngr. καλμπάτσα „Leberblümchen", intrat, probabil, din aromână, Meyer, EWA, 222; Capidan, *Aromânii*, 159). În aromâna din Albania nu am întîlnit forma în *-ează* (RRL, XI, 555),

ci numai *gălbadză*, *gîlbadză*, *gîlbază*. De remarcat că var. *gălbază*, cu *-ază*, este frecventă şi în dacoromână. În DA, din cele cinci citate, trei conţin var. *gălbază* (din Moldova, cu *ea* > *a* după *b*, dar mai degrabă e vorba de un fonetism vechi). Derivate: *gălbeji*, vb., *gălbăjoară* (nume de plantă) etc.

Cuvîntul românesc concordă formal şi semantic cu alb. *këlbazë*, *gëlbazë*, în structura căruia se recunoaşte un sufix diminutival *-zë*. În privinţa valorii sufixului (v. în special Camaj, *Alb. Wortbild.*, 124—125, unde se insistă asupra funcţiei de colectiv a lui *-zë*), trebuie arătat că în albaneză, ca de altfel şi în alte limbi, numeroase nume de boli, la origine eufemisme, sînt derivate diminutivale: *frymëzë*, *gojëzë*, *grykëzë*, *qimëzë*, *verdhëzë* etc. (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 108). Pentru albaneza comună trebuie admisă o formă **kálbëzë* (din vb. *kalb* „a putrezi"), cu accentul pe radical şi cu *a* netrecut la *ë* (cf. Jokl, LKU, 90; Çabej, BUT, 4, 1963, 92). Jocul accentului, de la radical la derivat (**kálbëzë : këlbázë*), efectuat în concordanţă cu tipul dominant paroxiton al accentuării albaneze, se întîlneşte la multe cazuri identice: *búkurëzë : bukurézë*, *dórëzë : dorézë*, *kókrrëzë : kokrrézë*, *húndëzë : hundézë* etc. (Xhuvani, Çabej, *op. cit.*, 109).

E adevărat că cei mai mulţi cercetători consideră alb. *këlbazë* ca derivat din vb. *kalb* „a putrezi, a strica" (cu modificarea lui *a* din radical în *e*, *ë*, ca o consecinţă a deplasării accentului de intensitate: *kalb-* > *kelb-*), dar trebuie precizat că suf. *-zë*, prin excelenţă diminutival (cf. Densusianu, „Romania", XXXIII, 74—75), se ataşază de regulă la radicale nominale, nu verbale. De aceea, e de presupus un prealb. **kalba* (comp. ilir *galba*, Treimer, MRIW, I, 315; Capidan, DR, II, 531), de la aceeaşi bază verbală. Alb. gheg *këlboqe* „călbează" (Gazulli, 196; la Kristophoridhi, 153: *këllboqe-ja*) şi *kelbaçë* „lemn putred" se explică tot prin radicalul verbal *kalb-* (*këlb-*), ceea ce constituie o bună dovadă că alb. *këlbazë* (< **kálbëzë* < **kalba* < *kalb-*) e format pe terenul limbii albaneze cu sufixul *-zë* (Çabej, *l.c.*; Id., SA, 1, 1967, 56).

După mulţi cercetători e foarte probabil ca rom. *călbează*, *gălbează* să fie un împrumut din albaneză (Philippide, OR, II, 702, 705; Çabej, ACIB, VI, 51), mai ales că sufixul *-zë*, atît de frecvent în albaneză, nu este cunoscut în română decît la cîteva cuvinte, provenite tot din

substrat și cu corespondente exacte în albaneză: *coacăză*, *pupăză*. (Pentru alte exemple, v. L. Franga, *Un sufix diminutival: drom. -ză*, în *Études romanes dédiées à Iorgu Iordan*, Bucarest, 1978, 247 ș.u.) Dar, așa cum am arătat în repetate rînduri, explicarea termenului prin albaneză nu echivalează cu considerarea acestuia ca împrumut în română.

Așadar, în româna comună exista *călbadză*, *gălbadză*, ca astăzi în aromână și, dialectal, în dacoromână. Ulterior, finala *-adză* a devenit *-eadză*, *-ează*, probabil după modelul sufixelor *-eață*, *-eală* etc. (cf. *gălbineață*, *albeață*, *negreață*).

Prin albaneză se explică și dubletul *c : g* la inițială, mai ales că în această limbă sînt numeroase cuvinte în care *k-* inițial a fost substituit prin *g-*, fără ca această substituire să fie asociată cu semnificații noi: *kërbulë : gërbulë* „Aussatz”, *kërhanë : gërhanë* „Wollkratze, Krempel” etc. (Çabej, ZB, II, 1964, 16–17). Exemple similare se găsesc și în română: *coborî : goborî*, *cobaie : gobaie*, *caraz : garaz*, *chiabur : ghiabur*, *chindisi : ghindisi*, *cîr : gîr* etc. (v. DA, sub *G*), ceea ce înseamnă că dubletul *călbează : gălbează* s-a putut crea în interiorul românei, independent de albaneză.

Georgiev (RRL, X, 1965, 79) reia o idee mai veche în legătură cu originea latină a rom. *călbează* : lat. *clavella*, diminutiv al lui *clavus* „clou” (cf. fr. *clavelée*, *claveau* „călbează”, din lat. *clavellus*), cu $c > g$ și cu metateza lui *l* și apropiere prin etimologie populară de *gălbiu*, *gălbineață*. Suf. *-ză* (sau *-eață*? cf. *gălbeață*) ar fi secundar, după Georgiev, iar în albaneză cuvîntul ar fi intrat din română sau din aromână. Această etimologie are dezavantajul că lasă neexplicat suf. *-ză* și mai ales legătura formală și semantică atît de evidentă a alb. *këlbazë* cu vb. *kalb* și cu celelalte derivate de la acest verb.

Var. *gălbeață* s-a putut ivi sub influența lui *albeață*, după cum și *gălbează* a dus la crearea lui *albează* „albeață la vite” (Hasdeu, EMR, I, 515).

Căpușă, s.f., ar. *căpușe*, *căpușŭ* „tique, pou de brebis” (Papahagi, DDA), megl. *căpușă*, pl. *căpușnits* (Capidan, *Megl.*, III). În dacoromână, *căpușă* e sinonim cu dial. *acăriță* (probabil din gr. ἄκαρι „id.”) și *mielăriță* (din *miel* + *acăriță*, cf. Hasdeu, EMR, I, 126). În aromână și

meglenoromână, *căpușă* are și sensul „căpșună, fragă", iar în dacoromână „mugur de viță din care se dezvoltă coarda" (DA; comp. și vb. *încăpuși* „a înmuguri", Pușcariu, DR, II, 593). După părerea noastră, aceste sensuri, care lipsesc din albaneză, sînt metaforice, deci secundare (comp. și gr. κρότων „căpușă; boboc de floare").

Ar. *căpuțu*, s.m., înregistrat de Papahagi, este fie un derivat din *cap* cu suf. *-uț*, fie, mai degrabă, alb. gheg *kapëc* „căpușă de vite" (Gazulli) adaptat la derivatele în *-uț*, iar ar. *căcimór* „căpușă mare" (Papahagi, DDA, 324) este, foarte probabil, alb. *morr i kuq* „păduche mare", lit. „păduche roșu" *(Fj. shq.)* cu topica: *kuqi morr*.

Cuvîntul e cunoscut și în slava de sud: bg. *kapuš* (BER, II, 226), scr. *krpuša*, *kerpuša*. Din sîrbă, crede Meyer (EWA, 188), provin rom. *căpușă*, alb. *këpushë* „id.", fără să dea însă o explicație termenului sîrbesc.

Pușcariu (DR, II, 593–594; Id., *St. ir.*, II, 282) explică pe *căpușă* ca derivat din *cap* (cf. și Meyer-Lübke, REW, 1668: lat. *caput)*; apoi, din *căpușă* > *căpșună* (cu suf. *-ună* < lat. *-onem)* și vb. *încăpuși*. Din română, *căpușă* a pătruns, după Pușcariu, în celelalte limbi balcanice, inclusiv albaneza (cf. și Capidan, DR, II, 204; v. și ILR, II, 338). Autohtonia cuvîntului românesc o susține și Philippide (OR, II, 703). Giuglea *(Concordances*, 3–6; Id., *Uralte Schichten*, 20) reconstruiește un postverbal latin **cap(a)* al vb. *capere* „prendre, saisir", comparînd derivatul *căpușă* cu sp. *caparra* „id." (din **cap(a)* +suf. *-arra)*. Etimologia lui Giuglea e acceptată de Macrea (DR, IX, 378), dar respinsă de Capidan (LL, III, 229) și de Rosetti (ILR, 274).

Și alb. *këpushë* a fost explicat prin criterii interne: *kap* „saisir" + suf. *-ushë*, ca și *kapëzë* „căpușă", cu suf. *-zë* (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 105, 167); în ghega de nord este atestat și un derivat mai nou: *kapëc*, *kapcë* „id". (Gazulli, 191). Dificultatea este însă că suf. *-ushë*, așa cum rezultă și din descrierea lui Xhuvani și Çabej, nu se atașează la rădăcini verbale. De notat că alb. *këpushë* are și sensul de „filoxeră" (cf. FS, 818).

Despre rom. *căpușă* putem spune că foarte probabil e un vechi derivat cu suf. *-ușă*, de origine traco-iliră (cf. Pușcariu, DR, IV, 1369; Id., DR, VI, 326); suf. *-ușă* e preslav în *păpușă*, *cătușă*, *brîndușă*, *pănușă* (Giuglea, DR, III, 569). Radicalul este greu de precizat: *cap* (< *caput)*,

**cap-* (< *capio)* sau, cum crede Russu *(Elem.*, 147), i.e. **kap-* „vierme". Oricum, în română și albaneză termenul are origine comună.

Cătun, s.n. „village montagnard; petit-village, hameau; faubourg; cabane; four creusé en terre; tanière; endroit entouré d'arbres" (DA). Var. *cotun* (cu acomodare vocalică), *cutun* (cu asimilația vocalei), *cătună*, *cotună*(nou sing. refăcut după pl. *cătune*, cf. Byck, Graur, BL, I, 38); dim. *cătuior (< cătunior)*. În meglenoromână apare cu sensul „sat, comună" și are multe derivate (Capidan, *Megl.*, III, 66), în schimb în aromână a fost înregistrat numai ca nume topic: *Cătună* (DR, IV, 335), *Cătunet*, sat în Albania (Capidan, LL, III, 1, 35, 62). La aromânii din Albania nu am întîlnit expresia *nu fațe cătună* „cela ne sert à rien", relevată de Capidan (DR, II, 507) și fiind, probabil, un calc după alb. *(me këtë djalë) fshat nuk bëjmë dot* „(cu acest flăcău) nu facem sat". Ipoteza lui Capidan că *Lakatun*, numele unei localități din Munții Tomor, trebuie interpretat ca *la cătun* ar putea fi acceptată, mai ales că în jurul Tomorului sînt numeroase așezări rurale aromânești (comp. n. top. *La-curuna*, *La-căldare*, *La-căzăni* etc., Capidan, LL, III, 1, 32). *Cătun* există și în istroromână.

Cu sensul de „așezare păstorească", termenul s-a răspîndit în cursul evului mediu, prin păstorii vlahi, în Serbia (Dragomir, *Vlahii*, 113—115, unde se face și o delimitare a ariei cuvîntului în sudul Dunării). Cu înțelesuri înrudite de „lagăr, cîmp, cartier, sat, colibă, tabără, cort", termenul apare în toate limbile balcanice. Corespondentul albanez *katund*, *katunt*, gh. *katun* „sat; sat mic; grup de cîteva case", spre deosebire de rom. *cătun*, a dat naștere la numeroși derivați: *kàtun(d)ar* „țăran", *katundari-a*, *katundësi* „țărănime", *katundës* „țăran", *katundarçe*, adv., *katundisht*, adv. De observat că acestea s-au format pe baza variantei *katund*, pe care, totuși, nu o putem considera mai veche decît *kàtun*, căci *d* (sau *t*) este un adaos secundar după *-n* (comp. *send* < **sen*; *pelind* < sl. *pelin)*, după cum *b* în *shkrumb* este un adaos după *-m* (comp. rom. *scrum*, ngr. σκροῦμος). În toate limbile care posedă termenul, acesta apare fără *d* (*t*) la finală: rom. *cătun*, scr. *katun*, bg. *katun*, ngr. κατοῦνα (cf. Pușcariu, *St. ir.*, II, 283).

În albaneză, e atestat încă din sec. al XI-lea (Jokl, IF, XXXIII, 420—433), un indiciu că e foarte vechi.

A fost explicat în diverse chipuri : prin latină (LM, I, 396 ; Gaster, RIAF, I, 26 ; Serra, DR, III, 1092 ; Giuglea, DR, IV, 1553) sau romanică (Jireček, *Geschichte der Serben*, I, 1911, 156 ; cf. și Cioranescu, DER, 151 : italian, prin filieră greacă), prin protobulgară (Vasmer, SAW, 28—30), prin avară (Treimer, „Slavia", III, 450), prin turca otomană, de unde ar fi intrat în greacă și albaneză (Rohlfs, EWUG, 949 ; cf. și Georgiev, RRL, X, 1965, 77), prin iliră (cu probabilitate, CADE), prin iraniană (Densusianu, GS, VII, 90—94), prin albaneză sau prin substratul comun românei și albanezei (Philippide, OR, II, 705 ; Pușcariu, LR, I, 258 ; Rosetti, ILR, 275 ; Russu, *Tracodac.*, 130 ; Id., *Elem.*, 150). Mulți cercetători au acceptat etimologia lui Jokl (*l.c.* ; Id., IJ, XXIII, 222), potrivit căreia alb. *katund* (din care ar proveni și rom. *cătun*) ar fi un participiu în *-t* al verbului *ndenj* „a întinde" (cf. și Camaj, *Alb. Wortbild.*, 107). Participiul s-a substantivat, și de la înțelesul de „întins" s-a ajuns la cel de „cort, locuință". În *katund*, *katunt* s-ar recunoaște, de asemenea, un prefix *kë-* cu valoare colectivă (sau *ka-*, comp. germ. *ge-*, lat. *con-*) destul de bine reprezentat în albaneză (cf. Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 72). Etimologia lui Jokl rămîne, totuși, în domeniul ipotezelor. Termenul românesc are o bogăție semantică mai mare decît cel albanez.

Ceafă, s.f. „partea dinapoi a gîtului", pl. *cefe* și, izolat, *ceafe*, *cefi*, *cefuri* (v. ALR, II, vol. II, MN 6803 ; ALRM, II, vol. I, h. 2). În cîteva puncte (5, 12, 18, 49, 59) din Banat și Crișana, denumește „creștetul capului" (v. ALR, I, h. 5).

Cuvîntul a fost general în româna comună (RRL, XI, 555). Aromâna, venind în contact intim cu albaneza, după despărțirea de dacoromână, a împrumutat din albaneză, pentru denumirea părții de dinapoi a gîtului, cuvîntul *zvercă*, *dzvercă*, *zercă* (< alb. *zverk*, *xverk* „nuque"). Vechiul *ceafă* a fost reamenajat, formal și semantic, sub influență albaneză : *k̦eafă* „cou, partie du corps qui réunit la tête au tronc" (după alb. *qafë* „id."). Exemple de felul acesta probează că contactul cu albaneza a determinat uneori o primenire a fondului lexical autohton din aromână, proces similar cu cel care s-a petrecut în Romania

occidentală, unde elemente latine mai recente au provocat dispariția unora dintre elementele moștenite. Semantic, ar *kẹafă* a intrat în concurență cu *gușă* și *gurmadz*, ambele cu sensul de „cou" (Rosetti, *Cercetări*, 65 ; Brâncuș, RRL, XI, 555). De fapt și în dacoromână *ceafă* se află în relații de sinonimie cu *cerbice* (< lat. *cervix)* și *grumaz*. În istroromână : *tšåfẹ*.

Care este forma cuvîntului albanez la care trebuie raportat rom. *ceafă* ? Se știe că în ghegă, mai ales în graiul albanezilor catolici, oclusiva palatală *q* (=*k'*) a devenit africată, *ç* (= *č*) : *çafë*, *façe* etc., după cum sonora *gj* (= *ǵ*) s-a schimbat în *xh* (= *ǧ*) : *xhak* (= *gjak*). Fenomenul acesta a fost observat de multă vreme (Jokl, *Arch. Rom.*, XXIV, 7 ; Tagliavini, „Rivista d'Albania", II, 1941, 399 ; Çabej, BUT, 2, 1958, 31–35), dar. dat fiind faptul că în textele din sec. XVI–XVII este necunoscut (de ex., la Buzuku : *qafë*), nu se poate vorbi de o prea mare vechime a lui. Așadar, rom. *ceafă* nu trebuie comparat cu alb. gheg *çafë*, ci cu alb. com. *qafë* (= *k'afë*) și, totodată, nu trebuie considerat împrumut albanez (Philippide, OR, II, 704, împotriva lui Meyer, EWA, 219 și Treimer, *Albanisch und Rumänisch*, ZRPh, XXXVIII, 393).

Cuvîntul albanez nu presupune o formă veche cu *cl-*, **klafë*, cum credea Meyer (EWA, 219), pentru că această formă, dacă ar fi existat, ne-ar întîmpina în albaneza veche și ar fi încă vie în graiurile care conservă grupul *cl* (cf. Pedersen, KZ, XXXIII, 547 ; Barić, *Albanorum.-St.*, 31). Aromâna din Albania ar fi împrumutat, în cazul acesta, nu forma *kẹafă*, ci **clẹafă*. În privința sensului, e posibil ca, inițial, în ambele limbi să fi însemnat „cou", ca azi în albaneză. Specializarea semantică a cuvîntului românesc s-ar datora, în acest caz, sinonimiei cu *gît*, din slavă. La derivate, merită să fie adăugată paralela : alb. *qafos*, vb. „a tunde oile la gît" (BUT, 3, 1955, 183), rom. reg. *cefui* „id.", care întărește și ipoteza că în româna comună *ceafă* însemna „gît".

Totuși alb. *qafë* este înregistrat astăzi și cu sensul de „ceafă", ca în română. Pentru alte sensuri și derivate, precum și pentru numărul foarte mare de compuneri în care intră *qafë*, v. FS, 1583–1586. Termenul este, ca și în română, foarte frecvent în toponimia minoră.

Explicația termenului prin greacă (Giuglea, *Uralte Schichten*, 34—35) sau turcă (Cioranescu, DER, 155; cu probabilitate, Russu, *Elem.*, 150) nu poate fi admisă pentru că, între altele, așa cum a arătat deja Pușcariu (LR, I, 177), părțile esențiale ale corpului sînt denumite, cu rare excepții, prin cuvinte moștenite; de asemenea, corespondența de sunete *č* : *k'* (rom. *ceafă*, alb. *qafë*) este proprie elementelor comune străvechi româno-albaneze. Un etimon comun, probabil **kĕfa*, s-ar înrudi cu lat. *caput*, gr. κεφαλη etc. Problematic rămîne însă *f* (cf. Russu, *Etn. rom.*, 292).

Cioară, s.f. „corneille", e cunoscut, rar, și în dialectele sud-dunărene. Apare în toponimie și în antroponomastică.

Se compară cu alb. *sorrë* „id." (Hasdeu, *Col. Tr.*, 1874, 176), care provine dintr-o formă străveche cu africată palatală la inițială: **t'šorrë* (Barić, *Albanorum. St.*, 11, 74; Id., *Hŷmje*, 52; cf. și Treimer, ZRPh, XXXVIII, 409), conservată în numele satului *Çorraj* din sudul Albaniei (Çabej, „Rev. Shkodra", I, 1964, 18), dacă acesta nu este cumva un toponim aromân (comp. *La tšoară*, nume de munte lîngă Samarina, cf. Capidan, DR, II, 481).

Așadar, e de admis o formă albano-română comună **čorë* (< **k'orna*, **k'vorna*, Meyer, EWA, 390), deși pentru română nu e necesar *r̄* (< *rn*).

Termenul e răspîndit și în domeniul romanic de sud-vest. Meyer-Lübke, (REW³, 2449) explică printr-o onomatopee, *čaola*, reflexele romanice; etimologia aceasta nu e admisă pentru română (Graur, BL, V, 95; Rosetti, ILR, 275).

Dată fiind răspîndirea cuvîntului și în aria slavică de nord (cf. Wędkiewicz, MRIW, I, 272; Id., *Rocznik slaw.*, VII, 1915, 111), s-a încercat explicarea lui prin slavă, fapt greu de acceptat.

Cioc, s.n. „bec; pointe, proue", e răspîndit mai ales în dacoromâna de sud (cf. ALR, s.n., II, h. 375); în nord, e mai frecvent *clonț*, în est, *plisc*; sin. *ciup*, din vestul Munteniei, e der. regresiv al vb. *ciupi*, iar *rost* (< lat. *rostrum*) apare foarte rar cu sensul inițial (cf. DLR, s.v.). Pentru alte sinonime, v. DA, s. *cioc*. În aromână termenul există cu sensurile „marteau; bec" (Papahagi, DDA), iar

în meglenoromână numai cu sensul „marteau" (Capidan, *Megl.*, III, s.v.).

Alb. *çok* „ciocan" e general *(Fj. shq.)*, dar în ghega din Borgo Erizzo circulă și cu sensul „cioc, plisc" (Meyer, EWA, 448, unde e pus în legătură cu corespondente romanice: it. *ciocco* „Klotz, Stück Holz", v. fr. *choque* „Stamm", fr. *choc*, sp. *choque* „Stoss"). În FS, 273, *çok* „ciocan; cioc, plisc".

Philippide (OR, II, 705) explică rom. *cioc* prin v. gr. τύκος „ciocan" (dar și sensul nou de „pupăză"). Alți cercetători cred că *cioc* este la origine o onomatopee (Berneker, SEW, 159) împrumutată din albaneză (Pușcariu, LR, I, 179, 265) sau creată independent în cele două limbi (cf. ILR, II, 339).

Noi credem că *cioc* nu este un termen romanic și nici grecesc, căci sensurile diferă mult; de asemenea, originea onomatopeică este exclusă, căci e de presupus ca inițial sensul „bec" (v. interj. *bîr*). Totuși Çabej (SGJ, I, 103) reia ipoteza că alb. *çok* este de origine onomatopeică, încadrîndu-l într-o familie largă: *çuk* „a atinge; a dovedi", *çokas* „a ciocăni la ușă", *çukit* „a ciuguli" etc. și variante cu *q-*: *qok* „a atinge ușor", *qokaç* „ciocănitoare", *qukë* „gropiță în obraz sau în bărbie" etc. *Cioc* stă și la baza cuvintelor: *ciocîrlă*, *ciocîrlan*, *ciocîrlie*, la care se recunoaște suf. *-îrlă* (cf. Șăineanu, DU, 146 și, mai ales, Reichenkron, *Dak.*, 105—107, 196; comp. și megl. *cioclă* „ciocîrlie") și, probabil, și la baza lui *cioacă* „vîrf de deal", influențat de *ciucă* „id"; *ciocan* ar fi un derivat cu suf. *-an* (Philippide, *l.c.)* sau, mai degrabă, o reamenajare în română a v.sl. *čekanŭ* sub influența lui *cioc*, dar varianta cu *čok-* există și în alte limbi slave (comp. și alb. *çokan* și *çekan* „marteau"). Rămîne neclară încă etimologia alb. *shqep* „cioc, plisc", general în limbă.

Ciucă, s.f. „sommet, ballon (de montagne); boule", ar., megl. *čucă* „id." În dacoromână apare și ca nume topic (Iordan, *Topon. rom.*, 35) și de persoană.

În albaneză, termenul corespunzător are dublu aspect fonetic: *çukë* (în toscă și în albaneza din Italia) și *sukë* (în ghega de nord). Sensul este identic cu cel din română. Ambele variante apar și în toponimie. Cuvîntul e cunoscut și în celelalte idiomuri balcanice (scr., bg. *čuka*, ngr. τσοῦκα

„deal, movilă"), ceea ce a determinat pe mulţi să considere că în română şi albaneză ar fi de origine slavă (Meyer, EWA, 449; Mladenov, ASPh, XXXIV, 385; Selişcev, 189; Jokl, ZONF, X, 196) sau greacă (Philippide, „Festschrift Mussafia", 53; Id., OR, II, 706). Totuşi, *Suka*, *Sukeza*, toponimice în Iugoslavia, sînt de origine albaneză (Ajeti, AKI, 678). Despre alternanţa *č* : *s* la variantele albaneze, v. Treimer, MRIW, I, 342–344, care consideră termenul albanez de origine indo-europeană. Varianta *sukë* se întîlneşte încă la Buzuku (a. 1555) cu sensul de „deal; ciucă" (cf. Ashta, „Bul. Shkodra", 4, 1966, 33) şi rezultă dintr-un alb. com. *čukë* (cu *č* > *s*, ca în *sorrë*, *porosit* etc.). După Ajeti, *l.c.*, în top. *Çukë* avem o fază fonetică mai veche decît în *Sukë*. E posibil ca tosc *çukë* să fie nu atît o conservare a formei din albaneză comună cît, mai ales, un împrumut din una dintre limbile balcanice.

Ciuf, s.m. şi n. „tignasse; toupet (du cheval); houppe", nu apare în dialectele româneşti din sud (comp., totuşi, ar. *ciuf*, adj. „încîlcit", Papahagi, DDA, 447). În aromâna din Albania am înregistrat în toate punctele anchetate numai forma *ğiufcă* „poignée de cheveux rattachés; cheveux rattachés sur le dos", un împrumut tîrziu din albaneză (RRL, XI, 556).

I s-a atribuit rom. *ciuf* origine onomatopeică (Schuchardt, ZRPh, XXXI, 1–5), expresivă (ILR, II, 339). Puşcariu (DR, II, 609) îl pune în legătură cu alb. *çufkë* (var. *xhufkë*) „ciucure, smoc; mătase de porumb", explicîndu-le, împreună cu it. *ciuffo*, dintr-un v. germ. (longob.) *zuppfa* „Zopf". Dar, pentru română şi albaneză, raportarea la vechea germană este extrem de nesigură (Philippide, OR, II, 706). E posibil ca *ciuf* să se fi contaminat cu *buhă*, rezultînd *ciuhă*, numele unei specii de bufniţă (cf. Puşcariu, *ibid.*).

Termenul albanez derivă dintr-un **çuf-*, cu suf. *-kë* (comp. *çufër* „buisson; touffe", *çufrrak* „touffu", cu acelaşi radical, cf. Çabej, BUT, 1, 1961, 77); în alb. din Italia există *çofë*, *çufë*, *çufkë* „nappa, nocca, nodo a ciuffo" (Giordano). Meyer (EWA, 450) îl pune în legătură cu *çupë* „langes Kopfhaar; Mädchen" (primul sens nu este deloc cunoscut astăzi, *Fj.shq.*; FS, s. *çupë*), raportîndu-le

pe amîndouă, neconvingător, la scr. *čupa* „Haarbüschel; Weib mit ungekämmtem Haar".

Ciump, s.m. (var. *ciomp*) „bout, chicot, moignon", cu derivatul *pociumb* „țăruș, stîlp, butuc". Nu există în aromână. Forma *čiun* „épine, écharde" (Mihăileanu, 121) pare îndoielnică. Așadar, existența lui *ciump* în aromâna veche e greu de probat (cf. RRL, XI, 556), mai ales că mulți termeni autohtoni cu *č*- la inițială lipsesc sau sînt atestați rar în aromâna de astăzi.

Alb. *thumb* (tosc. *thump*) „bold, ghimpe, spin; vîrf ascuțit al unui obiect; ac de albină, de țînțar etc.; limbă de clopot; clitoris" face parte dintr-o bogată familie de cuvinte (v. Çabej, SF, 4, 1966, 76 ș.u.; FS, 2071). Unele dintre acestea au la inițială *c*- (=*ts*), de ex. *cmak* „cui de lemn, piron". Unul dintre corespondentele lui *th* în albaneza comună este africata *c* (cf. Treimer, ZRPh, XXXVIII, 391 ș.u.; Barić, *Albanorum. St.*, 11—12), prin urmare, dintre variantele actuale, cele cu *c*- sînt mai vechi. Forma **cumb* (la Barić, *op. cit.*, 106 : *tšumb*), reconstruită pentru albaneza comună, e mult mai apropiată de corespondentul românesc.

Ideea lui Çabej (*loc. cit.*) că -*b* este secundar și că, deci, trebuie reconstruită o formă mai veche **cum* nu-și află sprijin concret în română.

Cred că formele gheghe *cûmër* „pernă; buturugă care servește de scaun", *cumërri* „soi de pește, chefal", înregistrate de Gazulli și citate de Çabej că ar porni de la aceeași bază cu *thumb*, au pierdut pe -*b* din cauză că erau precedate de *m*, fenomen petrecut în cadrul unui proces ulterior. De altfel coexistă *thumbát* cu *thumát* „cui lung cu care se prinde gura sacului plin" și chiar *thum*, în ghega vorbită astăzi. În general, grupurile consonantice *mb*, *nd* etc. s-au simplificat în ghegă la *m*, respectiv *n*.

În toscă, afonizarea lui -*b* final s-a petrecut la o epocă foarte veche. Rom. *ciump*, cu oclusivă surdă la finală, concordă cu varianta toscă a corespondentului albanez: *thump*, dar comparația trebuie făcută cu alb. com. **cumb* sau **çumb*. E posibil ca și în româna comună să fi existat o formă **ciumb*, dacă acceptăm că *țîmburuș*, *țumburuș*, s.n. „proeminență la un obiect" (DEX) și *pociumb* derivă de la aceasta.

Ciupi, vb. „picorer, becqueter; piquer; cueillir; pincer" (der. regresiv *ciup*, s.n. „bec", cf. și alb. *qep*, *sqep* „id.", DA), e răspîndit pe tot teritoriul dacoromân (v. citatele reproduse în DA; totuși, ALR,I, h. 93, îl înregistrează numai în Muntenia și în Oltenia cu sensul „a pișca"). Se compară cu alb. *çupit (çupis)* „id." (Philippide, OR, II, 707), de care se leagă, probabil, și adj. *çup* „care are urechi scurte; ciut; cu coada ciuntită" (FS). Meyer (EWA, 222) alătură vb. *çupis* de subst. *qep*, *sqep* „Schnabel", raportate la un radical **kep-* (v. și Rosetti, ILR, 275). Cuvîntul există cu forme și sensuri asemănătoare și în unele limbi vecine: scr. *čupati*, bg. *čupja*, magh. *csipni* (cf. DA. Pușcariu (LR, I, 265) crede că termenul are origine onomatopeică (la fel se consideră și în ILR, II, 340), ceea ce e improbabil.

Ciut, adj. (var. *șut)* „écorné; écourté; essorillé", ar., megl. *ciut*, *șut* „fără coarne; fără urechi". Ca substantiv, *ciută (șută* nu există) a apărut prin izolarea adjectivului din construcția *capră ciută*. Cuvîntul e cunoscut și în onomastică sub diferite derivate (Constantinescu, DOR, 242, 383). În aromâna din Albania, apare cu forma *șüt*, cu *ü*, reamenajată după corespondentul albanez. Termenul a fost răspîndit, prin păstori români și albanezi, în toate limbile învecinate: ngr. σιοῦτον, scr., bg. *šut*, ceh. *šutá koza*, pol. *szuty*, ucr. *šuta*, magh. *suta*, *csuta*, cu sensuri identice sau similare (Meyer, EWA, 420; Wędkiewicz, *Rocznik slaw.*, VII, 113; Russu, *Elem.*, 205). Atestarea acestui termen păstoresc și în unele dialecte retoromane: *tsch(i)ut* „agneau", *tschutta* „brebis, agneau" (M. Iliescu, RRL, VIII, 280) e o dovadă a unei mari arii de răspîndire încă din antichitate.

În albaneză, termenul există cu formele: *shyt*, adj. „fără coarne; fără urechi", *shutë*, s.f. „căprioară", la care se adaugă și var. *sutë* „id." *(Fj. shq.)*. Nume de familie: *Shyti* (în Sulova, cf. BSS, 3, 1955, 169). Și *sutë* apare în onomastică și, în plus, în demonologia populară din nordul Albaniei. În botanica populară, *sutë* are și sensul de „cap, căpățînă" (Çabej, SF, 4, 1965, 61). Așadar, în albaneza actuală nu există o formă cu *ç-* (În *Fj.shq.* și în FS nu sînt înregistrate forme cu *ç-)*.

S-a considerat (Oštir, „Anthropos", VIII, 1913, 165; Jokl, IJ, IV, 1916, 108; Capidan, DR, I, 512 și DR, II,

460) că rom. *ciut* ar proveni din alb. *të shut* (> *tšut* = *ciut*), *të* fiind articol proclitic propriu adjectivelor. Explicaţia aceasta a fost repetată de numeroşi cercetători, dar fără un discernămînt critic. Trebuie precizat că *shyt*, *shut* face parte din categoria de adjective care nu posedă articol. În textele vechi apare fără articol şi, la fel, în albaneza din Italia. De altfel, o formă de articol *të* nu-şi avea nici o justificare decît cel mult în cazul în care *shut* ar fi la origine un adjectiv substantivat integrat normal la genul neutru (comp. *të bardhët* „albul", s.n.). Nu este însă aceasta situaţia lui *shut*. Adjectivele pe care româna le are în comun cu albaneza (*bardzu*, *sarbăd*, *mare*) nu sînt raportate la formele cu articol, deşi în albaneza actuală acestea comportă articol proclitic.

Prin urmare, *ciut*, adj. şi *ciută*, subst. sînt forme străvechi ale căror corespondente albaneze au sau presupun la iniţială *s-* (comp. rom. *cioară*, alb. *sorrë*). În albaneza actuală există chiar *sutë* „căprioară", substantiv care presupune un adj. **sut(ë)*. Cum uneori alb. *s* provine, după cum se ştie, dintr-un mai vechi *ć*, *sutë* trebuie să fi avut în albaneza străveche forma **çut(ë)*. Varianta cu *sh-* este ulterioară, dezvoltată din cea cu *s-* : *sut(ë)* > *shut(ë)*.

Pentru română, dubletul *ć-* : *ş-*, pe care trebuie să-l fi avut şi româna comună (dovadă că apare şi în unele limbi care au împrumutat termenul din română), este totuşi neclar. *Şut* să fie cumva lat. *exūtus*? (Giuglea, DR, V, 897). De adăugat că şi pentru albaneză Çabej („Rev. Shkodra", I, 1964, 18 ; Id., SF, 4, 1965, 62) porneşte de la baze diferite, **kut-* şi **skut-* pentru fiecare dintre cele două variante, cu *s* şi cu *sh*.

Coacăză, s.f. „groseille, cassis", cu var. *coacăţă*, *coacăz* şi deriv. *cocăzar*, *coacăzar*, *cocozar* (DA ; ALR, s.n., III, h. 635 „agriş"). Se cunosc numeroase sinonime : *păltinele*, *pomuşoară*, *rozincin(e)*, *strugurei*, *dîrmoz*, *ribizei* etc., cele mai multe dintre ele cu un sufix diminutival. În aromână : *coacăză*, *coacăz* (Papahagi, DDA).

Ar. *cocă* „tête, crâne" şi megl. *cocă* „id." s-ar explica prin alb. *kokë* „id." (comp. şi ngr. *κόκα* „caboche"), dar ar. şi megl. *cocă* „orice fruct ; orice lucru de mîncat" (comp. şi dr. *coc*, *coacă*, *cocă* „boulette de pâte, colle de pâte", DA, s. *cocă*) se explică prin lat. *coccum* „boabă,

sîmbure" (comp. și gr. κόκκος „sîmbure"), transmis în numeroase limbi romanice și desemnînd obiecte de formă sferică (Meyer-Lübke, REW, 2009).

Cuvîntul e cunoscut și în limbile slave, în maghiară etc.; larga răspîndire a termenului a făcut pe unii să creadă că ar fi vorba de o creație proprie graiului copiilor.

Rom. *coacăză* a fost comparat cu alb. *koqë* „Saatkorn, Beere, Baumfrucht; Hautausschlag", explicat de Meyer (EWA, 194—195) prin lat. **cocceum* < *coccum*.

Alb. *koqë* este însă un plural singularizat. O formă *kokë*, vechiul singular, există încă în ghegă (cf. Bashkimi, Cordignano) și de la aceasta s-au format și diminutivele *kokërr*, *kokër* „Beere, Kern, Korn", *kokël*, *koklë* „Würfel Zucker; Niere", *kokrrizë* și mai vechiul *kokëzë* (la Pekmezi, *Gramm.*, 224). Deci, nu trebuie pornit de la *koqezë*, *koqëzë* (Densusianu, „Romania", XXXIII, 74 ș.u.), ci de la *kokë* + suf. *-zë* (cf. Jokl, IJ, XI/VII, 192; Çabej, *Ling. Posnan.*, VIII, 95; Id., SF, 1, 1964, 71), derivatul fiind atestat deja și în albaneza din Italia: *kokëzë* „confetto, frutto" (Giordano).

Alb. *kokë*, cu sensul de „Beere, Baumfrucht" a evoluat ulterior la cel de „Kopf, Hinterschädel".

Așadar, alb. *kokë*, din care derivatul *kokëzë*, chiar dacă are la bază lat. *coccum* (pl. *cocca*) sau gr. κόκκος (probabil din greacă a intrat și în latină), trebuie cercetat împreună cu rom. *coacăză*. Existența suf. diminutival *-ză* (comp. alb. *-zë*) în rom. *coacăză* a determinat pe mulți cercetători să considere termenul românesc ca împrumut din albaneză (între alții, Philippide, OR, II, 708).

E potrivit să spunem aici că și *căcărează* (var. *căcăreadză*, *căcăreață*, ultima prin substituire de sufix) „excrement în formă de globurele ale unor animale ca oaia, capra, iepurele, șoarecele" (DA, s. *căca*; termenul e atestat prima oară la 1487 ca nume de persoană: Jurj *Căcăradză*, cf. Mihăilă, DLRV, 82), ar. *căcăradză*, *găgărață* „id.", trebuie pus în legătură cu o formă albaneză **kokrrézë* (< **kókrrëzë*, derivat din *kokë* cu suf. *-ërr* și apoi cu suf. dimin. *-zë*) evoluată la *kokrrizë* „obiect mic de formă sferică". Explicația aceasta nu întîmpină dificultăți de ordin semantic; cît privește forma, trebuie invocată contaminarea cu vb. *căca* sau subst. col. *căcărie* (Pentru analogie, comp. alb. *kakërdhi* „sterco di capra", format din *kakër* (< *kokër* + *kakë* „merde") și *dhi* „capră".) V. și Capidan,

Die nominalen Suffixe im Arom., 76; Id., DR, IV, 952. Termenul a intrat din română și în greacă: κακαράντζις (Mihăescu, SCL, XIX, 64). Comp. totuși și gr. σπύραδος „căcărează", σπυράκι „coș pe față", σπυρὶ „grăunte; coș pe față".

Copac, s.m., este sinonim cu *arbor(e)* și *lemn*, de origine latină. În dialectele din sudul Dunării apare varianta cu *č*, ca în dacoromâna veche: ar. *cupaciu* (Papahagi, DDA), megl. *cupaci* (Capidan, *Megl.*, III, 87), ir. *copåț* „tufă" (DA, s. *copac*). Varianta actuală, cu oclusivă la finală, este relativ recentă, refăcută prin impunerea alternanței *c* : *č* pentru înlăturarea omonimiei cu pluralul; așadar, în româna comună, forma *copaciu* (eventual *cupaciu*) era generală. Prima atestare în dacoromână datează de la 1491, ca nume de persoană: *Copaciu* (Mihăilă, DLRV, 90). Termenul e frecvent în toponimie: *Copaciul*, *Copăceana*, *Copăcelul* (sat la 1473, cf. Mihăilă, *l.c.*), *Copăcioasa* (Iordan, *Topon. rom.*, 389, 406, 469) și în antroponomastică (v. și DERD, 52).

Se compară cu alb. *kopaç* „buturugă, buștean, trunchi de arbore" (var. fem. *kopaçe*). Ideea că e un termen aparținînd substratului e veche (Miklosich, SER, 10; DA; Philippide, OR, II, 708; Pușcariu, LR, I, 179; cf. și ILR, II, 340). Russu (*Elem.*, 151) raportează cuvîntul la alb. *kep* „a ciopli piatra; a ciuguli", pentru care Meyer (EWA, 185 și *Alb. St.*, III, 4) reface o formă mai veche cu *a* în radical, **kap* (pentru a se justifica nepalatalizarea lui *k*), dintr-un i.e. **kopō* (comp. lit. *kapóti* „a săpa, a prăși", sl. *kopati* „id.", gr. κόπτω „a bate, a lovi, a tăia" etc.). Çabej (BUT, 4, 1963, 90—91) observă însă că verbul *kep* este o variantă ghegă a lui *qep* „a coase". Totuși, *kep* coexistă în același grai cu *qep*, de care se distinge și semantic; așadar, e îndoielnic că *kep* ar fi o simplă variantă a lui *qep*. Oricum, explicația rom. *copaciu* prin radicalul originar al alb. *kep* este foarte aproximativă. Cît privește alb. *kopaç*, explicația prin *kep* este exclusă. Să fie un împrumut din română?

Copil, s.m. „enfant"; cu accentuarea *cópil*, pl. *cópili*, are sensul de „enfant naturel". Cu al doilea sens, termenul circulă numai în anumite zone dacoromâne (v. ALR, I, 2, h. 211), dar e atestat încă din sec. al XIV-lea

(DERD, 53). Cuvîntul există în aromână și meglenoromână : ar. *cokílu* „băiat tînăr”, *cokílă* „fată mare, virgină” și *cókil*, *cókíu*, *cokiluș*, dim. „copil din flori” ; megl. *cupilaș* „copil mic ; flăcău” (Capidan, DR, II, 524—525). Se observă că diferența semantică („enfant” — „enfant naturel”) se exprimă printr-o diferență de accent. De adăugat că nici izoglosele lor nu coincid.

Cuvîntul e cunoscut în toate limbile balcanice : ngr. κοπέλι „garçon, valet”, κόπελος „spurius”, scr. *kőpil*, *kòpile* „bastard ; flăcău zdravăn”, bg. *kòpile*, *kòpele*, *kòpelja*, *kòpelcja*, *kopelák* „spurius” (Miklosich, EWS, 129 ; Berneker, SEW, 564 ; Sandfeld, *Ling. balc.*, 93 ; Skok, AAS, I, 219 ; Gerov, *Rečnik*, s.v. ; Georgiev, „Omagiu Iordan”, 326 ; Id., ACIB, VI, 669 : *cópil* „bâtard” intrat în română și albaneză din greacă (κάπηλος „cabaretier”) prin intermediul bulgarei ; v. și BER, II, 613—615).

Și alb. *kopíl* are dublu sens : „băiat tînăr ; bastard, slugă”. La arbăreșii din Italia, *kopíl,-e* are numai sensul de „băiat”, respectiv „fată” (Giordano). Același sens e și în albaneza din Grecia (BSS, III, 1953, 40), ceea ce e o dovadă că în albaneza comună *kopíl* avea, ca și în româna comună, numai sensul de „enfant” și că cel de „bastard, servitor” este secundar, apărut mai tîrziu. Pentru acest al doilea sens am înregistrat în aromâna din Albania trei sinonime de origine diferită : *copil*, *cupil* (cu *p* nepalatalizat, deci e împrumutat din albaneză sau din greacă), *uzmeḱar* „jeune serviteur” (din turcă), *doč* „bastard” (din albaneză). Prin specificul noțiunilor de acest fel, cuvintele se organizează în serii sinonimice bogate.

Foarte probabil că rom. *cópil* (cu accentul pe prima silabă și cu *l* păstrat la plural : *cópili*) a pătruns din limbile slave (cf. DA ; Al. Niculescu, AUB, 7, 1956, 39 ; Rosetti, ILR, 275).

Termen balcanic străvechi (cf. D. Kostič, RIEB, I, 249 ș.u. ; Polák, „Omagiu Iordan”, 1958, 694), *copil* a fost explicat în diverse chipuri : prin latină (*pupillus*, *pupilla*, cf. LM ; **copilis*, cf. Meyer, EWA, 198), prin greacă (Giuglea, DR, X, 438), prin dacă (**kolpilos*, **kolpilulos*, **compil'lus*, cf. Reichenkron, *Dak.*, 112—113 ; **colpillus*, adj., comp. gr. κόλπος „sîn” < i.e. **kuolpos*, cf. LR, XV, 419), prin albaneză (unde ar fi un cuvînt preindoeuropean derivat al vb. **-pelnos* = *pjell* „a rodi, a oua, a naște”, cu pref. **ko-*, cf. Oštir, „Wörter und Sachen”,

V, 1913, 220; Jokl, LKU, 6, 311 și IJ, XXIII, 227; Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 76–77; Camaj, *Alb. Wortbild.*, 105). Çabej (*Ling. Posnan.*, VIII, 72) presupune un vechi singular alb. **kopél* (comp. v.sl. *kopelъ* „nothus", ngr. κοπέλι „junger Mann; Diener"), al cărui plural în *i* (*kopil*) s-ar fi singularizat și ar fi intrat în română și în sîrbă.

Oricum, rom. *copíl* trebuie considerat un termen moștenit din substrat, explicabil, ca și corespondentul albanez, prin alb. *pjell* „a rodi, a naște". Cuvîntul a pătruns din română și albaneză în celelalte limbi balcanice (și în unele din aria învecinată), unde s-a produs modificarea semantică de „bâtard". Româna și albaneza au reprimit cuvîntul cu noul sens.

Curpen, s.m. „sarment (de vigne sauvage); clématite des Alpes", cu var. *curpăn*, *curpene*, s.m., *curpenă*, s.f., *curfăn* (DA). Din aromână sînt înregistrate: *cúrpan*, s.n., *cúrpăn*, *culpră* (aromâna din Albania), iar din meglenoromână: *cúrpăn*. Deci termenul aparține românei comune. În dacoromână, are multe derivate. E folosit și în toponimie (v. Russu, *Elem.*, 153), încă din sec. al XVI-lea (cf. DERD, 62).

Corespondentul albanez este *kulpër*, cu var. *kulpërë*, *kurpër*, *kurpën*, *kurpen*, *kurpul* „clématite sauvage", în alb. din Italia: *kurpur*, *kurpër* „vitalba" (Giordano). S-ar părea că toate aceste variante sînt la origine forme de plural ale unui sing. *kulp*, atestat în toscă (Kristoforidhi, 171; v. și Jokl, LKU, 229; Çabej, *Ling. Posnan.*, VIII, 91).

Termenul românesc a fost explicat prin albaneză (Barić, *Albanorum. St.*, 42; Jokl, LKU, 229–231 și „Litteris", IV, 198; Capidan, DR, II, 527; Philippide, OR, II, 710; Rosetti, ILR, 276). Fonetismul *r* în albaneză, *kurpën*, nu mi se pare o probă, cum susține Jokl (și, după el, Tagliavini, IJ, XXV, 206), că termenul românesc ar fi împrumutat din albaneză, pentru că modificarea lui *l* în *r* (dacă se pornește de la un radical indo-european cu grupul *-lp-*) sau invers se putea petrece în mod independent, în contextul dat, și în română.

În legătură cu etimonul termenului albanez, Barić (*Albanorum. St.*, 42) pornește de la un străvechi alb. **kurpera* (cu *r* nazal intervocalic) care, derivînd din i.e.

**kučrpe* (cu un suf. *-n-*) „împletit", ar fi devenit în română *curpene*. După Jokl însă, rom. *curpen* a intrat din ghegă (*kurpen* < i.e. **kʷel-p* „a se învîrti", cu *lp* > *rp*), pentru că acest dialect nu posedă rotacismul lui *n* intervocalic. Ar însemna, în cazul acesta, că împrumutul s-a petrecut tîrziu, cînd rotacismul nu se mai producea în română sau cînd *-ë* final amuțise de tot în ghegă, încît *n* nu se mai găsea în poziție intervocalică. Așadar, teza lui Jokl nu se poate susține. Părerea lui Çabej („Rev. Shkodra", 1, 1964, 12, 14; Id., ZB, II, 1964, 14) că *curpen* ar fi intrat în română la o epocă foarte veche, cînd *-n-* intervocalic nu suferise încă rotacismul în toscă, nu poate fi acceptată pentru că, în acest caz, ne-am aștepta ca în română cuvîntul să ne întîmpine cu rotacism ca toate elementele latine. Așadar, în ambele limbi, termenul este moștenit independent (cf. ILR, II, 340; Russu, *Elem.*, 153—154).

Cursă, s.f. „trappe; piège; embûche", nu e cunoscut în dialectele din sudul Dunării. În aromâna din Albania am înregistrat termenii *čẹarc(u)* (din alb. *çark*), *laț* (< lat. **laceus, -um*, CDDE, 145), *curϑă* (< alb. *kurthë*). Nu este exclus ca în aromâna mai veche să fi existat și forma *cursă*, dispărută probabil din cauza asemănării cu alb. *kurthë* și a sinonimelor citate (RRL, XI, 557).

Cuvîntul românesc nu poate fi explicat fonetic prin corespondentul albanez actual (*kurth, kurthë* „cursă") cu substituirea lui *th* prin *s*, cum susține Barić (*Albanorum. St.*, 42). Desigur că nu este imposibil ca alb. *kurthë* să fie redat în română prin *cursă*, dar, ținînd seama că în albaneză spiranta interdentală surdă *th* provine uneori dintr-o oclusivă palatală *k'*, prin intermediul africatei *ts, t's*, se poate reconstrui pentru albaneza comună o formă aproximativă **kurt'së*, echivalentă cu un rom. com. **curță* care a devenit mai tîrziu *cursă* (comp. variantele paralele: *bîrță — bîrsă, coapță — coapsă* etc.). Semantic, trebuie acceptată raportarea la i.e. **kert-* „a împleti" (vezi ILR, II, 340), **kortám* „leasă, gard" (comp. v. germ. *hurt* „împletitură", Barić, *l.c.*). La păstorii de odinioară *cursa* nici nu putea fi altceva decît o groapă acoperită cu o leasă de nuiele.

La reconstrucția formei **curță* ajunge și Diculescu (DR, IV, 464) pentru a pune cuvîntul românesc în legătură nu

cu cel albanez, ci cu gr. κυρτία „împletitură". Russu, *Etn. rom.*, 303 : i.e. **kuer-* „a face, a forma, a modela", cu un sufix *-s* (alb. *-th*).

Explicația prin turcă (*kurs* „disc", Meyer, EWA, 216) sau prin latină (*cursa* „expediție", TDRG; Cioranescu, DER) e greu de admis.

Droaie, s.f. „bande, troupe; grande quantité", e cunoscut numai în dacoromână. Corespondentul albanez actual este *drojë*, s.f. „teamă, frică" (*Fj. shq.*, FS), provenit dintr-o formă mai veche *droe*, cu *oe* (conservată în ghega de răsărit; v. exemple din textele scriitorilor vechi la Çabej, BUT, 3, 1958, 83). În albaneza din Italia, *oe* a evoluat la *e* : *dre* (Giordano, s.v.) și la fel în unele graiuri tosce. Cuvîntul albanez trebuie pus în legătură cu vb. *druaj* „a se înfricoșa" (cf. Çabej, SGJ, I, 143, cu bibliografie).

Evoluția semantică e posibilă (comp. rom. *groază* 1. „frică, spaimă"; 2. „mulțime mare", din sl. *groza* „spaimă, frică", cf. Scriban, „Arhiva", XXVIII, 71; comp. și alb. *trëmb* 1. „groază, frică"; 2. „mulțime, cantitate mare"; ar. *crimă* „păcat; mulțime", după gr. κρῖμα „id."; v. alte exemple la Byck, BL, V, 46 ș.u.; Çabej, BUT, 3, 1958, 84).

Cuvîntul s-ar raporta la lat. *terror* (Meyer, EWA, 75; cf. și ILR, II, 341). Russu, *Etn. rom.*, 311 : **drugia*, dintr-un radical i.e. **dher-* „a ține, a sprijini", **dhereugh-*.

Druete, s.m., pl. *drueți* „lemn gros și scurt", a fost atestat întîi de Șt. Pașca în Gorj (AAR, s. 3, III, 218). E cunoscut însă pe o arie mai întinsă : în Argeș, cu sensul de „bucată de lemn găsită pe apă; spin, ghimpe, țăpligă care iți intră în picior cînd umbli desculț" (comunicat de Enescu Florica, din Cotmeana); în Hațeg, cu forma *drui* „lemn gros și tăiat scurt; fig. despre un om beat tare" (R. Todoran, *Mic glosar dialectal*, 14). Pentru alte atestări, toate din Oltenia, v. Mihăilă, SCL, XXIV, 66.

A fost comparat (Pascu, *Arch. Rom.*, IX, 1925, 316; Philippide, OR, II, 712; Rosetti, ILR, 275) cu alb. *dru*, *druja*, f., *dru,-ri*, *dru,-ni*, m., pl. *drutë* „Holz, Baum, Stange, Pfahl, Brennholz" (Meyer, EWA, 75; Tagliavini, *Alb. Dalm.*, 109). La radicalul *dru-*, identic și băștinaș în ambele limbi, s-a adăugat suf. *-ete* (Philippide, *l.c.*). În

acest caz, s-ar presupune pentru româna comună un subst. *dru* „lemn, copac", mai ales că suf. *-ete* e simțit ca diminutival în *druete*. E de amintit aici că și lat. *assis* s-a transmis limbilor romanice prin derivatul **astla* (= *astula*), *ascla* (de unde și rom. *așchie*, din aceeași familie semantică cu *druete*).

Jokl (*Rumänisches im Albanishen*, RF, II, 3, 1929, 246) a arătat că albaneza a împrumutat pl. *lemnj* „Garnwinde, Haspel", din pl. românesc *lemne* (Contra, Çabej, RIEB, II, 173 ; Id., SGJ, I, 161 : *lemnj* este var. la *enemi* „id.", din neogreacă). În mod analog, s-ar putea susține că și rom. *druete* s-ar raporta la pl. alb. *drutë*, cu interpretarea ca sufix lexical a desinenței *-të* de plural. Dar o asemenea explicație (cf. RRL, XI, 557) nu mai poate fi susținută.

Georgiev („Zbornik za filologiju i lingvistiku", IV–V, Novi-Sad, 1961–62, 85 ș.u. ; Id., *Introduzione*, 143 ; Id., *Trakite*, 197) explică pe *druete* prin n. top. dac. Δρουβητίς, *Drobeta* (oraș în Dacia), reconstituind un nume comun dac **druveta* „albero, legno".

După cum se vede, problema dificilă este în legătură cu *-ete*, interpretat fie ca sufix propriu graiului din Oltenia (adică zonei în care și circulă mai mult termenul în discuție), fie ca sufix (*-et*) transmis direct din dacă (întîlnit în nume topice de felul lui *Drobeta*), fie, în sfîrșit, ca reflex al desinenței de pl. sau de neutru a alb. (*drutë* > rom. *druete*). Ceea ce este sigur este că termenul românesc nu trebuie considerat independent de cel albanez, deoarece se recunoaște un radical comun *dru* „lemn, copac". Indiferent de originea lui *-ete*, în *druete*, trebuie spus că astăzi este interpretat ca sufix, dovadă existența variantei *drui*, *droi*. Pentru alte etimologii, v. Jokl (IF, XXXVI, 101 : termenul albanez s-ar compara cu v. sl. *drŭva* „Holz"), Russu (*Elem.*, 158 : i.e. **dereu̯(o)* „arbore, copac" ; Id., *Etn. rom.*, 311).

Este interesantă observația lui Çabej (SGJ, I, 143) privind adjectivul *i drunjtë*, *i drujtë* „lemnos" (cu art. *i*, deci e un adjectiv străvechi), derivat dintr-un **drunio-* (< **drun* + suf. *-i̯o*) ; deci nazalitatea vocalei e veche în forma ghegă *drû* (comp. și der. col. *drunishte* „stejăriș").

S-ar putea adăuga și o paralelă semantică românoalbaneză : rom. *lemn* „bois ; arbre", alb. *dru* „id." (comp. totuși v. sl. *drěvo* „arbore ; lemn", Rosetti, ILR, 326).

Fărîmă, s.f. „miette, debris; brin, reste", trebuie să fi fost general în română comună, deși în aromâna de astăzi nu se mai află (comp. totuși ar. *fărămitură*, *fármu*, vb., la Mihăileanu).

În aromâna din Albania, am înregistrat, în toate punctele anchetate, forma *săr̄ămă* (neatestată în dicționare; Papahagi, DDA, 1096 : *sîrmă* și vb. *sîrmu)*, care nu poate fi decît rezultatul contaminării lui *fărîmă* (sub forma mai veche *fărămă)* cu alb. *thërrimë*. Este singura explicație posibilă pentru *r̄* (apical vibrant) și *ă* accentuat din silaba a doua a cuvîntului. Deci, aromâna a avut cîndva termenul *fărămă*, propriu românei comune (cf. RR, XI, 557). Acesta a fost explicat dintr-un colectiv latin **farrimen* (< *far*, *farris*, cu suf. *-ime*, cf. Pușcariu, EW, 582 ; DA) sau **farrina* „fragmina" devenit, prin acomodarea lui *n* la *f*, **farrima*, prin care s-ar explica totodată și corespondentul albanez (Giuglea, DR, III, 598—599).

Mai întîi trebuie să precizăm că forma albaneză comparabilă cu cea românească este *thërrimë* (cu *-ë* la finală), existentă încă în albaneza din Italia (Giordano), nu *thërrime* (cu *-e*), plural singularizat, la care se apelează mereu pentru simplul motiv că e generală în albaneza actuală. Alături de forma cu *th-*, e cunoscută în ghegă și varianta cu *f-* : *fërrime (thërrmoj* „a fărîma" : *fërmoj*, vb.) atestată încă în secolul al XVI-lea în textul lui Buzuku : *fërmi* (K. Ashta, „Bul. Shkodra", I, 1964, 136). Dat fiind că există în multe cazuri o schimbare reciprocă între *th-* și *f-* la inițială, e greu să spunem care dintre cele două variante *(thërrimë* și *fërrime)* reprezintă stadiul mai vechi. Într-un caz ca *thjeshtër*, *fjeshtri* (din lat. *filiaster)*, punctul de pornire îl reprezintă varianta cu *f*, dar în cazul lui *thron*, *fron* (din gr. θρόνος) mai veche este cea cu *th*. În general însă, formele din latină au păstrat pe *f-* la inițială, așa încît pentru *thërrmoj*, *thërrimë* e riscant să admitem ca etimonuri lat. **fragminare*, respectiv **farrimen*, mai ales dacă am considera, împreună cu Çabej (RIEB, II, 179; Id., *Ling. Posnan.*, VII, 195; Id., SF, 4, 1966, 61—63), că *thërrimë* ar fi la origine un plural al lui **thërrim*, iar acesta un derivat al vb. *ther* „a tăia" (dezvoltat din **thar* < **car* < i.e. **k'or*, după Çabej, SF, 4, 1966, 56). Var. *thërrimë* este însă anterioară celei în *-e*. Legătura derivativă a lui *thërrimë* cu vb. *ther* nu poate fi pusă la îndoială, dar mecanismul acestei derivări nu e prea clar

pentru albaneza atestată (v. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 53–54).

Ar. *sîrmă* pare un împrumut tîrziu din albaneză; în cazul acesta nu putem presupune o formă cu *s*- în româna comună, ceea ce înseamnă că *f*- din *fărîmă* rămîne încă neexplicat (v. şi Russu, CL, XII, 350; Id., *Etn. rom.*, 312: *sîrmă* e paralel cu alb. *ther* „a tăia", explicabile prin i.e. **k̑er*- „a vătăma, a sfărîma").

Avînd în vedere existenţa unui stadiu albanez străvechi **car* (= *tsar*) al vb. *ther*, ar fi posibilă o raportare la acesta a rom. *ţîră* (*o ţîră pîine; o ţîră vin* etc., totdeauna determinat de *o*), din aceeaşi arie semantică cu *fărîmă*.

Flúier, s.n. „flûte, chalumeau" (cu var. reg. *flúieră*, s.f., nou singular refăcut după pl. *fluiere*, Byck, Graur, BL, I, 38), apare şi în aromână: *fluér*, *flúir*, *fluiáră* (Papahagi, DDA). În aromâna din Albania, am înregistrat formele: *fuléru*, *făléru*, *fléru* (RRL, XI, 557), explicabile din *fluieru* cu metateza lichidei (comp. *bărnu*, *cărĕun*, *fărnu culĕescu*, Capidan, *Aromânii*, 362) şi, apoi, cu sincoparea lui *u* (*fleru*) din cauza lipsei de accent.

Termen păstoresc prin excelenţă, *fluier* a pătruns şi în limbile învecinate: ucr. *flojara*, pol. *fujara*, slovac *fujara*, scr. *frula*, magh. *furulya* (prin sîrbă?), ngr. φλογέρα (Miklosich, *Wand. d. Rum.*, 23; Meyer, EWA, 108).

Se compară cu alb. *flojére*, *floére*, *floér*, *flojerë*, *floré* „id.", considerat de către unii lingvişti împrumut din română (Capidan, DR, II, 482; Giuglea, DR, III, 587 ş.u., care explică însă termenul românesc din greacă: φλοιάριον < φλόος „coajă de tei"; Pascu, REB, 49: *fluier* < lat. **fluilum* < *flare* „a sufla"). Descendenţa latină a lui *fluier* ni se pare însă greu de demonstrat (vezi şi încercările lui Meyer, EWA, 168: lat. **flàtuaria* < *flare*). După Iordan (BPh, II, 170), *fluier* ar fi cuvînt imitativ.

Termenul nu poate fi explicat nici prin mijloace interne albaneze. Încercarea lui Çabej (BUT, 1, 1962, 102–103) de a reconstrui un vechi singular **flojar*, **floar* (faţă de alb. actual *flojere*, *floer*, considerat ca plural singularizat) nu rezolvă etimologia (comp. o reconstrucţie asemănătoare pentru v. rom. la Giuglea, *op. cit.*, 590: **fluiár*; cum se explică însă locul diferit al accentului?)

În albaneză termenul este relativ izolat (totuşi, Çabej, BUT, 1, 1962, 114–115; Id., SGJ, I, 190, notează unele

derivate), pe cînd în română a dezvoltat o bogată familie de cuvinte (cf. DA), ceea ce ar reprezenta un indiciu că rom. *fluier* este băștinaș.

Alb. *fyell, fyll* „id." pare un termen autohton (cf. Çabej, *l.c.*, care dă unele paralele indo-europene pentru a arăta că sensul actual a rezultat din restrîngerea unui sens general de „scorbură, găvan; țeavă"). E greu de stabilit însă o legătură directă a lui *fyell* cu sinonimele discutate mai sus. Sensul metaforic de „fluier al piciorului", alb. „fyelli i këmbës" (cf. lat. *tibia*, cu ambele înțelesuri) nu ne poate spune nimic relativ la un etimon comun pentru *fyell* și *flojere*.

Gard, s.n. „clôture, enclos, clayonnage, haie sèche, palissade", ar., megl. *gard(u)*, ir. *gård*. În aromâna din Albania, *garδu* (cu δ, după alb. *gardh*).

Var. ghegă (azi literară) *gardh* a fost generală în albaneza veche; asurzirea finalelor *(garth)* este un fenomen ulterior, specific dialectului tosc. Spiranta interdentală sonoră *dh* provine, în cazul lui *gardh*, din *d* precedat de *r*; deci se poate reconstrui în albaneza comună o formă **gard*, care a evoluat la *gardh*, *garth* prin faza de tranziție **garz*. Alb. com. **gard* poate fi apropiat de lit. *gar̃das* „loc împrejmuit în care se țin oile", got. *gards* „casă" etc. (Meyer, EWA, 120; ILR, II, 341; Russu, *Elem.*, 160), raportate la i.e. **gherdh-* „a împrejmui, a împleti" (Pokorny, IEW, 444). Forma *gard*, înregistrată de Tagliavini în ghega din Dalmația, este, foarte probabil, nu o continuare din albaneza comună, ci mai degrabă un împrumut tîrziu din graiul păstorilor români.

Presupunînd o bază comună albano-română *gard*, cu sensul de „împletitură, gard de stobori cu împletitură de nuiele", sens păstrat încă în aspectele populare ale celor două limbi, nu există motive care să justifice împrumutul dintr-o limbă într-alta. Prin urmare, în ambele limbi avem de-a face cu un termen transmis din fondul balcanic preroman. Problema corespondenței fonetice alb. *dh*, rom. *d* nu se mai pune de îndată ce considerăm că și în albaneza comună a existat o formă **gard* (cf. și Camaj, *Alb. Wortbild.*, 121).

Fiind un termen cu profunde semnificații pastorale, rom. *gard* nu poate fi separat de alb. *gardh*, așadar explicația prin slavă este exclusă, opunîndu-se la aceasta atît

factori fonetici cît şi semantici. Se ştie că alb. *dh* nu reflectă un *d* slav (de ex. *bisedë* < sl. *beseda*, *godis* < sl. *goditi*). Faptul că nici în română, nici în albaneză termenul nu a suferit metateza lichidei (ca şi în cazul lui *baltă*, alb. *baltë*) e o altă dovadă împotriva explicaţiei prin slavă (v. problema în detalii la Rosetti, ILR, 275, 348; v. şi Çabej, SGJ, I, 205).

În româna comună pare să fi existat şi un derivat verbal **îngărdi (-esc)* (megl. *angărdes*, ar. *ngărdescu*, *disgărdescu*), căci *a îngrădi* însemnează de fapt „a face gard"; ulterior, radicalul verbului a fost reamenajat sub influenţa v.sl. *graditi* (cf. Mihăilă, SCL, XXIV, 65). Se poate invoca aici şi paralela albaneză: *gardhoj*, vb. „a îngrădi", derivat din *gardh*.

Gata, adv. „prêt" (cu der. vb. *găta* „se tenir prêt" şi *găti* „préparer"), lipseşte în dialectele sud-dunărene (totuşi, ar. *angătan* „în cătare, în grijă", cf. Capidan, *Rom. balc.*, 37; Papahagi, DDA; v. şi Rosetti, ILR, 277, care explică forma prin vb. *căta*, cu sonorizarea lui *c* sub influenţa lui *n*, ceea ce însemnează că *angătan* trebuie separat de *gata*).

Termenul corespunde alb. *gáti* „prêt", *gadi* (Kristoforidhi, 111), alb. It. *gati*, *gadi*, *gat* „quasi, circa" (Giordano, 127), cu der. vb. *gatit*, *gatuaj*, *gatonj* „preparare, approntare", subst. *gatojsë*, *gatojcë* „femeie pricepută în prepararea mîncărurilor", adj. *i gatshëm* „gata" (*Fj. shq.*; FS).

S-a considerat că termenul românesc a fost împrumutat din albaneză, după ce aceasta, la rîndul ei, îl împrumutase din slavă (Jokl, IF, XLIX, 254, 290). Învăţatul vienez a arătat că sl. *-ovŭ (gotovŭ)* se reflectă printr-un *a* în albaneză, deci e posibilă reconstrucţia unei forme primare albaneze **gata*, din care ar fi provenit şi rom. *gata*. De aci o concluzie grăbită de ordin istoric: aşa-zisa simbioză albano-română ar fi continuat şi după venirea slavilor, pînă prin sec. al VIII-lea. Obiecţia care se poate aduce la etimologia lui Jokl este că dacă ar fi existat o formă primitivă **gata* s-ar fi păstrat în albaneză, pentru că s-ar fi integrat normal în categoria adverbelor terminate în *-a* (După Jokl, alb. *gat* e un deverbal). De asemenea, trebuie arătat că sl. *o* nu devine *a* în albaneză. După Çabej (SF, 2, 1976, 65—68), alb. *gáti* ar proveni, printr-o schimbare de accent proprie ghegăi, din subst. abstract *gatí*, folosit

adverbial și derivat din vb. *gatis*, *gatit* (după un model în *-i* bine cunoscut: *çudí* din *çudit*, *gostí* din *gostit* etc.), iar acesta din sl. *gatiti*. Rom. *gata* ar fi un împrumut din albaneză, *gatë*, fază anterioară lui *gãt*, *gat* și creată paralel cu *gati*. E posibil un împrumut albanez așa de tîrziu? Și cum se explică rom. *-a* în raport cu alb. *-ë*? E. Petrovici (DR, VII, 349) crede că termenul ne-a venit direct din slavă înainte de sec. al IX-lea, cînd *a* se preface în *o* în limbile slave moderne. V.sl. *gotovŭ* ar fi un împrumut din got. **gataws*, reconstruit pe baza v.isl. *gotvar*, v. engl. *geatwe* „Rüstung" (cf. Kiparski, la Graur, BL, VIII, 1940, 191).

E mult mai probabil însă că alb. *gat* aparține fondului indigen moștenit (cf. Miklosich, SER, 9; Meyer, EWA, 119; Philippide, OR, II, 713; Barić, *Hŷmje*, 69—70; Rosetti, ILR, 277; Russu, *Elem.*, 162; Id., *Etm. rom.*, 315.

Rom. *gata* se explică dintr-un **gat* cu adaosul unui sufix adverbial *-a* (< lat. *hac*?). E util să arătăm că *-a* adverbial (de care Hasdeu, EMR, I, 51, se întreba dacă nu cumva în română e o rămășiță tracă) apare ca element derivativ și la numeroase adverbe albaneze: *thella* (< *thellë* „adînc"), *rralla* (< *rrallë* „rar") etc., despre care Al. Xhuvani (*Studime gjuhësore*, 196) crede că provine dintr-o scurtare a suf. adv. *-azi*: *rrallazi* > *rralla*, determinată de influența greacă, căci în greacă există adverbe în *-a* de la pluralul adjectivelor neutre: καλά, λάμπά etc.

Dar, indiferent de originea lui *-a*, trebuie remarcat faptul că româna și albaneza au un tip structural comun de derivare adverbială.

Ghimpe, s.m. „piquant, épine, aiguillon", (der. *ghimpáriță* „Crypsis aculeata", DEX), lipsește în dialectele din sudul Dunării, unde a dispărut probabil din cauza sinonimiei cu *spin* (< lat. *spinus*), care s-a generalizat. La aromânii din Albania am înregistrat numai termenul *śkinu* (RRL, XI, 558).

Pentru româna comună reconstruim o formă **glimp*, cu *gl-*, care a evoluat la *ǵ-*. (În olt. *glimpă*, vb. „înghimpă, înțeapă": *tăieturile ălea-l glimpă rău*, Gregorian, *Arh. Olt.*, XVII, 264, *l'* este anorganic, interpolat probabil sub influență sîrbocroată). Var. *ghimpe* este un nou singular refăcut după pluralul *ghimpi* și cu schimbare de declinare

(Byck, Graur, BL, I, 1933, 42). În cele mai vechi citate, din sec. al. XVII-lea — al XVIII-lea, date în DA, s. *ghimpe*, apare în forma *ghimp*, ceea ce dovedește că *ghimpe* este mai nouă decît *ghimp*. Dar argumentul cel mai bun este că forma reconstruită pentru româna comună concordă întru totul cu alb. *gjimp*, *gjemb*, *gjëmb*, *gjimb* și mai ales cu varianta învechită și dialectală cu *gl-* la inițială : *glimp*, *glemb*, atestată în albaneza veche (la Buzuku, a. 1555, cf. Ashta, „Bul. Shkodra", 1, 1964, 142) și astăzi în graiurile periferice tosce, în albaneza din Grecia, Ucraina și sudul Italiei (cf. Meyer, EWA, 140 ; Vasil Xhaçka, BUT, 2, 1958, 200). Jokl (IF, XXXVI, 141 ; Id., SAEW, 27—28) reconstruiește un alb. primitiv *glemp* (< i.e. **gle-mo* < < ***$g^{\breve{u}}$*el-* „a înțepa"). Etimologia este acceptată de Russu (*Elem.*, 165 ; Id., *Etn. rom.*, 319).

Gheg nord *gem* „rămurea", citat de Meyer, este, foarte probabil, o variantă a lui *gjëmb* (cu *gj* > *g* și dispariția lui *-b* final precedat de nazală, fenomene obișnuite în ghegă) ; pentru sens, comp. *glemb* „id.", la Buzuku (cf. Çabej, BUT, 1, 1958, 61).

Ideea lui Çabej (SCL, X, 530) că rom. *ghimpe* a fost împrumutat din acel dialect albanez (recte : un grai gheg) în care transformarea *gl* > *gj* s-a efectuat de timpuriu nu se poate susține, căci nu ține seama de evoluția normală a cuvîntului în română (*gl* a devenit *g'*, întocmai ca în albaneză). Prin urmare, nimic nu ne îndreptățește să considerăm cuvîntul românesc ca împrumut din albaneză (cf. Philippide, OR, II, 714, 745), chiar dacă alb. *gjimp* este o variantă ulterioară celei cu *-b* la finală, *gjëmb*. În ambele limbi termenul este moștenit independent din substratul balcanic.

Ghionoaie, s.f., *ghionoi*, s.m. (sinonim cu *vîrdarie* < lat. **viridaria*), e cunoscut astăzi, cu numeroase variante fonetice (cf. DA ; Băcescu, *Păsările în nomenclatura și viața pop. rom.*, București, 1961, 94), în dacoromână, numai în centrul și sudul Transilvaniei, în Muntenia și Dobrogea (cf. ALR, s.n., III, h. 705 „ciocănitoare"). Cuvîntul există și în dialectele din sud : ar. *ghion* „graur ; ghionoaie ; un fel de cioacă" (sens neclar, cf. Papahagi, DDA), megl. *ghion* „numele unei păsări ... care cîntă plăcut" (Capidan, *Megl.*, III). L-am înregistrat și în aromâna din Albania cu sensul „oiseau grand comme un cor-

beau, qui chante la nuit, à la montagne" (RRL, XI, 558).

Se compară cu alb. *gjon*, s.m. „otus scops" (ar corespunde rom. pop. *ciui*, *ciof*, *știoi*, cea mai mică răpitoare din ordinul „strigelor", cf. Băcescu, *op. cit.*, 266), asemănător semantic cu termenul din aromână (?) și meglenoromână. Sensul de „cucuvea", cu care alb. *gjon* e notat de numeroși cercetători, nu este cel exact (cf. *Fj. shq.*). Are legătură cu n. pers. *Gjon* „Ion"?

E posibil ca în aromână și meglenoromână (în aromână și *ghioni*, întocmai ca forma articulată din albaneză) termenul să fi fost împrumutat din albaneză.

Dr. *ghionoaie*, *ghionoi* sînt derivate moționale din rom. com. **ghion* (cf. Hasdeu, CB, I, 282, care glosează pe **ghion* cu sensul de „cel care bate sau scobește", punîndu-l în legătură cu *ghionoi* „dăltiță; ciocan întrebuințat la cioplitul pietrelor"). Cred că sensurile date de Hasdeu sînt, de fapt, metaforice, deci secundare (comp. și sensul de „tîrnăcop" din ALR, s.n., I, h. 27, pct. 102, 172, 769, 928).

Forma mai veche a sufixului se află în var. *ǵeuroańe*, din Hațeg (cf. Densusianu, *Hațeg*, 41), ceea ce înseamnă că derivatul însuși este vechi.

Rom. com. **ghion*, rezultat, probabil, dintr-o formă străveche albano-română **glon* (dar nu apar variante vechi sau dialectale cu *gl'*, așa cum ar fi fost de așteptat), nu poate fi considerat împrumut tîrziu din albaneză din motive de ordin fonetic: alb. *ǵ* ar fi trebuit să dea în română *j*, ca în *jumătate* (comp. alb. *gjymës*, cf. Pușcariu, LR, I, 265).

Ghiuj, s.m. „grand-père; aïeul; vieux" (der. *ghijan*, *ghijoi*, *ghiujgalău*), cuvînt aproape dispărut din dacoromână, s-a păstrat cu sens familiar, uneori peiorativ, numai prin Moldova (cf. DA). În Oltenia: *ghij*, cu sens metaforic, „știulete de porumb nedezvoltat, mic și cu boabe rare" (cf. Burețea, *Arh. Olt.*, s.n., 1, 1981, 267). Ar. *ghiuș(u)* „grand-père; vieillard presque centenaire" are o frecvență mai mare și s-a adaptat fonetic la corespondentul albanez. Alb. *gjysh* „bunic; bătrîn", termen viu în limba actuală, stă la baza unor derivate necunoscute românei: *gjyshe*, *gjyshelë* „bunică", *shtërgjysh* „străbunic", *tregjysh*, *katrë-*

gjysh, *pesëgjysh* (compuse cu numeralele *tre*, *katrë*, *pesë* puse înainte, pentru a denumi pe străbunicul de a treia, a patra sau a cincea generație). În albaneza veche, în graiurile conservatoare actuale din sudul țării și în dialectul arbăreșilor din Italia, termenul e atestat cu *gj*- la inițială, ceea ce probează că nu putem porni de la o formă cu *gl*- : **glysh*, **glush*, presupusă de Treimer (ZRPh, XXXVIII, 396). Același lucru îl dovedește, pentru română, forma din aromână : *ghiuș* (nu **gliuș*). De aceea, alb. *ģ*- din *gjysh* a fost considerat reflexul unui i.e. **s(u)*- (Jokl, LKU, 30 ; Barić, *Albanorum. St.*, 37 ; Pisani, *Saggi*, 99), prin intermediul unei africate *ts*. Trebuie reținută însă apropierea termenului de Γύγης și γύγης· πάππος, glosă la Hesychius, făcută încă de Hasdeu (*Col. Tr.*, 1876, 1 — 17 ; cf. și RRL, XII, 24 ; ILR, II, 330). În primul caz, rom. *ghiuj* ar părea un împrumut tîrziu din albaneză (cf. Philippide, OR, II, 714), ceea ce e greu de admis, iar în cel de al doilea caz, moștenire din substrat. (Georgiev, *Trakite*, 72, 100 : trac. *gyge*- (comp. rom. *ghiuj*, alb. *gjysh*) desprins din top. compus *Gygemeros*, atestat la Plinius.)

De observat că *ghiuj*, nume de rudenie, nu are un derivat corespunzător feminin, după cum probabil nici *moașă* nu a avut, în cadrul românei comune, o formă de masculin din același radical.

Grapă, s.f. „herse”, e răspîndit pe aproape întreg teritoriul dacoromân (sinonim cu *boroană*, v. ALR, s.n., I, h. 35, 38 ; ALRM, s.n., I, h. 28, unde *boroană* este înregistrat numai în zona de est a dacoromânei). În aromână nu a fost înregistrat ; noi l-am întîlnit totuși într-un punct din cîmpia Myzeqe din Albania (cf. RRL, XI, 558), unde, probabil, a pătruns tîrziu, din italiană (it. *grappa*). Ar. *grep* „hameçon ; croc” reprezintă alb. *grep* (Papahagi, DDA).

S-a susținut că dr. *grapă* ar fi de origine gotică (Giuglea, DR, II, 392 ; Id., *Concordances*, 6—10 ; Id., *Uralte Schichten*, 113), ca și formele corespunzătoare (Meyer-Lübke, REW, 4760) din Romania de vest (cf. Gamillscheg, „Romania — Germanica”, I, 1934, 367), ignorîndu-se faptul că, în ciuda atîtor încercări, nu au putut fi descoperite elemente gotice sigure în română (cf. Rosetti, ILR, 245 : „în stadiul actual al cunoștințelor noastre [. . .] existența în limba română a unor elemente de vocabular vechi germanice poate fi

presupusă numai pentru 3—4 cuvinte, dar *nu poate fi probată*" (sublin. ns.).

S-a emis de curînd și ipoteza că v. germ. **krappa* ar fi intrat în română prin coloniști germani (cf. W.v.Wartburg, FEW, 366), ceea ce, evident, nu se poate susține (v. Maria Iliescu, RFRG, VII, 1, 1963, 143). Nici ideea că rom. *grapă* trebuie explicat, ca toate corespondentele romanice, prin latina populară, unde ar fi pătruns din germana veche (cf. Maria Iliescu, *l.c.*, după ipoteza lui Wartburg) sau prin venețiană, unde cuvîntul, tot germanic de origine, are un sens mai apropiat de cel din română (cf. Dumke, JB, XIX—XX, 82 ; Philippide, OR, II, 715), nu ni se pare întemeiată, din același motiv, al raporturilor românei cu vechea germanică.

Așadar, nu trebuie renunțat la ipoteza că *grapă* e un termen din substrat (cf. Pușcariu, DR, VIII, 1934, 293 ; Rosetti, ILR, 277 ; Russu, *Elem.*, 168) și că trebuie comparat cu alb. **grap* „Angelhaken, Haken, Anker" (un singular reconstruit, pentru că actualul *grep* e un plural singularizat, cf. Meyer, EWA, 129 ; Çabej, *Ling. Posnan.*, VII, 1958, 162). Dificultățile formale și semantice pe care le-a semnalat Giuglea se înlătură ușor. Rom. *grapă* reprezintă față de alb. **grap*, *grep*, din punct de vedere semantic, un plural „colectiv", în sensul că denumește un obiect constituit dintr-o mulțime de elemente denumite prin alb. **grap*, *grep* (germ. Haken, Angelhaken), ceea ce însemnează că trebuie să pornim de la un plural alb. **grapë*, prin care rom. *grapă* se explică normal.

Pușcariu (*Études*, 45) încearcă și explicarea vb. dr. dial. *grăpțăna*, refl. „s'accrocher, s'agriffer" (v. variante în DA), dintr-un diminutiv albanez *grepth* „crochet", „avec *th* > *ț* comme dans *thark* > *țarc*". (Contra, Giuglea, LL, II, 1—2, 1943, 36—37). De fapt, suf. alb. dim. *th* este o variantă ulterioară a lui *-c* (= *-ts*), din care s-a dezvoltat (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 95). Deși strict formal rom. *grăpțăna* (cu suf. *-ăna*) s-ar putea explica dintr-un alb. com. **grapc(ë)*, totuși rămîne îndoielnică posibilitatea unui asemenea procedeu de derivare : un verb în română dintr-un substantiv diminutiv albanez. Soluția ar fi acceptabilă numai dacă am admite un substantiv **grapță* în româna comună, comparabil cu un v. alb. **grapc(ë)*. Totuși, în aromână există *grață* „râteau ; herse" (Papahagi, DDA) ; să fie o variantă a lui **grapță*? Adăugăm, în sfîrșit,

că albaneza posedă un cuvînt *grapcë* „așchie mică, ciopîrțitură, scrijelitură" (vb. *grapcoj* „a mușca cu dinții ceva; a ciopîrți", FS, 570), care s-ar putea să fie în legătură etimologică cu *grep* „undiță, cîrlig, croșetă". Rom. *grăpțăna*, prin sensul „a scormoni, a rîcîi" (cf. DA, s.v.), s-ar putea raporta la acest alb. *grapcë*, *grapcoj*, înregistrat în noul dicționar albanez.

Gresie, s.f. „grès; queux, pierre à aiguiser", ar. *grease*, *greasă* (Papahagi, DDA), *greasi* (Dalametra), ir. *gręsę* (Popovici, *Dial. Istr.*, 113). De adăugat și dr. reg. *greasă* (DA, s. *gresie*). În dacoromână, *gresie* este folosit în aria de sud (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Ardealului); în jumătatea de nord a domeniului dacoromân apare sinonimul *cute*, din lat. *cos*, *cotis* (Pușcariu, LR, I, 340 și h. 31). Această repartiție geografică a lui *gresie* ar fi pentru Pușcariu o dovadă că termenul „ne-a venit de la sudul Dunării" (*ibid,*), adică din albaneză. Altfel zis, *gresie* este unul din multele cuvinte de origine balcanică folosite numai în zona de sud a dacoromânei și sinonime cu cuvinte latinești restrînse, ca întrebuințare, la aria nordică (Transilvania și Moldova).

Rom. *gresie* se compară cu alb. *gërresë*, *gresë* „răzuitoare; acțiunea de a răzui" (*Fj. shq.*), care este un derivat vechi al verbului *gërryej* „a răzui, a scobi, a săpa (pămîntul, piatra etc.) pînă se face gaură" (cf. Jokl, SAEW, 23), cu suf. *-esë* (probabil autohton, după Jokl, sau lat. *-itia*, *-entia* sau *-atia*, după Meyer, Meyer-Lübke, Pedersen, cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 37). Sufixul *-esë* este productiv și se atașează întotdeauna la rădăcini verbale. Se pare că și lat. *cos*, *cotis* (> rom. *cute*) este la origine un nume de acțiune derivat cu sufixul secundar *-t* dintr-o rădăcină verbală (comp. sanscr. *çiçāti* „il aiguise", cf. Ernout, Meillet, DEL, s.v.).

Prin alb. *gërresë*, *gërrusë*, *krusë* „răzuitoare" este explicat și lat. *grosa* „răzuitor al argintarului", cuvîntul latin fiind considerat ca împrumut „din stadiul antic al limbii albaneze" (Çabej, SCL, X, 555–556).

La seria de termeni albanezi comparabili cu rom. *gresie*, trebuie adăugați și *grih* „a ascuți", *grihë* „gresie", *grij* „a roade, a fărîmița, a îmbucătăți, a tăia subțire", *gris* „a roade, a rupe, a zgîria" (FS, 573, 575), toate raportate la i.e. **gher-* „a fărîma, a roade" (Meyer, EWA, 130;

pentru *grij* < i.e. **ghren-*, **ghrend-* „a fărîma, a roade", v. Çabej, SGJ, I, 216).

Trebuie să admitem pentru româna comună o formă *grească* (< **gresa*, cf. ar. *grească*, ir. *gręsę* și dr. reg. *grească*), care, prin schimb de declinare, a devenit în dacoromână *gresie*.

Groapă, s.f. „tombe; fosse", cu aceeași formă și cu aceleași înțelesuri în aromână și meglenoromână. Numeroasele derivate, expresii și locuțiuni alcătuite pe baza lui *groapă* (v. DA) ne dovedesc că e vorba de un cuvînt vechi în limbă. Trebuie adăugată aici și marea lui răspîndire în toponimie (cf. Iordan, *Topon. rom.*, 28–29; *groapă, gropița, gropan, gropșoară* sînt atestate ca nume de locuri în sec. al XVI-lea, cf. DERD, 98).

Raportarea la alb. *gropë*, care are aceleași înțelesuri ca în română (*Fj. shq.*, FS), a fost făcută încă de Miklosich (SER, 9; AF, I, 356) și repetată în toate cercetările ulterioare (Meyer, EWA, 131, care consideră îndoielnică ipoteza că alb. *gropë* ar proveni din v.sl. *grobŭ* „groapă, mormînt"; Capidan, DR, II, 532; Skok, „Slavia", IV, 1924, 344; Philippide, OR, II, 715–716; Rosetti, ILR, 278; Russu, *Traco-dac.*, 202; Id., *Elem.*, 178). În poloneză (*grapa*) și în ucraineană (*gropa*), folosit în toponimie denumind vîrfuri și plaiuri în Carpați, cuvîntul a intrat din română (cf. Wędkiewicz, *Rocznik slaw.*, VII, 117; Rosetti, *l.c.*).

Explicația prin sl. *grobŭ* (Cihac, DEDR, II; Pascu, DEM, II, 193; Georgiev, RRL, X, 1 – 3, 76; cf. și ILR, II, 343) nu se susține din motive fonetice (v. Russu, *Elem.*, 170).

Grumaz, s.m. și n. „cou; gorge" (var. reg. *grumadz, grumaj*, sg., *gurmaz*, cf. ALR, I, h. 36; ALRM, s.n., I, h. 192), ar. *gurmadzu, grumadzu* (Papahagi, DDA). Apare și în toponimie: *Grumazul, Grumăzești, Grumăzoaia* (Iordan, *Topon. rom.*, 28) și în antroponimie (Constantinescu, DOR, 289). Este sinonim parțial cu *cerbice* (< lat. *cervicem*). *Grumaz* s-a specializat în unele zone ca denumire a gîtului animalelor, datorită, probabil, concurenței lui *gît*, din slavă. În Transilvania domină *grumaz* „cou", *gît* fiind foarte rar (Pușcariu, DR, IX, 445).

În albaneză există formele: *gurmas*, *gurmaz*, *grumas*, *grumaz* „gîtlej" (Meyer, EWA, 135; *Fj. shq.)*, *gërmac* (Giordano, 131). Varianta mai veche trebuie să fi fost *gurmaz*, *grumaz* (cu *-z* la finală), afonizarea finalelor în toscă fiind ea însăși un fenomen străvechi.

Grupat cu unii termeni romanici, rom. *grumaz* a fost explicat prin latină (Meyer-Lübke, „Litteraturblatt f. germ. und roman. Philol.", XII, 240: *grūmus*, *grūma* „Kehle"; Id., REW, 3888; P. Papahagi, NE, 24: lat. *grumus* + suf. *-ză*; cf. și Pușcariu, EW, s.v.).

Trebuie arătat mai întîi că identitatea formală (același radical și joc al metatezei, același posibil sufix) și, inițial, și semantică a rom. *grumaz* și alb. *grumaz* ne împiedică să separăm cei doi termeni. În albaneză, nu se poate explica prin latină, căci lat. *ū* ar fi dat *ü*, ceea ce nu s-a întîmplat. Cît privește partea finală a cuvîntului, să se compare cu it. *digrumare*, fr. *gourmand*.

După Capidan (DR, II, 480), termenul albanez ar fi fost împrumutat din română, lucru care nu se poate dovedi însă prin nimic, după cum nedemonstrată rămîne și afirmația altor cercetători că româna ar fi luat termenul din albaneză.

E greu de distins un sufix *-az* în alb. -rom. *grumaz*, deși un asemenea sufix există în albaneză ca variantă a lui *-as*, dar avînd cu totul altă valoare (v. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 20). Totuși, un radical *gurm-* se poate desprinde, date fiind var. alb. *gërmac* (din *gurmaz* prin substituirea lui *-az* cu *-ac)* și, mai ales, derivatul verbal rom. *sugruma*, ar., megl. *zgrum*.

Sensul primar al rom. *grumaz* trebuie să fi fost cel de „gîtlej", pe care îl păstrează corespondentul albanez și care se întîlnește relativ frecvent în textele românești vechi (v. citatele din DA).

Grunz, s.m. și n. „grumeau, pelote", ar. *grundă*, f. (la pl., *grunde* și *grundză)* „morceau", *grundză*, f. pl. „tărîțe" (Papahagi, DDA) și *grăndză* (cu *un* > *ăn*, comp. *frăndză* < *frundză*, Capidan, DR, II, 456); megl. *grus* „cocoloș, bulgăre mic". În v.dr., și *grunj* „motte, grumeau", ca toponim (DERD, 100).

Se compară cu alb. *krunde*, s.f., pl. *(krundë*, sg., la Kristoforidhi, 167) și *grundë*, sg. „tărîțe" (Meyer, EWA, 132), cuvînt din fondul autohton. Dintre cele două variante

albaneze, trebuie reținută ca primară varianta *krundë* (cf. Treimer, MRIW, I, 358; Giuglea, DR, III, 596; Çabej, SF, 1, 1964, 78–79, cu bibliografie), pentru că, atît în română cît și în albaneză, este posibilă numai modificarea lui *cr-* inițial în *gr-*, nu și invers (comp. lat. *cratis* (pop. *gratis*) > rom. *gratie*, lat. *crassus* (pop. *grassus*) > rom. *gras*; alb. *krifshë* > *grifshë*). E posibil să fi intervenit și asocierea, formală și semantică, cu *grîu* (rom. com. **grănu*), alb. *grurë*, *grunë*?

Pentru româna comună și albaneza comună se poate reconstrui o formă unică: **crund*, alb. **krund*, devenită rom. **grund*, alb. **grund*, într-un complex de sunete sonore (comp. gr. κρίνω „séparer, trier, distinguer", κριτός „trié, choisi", lat. *cerno*, *crevi* „trier, passer au crible", *cribrum* „cribre" etc., Çabej, *l.c.*). În ambele limbi, s-a ajuns la un nou singular, identic cu pluralul: rom. *grunz* (din pl. lui **grund*), alb. *grundë* (din pl. lui **grund*); (v. și Giuglea, DR, III, 597; *grunz* din **crondus*, raportat la gr. κονδρός „grunz de sare"). E posibil ca ar. *grundă* să fi fost influențat de alb. *grundë*, cu care se identifică nu numai fonetic, dar și semantic. Pentru alte etimologii, v. Jokl, SAEW, 25; Russu, *Elem.*, 172; Id., *Etn. rom.*, 328.

Gușă, s.f. „goître, jabot; gorge; double menton", ar. *guşe* (Papahagi, DDA; și sensul „cou", probabil după albaneză), megl. *gușă* „gît" (Capidan, *Megl.*, III). În dacoromână, sensul „gît" apare numai în cîteva puncte din Banat (v. ALRM, I, h. 52 „gît"; v. și Pușcariu, DR, IX, 445). Sensul „goître" este general în dacoromână (v. ALR, II/II, p. 22, MN (6951).

Termenul are numeroase derivate, dintre care reținem verbele *gușui* „a sugruma", folosit în Oltenia, și *sugușa*, acesta din urmă format, probabil, prin contaminare cu *sugruma*. *Gușă* apare frecvent, prin derivate și compuse, ca nume de loc și de persoană (cf. Iordan, *Topon. rom.*, 318).

Corespondentul albanez este *gushë*, cu aceleași sensuri ca în română (cf. *Fj. shq.*; Giordano). Foarte bogat în derivate și compuse (v. FS, 592).

Explicația prin lat. *geusiae* „gîtlej" (sens nesigur, cf. Philippide, OR, II, 716), dată încă de Cihac, a fost însușită, între alții, de Pușcariu (EW, 747; DA; DR, VI, 324)

și Tagliavini (*Alb. Dalm.*, 127), dar nu se susține din motive fonetice (cf. Barić, *Albanorum. St.*, 107).

Cei mai mulți cercetători atribuie termenul, pe bună dreptate, substratului (Miklosich, SER, 9; Philippide, OR, II, 716; Rosetti, ILR, 278; Russu, *Traco-dac.*, 204; Id., *Elem.*, 174; cf. și ILR, II, 343). Nu există motive care să justifice împrumutul din albaneză în română (totuși, Gaster, RIAF, I, 31) sau invers (totuși, Capidan, DR, III, 202). Termen comun albano-român, *gușă* a pătruns și în limbile învecinate (v. Russu, *Etn. rom.*, 329).

Hameș, adj., s.m. „(om) lacom", e cunoscut numai în dacoromâna veche și provine dintr-un **hámăs* (din care s-a derivat vb. *hămesi* „a flămînzi peste măsură, a fi lihnit de foame", cu var. *hămeși* etc., cf. DA, s. *hămesi*), modificat după modelul derivatelor cu suf. *-eș*. În aromână nu apare; în aromâna din Albania (cf. RRL, XI, 559), am înregistrat termenii *mîcător*, *mîcătur*, *măcătos*, *hamîs* (împrumut tîrziu al alb. *hamës*), *zulap* (alb. *zullap* „animal sălbatic, lacom și feroce", comp. și gr. ζουλάπι „id.").

Nu ne putem îndoi că dr. *hameș* trebuie raportat la alb. *hamës*, adj., s.m. „cel care mănîncă mult, mîncău", format din vb. *ha* „a mînca" (ca și *kamës* „avut, bogat" din vb. *kam* „a avea"). Apropierea aceasta a fost făcută prima oară de Pușcariu („Conv. lit.", XXXVIII, 464) și reluată, necontenit, în cercetările ulterioare.

Alb. *ha*, verb supletiv, aparține fondului autohton al limbii; lui *h-* i-ar corespunde aici i.e. **sk-* (Meyer, EWA, 144) sau chiar o laringală (cf. Hamp, SF, 1, 1972, 82: *ha* < **ham* < **ho-*, un preverb accentuat).

Formele românești **hamăs* (din care vb. *hămesi*), *hameș* (din care vb. *hămeși*), cu *h-* organic, constituie o probă evidentă că româna poseda această consoană în sistemul ei fonetic încă înainte de influența slavă (cf. Schuchardt, *Vokalismus*, III, Leipzig, 1868, 49).

S-a susținut că dr. *hameș* (din mai vechiul **hamăs*) ar fi un împrumut direct din albaneză (în urmă, Polak, *Omagiu Iordan*, 697), unde poate fi raportat la un radical existent; *hamës* este participiul prezent al vb. *ha*. Dar trebuie observat că nici în română cuvîntul nu e izolat. Probabil din aceeași familie fac parte vb. *hemetui* „a se

sătura", *hîmnea*, *hîmnioaia*, porecle date oamenilor hămesiți (cf. SCL, XII, 472). Oricum, explicația prin albaneză este, după părerea noastră, o dovadă a caracterului autohton al termenului.

După Georgiev (RRL, X, 75) *hameș* ar proveni dintr-o interjecție primară *ham*. Într-adevăr, cuvîntul este expresiv, dar aceasta nu se explică numaidecît prin onomatopee. Se știe, de exemplu, că printre cauzele dispariției lat. *edō*, *ēsse* a fost și concurența cu unele verbe mai expresive (*manducare*, *mandere*), fără să fie însă onomatopee la origine (deși în orice limbă, în general, există numeroase cuvinte onomatopeice în legătură cu „a mînca").

Jumătate, s.f. „moitié, demie" (fam. *jumate*), ar. *ğumitate*, *ğumétă*, *ğumitic*, *jumitate* (Papahagi, DDA, 635, 699), megl. *jimitati* (Capidan, *Megl.*, III, 160) presupun o formă rom. com. *ğumetate* sau **ğumetă* (?). Corespondentul albanez este *gjymës(ë)* și *gjysmë* (cu metateză) „jumătate", cu care s-ar fi contaminat lat. *medietatem* (cf. Miklosich, *Rum. Unt.*, I, 269 și *Beiträge*, *Cons.*, II, 12, 76) sau *dimidietatem* (cf. Densusianu, HLR, I, 295—296) rezultînd rom. *jumătate*. Dar corespondența de consoane alb. *gj-* : rom. *j-* (care nu se întîlnește și în cazul rom. **ghion* : alb. *gjon*, rom. *ghiuj* : alb. *gjysh*) ne obligă să pornim de la o formă mai veche avînd la inițială o consoană (probabil **dyu-*, **γu-*, **yu-*, cf. Șiadbei, SCL, IX, 186) din care putea rezulta rom. *j-*. (Pentru termenul albanez, v. și Meyer, EWA, 143 ; Barić, *Albanorum. St.*, 36.)

Contaminarea cu termenul latin era posibilă (comp. ar. *ğumetoc(ă)* „măsură de o jumătate de oca", DA, s. *jumătate*), dar nu absolut necesară dacă plecăm, cum propunea Jokl, de la alb. *gjymëtë*, *gjymt(ë)*, adj., adv. „ciuntit ; pe jumătate" (vb. *gjymtoj* „a ciunti ; a înjumătăți ; a împuțina"), care presupune, evident, un mai vechi **gjymë* (*-të* și *-ës* sînt elemente de derivare adjectivală și adverbială). Dintr-un rom. com. **ğumetă* sau **ğumă* a putut deriva *ğumătate*, cu suf. *-ătate*. La același rezultat ajunge, pe altă cale, Al. Graur (BL, VIII, 216) : **ğumătă* > *înjumătăți*, vb. din care s-a refăcut *jumătate*. După Hamp (SCL, XXVII, 1, 1976, 34), alb. *gjymësë* < **i̯umiti̯ā* (cu suf. *-ti̯ā* > *-së*). Corespondentul românesc s-ar explica prin substituția sufixului : **i̯umi-tāte*.

Lete, în construcții adverbiale cu prepoziții: *a lete, la lete, în lete, cu lete* (Banat și n.-v. Olteniei), *îndelete, pe îndelete* „încet, fără grabă, ușor", cf. DA, s.v. (din care adj. *deletnic* „laboriosus", *Lex. Bud.*,; vb. *(în)deletnici*). În dialectele din sudul Dunării nu există.

Combătînd explicația prin lat. *libita, -orum* „Belieben", dată de Tiktin (DRG, s. *îndelete*), Pușcariu (DR, I, 232–234 și *Études*, 372) susține că *lete* este de origine slavă: *lětě* „dans le courant de l'année, toute l'année", ignorînd însă dificultățile de natură semantică (Rosetti, ILR, 278). Mai convingătoare ni se pare apropierea de alb. *lehtë*, gheg *letë*, adj., adv. „ușor, încet, fără grabă", făcută întîi de Weigand (BA, III, 218). Termenul albanez face parte din fondul autohton al limbii. În albaneza veche, apare cu formele: *i lē, e lē* (cu *ē*, ceea ce face dificilă explicația prin lat. *levis*), *i lehë* (din care derivă vb. *lehohem* „a se ușura de o povară" și *lenoj* „a ușura, a mîngîia"), alături de *të letë, të lehtë*, cu un sufix adjectival sau formă de neutru care apoi s-a generalizat și la celelalte genuri: *i (e, të) lehtë* (cf. Çabej, SF, 2, 1964, 17–18; Id., SGJ, I, 310).

De la adv. *lete* s-a format adj. *letnic* „leneș", atestat în *Palia de la Orăștie* (cf. Viorica Pamfil, CL, III, 232–233) și astăzi în graiul din Banat (Novacovici, *Cuv. băn.*, 13); după Gheție și Mareș *(Graiurile dacoromâne în sec. al XVI-lea*, EA, București, 1974, 288), *letnic* < bg. *lětnic* „prima zi a lunii martie; prima zi după Sf. Gheorghe".

Leurdă, s.f. „ail-des-bois", este cunoscut astăzi numai în dacoromână, dar, probabil, destul de vechi, fiind foarte răspîndit ca nume topic: *Leurdiș, Leurdariu* (Pașca, DR, XI, 63, 76), *Leordețul, Leorgioara, Leurda, Leordeni* (Iordan, BL, XV, 84; Id., *Topon. rom.*, 385, 454). Derivate comune: *leurdeasă* (= pădurice), *leurdină* „gherghină" (DA, s. *leurdă*).

Bg. *levurda* a intrat, probabil, din română (comp. și top. rom. *Levărda, Levorda*, cf. Bogrea, DR, III, 1087).

Termenul românesc a fost comparat încă de Cihac (DEDR, II, 718) cu alb. *hudhër*, „usturoi", *hudër* (forme provenite din *hurdhë, hurdë*, cu metateza lui *r*, cf. Barić, *Albanorum. St.*, 29). Alb. *hurdhë* apare și ca nume topic în regiunea Kurvelesh (Dhrimo, SF, 3, 1974, 47).

De reținut și apropierea lui *leurdă* de alb. *lerth* „usturoi sălbatic" (FS), frecvent mai ales în albaneza din Cosova

(cf. Shefki Sejdiu, *Fitonimia shqipe e Kosovës*, Prishtinë, 1979, 164, 233).

Georgiev (RRL, X, 1–3, 80) explică termenul prin tracă, presupunînd un compus **al(l)i *urda* „usturoiul ursului", care ar corespunde denumirii latinești a plantei: „Allium ursinum" (**urda* < i.e. **ṛkto-s* „urs"). *Leurdă* nu poate fi separat de alb. *hurdhë;* de aceea, e de preferat etimonul cu un component raportat la alb. *hurdhë:* **alleu-(h)urda* (**alleu* = lat. vulg. *alleum* = clas. *alium*, *allīum; *(h)urda* = alb. *hurdhë* „usturoi", cf. Georgiev, *l.c.*).

Rom. *leurdă* ni se descoperă ca un compus de tip „bahuvrîhi" *(allium + hurda)*, foarte frecvent în albaneză: *bishtdhelpër* „coada vulpii", *sugjarpër* „ochiul șarpelui", *këmbëpulë* „piciorul găinii" etc. (Kostallari, SLF, I, 142). De aici deducția că astfel de compuse, caracterizate prin absența raportului atributiv dintre termeni (de ex. *bishtdhelpër*, lit. „coadă vulpe"), trebuie să fi fost obișnuite și în limba dacilor.

Mal, s.n. „margine de pămînt situată în pantă; țărm; rîpă; ridicătură de pămînt", se compară cu alb. *mal* „munte; deal". Ambele cuvinte sînt raportate la forme sigure din traco-dacă și ilira: *(Dacia) Maluensis*, înlocuit în timpul stăpînirii romane cu *(Dacia) Ripensis* (cf. Hasdeu, *Ist. crit.*, I, 308; Kretschmer, „Glotta", XIV, 90–91), de unde observația că la daco-moesieni *mal* trebuie să fi însemnat „rîpă, țărm, ridicătură". Termenul se regăsește ca radical și în numele localității *Malua*, din Dacia, în ilir. *Malontum*, Μάλεια, *Dimallum* (comp. alb. *Dimale* (< *dy* „doi" + *male* „munți"), localitate rurală în Ceamărie, cf. Çabej, SCL, X, 559). Pentru alte atestări antice, vezi ILR, II, 331. Regiunea de munte din nordul Albaniei e denumită *Mal(ë)si*, *Mal(ë)ci*, nume abstract colectiv format din radicalul *Mal* (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 44). De adăugat *Malëzi* (din *mal* + *zi* „negru") „Muntenegru". E interesant de arătat că în albaneză există un compus adverbial *malamal* „de la un țărm la altul" *(Fj. shq.*, s. *mal*, unde se dă și un citat: *vjen lumi malamal* „vine apa mare, cuprinde toată albia", lit. „vine rîul de la un mal la altul". Se observă că sensul este identic cu cel din română). Pentru comparație, pe plan indo-european, let. *mala* „mal", sl. *molъ*

(Meyer, EWA, 256 – 257). Alb. *mal* (< **mol-no*) nu explică însă termenul românesc (v. și Hasdeu, EMR, III, s. *batal*).

Mal este cunoscut și în aromână cu sensul de „rive, rivage, littoral" (Papahagi, DDA). În ancheta noastră la aromânii din Albania nu l-am întîlnit (cf. RRL, XI, 559). Cu înțelesul de „deal" apare și în istroromână (cf. Pușcariu, *St. ir.*, II, 225). În sec. al XIV-lea, exista în Serbia o localitate cu numele *Mal*.

Densusianu (SFR, I, 1898, 12–14) a dovedit că *mal* nu înseamnează numai „țărm(ure)", ci și „munte, deal, dimb, ridicătură". (Pentru sensurile multiple ale cuvîntului, v. și Drăganu, *Rom.*, 115).

În toponimia dacoromână, *mal* este foarte răspîndit (cf. Drăganu, *op. cit.*, 116; *Marele Dicț. geogr. al Rom.*; Iorgu Iordan, *Topon. rom.*, 32). Ca termen entopic, aproape în toate cazurile are înțelesul originar de „munte, deal, ridicătură de pămînt" (cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, 32), înțeles pe care, ca apelativ, îl păstrează și azi, regional (cf. DR, II, 115).

Cu sensul „țărm(ure)" *mal* e înregistrat pentru regiunile de cîmpie din sudul și estul teritoriului dacoromân (cf. ALR, s.n., III, h. 824 „mal"). În zonele de munte, în Banat și în Transilvania, sinonimele *țărmur(e)* și, mai rar, *margine* formează arie aproape compactă, întreruptă în cîteva puncte izolate în care ne întîmpină *mal* și *dungă*. Toți acești termeni înregistrați în ALR sînt generali în româna actuală, numai accepțiunile mai vii pe care le dau vorbitorii din cele două arii lingvistice diferă. În româna comună, *mal* era general și însemna „munte, deal, rîpă". Sinonimia cu *munte* (lat. *montem*) a determinat modificarea semantică a lui *mal*. Alb. *mal* nu a fost supus unei atari concurențe sinonimice. Pentru schimbarea de sens a rom. *mal* (munte→țărm) comp. v. sl. *brĕgŭ* „țărm" cu germ. *Berg* „munte" (cf. Meyer, EWA, 257). În aria transcarpatică, *mal* s-a menținut mai multă vreme cu sensul primitiv, fapt dovedit de folosirea mai vie pînă astăzi a lui *țărm(ure)*, *margine*. O dovadă în acest sens sînt și numeroasele nume topice compuse păstrate în documentele maghiare din sec. al XII-lea – al XIV-lea, nume relevate mai întîi de Hasdeu (CB, I, 1879, 289–290): *Buch-mala*, *mons Baros-mal*, *Hurus-mal*, *Nyr-mal*, *Uj-mal*, *Zeg-mal* etc. Toate acestea sînt nume de localități de

munte (vezi o listă mult mai bogată de asemenea nume topice ungurești la Drăganu, *op. cit.*, 111—128). La venirea lor, ungurii au împrumutat cuvîntul românesc *mal* „munte, deal” folosindu-l la numele ungurești ca un apendice de felul germ. *-berg*, sl. *-gora* etc. Compuse cu apendice tautologic de tipul *mons-Baros-mal* arată că sensul de „munte, deal” al rom. *mal* era pe cale de dispariție. Teza lui L. Treml (*Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, I, în „Ungar. Jahrb.”, VIII, 44) că magh. *mal* este finougric nu se poate susține (cf. Drăganu, *op. cit.*, cu bune argumente; O. Densusianu, GS, VI, 1934, 353).

Mare, adj. „grand, gros”, e cunoscut, cu numeroase derivate, în toate dialectele românești. În româna veche, *mare* este invariabil, ca și adjectivele primare vechi din albaneză.

Explicația prin lat. *mas*, *maris* „bărbat”, cu asocierea ideii de „mărime” la aceea de „virilitate” în cadrul limbajului pastoral (CDDE, 158), explicație susținută de numeroși cercetători, se izbește de dificultăți formale și, mai ales, semantice. După Pușcariu (*Études*, 478, notă), trecerea de la substantiv la adjectiv s-ar justifica prin construcții de felul *vulpes mas* (comp. rom. *oaie capie* „oaie bolnavă de capie”, în care adj. *capie* provine din subst. *capie* < v. sl. *kaplja*). Dar categoria adjectivelor provenite din substantive prin intermediul unor astfel de construcții este extrem de restrînsă și nu cuprinde adjective atît de importante în limbă cum este *mare*. Chiar dacă recurgem la criteriul expresivității (Niculescu, SCL, VIII, 121), descendența lui *mare* din lat. *mas*, *maris* rămîne tot îndoielnică. Ideea lui Spitzer (MRIW, I, 294) de a raporta termenul la lat. *mare* „mer” reluată, cu numeroase exemple analogice romanice, de Bonfante („Bolletino dell' Istituto di lingue estere”, V, Genova, 1957, 5; cf. Rosetti, ILR, 193), întîmpină greutăți semantice și mai mari. Așadar, mult mai verosimilă este ipoteza moștenirii din substrat a acestui termen.

Reținem mai întîi structura identică a unor construcții frazeologice paralele româno-albaneze: *lucru mare*, alb. *punë e madhe*; *nume mare*, alb. *emër i madh*; *inimă (suflet) mare*, alb. *zemër e madhe*; *în drumul mare*, alb. *në rrugë të madhe* etc. (Pentru albaneză, v. FS, 1045.)

Çabej (RIEB, II, 1936, 180 ș.u.; Id., ZB, II, 1964, 22) explică adj. rom. *mare* prin forma dialectală *malle* a alb. com. *madhe*, adj. fem. „mare". Ipoteza aceasta a fost acceptată de Pușcariu (LR, I, 178), Rosetti (ILR, 279) ș.a. De fapt, apropierea lui *mare* de alb. *madhe* o făcuseră, cu probabilitate, încă înainte, Candrea și Densusianu *(op. cit.)*, Philippide (OR, II, 720) ș.a. Într-adevăr, în unele graiuri albaneze, spiranta interdentală sonoră *dh* s-a modificat în *ll*, sunet velar, dar e greu de admis ca un cuvînt românesc atît de important să fie împrumutul unei forme albaneze dialectale relativ tîrzii. (Nu avem nici o probă că *dh* > *ll* ar fi un fenomen dialectal prea vechi în albaneză.) Comparația trebuie făcută mai bine cu forma străveche albaneză **maze* (cu *z* > *dh*; pentru fonetism, v. Georgiev, LB, II, Sofia, 1960, 12). Sunetul *z*, neobișnuit în latină, a devenit *r* printr-o substituție directă. În felul acesta explică F. de Saussure *(Cours*, 1968, 201) rotacismul lui *s* intervocalic în latină (cf. și Pușcariu, LR, II, 253). Alte etimologii: celt. *mar* „id." (Hannës Sköld, *Ein keltisch Lehnwort im Rumän.*, IF, XLII, 1924, 188; cf. și Meyer Lübke, *Rom. Gramm.*, I, 43); trac (sau celtic?) *-maros* „mare, înalt, prestant"(?) în antropon. Βηριμαρος, Καρσιμαρος, raportat la i.e. **mēro-*, *mōro-* (Russu, *Traco-dac.*, 111), trac *Gygemeros*, compus cu *-meros* (< i.e. **mēro*, cu *ē* devenit *a* în dacă, cf. Georgiev, *Trakite*, 72)

Mazăre, s.f. „pois chiche" (der. *măzăriche* „borceag".) Pentru alte derivate și folosirea cuvîntului în antroponimie și toponimie, v. Russu, *Elem.*, 176. În aromână, e atestat de Capidan (DR, II, 537; cf. Cavallioti, la Meyer, *Alb. St.*, IV, nr. 520) sub forma *mádzăre* și cu mențiunea „întrebuințat rar" (v. și Papahagi, DDA). Noi nu l-am întîlnit în aromâna din Albania. În punctele anchetate, ni s-a răspuns cu: *bizéle* (comp. alb. *bizele* „pisum sativum", ngr. μπιζέλι „id.", tc. *bézelia*), *molăr* „vesceron", care reproduce o formă albaneză dialectală de sud: *mollur* (< *modhull* „vesceron").

Ca și alb. *modhull*, *modhullë* (var. *modull)*, rom. *mazăre* a fost raportat la dac. μίζηλα „cimbrișor" și formele corupte μίζολα și μόζουλα din lista numelor de plante a lui Dioscoride (cf. Decev, *Die dakischen Pflanzennamen*, Sofia, 1928, 30; v. și Densusianu, GS, IV, 1930, 406).

Termenul românesc nu se poate explica prin albaneză, deoarece prin vocalismul *a* (față de *o* în albaneză) ni se înfățișează ca mai vechi decît corespondentul albanez, mai apropiat decît acesta de arhetipul indo-european (cf. Meyer, EWA, 284).

Al. Graur (BL, III, 1935, 47) consideră că *mazăre* provine dintr-un mai vechi **moazăre* (cu diftongul *o̯a*), pe care îl compară cu alb. *modhull*. Dar *o* nu se putea diftonga decît pornind de la o formă v. rom. **modzăre* (< **mod(z)ale*, **mod(z)ele*, care nu se poate explica prin corespondentul albanez).

Nu este exclus ca, așa cum propunea Jokl (LKU, 186), în alb. *modhull* să avem a face cu un sufix *-ull* (ca în *mjergullë* „negură, ceață" etc.), cunoscut în iliră la nume topice ca Μέτουλον, *Bargula* sau de persoane ca *Sabulus* (cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 101), mai ales că o formă *modhë* (reg. *mollëz*, cu *dh* > *ll*) există deja în albaneza actuală. Varianta fără sufix nu explică însă cuvîntul românesc, care nu are aspectul unui derivat. Totuși, trebuie remarcat că *mázăre* are o structură accentuală specifică termenilor din substrat.

Comun celor două limbi este radicalul : rom. **mază-*, **madză-*, alb. *modhë-*, **modzë-*, care presupun un stadiu mai vechi identic, cu *a* : **madz-* (< i.e. **mag'h-*).

Măgar, s.m. „âne", megl. *măgar* (cu numeroase derivate, v. Capidan, *Megl.*, III), e cunoscut în toate limbile balcanice : alb. *magar*, *gomar* (dial. *magjar*), *margaç*, bg. *magare*, scr. *magare*, *magarec*, *magarac*, (fem. *magarica*), ngr. γομάρι.

S-a luat ca formă de bază var. *gomar*, care, cu metateză, a devenit *măgar*. Meyer (EWA, 253) explică alb. *gomar* (din care *magar*) prin ngr. γομάρι. Termenul ar fi fost răspîndit deci din greacă, unde ar fi intrat din arabă (*himár*, comp. și tc. *hymár*, cf. TDRG). E greu de admis însă că aceeași metateză s-a putut produce în mod independent în română, bulgară, albnează, sîrbocroată (pentru română, vezi, totuși, Bogrea, DR, III, 460). De observat că numai albaneza posedă atît forma cu metateză, cît și pe cea inițială : *gomar*, *magar*. În albaneza veche, alături de acestea două, ne întîmpină și sinonimul *ager*, *gare* (fem. și *agërinjë*), de unde deducția lui Çabej (BUT, 4, 1960, 12 ; Id., SF, 3, 1964, 15) că forma primară ar fi fost **gar*

„măgar", descendentă dintr-un i.e. *gverù- „greu" (comp. lat. *gravis*, gr. βαρύς). De la ideea de „povară" s-ar fi trecut la aceea de „purtător de povară, măgar" (comp. it. *somaro* < *soma* „povară"). La *gar s-ar fi atașat un dublu prefix : *a-* (ca în *akull*, *avull* etc.), deci *ager* (atestat deja în albaneza veche), apoi *ma-* (cu funcție intensivă, cf. Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 81). Din albaneză, termenul ar fi intrat în celelalte limbi balcanice.

Trebuie observat însă că pref. *ma-* este extrem de neproductiv și cu o valoare foarte confuză (din exemplele date de cei doi autori, *l.c.*, s-ar crede că nici nu prea e vorba de un prefix). În ce privește valoarea pref. *a-*, e de remarcat că nici aceasta nu e mai clară. Apoi, dacă în sec. al XVI-lea există și formele fără prefixe, însemnează că cele derivate nu sînt prea vechi. De ce limbile balcanice nu au împrumutat și forme neprefixate? Așadar, e mult mai probabil ca *ager* să aibă altă etimologie decît *magar*, *gomar*.

Măgură, s.f. (var. *măgúră* și *măgulă*, DLR) „éminence, colline; tumulus". În vechile texte românești, are sensul de „munte; deal". În toponimia actuală, termenul este foarte frecvent sub forma a numeroase derivate (Iordan, *Topon. rom.*, 33 și BL, XV, 84). De asemenea, în evul mediu e răspîndit ca nume topic în Balcani și în Carpații nordici (Drăganu, *Rom.*, 205). În aromână (Papahagi, DDA, 775, 776) apare cu formele *măgúră* (ca dialectal în dacoromână) și *măγulă* (în aromâna din Epir, împrumut tîrziu din greacă sau albaneză). În aromâna din Albania nu mai apare astăzi. De remarcat că nici corespondentul albanez, *magulë*, nu mai este utilizat astăzi; cel mai recent și cuprinzător dicționar explicativ (*Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tirana, 1980) nu-l înregistrează. Există în schimb forma cu metateză *gamule-, ja* „grămadă", dar la Leotti, 631 : *mágulë* „colle, collina, altura, poggio".

Rom. *măgură* a fost raportat la corespondentul albanez mai întîi de Hasdeu (CB, I, 288). Meyer (EWA, 118—119) pune alb. *magulë* și *gamulë* în legătură cu v.sl. *mogyla* și *gomila* „tumulus", iar rom. *măgură* îl derivă din albaneză. După Berneker (SEW, Lieferung 11, 68—69), din albaneză termenul a intrat și în neogreacă : μαγούλα, μογούλα. Barić (*Albanorum. St.*, 51—52) reconstruiește pentru albaneza primitivă o formă *magullë*, care a trecut normal în română la *măgură*, iar în albaneză a evoluat la *magulë*

(cu *l* palatal). Atrăgînd în discuție și cuvintele slave corespunzătoare, Barić consideră că a existat un tip comun albano-slav **ma-gūlā* (cu un prefix *ma-*), care a devenit în domeniul slav **mogyla* (> *gomyla*), iar în cel albanez **magullë* (din care rom. *măgură*, alb. *magulë*).

Alți învățați explică pe *măgură* din slavă (Selișcev, 187 ; Vasmer, SAW, 18 ; Georgiev, RRL, X, 76 ; Id., „Omagiu Rosetti", 287—288 ; Duridanov, AKI, 689), din latină (*magula*, pl. lui *magulum* „bot, gură", P. Papahagi, NE, în AAR, II, t. XXIX, 1906—1907, 233—235) sau reconstruiesc un prototip trac (**magula*, Pascu, *Arch. Rom.*, VI, 224 ; **magulla*, Weigand, BA, III, 210) sau gepid (**mögila*, Diculescu, *Gep.*, 182—183).

Pentru originea tracă, traco-iliră, traco-daco-iliră a termenului, s-au pronunțat numeroși alți învățați (Drăganu, *Rom.*, 368 ; Giuglea, *Uralte Schichten*, 19—20 ; Russu, *Traco-dac.*, 130 ; Id., *Elem.*, 178). Este cert că *măgură* nu se poate explica prin slavă, aceasta din rațiuni fonetice (Rosetti, ILR, 279 ; v. și RRL, XII, 30 ; Mihăilă, SCL, XXIV, 62) ; sl. *mogyla* a dat în română *moghilă* (din care, apoi, *movilă*), iar în albaneză : *mogilë*, *gomilë*.

Totuși, ideea originii vechi slave a cuvîntului a fost reluată de Petrovici (RRL, XI, 319), care consideră că *măgură* face parte din grupul de termeni slavi (*șchiau*, *jupîn*, *stăpîn*, *stînă*, *smîntînă*, *mătură*) intrați în română la o epocă foarte veche. Ipoteza aceasta este însă greu de acceptat (Mihăilă, *l.c.*).

Termenul românesc nu se poate explica nici ca împrumut din albaneză, tot din motive fonetice. Aducerea în discuție a termenului albanez *mjegull*, *mjergull*, *njegull* „ceață, negură" (Rosetti, *l.c.*) nu este justificată prin nimic.

Mărar, s. sg. „aneth odorant" (cu var. reg. *mărariu*, *morar*, *moraréu*, cf. DLR), ar. *măral'u* (atestat la Cavallioti, v. Meyer, *Alb. St.*, IV, nr. 584 ; v. și Papahagi, DDA). Ar. *malaϑru*, *maraϑru*, înregistrate de Dalametra și Capidan, sînt împrumuturi grecești (gr. μάραϑρον). În aromâna din Albania, am notat numai formele *măráiu*, *muraį* (cu labializarea vocalei din prima silabă), pe care le-am considerat împrumuturi directe din albaneză (*mërajë*, *maraj*), mai ales că sînt cunoscute numai la aromânii fîrșeroți (cf. RRL, XI, 560). Nu este exclus ca și ar. *măral'u* să fie

un împrumut ulterior din albaneză, cu transformarea lui *i̯* în *l'* (fenomen rar în aromână, totuși existent, cf. Philippide, OR, II, 70, 757). În albaneză, mai frecvent *maraq* „mărar" (FS, 1057).

Explicația lui *mărar* prin lat. **marathrium* (< *marathrum* < gr. μάραθρον, cf. Meyer, EWA, 259) sau direct din gr. μάραθριον (diminutiv al lui μάραθρον, cf. Georgiev, RRL, X, 77) întîmpină dificultăți fonetice de netrecut. Nici termenul corespunzător albanez *(maraj(ë), mërajë)* nu poate fi explicat, din același motiv, prin latină sau greacă.

Mînz, s.m., fem. *mînză* „puiul iepei (pînă la un an)". În DLR, se dau aproape 60 de derivate. E cunoscut și în dialectele sud-dunărene, cu același sens: ar. *măndzu, mîndzu* (der. *mînzac)* „poulain" (Papahagi, DDA); megl. *monz* (cu der. *mănzóc, mănzác; măndzeaŭă, mănzeaŭă* „iapă tînără, neînvățată la tras", Capidan, *Megl.*, III). Ca nume propriu, e atestat încă din sec. al XV-lea: *Mîndzul*, nume de persoană, la 1443, *Mînzații*, nume de sat, la 1434 (cf. Mihăilă, DLRV, 123–124), *Măndzești*, nume de sat, sec. al XVI-lea (Hasdeu, CB, I, 188).

Împreună cu corespondentul albanez, *mës, mëzi* (toscă), *mâz, -i, maz, -i*, fem. *mëze* (ghegă) „cal tînăr de 2–3 ani" (FS; *Fj. shq.)*, rom. *mînz* a fost raportat la ilir-mesap. *Menzana*, calificativ al lui Jupiter, căruia vechii mesapi îi sacrificau cai (cf. Densusianu, HLR, I, 29; H. Krahe, *Spr. Ill.*, 84) și, recent, la trac. μεζηναι (cf. Georgiev, *Trak. ez.*, 11; totuși, Çabej, SCL, X, 553, arată că această formă nu se poate explica prin albaneză, pentru că dispariția lui *n* în *mëz* este relativ tîrzie). Formele din tracă și iliră ne descoperă un radical *mez-, menz-*, la care s-au adăugat elemente derivative (foarte probabil adjectivale); Georgiev *(Trakite*, 169): μεζ-ηναι = mesap. *Menzana*, din **mendi-ānā*.

Pentru albaneza comună, trebuie considerată o formă cu finala sonoră: **menz*, **manz*, iar pentru româna comună o formă **măndzu*, **mănzu*.

Cuvîntul există, cu forme și sensuri asemănătoare, și în diferite idiomuri romanice de vest (v. Meyer-Lübke, REW³, 5289). Pentru alte corespondente antice (lat. *mannus* „ponei", basc *mando* „catîr") sau mai noi, romanice ori germanice, v. Meyer, EWA, 276; Krahe, *Spr. Ill.*, 84, 103, 115; cf. și ILR, II, 332.

Româna și albaneza însă se grupează de o parte, raportînd cuvîntul la un echivalent iliro-trac (cf. Rosetti, ILR, 224, 278) și dezvoltînd diferite derivate inexistente pe domeniul lingvistic al Romaniei occidentale.

Din aceeași familie cu *mînz* fac parte: *mînzat*, *-ă* (reg. *mîndzat*, ar. *mîndzat*, *mînzat*) „vițel înțărcat, bou tînăr pînă la 2 ani" (comp. alb. *mëzat*, var. *muzat*, *mzat* (cu *ë* > *u* > zero, ca în *dhelpën* > *dhelpun*, cf. Tagliavini, *Le parlate albanese di tipo ghego orientale*, 40) „bou tînăr; puiul bivoliței de la 1 la 3 ani" (*Fj. shq.*; Gjinari, BUT, 4, 1958, 100); *mînzar* „miel de un an; vițel înțărcat", *mînzare*, *mîndzare*, *mîrzară* „oaie cu lapte, oaie care a fătat", *mînzărar*, *mîrzărar* „păzitorul mînzărilor" (comp. alb. *mëzore* „mînzată", *mëzuer* — *mëzori* „mînzat", *mëzatore* „vacă cu lapte căreia i s-a tras vițelul" (*Fj. shq.*)). Pentru alte derivate românești, v. DLR.

Ce concluzie se poate trage pentru româna comună din compararea formală și, mai ales, semantică, a acestor cuvinte? Este posibil ca încă în româna comună **măndzu* să fi avut sensul de „pui al speciilor de animale domestice mari; pui de animal domestic în perioada suptului" (cf. Giuglea — Ivănescu, SCL, X, 107; vezi reconstrucțiile indo-europene la Meyer, EWA, 276; Walde-Pokorny, II, 232, care pornesc de la radicale cu sensul de „suge, curge, picura"). Din acest sens general, privind toate animalele domestice, al rom. com. **măndzu* (în sec. al XVI-lea avea și sensul de „pui de măgar"), se pot explica accepțiunile specializate ale derivatelor *mîndzat*, *mîndzare*.

Fără să fie absolut necesar intermediul unui verb (deși un verb **a mînza* „a suge" nu e greu de presupus în româna comună, mai ales că în albaneză există un verb *mëzoj* „a da să sugă, a suge lapte", *Fj. shq.*: *mëzon viçi*, *mëzon lopën* „suge vițelul, suge la vacă"; cf. Gjinari, BUT, 1, 1958, 99; comp. și alb. *mënd*, *mënt*, vb. „a alăpta, a da să sugă"), legătura etimologică a lui **măndzu* „animal domestic mic care suge" cu acțiunea de „a suge" a fost suficientă pentru derivarea lui *mîndzat* „(bou) tînăr, (vițel) înțărcat", cu suf. *-at*, probabil după modelul participiilor active (*mîncat* „cel care a mîncat" și, analogic, *mîndzat* „cel care a supt").

Mîndzat, la origine un adjectiv cu sensul de „înțărcat, care a supt" (în DLR: *vițăl mînzat*), a fost restrîns la

specia de animale domestice, bovinele, la care ideea de „pui înțărcat" reprezenta o realitate economică necesară. Apariția lui *mîndzat*, ca substantiv cu sensul de „bou tînăr, vițel înțărcat", a determinat restrîngerea sensului lui *mîndz*, *mînz* la cel de „pui al iepei (pînă la 1—2 ani)". Alb. *mëzat* pare împrumutat din română (cf. și Philippide, OR, II, 724, cu probabilitate) sau din aromână, deoarece în albaneză nu e posibil un asemenea derivat (Pentru valorile suf. alb. *-at*, cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 23.) Totodată, trebuie observat că alb. *mëzat* circulă mai cu seamă în ariile tosce, în care așezările aromânești sînt mai compacte.

Aceeași legătură etimologică cu *mînz* (rom. com. **măndzu*) „care suge, sugător; pui de animal domestic în perioada suptului" a dus și la crearea derivatului adjectival *mînzară*, *mînzare* „care se mulge" (*oaie mînzară* „oaie care este suptă, oaie care se mulge, oaie cu lapte", comp. *stărpări*, pl. „oi fără lapte, oi sterpe", der. din *stearpă*), care apoi s-a substantivat: *mînzare*. (Var. *mîrzară*, cu *mîr-*, se explică fonetic.) Dr. dial. *mulgară*, *mulgare* (Giuglea-Ivănescu, *loc. cit.*), ar. *muldzară*, *muldzarcă* (Papahagi, DDA; comp. și băn. *muldzare*, L. Costin, *Gr. băn.*, 142), megl. *mulzarcă* „capră din al cărei lapte se hrănesc păstorii", *mulzǫr*, pl. „oi cu lapte" (Capidan, *Megl.*, III) sînt vechi adjective substantivate, rezultate din contaminarea lui *mîndzare*, *mînzare* cu *mulge* (cf. și Capidan, DR, IV, 345; „dacorom. *mînzare* din *muldzare* + *mînz*"). Dacă *mînzare* e general în româna comună, în acest caz ar. *muldzară*, *muldzarcă* nu trebuie explicat dintr-un latin **mulgearia* (Pușcariu, *Lat. Ti und Ki*, 63), ci așa cum am propus mai sus. (V., totuși, Giuglea, Ivănescu, *op. cit.*, 110, care apelează la un radical traco-dac **meldz-*, **melz-*).

Bulg. *mandzare* „capră care se ține printre noateni spre a fi mulsă în folosul păstorilor" e împrumutat din română (Capidan, DR, III, 208).

Alb. *mëzore* „mînzată, vacă tănără, care nu a fătat încă" este un derivat cu suf. *-ore* pe teren albanez (cf. Xhuvani, Çabej, *op. cit.*, 78) și, la fel, *mëzuer* — *mëzori* „mînzat", cu suf. *-or* (cu reflexul gheg: *-uer*); *mëzatore* „vacă cu lapte căreia i s-a tras vițelul de la supt" e derivat din *mëzat* și păstrează o urmă din vechiul sens al acestuia: „care a supt, sugătorul", cuvînt probabil din română.

Formele *măzat*, *mîzat* (fără nazală), înregistrate în graiul aromânilor din Albania, au fost reamenajate după pronunțarea toscă (cf. RRL, XI, 560). În același grai am notat, pe de o parte, formele *mădzor*, *mezor* „génisse de deux ans", care reproduc alb. *mëzore* fem., (*mëzuer* — *mëzori*, masc.), iar pe de alta, *mîldzor* „id.", rezultat din contaminarea lui *muldzară* cu *mădzor* (v. SCL, XVII, 216).

Moș, s.m. „vieux, vieillard ; grand père, aïeul ; oncle", este cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân. Sensul de „unchi", folosit în Moldova, este relativ recent (cf. Sala, SCL, VI, 140—144), căci în limba textelor vechi apar numai sensurile de „bătrîn, bunic, strămoș" : „Am aflat cap și începătura *moșilor* de unde au izvorît în țară" (Ureche). Același trebuie să fie sensul și în *Moș Ajun*, *Moș Crăciun*, *Moșii* „sărbătoarea morților și bîlciul legat de aceasta".

Fem. *moașă* „femeie (mai) în vîrstă, bătrînă, babă, bunică" este folosit astăzi în arie compactă numai în Maramureș ; pe restul teritoriului, apare în puncte izolate (cf. R. Todoran, DR, X /2, 278 ; ALRM, I/II, h. 286, 293). În limba veche, *moașă* apare cu acest sens în texte aparținînd tuturor provinciilor, ceea ce probează că a fost cîndva general (v. citate în DLR). Cu înțelesul vechi de „femeie bătrînă, bunică", *moașă* și-a restrîns aria de întrebuințare din cauza sensului mai nou de „sage-femme" (de aci vb. *a moși*) pe care l-a căpătat și cu care e folosit astăzi pe tot teritoriul dacoromân (R. Todoran, *l.c.*) și, totodată, din cauza sinonimelor *bătrînă*, *babă*, *maică*, *bunică*.

În aromână e cunoscut *moașe*, adj. f. și subst. „vieille (femme)" : *muri moașa* (subst.) ; *aistă mîl'ęre įestă moșă* (adj.) „cette femme est vieille" ; *muįere moșe* „vieille femme" (RRL, XI, 560). Papahagi (DDA) notează la Murnu și masc. *moșu* „vieux, vieillard", pătruns probabil din dacoromână. Rar apar și : *mușic*, *mușică*, *mușoñu* „moșuleț", *mușescu*, adj. „băbesc" și *mușescu*, vb. „vieillir (en parlant des femmes)" (Papahagi, DDA), derivate din fem. *moașă*. De asemenea, Capidan (*Fărșeroții*, 14) consideră că numele *Mujgagă*, dat unei piețe din Muloviște, trebuie analizat în *moș* + *gagă*, ceea ce pare cam îndoielnic.

În româna comună, e posibil ca *moș*, *moașă* să fi fost la început adjectiv, ca *moașă* în aromâna de astăzi, cu sensul de „bătrîn, în vîrstă".

În cazul acesta, masculinul *moş* ar fi un derivat regresiv de la fem. *moaşă* (cf. SCL, XVII, 213; DLR, s. *moş*). Bineînţeles, interpretarea aceasta ar implica ideea unui împrumut direct din albaneză, ceea ce e greu de susţinut. Alb. *moshë* „vîrstă" (< alb. com. *motshë*, din subst. *mot* „an") e raportat de Meyer (EWA, 263), prin subst. *mot* „Jahr, Wetter", la vb. *mat*, *mas* „messe" (comp. lit. *mētas* „Zeit, Jahr", lat. *mētior;* cf. şi Jokl, LKU, 33; Çabej, SF, 3, 1964, 41; Id., SF, 3, 1974, 6; Russu, *Elem.*, 182). Alb. *moshë*, mai vechi *motshë*, este considerat fie un derivat cu suf. *-sh*, *-shë* (< i.e. **s(o)*, la nume de agent, cf. Jokl, „Slavia", XIII, 309, 612), fie un ablativ plural în *-sh* (Spitzer, MRIW, I, 324; Id., IF, XXXIX, 109; Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 83–84). Evoluţia semantică de la „an" la „vîrstă" se explică fără dificultăţi.

Reconstituirea în româna comună a unei forme **moţş*, care, cu metateza *tš* > *št* şi cu suf. *-ean*, ar fi dat naştere lui *moştean* (cf. Philippide, OR, II, 724), nu se poate susţine, pentru că **moţş* s-ar fi rostit normal *moč*, încît metateza devenea imposibilă.

Rom. *moş* a dezvoltat o foarte bogată familie de termeni, care, împreună cu cel de bază, au exprimat, în istoria noastră socială şi economică, raporturi fundamentale privind dreptul de proprietate asupra pămîntului, stabilit pe baza filiaţiei paterne (*moş* „străbun", *moşnean* „ţăran liber; moştenitor; băştinaş", *moşie* „proprietate moştenită" etc.).

Cel mai interesant dintre sensurile vechi ale lui *moş* ni se pare însă cel de „proprietate moştenită". Iată un citat dintr-un document oltenesc de la 1804: „Această moşie este trei *moşi*, care doi *moşi* den Bălta-de-Sus s-au văndut, dar iarăşi s-au răscumpărat, iar *moşu* nostru den Bălta-de-Jos nicidecum nu s-au văndut, ci în silnicie ni să luoase..." (*Problema ţărănească în secolul al XIX-lea. Documente*, Bucureşti, 1967, 22). Cu acest sens apare în limba veche şi *bătrîn*: „Tot satul Năsoeşti s-au ales patru părţi sau patru *bătrîni*; dintr-aceştia să ţie mănăstirea... doi *bătrîni* din sus,... iar un *bătrîn* să-l ţie neamul lui Solomon, ...iar un *bătrîn* să-l ţie ceilalţi moşinaşi Dospineşti şi alţii cîţi ar mai fi tot într-acel *bătrîn*" (Moldova, a. 1731, cf. DA, s. *bătrîn*). Aceste sensuri, pe care nu le întîlnim la corespondentele albaneze, par suficiente pentru a

considera că *moș* nu e derivat regresiv al lui *moașă* și nici împrumut din albaneză.

Mugur(e), s.m. „bourgeon" (var. *mugur* pare secundară), megl. *mugure* (vb. *ạnmugurọs*, Capidan, *Megl.*, III, 197). În aromână, a fost înlocuit cu termeni din greacă, albaneză și bulgară. (În aromâna din Albania: *bubuče*, *burbuč*, comp. alb. *burbuqe*, *bubuqe*, ngr. μπουμποῦκι; *bifcă*, comp. bg. пъпка.)

Se compară cu alb. *mugull* „mugure, vlăstar" (Hasdeu, CB, I, 294), la care se distinge un sufix *-ull(ë)* (ca în *vjedhull*, *thumbull*), transmis din iliră. Nelămurită rămîne însă problema păstrării lui *-g-* intervocalic în cuvîntul albanez, De aceea, Barić (*Albanorum. St.*, 54) analizează cuvîntul în **mu-gul* (cu un prefix **mu-* < *ma-*). Dar acest prefix este foarte slab reprezentat, derivatele cu el fiind extrem de nesigure.

Pentru diversele încercări de reconstrucție în latină sau în dacă, vezi: Cihac, I (lat. **muculus*, dim. lui *mucus* „muc"), Bugge, BB, XVIII, 1892, 181 (lat. **mergulus*), Pascu, *Arch. Rom.*, IX, 319 (lat. **mugulus*), Giuglea, DR, IV, 1554 (i.e. **mug-*, *muc-* „ramură", păstrat în dacă cu suf. *-ŭlus*), Weigand, BA, III, 210 (trac. **mugull*), Russu, *Elem.*, 183 (un arhetip comun româno-albanez **mugul-*). Cele două cuvinte sînt înrudite (Philippide, OR, II, 724), dar o explicație etimologică sigură e încă greu de dat.

Murg, adj. (despre cai) „brun, roib; sur" (cf. ALR, s.n., II, h. 275, 276; DLR, s. *murg*), e cunoscut și în aromână și meglenoromână. Prin păstorii români și albanezi, termenul a intrat și în greacă, sîrbocroată, bulgară, cehă, ucraineană, rusă, maghiară (cf. Wędkiewicz, MRIW, I, 374–375; Weigand, BA, II, 138; Drăganu, *Rom.*, 87), ceea ce înseamnă că e foarte vechi. În română are foarte multe derivate (v. DLR), fiind frecvent și în toponimie și antroponimie încă din sec. al XV-lea (Mihăilă, DLRV, 126; DERD, 149).

Alb. *murk*, *murgu*, cu care se compară rom. *murg*, are diferite înțelesuri, reprezentînd, de fapt, cuvinte de origini diferite. Cu sensul de „călugăr", cu care circulă astăzi aproape exclusiv (v. *Fj. shq.*), subst. *murg* este reflexul lat. *monacus*, *monachus* (cf. Jokl, IF, 44, 39 ș.u.; Çabej,

ŞF, 3, 1964, 45), care a devenit mai întîi **munëg*, **murëg* (cu rotacismul lui *-n-* în toscă), apoi *mung*, *murg* (cu sincoparea lui *ë* neaccentuat în ambele dialecte). Forma cu *n* există deja la Buzuku: *Munëgj* „Monachi" şi în derivatele gheghe actuale: *mungeshë* „călugăriţă" (tosc. *murgeshë)*, *mungar* „călugăr", *mungade* „mănăstire" *(Fj. shq.)*.

În sfîrşit, adj. *murg* „întunecos, negru, sur" (Leotti) e folosit în limba actuală cu sensul figurat de „biet, sărman" (comp. *i zi* „negru" şi fig. „nenorocit, nefericit", *i bardhë* „alb" şi fig. „fericit"). Termenul e cunoscut încă în unele graiuri actuale cu sensul primar (comp. şi derivatele *murgjan* „cal alb", *murgjin* „bou negru-roşcat", *murgash*, adj. „(despre părul animalelor) negru, brun, cenuşiu-închis", cf. FS, 1185).

Considerăm utile aceste precizări semantice ale omonimelor albaneze pentru că, deseori, rom. *murg* a fost raportat, din punct de vedere semantic, la unul sau altul dintre ele, deşi numai adj. *murg* aparţine fondului indo-european moştenit al albanezei.

Alb.-rom. *murg*, adjectiv care denumeşte o culoare, ar putea fi apropiat de n. top. Μυργίσκη (cf. Decev, *Thrak. Spr.*, 324; v. şi RRL, XII, 24; ILR, II, 333, unde se indică şi alte nume proprii antice demne de luat în consideraţie pentru etimologia lui *murg*).

Explicaţia termenului albanez prin română (Capidan, DR, II, 479) sau, invers, a celui român prin albaneză (Treimer, MRIW, I, 376) nu se susţine pe dovezi întemeiate. Neconvingătoare ni se par şi explicaţiile prin slavă (Miklosich, SER, 30), prin greacă (Philippide, ILR, 147, 216) sau prin latină (Capidan, *l.c.)*.

Din adj. *murg* e derivat subst. *amurg* „crépuscule", cu *a-* (< lat. *ad)*, ca şi în *aprinz* (< *prinz)* etc. (cf. Hasdeu, EMR, I, 69; DA, s.v.).

Muşcoi, s.m. „mulet" (var. *mîşcoi, mişcoi)*, e cunoscut numai în dacoromâna veche (DLR; ALR, s.n., II, h. 295 şi 296, înregistrat numai în Banat). Învechit şi regional, e cunoscut şi fem. *muşcoaie, mîşcoaie* (DLR), *măşcoaňe* (Bogrea, DR, I, 281). De notat şi ar. *muşcu, muşcă* şi megl. *moscă* (ALR, s.n., II, h. 295 şi 296). Termenul e derivat cu suf. *-oi* din rom. com. *muşcu, muşcă*, atestat în limba veche cu var. *mîşc*, m., *mîşcă*, f. (DLR), aceasta

rezultînd din contaminarea lui *mușcu*, *mușcă* cu v.sl. *mĭškŭ*, *mĭška* (cf. Densusianu, HLR, II, 537), bg. *măška*.

Cuvîntul românesc nu poate fi explicat prin slavă, cum a propus Miklosich (SER, 31) și, cu probabilitate, Russu (*Elem.*, 35), din cauza dificultăților de ordin fonetic (cf. Philippide, OR, II, 725). Se compară însă cu alb. *mushk*, *-u* „catîr", *mushkë*, *-a* „catîrcă", descendent din iliră (Bonfante, BSL, XXXVII, 141 și, mai înainte, Meyer, EWA, 293—294, după care „*musco-* ist ein illyrisches Alpenwort" (comp. și friul. *muss* „măgar", ven. *musso*), dar în albaneză explicîndu-se prin v.sl. *мъзькъ „mulus", мьздъ (cf. și Barić, *Albanorum. St.*, 56). E posibil ca termenul să fi existat și în tracă (cf. ILR, II, 346).

Cred că aici trebuie notat și *muscur*, adj. și subst. „(oaie sau capră) de culoare albă și cu pete negre pe bot; de culoare neagră și cu pete albe la urechi și pe bot; (despre cai) negru-alb, sur; (despre cîini) vînăt înspicat, cu pete de culoare deschisă", cu der. *muscurátă*, s.f. „oaie cu lîna albă și cu pete negre pe bot", dim. *muscurică*, *muscurici*, s.m. „om de nimic", *muscurină* „muscurată", *muscuriu*, adj. „muscur", *muscuros*, adj. „murdar" (cf. DLR, s.v.). Absența accentului de pe segmentul *-ur-* ar fi o dovadă a apartenenței lui *muscur* la fondul autohton. Radicalul pare a fi identic cu cel din **mușcu*. Rămîne însă greu de explicat *sc* > *șc* (totuși, ar. *múșcur*), dacă nu cumva *sc* conservă un stadiu anterior lui *șc*. Comp. și alb. *mushkuer*, *-ori* „vițelul bivoliței", *mushkëllyer*, adj. „brun, roșu-închis".

Ar. *mușcă* (sin. cu *mulă* < gr. μοῦλα, it. *mula*), pe care l-am notat incidental la fîrșeroți (RRL, XI, 561; Capidan, DR, II, 541), nu poate fi identificat ca o urmă din româna comună, ci trebuie socotit ca împrumut ulterior din albaneză, mai ales că e răspîndit numai la aromânii din Albania (cf. Rosetti, *Cercetări*, 31).

Năpîrcă, s.f. „vipère", în aromâna din nord: *năpărtică* „șarpe mic și gros" (Cavallioti), *nipîrtică*, pl. *nipîrtiți* (Dalametra); *năpărcă*, *năpărtcă*, *năpărcătă*, *năpęrtă*, *năpǫrtcă* etc. (în aromâna din Albania, cf. RRL, XI, 561), der. *năpărticușă*, *năpîrticușă*, dim.; *năpărtik'edz* „devin rău; mă îngrozesc; mă mîhnesc" (Capidan, DR, II, 542);

megl. *năprọtcă*, *noprọtcă*, *șăprọtcă* (ultimul din *șarpe* + *năprọtcă*, cf. Capidan, *l.c.*; Id., *Megl.*, III, 203).

În dacoromână, termenul are sensurile cunoscute și în aromână: „șarpe scurt și gros; viperă". Var. dr. reg. *nopîrcă*, *nopîrtcă* (v. DLR), cu labializarea lui *ă*, se explică, probabil, prin influența lui *șopîrlă*. (Pentru analogie, megl. *șăprọtcă*).

Termenii albanezi comparabili sînt: *nepërkë*, *nepërtkë* (ultimul e atestat numai la Cavallioti), gheg *nepkërë* (Hahn, *Alb. St.*, III, 85), cu metateza lui *k*. Sensul este același ca în română. Confuzia semantică „viperă — șarpe" am remarcat-o, personal, și în albaneza vorbită.

Pentru româna comună, se poate admite forma reconstruită de Capidan (DR, II, 543): **năpîrtecă*, corectată **năpărtecă*. E greu însă de acceptat ideea lui Capidan că *năpîrcă* este, la origine, rezultatul contaminării *natrix* + + *pertĭca*. După ILR, II, 346, cuvîntul ar trebui apropiat de vb. *năpîrli* „a lepăda pielea (la șarpe)", tot din fondul autohton (comp. var. dr. *năpîrlă* „viperă").

Noian, s.n. „océan, immensité" (var. *noiam*, *loian*), neatestat în dialectele românești sud-dunărene, a fost explicat de Hasdeu (CB, I, 1879, 295) dintr-un **oian*, cu aglutinarea lui *n* la inițială din construcții ca *în* sau *un* + **oian* (cf. ar. *număr* „umăr" < *un* + *umăr)*, iar **oian* din alb. *ujanë* „ocean; loc cu apă" (< *ujë* „apă").

Comparația lui *noian* cu alb. *ujanë* o regăsim la mulți alți cercetători (TDRG, s.v.; Tagliavini, *Alb. Dalm.*, 273; Pușcariu, DR, III, 387; Id., LR, I, 265; Rosetti, ILR, 280).

Trebuie arătat însă că alb. *ujanë* e atestat numai la Girolamo de Rada, vestit poet și lingvist arbăreș din Italia (1814—1903). În dicționarele albaneze, *ujanë* nu figurează, cu excepția dicționarului albanezei din Italia al lui Emanuele Giordano, unde se dau citate din De Rada. Aceasta ar fi o dovadă că *ujanë*, inexistent în albaneza vorbită, e o creație livrescă relativ recentă, a lui De Rada însuși (cf. SCL, XII, 200; Çabej, SF, 1, 1967, 72) după model latino-romanic (lat. *oceanus*, it. *oceano*, fr. *océan)*. Neologismul a pătruns și în albaneza actuală: *oqean (Fj. shq.;* FS).

Așadar, nu se poate admite că rom. *noian* provine din alb. *ujanë*.

Densusianu (GS, III, 431) pleacă de la *loian*, atestat în Vîlcea, pe care îl consideră derivat dintr-o temă slavă *loj-* „a curge"; *loian*, care trebuie să fi însemnat la început „ceea ce curge din belșug" (v. citatul reprodus de D.: „s-a făcut anul acesta *loian* de vin"), a suferit apoi asimilarea lui *l* cu *n*, devenind *noian*.

Giuglea (DR, X, 108) explică termenul prin alb. *llohë* „ploaie cu zăpadă sau cu grindină; zloată", cuvînt de origine slavă.

Cu mai multă probabilitate se poate susține explicația lui *noian* dintr-un *noi(u)* cu suf. *-an* (Russu, DR, XI, 180; în urmă, Rosetti, ILR, 280). Pentru cuvîntul de bază se pornește de la sensul regional (Maramureș și Banat) de „rouă" (*noi de apă*, DLR, s. *noi*). Fonetismul *-án* exclude însă ideea unui derivat străvechi. Dar dificultatea mare constă în necunoașterea originii lui *noi(u)*, pe care Russu (*Etn. rom.*, 368) îl raportează totuși la i.e. **sneu-*, **snou-*, **snā-* „a curge, lichid, umezeală".

Pîrîu, s.n. „apă curgătoare mică, rîuleț, torent" (var. fonetice: *pîrău*, *părău*), cu pl. *-aie*, *-uri* (cf. DLR), e atestat ca nume comun încă din sec. al XVI-lea, în toate zonele dacoromânei. E cunoscut în toponimia minoră și în antroponomastică (cf. Iordan, *Topon. rom.*, 93; Constantinescu, DOR, 348). În documente slavo-române e folosit încă din sec. al XV-lea (DERD, 182). Deși e cuvînt important, *pîrîu* nu s-a păstrat în dialectele din sudul Dunării: ar. *răcheie* (< alb. *rëké* „pîrîu", de origine slavă, cf. Papahagi, DDA), megl. *păroi* (< bg. *poroj*, cf. Capidan, *Megl.*, III, 215).

Cuvîntul a fost pus, foarte devreme, în legătură cu alb. *përrua*, art. *përroi* „id." (Miklosich, SER, 10), înregistrat cu un singur derivat: *përrueth* „pîrîiaș" (*Fj. shq.*). În unele regiuni din sudul Albaniei, finala *-ua* e rostită astăzi ca diftong, în rest, ca grup vocalic (cf. Çabej, SGJ, III, 122). Apare și în albaneza din Italia: *përrúa*, *-oi* „vallone, burrone; torrente" (Giordano, 372). Pentru explicarea termenului albanez, s-au avut în vedere formele cu *-o* și cu *-n*, adică sg. art. *përroi* și pl. *përronj*, *përrenj* (*Fj. shq.*), *përrenje* (Giordano), pe baza cărora s-a reconstruit un singular **përron* (cu *ua* < *on*, ca în *krua*, pl. *kronje*, *kronj* „fîntînă"; *ftua* „gutuie" < **fton* < lat. *co-*

toneum), prin mai multe trepte de evoluție. Finala *-on* ar proveni dintr-un mai vechi *-en* (cf. Jokl, IF, XXXVII, 90; Id., LKU, 335), deci **përren*, apropiat etimologic de **k(ë)ren* (> **kron* > *krua*, cf. Jokl, *l.c.*; totuși Çabej, SGJ, I, 292, nu renunță la vechea ipoteză a lui Meyer, EWA, 207: **krōn-* (< **krān-*), comp. gr. κρήνη, κράνα, κράννα „fîntînă", deci *krua* n-ar avea legătură cu *përrua*). Jokl a arătat că treapta fonetică *-en* este anterioară influenței latine în albaneză, așadar în latina balcanică a pătruns varianta cu *-on*, *-õu* (cu *o* nazalizat), *-ou*, pe care ar reproduce-o și termenul din română. De fapt, pentru română trebuie pornit de la faza cea mai veche indicată de Jokl, **per-ren*, mai exact **perrenu*, cu silabă deschisă la finală (V. și Spitzer, MRIW, I, 296; Rosetti, ILR, 280; v. și ILR, II, 346; Russu, *Etn. rom.*, 372) și cu o evoluție independentă de a corespondentului albanez. Nu trebuie invocată influența lui *rîu* (< lat. *rivus*), cum credea Spitzer (v. și Hristea, SCL, IX, 524), pentru că varianta populară cea mai răspîndită este *părău*, *pîrău* (dovadă și pl. *pîraie*); var. *pîrîu* reprezintă o evoluție normală (comp. *brănu* > *brînu* > *brîu*; *frenum* > *frîu* etc.). După părerea noastră, dificil de explicat rămîne prima parte a cuvîntului *pîrîu*. După Georgiev („Omagiu Rosetti", 288); trac. *para* (probabil „rîu", în nume topice: βενδιπαρα, *Bessa-para* etc.), de unde și bg. *poroj* „pîrîu".

Pupăză, s.f. „huppe" (der. m. *pupăzoi*; sg. *pupeză*, după pl. *pupeze*, cf. Byck, Graur, BL, I, 19), ar *púpăză*, *púpuză* (Papahagi, DDA), megl. *pupeáză* (Capidan, *Megl.*, III, 214). Ar. *pupă* este un împrumut tîrziu din albaneză (RRL, XI, 561).

Termenii albanezi cu care se compară sînt *pupë* (Leotti), *pupëzë*, *-a* (Kristophoridhi), *pupzë*, *pupcë* (Cordignano) cu sensul „upupa". Cu sufixul *-zë*, foarte vechi și productiv în albaneză (la autorii vechi abundă exemplele de derivate cu *-zë*), se formează, între altele, numeroase nume de plante și de păsări (cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 108); *pupëzë* este unul dintre acestea, format de la *pupë* „ciucure, smoc, moț; pupăză", acesta din lat. *upupa*. Varianta ghegă *pupcë* se explică fie fonetic din *pupëzë*, cu dispariția lui *-ë-* neaccentuat și transformarea spirantei *z* în africata *c* (comp. *mullëz* > *mullcë*, *verzë* >

vercë, gojëzë > *gojcë* etc.), fie ca derivat cu suf. *-cë* (Xhuvani, Çabej, *op. cit.*, 27).

În româna comună, cuvîntul era general, cu forma *pupădză*. Cu fonetismul *dz* e atestat în graiurile de vest ale dacoromânei, de ex. în Lăpuș (cf. Șandru, BL, III, 147). Dacă acest cuvînt e format pe teren românesc dintr-un rom. com. **pupă* (< lat. *ŭpŭpa*, comp. corespondentele romanice la Meyer-Lübke, REW³, 9076), cu suf. autohton *-ză*, e greu de precizat. E adevărat că corespondentele romanice pornesc de la un etimon latin cu *u-* inițial (unii consideră că *ŭpŭpa* a devenit **pupa* prin contaminare cu interjecția *pupupu* ! prin care se imită cîntecul pupezei), dar, totodată, multe dintre aceste corespondente și-au adăugat un sufix (cf. CDDE, s. *pupă*), întocmai ca formele din română și albaneză. Dat fiind faptul că suf. *-ză* apare numai în elemente comune cu albaneza (totuși Hasdeu, EMR, III, 190 : lat. *upupa*+ *-ză*, ca *spetează* < lat. *spatha* + *-ză*), deci nu a fost productiv în română (cf. Densusianu, „Festgabe Ad. Mussafia", Halle, 1905, 473 ș.u. ; Id., „Romania", XXXIII, 74—75 ; în *cinteză*, *sfîrlează*, derivarea e neclară, cf. Rosetti, ILR, 266), e de presupus că *pupăză* e un împrumut timpuriu din albaneză (cf. Bogrea, DR, IV, 843 ; Philippide, OR, II, 730 ; Graur, BL, V, 116) sau, mai degrabă, un derivat creat încă în latina dunăreană.

Din *pupăză* a derivat verbul *a (se) împupăza* „a se înzorzona, a se găti peste măsură și fără gust" (comp. *a se împăuna* < *păun*, *a se rățoi* < *rățoi*, cf. Capidan, DR, II, 626—627), din care, apoi, vb. *împupuța*, *împopuța*, *împopoța* (cu terminația rară *-za* trecută la *-ța* prin apropiere de sufixele *-ață*, *-eață* etc., cf. *gălbează* > *gălbeață*, *pavăză* > *pavăță*, *căcărează* > *căcăreață* etc.), *împoțona*, *împopoțona* (prin contaminarea lui *împopoța* cu *împopona*, cf. TDRG ; Capidan, *l.c.* ; DA, s. *împopoțona ;* DLRM). Pentru *pupăză* „sorte de gâteau rond" (expr. *colac peste pupăză*), considerat calc după bg. *pupka* „id." (cf. CDDE, s. *pupă*), comp. și alb. *pupeq* „Milchbrot" (Meyer, EWA, 358 ; termen atestat și de Xhuvani, SF, 3, 1976, 205).

Rață. s.f. „cane", se compară cu alb. *rosë* „id" (Hasdeu, *Col. Tr.*, VII, 1876, 32 ; Id., CB, II, 16 ; Philippide, OR, II, 730 ; în urmă, DLR, s. *rață*), pe care Meyer (EWA, 368) îl pune în legătură cu scr. *raca*, slov. *reca*, arătînd că

în română (ca și în friulană: *razze)* termenul ar fi un împrumut slav. Dar, nefiind un cuvînt general slav, împrumutul este mai degrabă invers (cf. ILR, II, 347). Din punct de vedere fonetic, corespondențele dintre română și albaneză sînt normale: *a* : *o* și *ț* : *s*, ceea ce i-a permis lui Barić *(Albanorum. St.*, 80) să reconstruiască o formă primitivă comună **rātįā* (< **nātįā*, comp. gr. νᾶσσα „Ente", lat. *anas*, *anatis*, lit. *antis* etc.).

Nu e lipsit de interes să aducem în discuție și faptul că rom. *rică*, interj. „strigăt cu care chemăm (sau alungăm) rațele", folosit în Transilvania și Banat (cf. DLR, s. *rică*[1]), are în albaneză un corespondent identic: *rikë* „rață; rățușcă" (FS, 1661; Leotti, 1206, unde se arată că e folosit și ca interjecție pentru alungat rațele), despre care Çabej (SF, 3, 1965, 55—56) crede că e un derivat onomatopeic relativ recent. Meyer (EWA, s. *rosë)* compară alb. *rik* cu scr. *rićka* „specie de rață". Dată fiind existența cuvîntului în trei limbi balcanice, studierea lui comparativă se impune, chiar dacă pornim de la supoziția că e o simplă formație onomatopeică.

Rînză, s.f. „gésier; caillete (estomac des ruminants)". Cu sensul de „stomac", e cunoscut în toate graiurile dacoromâne (cf. ALR, II/2, MN, nr. 2212 „burtă, foale, pîntece, rînză"; Id., h. 64 „stomac"; DLR, s. *rînză*). Prin Muntenia e înregistrat mai ales în expresii ca „a-i cădea rînza, a-l durea rînza" etc. Cu sensul de „pipotă" e folosit în Banat, Crișana, Maramureș și Moldova (cf. ALR, II, s.n., h. 364 „pipotă"; Rosetti, ILR, 281). Cuvîntul e răspîndit și în aromână: *arăndză* (Papahagi, DDA); în aromâna din Albania: *r̄ăndză* „estomac de l'agneau", cu *dz* (var. cu *dz* și în Maramureș, Banat, Oltenia, cf. ALR, II/II, h. 64; ALRM, I/I, h. 66 „rînză"), ceea ce probează că e vechi, față de forma mai nouă, *r̄ănd*, provenită din albaneză *(rrënd)*; totuși, *r̄* (forte) în ar. *r̄ăndză* reprezintă o adaptare a cuvîntului la pronunția albaneză (RRL, XI, 561).

În istroromână: *rănză*, *rănzę* (Popovici, *Dial. Istr.*, 143; Pușcariu, *St. ir.*, II, 231). Din română, termenul a intrat în ucraineană: *ryndźa*, *ryńdza*, în poloneză: *ryndza* (Miklosich, *Wand. d. Rum.*, 18) și în alte limbi vecine (cf. Russu, *Etn. rom.*, 378).

În româna comună a existat deci forma *răndză*. Meyer (EWA, 365) îl consideră ca reflex al alb. *rëndës* „Lab", acesta fiind un nume de agent format din *rëndë* „schwer" cu suf. *-ës*. Nimeni nu a tăgăduit apropierea rom. *rînză* de alb. *rëndës*, numai că acesta din urmă trebuie pus în legătură nu cu adj. *rëndë* „greu", ci cu *rrënd*, gh. *rrâ*, *-ni* „cheagul mielului" (și alb. din Italia: *rrënd* „coglio, ventricolo dei lattanti", Giordano, 420), din care și verbele *rrëndos* și *përrënd* „mettre un coagulateur dans le lait pour faire le fromage, cailler le lait, devenir caillé". Raportarea la aceste forme ar dovedi, după Çabej, că corespondentul albanez al rom. *rînză* trebuie să aibă un *r̄* (forte) la inițială: *rrëndës*, de unde necesitatea de a abandona ipoteza legăturii cu adj. *rëndë* „greu", formulată de Meyer, dar respinsă de Jokl (LKU, 276 ș.u., 334) și de alți cercetători.

Pentru explicarea termenului românesc s-a pornit de la un derivat diminutival cu suf. *-zë* de la *rrën*, *rrân*: **rrëndëzë* (cf. Giuglea, DR, II, 643 ; Çabej, SF, 3, 1965, 74). Adaosul lui *d* la o temă cu finala în *-n* nu reprezintă o dificultate. Pentru analogia derivatului, comp. fr. *caillette* (Capidan, DR, II, 516), alb. *mull(ë)zë* „cheag", rostit și *mullës* (< *mullë* „stomac"), formate cu sufixe diminutivale. Prin urmare, sensul inițial al lui *răndză* a fost de „stomac mic", care a evoluat apoi la cel de „cheag". Față de albaneză, româna, mai conservatoare, păstrează și sensul primar.

Cît privește româna, trebuie spus că nu interesează prea mult prezența unui *d* secundar la temă, căci suf. *-ză* trebuie să se fi rostit, inițial, *-dză* (comp. *budză*, *pupădză* etc.). Așadar, **răn-* (comp. alb. *rrën*, *rrân*) cu suf. *-ză* (*-dză*) devenea normal *răndză*.

Pentru etimologia radicalului, ideea că acesta ar reproduce lat. *rēn* pare că nu rezistă (v. Çabej, *l.c.* ; Russu, *Elem.*, 191).

Sarbăd, adj. (var. *sarbed*, *salbed*, *searbăd*), mai ales despre lapte „aigre, aigrelet, fade", (der. *a (se) sărbezi* „devenir fade, s'aigrir"), necunoscut în dialectele din sudul Dunării, a fost apropiat de alb. *tharbët*, adj. „acru ; acidulat" (sens general) (cf. CDDE, 7 ; Scriban „Arhiva", XXVIII, 240 ; Rosetti, ILR, 281), spre deosebire de *searbăd*, *sarbăd* „pâle", explicat prin lat. **exalbidus* (cf. CDDE,

7 ; Vasiliu, SCL, VI, 246), cu *l* > *r* sub influența omonimului autohton. Mulți cercetători nu separă însă cele două cuvinte românești, pentru care văd o origine latină unică (Hasdeu, EMR, I, 499 ; Șăineanu, RIAF, VI, 418 ; Philippide, ILR, 211, Pușcariu, EW ; Mihăescu, RESEE, VI, 1968, 148).

Explicația prin albaneză a rom. *sarbăd* „aigre" a fost reluată în urmă de Çabej (SF, 3, 1966, 54). Adj. *i tharbët*, folosit mai cu seamă în toscă, nu e cunoscut în vechile texte și nici în albaneza din Italia și Grecia. Varianta primară este *i thartë* (mai vechi *i tharëtë)*, generală în limba veche și în albaneza din colonii. Çabej pornește de la forma veche *thar* „tai" *(thar tamblin* „tai (=acresc) laptele") a verbului *ther*, din care a derivat adjectivul participial în *-të* : *tharëtë*, *tharët*, *thartë* (comp. *i ngrohtë* „cald" < *ngroh* „a încălzi", *i thatë* „uscat" < *thaj* „a usca" etc., cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 90).

Trebuie observat că în recentul dicționar al albanezei contemporane (FS) sînt înregistrate : *thar*, vb. „a tăia laptele pentru iaurt", *i tharbët*, adj. „acru" (cu articol proclitic, deci e derivat vechi), *tharet*, vb. „a se acri", *i thartë*, adj. „acru", *thartoj*, vb. „a acri, a acidula" etc. (v. FS, 2051–2053). Adjectivul *i tharbët* s-ar fi format, după Çabej, la fel ca *i thartë*, în plus cu un sufix, neproductiv, dar foarte vechi, *-b(ë)*. Semantic, etimologia este convingătoare. S-ar putea adăuga că și rom. *tăia* are sensul de „a se coagula, a se brînzi" (despre lapte), DEX. Laptele *sarbăd* este, de fapt, lapte *tăiat*. Din punctul de vedere al structurii lexicale însă, e greu de precizat că *-bë-* în *i tharbët* e un sufix. Oricum, trebuie admis, cel puțin în raport cu echivalentul din română, că corespondentul albanez e un derivat foarte vechi dintr-o temă autohtonă.

Scăpăra, vb. „étinceller ; faire jaillir des étincelles ; battre le briquet", ar. *ascapir* (alături de *scăpirari*, *scápur*, *scápăru*, *șcrupuiescu*, cf. RRL, XI, 562), megl. *scapir* ; var. dr. reg. *căpăra*.

Se compară cu alb. *shkrep*, vb. „a scăpăra" (comp. și ngr. σκραπατῶ, Meyer, EWA, 409), la care se pot adăuga variantele : *shkrepënj* (în albaneza din Italia, cf. Giordano, 469), *shkrepëronj* (în graiul din Përmet, cf. Kristoforidhi, 332) ; *shkrepës* „cremene ; amnar ; chibrituri" ; *shkreptimë* „fulger". Nu este exclus ca în *shkrep* să avem a face cu

un prefix cu valoarea intensivă *sh-* ca în: *shkëmbej* – *këmbej* „a schimba", *shkëpus* – *këpus* „a rupe", *shkel* – lat. *calcare* etc. (Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 96). Foarte probabil că și rom. *scăpăra* trebuie analizat la fel, mai ales că var. *căpăra* există deja (ex.: „mustul a început *să capere*" = „să fiarbă, să se înăsprească", în Olt.). De altfel, prefixul a fost degajat și de cei care au explicat termenul prin lat. *caperare* „a încreți, a zbîrci" (TDRG; Vasiliu, SCL, VI, 242), explicație care nu poate fi acceptată mai ales din motive semantice.

Avînd în vedere prefixul din structura lexicală a cuvîntului albanez, trebuie observat că e posibilă o legătură etimologică a vb. *shkrep* cu subst. *karpë* „stîncă"; acesta din urmă are și var. *shkrep* „stîncă, cremene" cu paralela *krep* (Xhuvani, Çabej, *l.c.*; FS, 1867). Pentru subst. *shkrep*, e de presupus o formă străveche cu *a*: **sh-krap* (cf. Çabej, „Rev. Shkodra", 1, 1964, 9; Camaj, *Alb. Wortbild.*, 44), var. actuală fiind un plural singularizat (cf. Çabej, *Ling. Posnan.*, VIII, 1959, 79). Un radical verbal **skrap-*, *skrəp-* a putut fi amplificat cu un sufix frecventativ *-ar*, rezultînd: **skrăpărare* și apoi *scăpărare* (cu disimilarea așteptată a lui *r*). Comp. cu paralela albaneză: *shkrep* – *shkrepëronj*.

Scrum, s.n. „cendre", există în toate dialectele, cu aceeași formă, deci e un termen propriu românei comune (comp. și der. ar. *scrumedzu*, vb.). În aromâna din Albania, *scrum* a fost adaptat la pronunția albaneză cu *ș*: *șcrum* (RRL, XI, 552).

Se compară cu alb. *shkrumb*, *shkrump*, *shkrum*, alb. Italia *shkrumë* „toute chose carbonisée, réduite en charbon" (cu derivatele verbale *shkrumboj*, *shkrumbëzoj*). Termenul există și în ucraineană (*skrum*, *zaskrumïti*), în bulgară (*škrum* și *skrum*), în greacă (σκροῦμος). S-au dat diferite explicații în legătură cu originea lui. Meyer (EWA, 409) consideră că și în română și în albaneză a intrat din turcă: *kurum* „scrum"; apropierea cu turca (comp. și magh. *korom*) o făcuse ceva mai devreme și Cihac. Densusianu (HLR, I, 383) pune termenul pe seama limbii cumanilor (*kurum*), observînd că atît în română cît și în albaneză a suferit modificări identice: proteza lui *s*, respectiv *sh-* și sincopa lui *u*; de aici concluzia lui că în sec. XI–XII româna și albaneza „erau în contact una cu

alta". Trebuie arătat însă că dacă adaosul inițial este identic în cele două limbi termenul trebuie să fie mai vechi, pentru că după sec. al X-lea *s* nu mai devine *sh* în albaneză. Capidan (DR, II, 458) și, după el, Pușcariu (LR, I, 257) atribuie termenului o origine mai veche, avară, din considerentul că era general în româna comună din perioada de contact cu albaneza. Çabej (SF, 1, 1966, 27–28), încercînd să-l explice prin criterii interne, reconstruiește un alb. străvechi **krum* (< **krᵉm-*) pe care îl compară, între altele, cu lat. *cremo, -are*; cuvîntului i s-a adăugat un prefix cu valoare intensivă *sh-*: *shkrum*. Aceeași analiză a termenului și în ILR, II, 348 și la Russu (*Elem.*, 194: rad. i.e. **ker-* „a arde" și pref. *s-* (alb. *sh-*). (La descendența lui *scrum* din lat. *cremare* s-au gîndit, încă acum un secol, Laurian și Massim, II, 1108). Fonetismul *s-* al termenului românesc ne împiedică să considerăm pe *scrum* ca împrumut din albaneză. E adevărat că albaneza posedă, ca și româna, un prefix *s-*, *sh-* (rom. *s-*) care are, între altele, și valoare intensivă (cf. Xhuvani, Çabej, *Parashtesat*, BSS, 4, 1956, 93, 96; Em. Vasiliu, SCL, VI, 239), dar derivatul există, de regulă, alături de cuvîntul de bază, ceea ce nu este însă cazul lui *shkrumb*, rom. *scrum*. Așadar, trebuie admis că în româna comună cuvîntul s-a transmis deja prefixat. Apariția lui *b* după *m*, în alb. *shkrumb*, trebuie să se fi petrecut la o epocă foarte veche, căci procesul de afonizare a lui *b* (*shkrump*) este el însuși foarte vechi (v. totuși Çabej, „Rev. Shkodra", I, 1964, 21, care vorbește de o vîrstă relativ recentă a lui *-b* secundar în *shkrumb*, pentru a motiva împrumutul în română).

Sîmbure, s.m. „noyau; pépin", ar. *sămbure*, *sîmbure* și *sumbur(e)*, *sumbru* (Papahagi, DDA); var. ar. cu *-u-* se explică prin asimilația lui *ă* cu *u* următor sau, mai degrabă, prin contaminare cu termenul albanez corespunzător *sumbull*. De adăugat megl. *sęmburi*, ir. *sămbur*.

Termenul românesc a fost explicat prin latină (Laurian, Massim, II, 1187: lat. *semen*; P. Papahagi, „Dunărea", a. II, Silistra, 1925, 83: lat. *sabulum*), prin slavă (Cihac, II: cf. v.sl. *zrŭno*, rus. *zerno*). Raportarea la alb. *thumbull*, *sumbull* a fost făcută de Hasdeu (CB, I, 309). De reținut și reconstrucțiile în tracă: **sumbula* (Pascu, DEM, I, 191), **sambulla* (Weigand, BA, III, 212).

8 — c. 785

Dintre corespondentele albaneze cu care se compară cuvîntul românesc trebuie reținută varianta *sumbullë* „nasture, gămălie, mugure, nod", cu *s-* la inițială și cu *-ë* la finală, variantă atestată atît astăzi cît și în limba veche și în dialectul din Italia. Ideea împrumutului din albaneză în română trebuie abandonată din motive fonetice și semantice.

Alb. *sumbull(ë)* a fost explicat în legătură directă cu *thumb* „bold, spin, ac de albină, limbă de clopot, clitoris" (Meyer, EWA, 92; Pedersen, KZ, XXXVI, 332 ș.u.; Jokl, IJ, XI/VII, 190). După Çabej (SF, 4, 1966, 78), *thumbull* ar fi o formă secundară rezultată din încrucișarea lui *sumbull* cu *thumb*. În ce privește româna, celor două cuvinte, *thumb* și *sumbull*, le corespund termeni diferiți: *ciump*, respectiv *sîmbure* (cf. Treimer, ZRPh, XXXVIII, 409).

Georgiev (RRL, X, 79) a reluat vechea etimologie a lui Weigand: dac. **sāmbula*, cu un suf. *-(u)lo-* (< i.e. **sēmn-ulo-*, dim. al lui **sēm(e)n-*, cf. lat. *sēmen*, v. bg. *sěme*, bg. dim. *semka* „noyau d'un fruit; pépin, grain"). Evoluția diferită a vocalei din radical corespunde foneticii istorice albaneze, respectiv române: i.e. **ē* > dac. *ā* > alb. *o* (> *u*, în poziția lui *m*); *a* + *mb* > rom. *ămb*, *îmb*. În ce privește ezitarea între *s-* și *th-* la corespondentul albanez, aceasta s-ar explica prin tratamente dialectale diferite ale i.e. **s-*. Etimologia lui Georgiev este acceptată și în ILR, II, 348. Întrebarea este dacă se poate vorbi de o diferențiere dialectală albaneză atît de timpurie; *thumbull* și *sumbull* nu formează arii dialectale distincte.

Spînz, s.m. (bot.) „Helleborus purpurascens" (var. reg. *spîndz*, *spînț*, *spîns* și der. vb. *spînzui*, *spînțui* „a trata o vită bolnavă cu rădăcină de spînz"), ar. *spingiu* (Papahagi, DDA), megl. *sprentš* (Capidan, *Megl.*, III, 272). Cu rădăcină de *spînz* se vindecă vitele mari bolnave de dalac. Prin metonimie, *spînz* denumește și boala de splină tratată cu această plantă.

Termenul a pătruns din română și în unele limbi slave (ucraineană, sîrbocroată, bulgară); încercarea de a-l explica prin slavă (Cihac, II, 357; Densusianu, HLR, I, 271; Byhan, JB, V, 331) este nejustificată. Din română, cuvîntul a intrat și în maghiară: dial. *ëspëndz* (Balogh, SCL, IX, 384).

Philippide (OR, II, 621) crede că *spînz* a însemnat la început „splină", de aceea trebuie apropiat de ven. *spiendza*, dalm. *spianza*, care au acest sens. Georgiev (RRL, X, 80), atribuindu-l fondului autohton, reconstruiește un rom. com. **spînd*, care a devenit *spînz* după plural; forma **spînd* e raportată apoi la dac. **span(d)z* (< **spandya-* < i.e. **spond(y)-*. Pentru termenul albanez, *shpendër*, învățatul bulgar pornește de la altă formă i.e.: **spond-ro-*, ambele însă dintr-un radical comun **spend* „glänzen" (Pokorny, 989).

Dar trebuie arătat că termenul corespunzător albanez apare în numeroase variante: *shpendër*, *shpëndër*, *shpêndel*, *shpênda* „ellèboro" (Cordignano, 199), gheg *shpêzë*, *shpêndëx*, *shpêndërr*, *shpindërr* „Helleborus alba (viridis, nigra)" (Gazulli, 405—406). Variantele acestora reprezintă, de fapt, un plural singularizat (cf. Çabej, *Ling. Posnan.*, VIII, 93); vechiul singular *shpënd*, atestat și astăzi, este forma cu care concordă rom. com. **spənd*.

Strepede, s.m. „ciron (ver du fromage)", ar. *streápit*, *streapide*, ar. din Albania *ștrepsu*, *ștrepu*, *strepsu*, *streptu*, *strepeț*, *strepăț*, *strepădz* (RRL, XI, 562), megl. *strepij*: *caș cu strepij* „fromage avec des vers" (Capidan, *Megl.*, III, 277). Formele cu *ș-* din graiul fîrșeroților sînt împrumuturi tîrzii din albaneză, iar cele cu *s-*, (*strepeț*, *strepădz*) ne dovedesc că termenul era general în româna comună.

Alb. *shtrep* „ver du fromage" (var. *shtrebë*, *-a* „id." și „cacatura delle mosche", comp. vb. *shtreb* „cacare delle mosche, sporcare", Cordignano, 323) este, după Meyer (EWA, 137), un nou singular creat după pluralul străvechi al singularului *gjarp(ër)*, *gjarp(ën)* „șarpe": *shtërpinj*, *shtërpenj* „alles Kriechende" (din i.e. **sr̥pini̯*, comp. lat. *serpens*; între *s* și *r* s-a interpolat *t*, ca în top. trac *Strymon*, comp. v. ind. *srávati* „a curge", cf. Barić, *Hymje*, 35). De fapt termenul comun albano-român este **strep*, care presupune un rad. i.e. **serp-* „a se tîrî", cu *sr* > *str* după efectuarea metatezei lui *r* (v. și ILR, II, 349). Rom. *strepede* nu e împrumutat din albaneză, pentru că are *s-* la inițială și un segment final necunoscut albanezei. E posibil ca în româna comună din **strep* să se fi format **strépez* (comp. ar. *strepădz*), care a cedat însă lui *strepede*, singular refăcut după pluralul *strepezi* (cf. Byck, Graur, BL, I, 26). Ce reprezintă *-ez* e greu de spus (sufix? comp. *căreț*, *cărete*

„viermișor de brînză", diminutive din *car(iu)* < lat. *carius, caries)*. Explicația lui Çabej *(Ling. Posnan.*, VIII, 107) că *strepede* ar proveni din alb. pl. *shtrepetë* e greu de susținut. Nici etimonul latin nu e convingător: **srepidus* (Philippide, OR, II, 734), **experteridus* (Giuglea, DR, III, 603), *extrepidus* (TDRG), ivindu-se dificultăți mai ales de natură semantică.

Strugure, s.m. „raisin" (sin. învechit *auă* < lat. *uva*, păstrat încă regional, denumind o varietate de struguri, cf. Hasdeu, EMR, II, 651; mold. *poamă)*, e cunoscut numai în dacoromână. În aromână și meglenoromână: *auă*.

În limba veche, *strugure* avea și sensul de „ciorchine", cum rezultă din textul: „culége *strugurii* viei pămîntului, că s-au copt *aua*", din *Noul Testament* din Bălgrad, 1648, ap. Hasdeu, EMR, II, 650; în *Lexiconul* lui Mardarie: *strugur de auo*, ap. Densusianu, GS, V, 1931, 175. Construcția veche este echivalentă cu cea de astăzi din Moldova: *strugur de poamă*; comp. și *strugur de coacăze* „une grappe de groseilles" (Damé, II, 119). *Strugure* ar fi trecut de la sensul de „grappe" la cel de „raisin" odată cu dispariția lui *auă* (Densusianu, *l.c.*, care propune ca etimon o temă **streb-*, din care lat. vulg. **strebulus*, **stribulus*, **strubulus*, cu sensul „sucit, întors" dezvoltat apoi ușor la cel de „ciorchine").

Explicația prin gep. **thrubilo* „Traube" (Diculescu, *Gep.*, 178), admisă cu probabilitate de Pușcariu (DR, III, 839; dar în DR, VI, 310, Pușcariu propune ca etimon lat. *stylus* „țurțur de gheață" + **uvula*, dim.), e respinsă de Giuglea (DR, III, 869) și de Șiadbei *(Probl.*, 57–58 și SCL, IX, 193: v. gr. βοτρύς „grappe de raisin").

Strugure. este un termen autohton sigur (Russu, *Elem.*, 101). După Georgiev (RRL, X, 77–79), s-ar presupune în româna comună o formă **strug* (comp. der. *strugușor)*, iar *strugure* s-ar fi refăcut după pl. *struguri*, înrudit în plan indo-european cu lat. *fragula*, (diminutivul lui *fragum* „fraise"), gr. ῥάξ(ῥᾶγός) „strugure", reconstruindu-se un i.e. **srăg-ulo* (cu *sr* > *str)*. Obiecția care se aduce este că *strugure* e masculin, deci *-uri* nu poate exprima colectivitatea, trăsătură semantică proprie neutrelor.

Adriana Ionescu (*Două cuvinte românești de substrat*, în *Studii trac.*, 100–102) raportează termenul la alb.

shtrij, *shtroj* „a întinde (pe jos), a aşterne", considerînd că rom. com. **strug* (> *strugure*, cu *-ure* degajat ca sufix) însemna inițial „tulpină tîrîtoare". Dar *strugure* ar fi singurul exemplu de termen autohton românesc care, deşi nu are un corespondent asemănător în albaneză, s-ar explica totuşi printr-un radical albanez. De regulă, situația este inversă : termenii albanezi se explică prin criterii interne, nu echivalentele lor din română.

După Ion Nuță (LR, XXVIII, 1979, 505–509), *strugure* (var. *strugur*, *strugură*) e refăcut după pl. *struguri*. Forma *strug* circulă încă atît cu sensul inițial de „tulpină tîrîtoare, rug", cît şi cu cel de „fruct al viței de vie": *strug de vie ; vița strugului* (ultima sintagmă, la Cantemir).

După Russu (*Etn. rom.*, 393), *strugure* presupune o bază **st(e)reu-g-* (< i.e. **ster-* „înțepenit, a merge țeapăn ; tulpină a unei plante"), care, de la sensul de „viță de vie", a evoluat la cel de „ciorchine (de strugure)".

Mai potrivită pare comparația lui *strugure* cu alb. *shtrud* „fragola" (Leotti ; Çabej, SF, XX, 1, 1966, 43, pune la îndoială existența acestei forme), *shtrydhëz shtrydhje*, *(lule)shtrydhe* „id.", propusă de M. Rădulescu (lucrare în ms.). Pentru alb. *shtrud*, Barić (*Albanorum. St.*, 101) reconstruieşte un i.e. **srāg'hu-* (comp. lat. *fragum*). O variantă cu suf. *-ull* există însă şi în albaneză : *shtrudhull* (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 101), ceea ce înseamnă că în româna comună coexistau *strug* şi *strugure*. Un arhetip comun albano-român ar putea fi **srugh-*, **strugh-*, lărgit cu suf. *-ulo*. (Pentru termenul albanez, v. totuşi Çabej, *l.c.*: *shtrud*, *shtrydhje* etc., din vb. *shtrydh* „presser, pressurer").

Strungă, s.f. „loc împrejmuit lîngă stînă în care stau oile ; deschizătură strîmtă prin care trec oile la muls" (v. Giuglea, DR, II, 328 ş.u.). Nu apare în Muntenia decît rar (cf. ALR, II, s.n., h. 401), lucru firesc, fiind un termen prin excelență pastoral. Derivatele *strungar* (la oi), *strungaci*, *strungaş* circulă pe o arie mai întinsă (cf. ALRM, I, s.n., h. 262). Sensul de „strungăreață, deschizătură între dinți" e metaforic (Sala, SCL, VIII, 242–243), dar comp. şi bg. *prestrъga* „id." (Bernard, ACIB, VI, 1968, 733).

Termenul e cunoscut cu acelaşi sens şi în dialectele din sudul Dunării, deci a aparținut românei comune. Înțeles

identic are şi alb. *shtrungë*, termen general în limbă (cf. FS, 1942) ; în plus, sensurile : „vadră de muls ; loc împrejmuit în care se ţin stupii de albine".

Răspîndit în toate limbile balcanice şi chiar în limbi din vecinătatea balcanică prin păstori români şi albanezi, *strungă* ni se descoperă ca un element străvechi : bg. *strъga* (var. *stroga*, *struga*, *straga)*, scr. *struga*, sloven *strunga*, ngr. στρούγκα, ucr. *strunga*, *strunka*, pol. *strąga*, slov. *strunga*, magh. *sztrunga*, *esztrenga*, tc. *ištrunga*.

Etimologia cuvîntului este foarte mult discutată. A fost explicat prin substratul traco-dac sau prin latină, prin albaneză (ca împrumut) sau prin slavă, prin greaca veche sau prin germanică. Mulţi învăţaţi pornesc de la un v.sl. **strǫga* (Miklosich, SER, 47 ; Vasmer, *Rocznik slaw.*, II, 1909, 27—28 ; Byhan, JB, V, 333 ; Weigand, BA, II, 271 ; Wędkiewicz, MRIW, I, 275) sau de la o încrucişare a v.germ. **štanga* cu un presupus rom. com. **rugă*, de origine latină (Giuglea, *l.c.*), ori de la lat. *stringere* (> **strîngă*, contaminat cu **rugă*, Meyer-Lübke, DR, IV, 643), v.gr. *στρογγα (Drăganu, *Rom.*, 61—62).

Pentru termenul albanez, sînt de reţinut încercările de a fi explicat prin criterii interne : Hahn *(Alb. St.*, Heft III, 127) : *shtrungë*, raportat la vb. *shtrëngoj ;* Jokl (SAEW, 89) : i.e. **strn̥g-*, comp. lat. *stringo*, gr. στραγγός etc. ; Çabej (SF, 1, 1966, 44) : *shtrungë* < *me shtrue* „a aşterne, a întinde" (Gazulli, 36), cu suf. *-ungë ;* iniţial *shtrungë* însemna, după Çabej, „aşternut, pat", etimologie discutabilă, sensul primordial fiind mai degrabă acela de „loc strîmt de ieşire" (cf. Giuglea, DR, II, 327).

Rom. *strungă* este un cuvînt autohton identic la origine cu corespondentul albanez (Philippide, OR, II, 735 ; Pascu, REB, 82 ; Scheludko, BA, II, 143 ; Puşcariu, LR, I, 179 ; Rosetti, ILR, 281 ; Russu, *Traco-dac.*, 130 ; Id.,*Elem.*, 200—201, cu bibliografie ; cf. şi RRL, XII, 27). E de admis o formă comună celor două limbi **stronga* (< i.e. **streng-* „loc strîmt", comp. top. trac Στρόγγες), atestat la Procopius şi v.gr. στρογγύλλος „rotund", cf., între alţii, Reichenkron, „Festschrift J. Friedrich", 1959, 373 ; RRL, XII, 24 ; ILR, II, 334 ; Russu, *Elem.*, 199 ; Id., *Etn. rom.*, 395). Motive fonetice (rom. *s*, alb. *sh*) exclud împrumutul direct şi tîrziu din albaneză în română.

Șopîrlă, s.f. „lézard", e cunoscut numai în dacoromână, unde stă la baza multor derivate: *șopîrlar*, *șopîrlare* (*Mat. dial.*, I, 26), *șopîrlariță*, *șopîrliță*, *șopîrlică* (nume de plante), *șopîrlioaică*, *șopîrlaie* (numele unei boli), *șopîrcă*, *șopîrcăi*, vb. (acestea din urmă prin contaminare cu *năpîrcă*, după cum *năpîrlă* < *năpîrcă* + *șopîrlă*). Apare și în toponimie: *Șopîrleni*, *Șopîrlești*, *Șopîrlița* etc.

Ar. *șap* „maladie dangereuse au museau et aux sabots des ruminants" (Papahagi, DDA) e alt cuvînt, probabil alb. *shap*, *shapth* „Aphta epizootica", de origine turcă (Çabej, SF, 1, 1966, 9; din contra, în ILR, II, 350, sînt incluse ar. *șap*, alb. *shap* în același grup cu rom. *șopîrlă*, alb. *shapi*).

Alb. *shapi*, *-u*, s.m. „ramarro" (Leotti), apare și cu var. *shapî*, *-u*, *zhapî*, *-ni* (Kristoforidhi), *çapî*, *-ni* (Cordignano), *xhapî* (*Fj. shq.*); sin. *hardhje*. Var. *zhapî* se explică printr-o diferențiere consonantică (*sh*...*p* > *zh* ... *p*), iar var. cu *xh* și *ç* oglindesc modificări fonetice frecvente în albaneză (*zh* > *xh*; *xh* > *ç*). Așadar, var. *çapî* nu se explică printr-o aglutinare a articolului *të* în forma *shapi* (*të shapi* > *tšapi*), cum credea Barić (*Albanorum. St.*, 98), pentru că prezența unui articol proclitic nu poate avea nici o justificare în cazul de față.

În ghegă, termenul albanez apare cu vocala finală nazalizată: *shapî*, ceea ce înseamnă că la o epocă veche terminația era consonantică: *shapin* (*n* reapare astăzi în forma articulată: *shapini*, tosc *shapiri* și ar putea fi explicat după plural *shapinj*, cu *-inj*, la origine un sufix recunoscut în toponimice ilire: *Delminium*, *Ulcinium*). *Shapî* ar putea fi analizat și în **shapë* + suf. *-î* (= *i-ni*). Acest sufix e utilizat în albaneza de nord pentru derivarea prin moțiune a masculinului unor nume de păsări și animale, de ex. *hutî-ni* (din *hutë* „vultur"), *shatî-ni* (din *shotë* „gîscă"), cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 49.

Apropierea dintre rom. *șopîrlă* și alb. *shapi* a fost făcută mai întîi de Hasdeu (*Ist. crit.*, I, 309), apoi de Cihac (DEDR, II, 720). Meyer (EWA, 399) aduce în discuție diverse corespondente latino-romanice, grecești, slave, orientale (sp. *sepa* „Schlangeneidechse", lat. *sēps* „Eidechse", gr. *σήψ* „giftige Schlange, Eidechse", tc. *zabb* „Eidechse", scr., bg. *žaba* „Frosch" etc.). Barić (*Albanorum. St.*, 98) explică termenul românesc din alb. **šopini*

(tosc **šopiri*), derivat cu suf. *-in* din **šōp-* < **šāp-* < **ksuāp-* (cf. și Philippide, OR, II, 736).

Comun românei și albanezei trebuie să considerăm un radical cu *o*, conservat în română și devenit *a* în albaneză. Rom. com. **șopă* (CADE, s. *șopîrlă*; Constantinescu, DOR, 382: *Șopa*, *Șoplea*, nume de persoană, din **șopă*, cf. alb. *shapi*) s-a amplificat cu un sufix *-îrlă* (comp. *codîrlă* etc., Pascu, *Suf.*, 267; Russu, *Elem.*, 204), pe care Reichenkron (*Dak.*, 154, 196) îl explică prin dacă.

Pușcariu (DR, X, 292) pune pe *șopîrlă* (ca și pe *năpîrcă*) în legătură cu vb. *năpîrli*.

Explicația termenului prin latină (*serpilla*, *serpillu*, Laurian, Massimu, II, 1169; **sepinula*, Weigand, BA. III, 111—112; **sappus*, **sepicula*, Meyer-Lübke, REW, 7593) sau prin greacă (σήψ, σῆπα, prin contaminare cu *șarpe*, Diculescu, DR, IV, 487) întîmpină dificultăți fonetice mai ales din partea cuvîntului albanez. După Graur (*Mélanges linguistiques*, 1936, 8), alb. *shapë* „lézard" ar avea aceeași origine cu lat. **sappus* „grénouille" și gr. σήψ.

Știră, adj. f. (pl. *știre*) „stérile (en parlant des animaux et des femmes)", e cunoscut, cu această formă, numai în dacoromână, în puncte izolate (cf. ALRM, I, h. 309 „femeie stearpă" și ALR, II/I, h. 142/272; var. *șteră* (rar), *stiră* (cu *s*, la Dosoftei, ap. Drăganu, DR, II, 616), probabil sub influența lui *stearpă*, dacă nu cumva *stiră* este chiar varianta inițială. În DLR este și der. *știriță*, s.f. „vacă stearpă" (în Transilvania). Ca nume de persoană, *Știră* (Constantinescu, DOR, 460). Ir. *știrca* „femeie stearpă", probabil din croat. *štirkinja* „eine Unfruchtbare" (I. Popovici, Dial. Istr., II, 156), „vită stearpă" (cf. Petrovici, Neiescu, CL, IX, 207). De adăugat și ar. *șturcă*, adj., în construcția *iarbă șturcă* „iarbă care nu face flori" (Capidan, DR, II, 616). *Știră*, *stiră* e posibil să fi fost general în româna comună, mai ales că e cunoscut și în meglenoromână: *ștíravă* „(despre oaie) stearpă" (Capidan, *Megl.*, III, 286).

Din română, termenul a intrat în bulgară (*štir*, *-a*, *-o* „unfruchtbar"; v. totuși Weigand, JB, XVI, 229, după care, dimpotrivă, rom. *știră* ar fi de origine bulgară) și în maghiară (*ëster*, *ester*, *ësztër*, *csira*, *stira*, *skira* „vacă stearpă" și n. top. *Stirka* „parte de hotar în Csepántelek", cf. Drăganu, *Rom.*, 60).

Corespondentele albaneze sînt: *shtjerra -t*, *shqerra -t*, s. pl. „turmă de miei" (*Fj. shq.*, 540), *shqirrë -a*, f. „(despre animale) stearpă" (Cordignano, 201), *shtjerrë -a*, s.f. sg. „miel" (Leotti; FS), alb. It. *shtjerr -i*, s.m. „miel" (Giordano. 483), alb. Ucr. *shtirrë* „miel" (BSS, 2, 1955, 178).

Acestea sînt corespondentele albaneze pe care toți cercetătorii le iau în legătură cu rom. *știră*. Albaneza posedă însă un cuvînt care concordă perfect, și fonetic și semantic, cu rom. *știră* : *i shtirë*, adj. „slab (fizic); (miel, ied) stîrpit, lepădat, născut înainte de vreme": *dele (dhi) e shtirë* „oaie (capră) stearpă", *kec i shtirë* „ied lepădat" (și der. *shtiak* „sterp", *shtyranak*, *shtyranik*, *shtijak* „născut înainte de vreme"), înregistrate în *Fj. shq.* și în FS; ca substantiv: *shtirë*, s.f. „vită stearpă" (Xhuvani, SF, 4, 1980, 183).

Meyer (EWA, 416—417) stabilește o înrudire într-un plan larg: arm. *sterj* „unfruchtbar (von Tieren)", lat. *sterilis*, gr. στεῖρα, got. *stairô* „unfruchtbar" etc., grupînd laolaltă pe *shtjerrë* (rom. *știră*, alb. *shtirë* nu îi erau cunoscute lui Meyer) cu *shterpë* și rom. *sterp*, pe care le explică prin iliră. Dar *shterpë* și *sterp* trebuie separate etimologic de *shtjerrë*, *shtirë* și *știră* (v. în acest sens și ILR. II, 350; Rosetti; ILR, 282).

Oricum, forma albaneză inițială trebuie să fie *shtirë*, care concordă atît cu rom. *știră*, *stiră* cît și cu gr. στεῖρα, fem. „unfruchtbar (von Kühen und Frauen)". În cele trei limbi balcanice, termenul are origine comună (Philippide, OR, II, 736).

Țap, s.m. „bouc", ar., megl. *țap*, ir. *țåp*. În albaneză există formele *cap*, *cjap*, *sqap*, *thjap* (der. *caponjë* „capră cu coarne", *caporre* „vacă cu coarne lungi", *Fj. shq.*, 55); ultimul derivat s-ar putea compara cu rom. *țăpură* („despre vite) cu coarnele drepte și ridicate în sus", p. ext. *țîțe țăpure*; în DEX, *țăpoș* „id.".

Termenul e răspîndit pe o arie lingvistică foarte întinsă (v. Rosetti, ILR, 282). Considerînd că în domeniul slav de nord (ucr., pol., ceh. *cap* „Ziegenbock") și în maghiară (*czáp* „hircus") a pătruns prin păstorii români (cf. Philippide, OR, II, 738) și că în bulgară nu există, ni se descoperă ca centru al ariei cuvîntului vechiul domeniu lingvistic iliro-mesapic, de unde s-a răspîndit în regiunile învecinate (dalm. *zapo* „capro castrato", triest. *zap* „ca-

prone", vegl. *sapial* „capretto", scr. *cáp*, ngr. τσιάπος, τσάπος, dial. ital. de sud *dzappu*, *dzappo*, *tsappu*, *zappo* „Ziegenbock"; comp. *zappus*, în „Corpus Gloss. Lat.", V, 502).

Marea răspîndire geografică a termenului a permis susținerea celor mai diverse supoziții etimologice. Unii au considerat că în română și albaneză provine din slavă, unde ar fi, la origine, o onomatopee (Pedersen, KZ, XXXVI, 337; Spitzer, MRIW, I, 293). Dar, lipsind în unele idiomuri slave (bulgară, velicorusă), e de presupus că *tsap* nu este un termen slav comun. În aria slavă de nord s-a extins din română, odată cu mulți alți termeni păstorești. Densusianu (GS, I, 242—245), pornind de la apropierea lui *țap* de pers. *čapiš*, *čapuš* „ied de un an", făcută de Rozwadowski și Vasmer (*Rocznik slaw.*, II, 109 și III, 264), susține că o formă iranică **cap* (din *čapiš*, *čapuš*) ar fi circulat în Europa orientală, fiind răspîndită apoi, în bună parte de păstorii români, pe o arie foarte largă (cf. și Șiadbei, SCL, IX, 1958, 188—189). În albaneză, termenul ar fi intrat din română.

Dar în albaneză apare în ambele dialecte, nu numai în ghegă, cum au crezut Densusianu și mulți alți cercetători. Dovada este că se află și la arbăreșii din Italia, care sînt tosci de origine (*cap*, *cjap* „becco, caprone", Giordano, 51).

Nici ideea că *țap* ar fi fost la origine o interjecție folosită în diverse limbi pentru chemarea animalelor (Rohlfs, ZRPh, XLV, 1925, 665; Rosetti, *l.c.*; v. și ILR, II, 351) nu convinge (Russu, *Elem.*, 207), pentru că, de regulă, numele animalului devine strigăt pentru chemarea lui, și nu invers (comp. rom. *bîr* față de alb. *berr*). Sigur este doar faptul că rom. *țap*, alb. *cap*, *cjap* sînt la origine același cuvînt care trebuie să fi avut o largă răspîndire în traco-dacă și iliră.

Țarc, s.n. „parc à bestiaux; enclos; enclos où l'on enferme les agneaux pour les sevrer" (cf. ALR, s.n., II, h. 402), ar. „enclos pour un ou quelques agneaux ou pour un ou quelques chevreux; génération" (Papahagi, DDA). În aromâna din Albania am înregistrat și forma *θarc(u)* „enclos où l'on enferme les chevreux; une bonne race d'agneaux, de brebis, genre, espèce, génération" (comp. *călivă* „enclos où l'on enferme les agneaux", *cutáru* „enclos

où l'on enferme les agneaux et les chevreux pour les sevrer"). De remarcat că ar. *ţarc* a fost adaptat la pronunţia albaneză cu *th* (alb. *thark*, dar şi *cark*, comp. şi gr. τσάρκος). Sensul de „generaţie, rasă (de miei, iezi)" se regăseşte, de asemenea, la corespondentul albanez, de ex.: *ky kec është i tharkut të vjemë* „ce chevreu est de la génération de l'année dernière" (*Fj. shq.*).

De adăugat pentru română şi derivatele verbale *ţărcui*, *înţărca* „sevrer" (comp. alb. *cërkoj* „a mulge cîte puţin o vacă ce înţarcă", derivat din *cark*).

Sensul iniţial al lui *ţarc* a fost de „loc împrejmuit unde se închid mieii sau iezii ca să nu mai sugă", sens pe care îl păstrează şi alb. *cark* (nu şi *thark*, care înseamnă numai „parc à bestiaux", cf. *Fj. shq.*). Pentru română, sensul primordial se deduce şi din derivatul verbal *înţărca*, folosit la început cu privire exclusiv la miei, iezi.

Dintre cele două forme, *cark* şi *thark*, ale corespondentului albanez, mai veche este varianta cu africată la iniţială, care, aşa cum se ştie, a evoluat ulterior la spirantă interdentală *th*, deci: *cark* > *thark*.

Şi semantic varianta *cark* se dovedeşte a fi mai veche.

E surprinzător că Barić (*Albanorum. St.*, 11, 104) şi Capidan (DR, I, 511–512 şi DR, II, 552) şi-au imaginat la originea rom. *ţarc* o formă albaneză **të sark*, cu un articol proclitic (!) „Acest *t'sark* — scrie Capidan, influenţat de Barić — n-ar fi decît împreunarea articolului *të* şi **sark* (din *ϑark*): **të-sark* > **tsark*, după cum pe lîngă *ëmblë* „dulce" avem *tëmbël*". Mai întîi, un **sark* nu putea rezulta din *thark* (mai degrabă invers), apoi articolul proclitic nu se justifică la un substantiv de felul acestuia; exemplul luat pentru analogie nu este ilustrativ, căci e un adjectiv substantivat de gen neutru cu articolul *të* normal.

Legătura etimologică cu vb. alb. *thur* „a împrejmui cu gard; a împleti", stabilită încă de Meyer (EWA, 92), nu este exclusă. În acest caz însă, şi verbul, cum admite Çabej („Rev. Shkodra", I, 1964, 16), ar presupune în albaneza străveche o formă cu africată la iniţială, provenită dintr-un *k'* indo-european.

Termen păstoresc autohton (v. şi Russu, CL, XIII, 351; Id., *Elem.*, 209; cf. RRL, XII, 28 – 29; ILR, II, 351 – 352), *ţarc* a pătruns şi în idiomurile slave

de nord. Explicația prin iranică dată de Densusianu (GS, I, 245 ş.u.) e combătută de Rosetti (ILR, 282).

Prin alb. *thur* pare să se explice şi rom. *țăruș*.

Țeapă, s.f. „pointe (d'un pieu); pal; piquant" (cu var. *țep*, s.m., folosit la plural: *țepii* ariciului; der. *țepușă*, subst., *înțepa*, vb., *țepos*, adj., *țeapăn* (?), adj. etc.). Termenul lipseşte în dialectele din sudul Dunării.

A fost comparat cu alb. *thep* „vîrf ascuțit al pietrei, al stîncii" (Philippide, OR, II, 718; Rosetti, ILR, 282), răspîndit mai ales în dialectul gheg. Cuvîntul există însă şi în albaneza din Italia (Giordano, 513), ceea ce înseamnează că era general la o epocă mai veche.

În recentul dicționar albanez e înregistrat cu o familie foarte bogată: *thep* „vîrf ascuțit de stîncă", *thepak* „id.", *thepël* „aşchie cu țepi", *thepët*, adj. „țepos", *thepis*, vb. „a face cu țepi", *thepor*, adj. „care are țepi" etc. (FS, 2060–2061).

După Jokl (SAEW, 20), *thep* s-a dezvoltat din *cep* „unghi, colț" (la Cordignano şi în FS, s.v., chiar cu sensul lui *thep*), cu transformarea africatei în interdentală (*c* > *th*). Pe plan indo-european, Jokl compară alb. *cep* cu lat. *cippus* „par ascuțit, stîlp de lemn sau de piatră cu vîrf ascuțit, stîlp de mormînt", arm. *sep* „spitzer Fels", v. ind. *šēpa-ḥ* „penis", reconstruind o formă primară pentru cuvîntul albanez, **k'oipo-*. Çabej a arătat însă că albaneza posedă, alături de *thep*, şi forma *gëthap*, utilizată mai ales la plural: *gëthapë-të*, pl., *gëthapët'* e sfurkut = ἄγκιστα σκορπιοῦ (Kristoforidhi, 15); *gëthep-i*, sg., *gëthapë-t*, pl. „cîrlig; bucată de lemn sau de fier ascuțită la capăt; cornul scorpionului" (Gazulli, 149); *gëthapë-t* „tenaglie dello scorpione" (Cordignano, 41). De la această formă, la care s-ar recunoaşte un prefix *gë-*, deducția lui Çabej (*Ling. Posnan.*, VIII, 79; Id., SF, 3, 1966, 59) că *thep* este un plural singularizat şi că vechea formă de singular trebuie să fi fost **thap(ë)* (v. şi Camaj, *Alb. Wortbild.*, 79). Exemple similare, de substantive care şi-au refăcut singularul potrivit metafoniei *a* — *e*, sînt numeroase.

În albaneza străveche, lui *th* îi corespundea uneori africata *ts* (cf. Jokl, IJ, XXI/VII, 217), aşadar, cuvîntul românesc *țeapă* (probabil *țapă* în româna comună) îşi

află un corespondent albanez primitiv mult mai apropiat fonetic, dacă nu chiar identic (v. și Çabej, ZB, II, 17 –18).

Explicația termenului prin v.sl. *cěpati* „spalten" (Cihac, II, s.v., TDRG, DLRM, DEX, iar acum, în urmă, Georgiev, RRL, X, 62 ; Russu, *Etn. rom.*, 62) nu se poate susține (v. și Philippide, OR, II, 718).

Urdă, s.f. „fromage blanc tiré du petit lait qui est resté après la fabrication du fromage à la pie", este cunoscut, cu aceeași formă, în toate dialectele. De adăugat derivatele : *urdi*, vb., *urdar* „cel care prepară urda", *urdoi* „vas pentru urdă", *urdaș*, adj. (mere *urdașe*), *zăurdi*, vb. Ban. „a se strica laptele, a se brînzi". (Tot aici *urdoare*, pl. *urdori*?). Termenul există și în onomastică (Drăganu, *Rom.*, 297 ; Iordan, *Topon. rom.*, 231 ; Constantinescu, DOR). Formele *urϑă*, *urδă*, *urllă* din aromâna din Albania (Rosetti ; *Cercetări*, 58) reprezintă o adaptare a lui *urdă* la pronunția specifică albaneză (cf. RRL, XI, 562 ; comp. și ngr. Epir : οὖρδα, intrat din română, cf. Mihăescu, SCL, XIX, 65 ; după Capidan, DR, II, 470, și alb. *urdhë* „Käseart", înregistrat de Weigand, *Alb. Wb.*, 96, a intrat din română). În scr., bg., magh., ucr., slov., ceh., pol., termenul a fost răspîndit de păstorii români (cf. Węd-kiewicz, MRIW, I, 272).

Rom. *urdă* trebuie comparat, cum au arătat încă Hasdeu (*Col. Tr.*, 1874, 31) și Meyer (EWA, 455), cu alb. *udhós* „cacio, formaggio" (Leotti), cunoscut astăzi și în albaneza din Italia (Giordano, 519). Unii cercetători (Capidan, DR, II, 470 ș.u. ; Giuglea, DR, III, 582) s-au ferit să facă apropierea între cei doi termeni pentru motivul că alb. *dh* ar fi trebuit să corespundă în română lui *dz*, *z*. Se știe însă că alb. *dh* provine fie dintr-o oclusivă palatală sonoră, fie din *d* precedat de *r* (comp. alb. *bardhë* : ilir. *Bardylius*). Așadar, în albaneza comună trebuie să fi existat o formă **(h)urdë* (la Barić, *Albanorum.St.*, 28 : **(h)urdhë* < i.e. **kher-* „sauer"), care a evoluat la **urdhós*, *udhos* (cu *-os* ca în *hirros* „zer"). Rămîn totuși neclare căderea lui *r* și chiar valoarea lexicală (sufix?) a lui *-os*. Explicațiile prin greacă sau latină (Giuglea, DR, III, 582–586 : lat. balc. **úr(o)da* < gr. ὀρ(ρ)ώδης ; Id., *Uralte Schichten*, 92 ; Pușcariu, DR, III, 778 : lat. **urida* < *uro*, *-ěre* „a arde") sînt mai puțin convingătoare. Weigand (JB, XVI, 233) adaugă și alb. *hurdhë*, *urdhë*,

urth „iederă" și fig. „herpes, boală de piele". (Pentru etimologia acestuia, v. Çabej, SF, 1, 1967, 87–88; Id., „Rev. Shkodra", 1, 1964, 17–18, unde notează înrudirea dintre rom. *urdă* și alb. *udhos*). Russu, *Etn. rom.*, 411–412: *urdă* provine dintr-o temă verbală **ur-d-* (< i.e. **u̯er-*) „a fierbe"; nu ia în seamă corespondentul albanez.

Vatră, s.f. „foyer; âtre; emplacement d'un village", ar., megl. *vatră*, ir. *våtrę*, apare și ca nume de locuri și de persoane. Cu sensul comun e atestat și în limba veche (DERD, 256).

Se compară cu alb. (gheg) *votër*, (tosc) *vatër*, *vatrë* „id." (Miklosich, SER, 9; Hasdeu, *Col. Tr.*, 1876, 32). De notat întrebuințarea figurată în expresii de felul: *një vatër fëmijë*, rom. *o vatră de copii; vatra e stërgjyshërve*, rom. *vatra strămoșească.*

Termenul apare în sîrbocroată: *vatra* și în limbile slave de nord și de est: ceh., slov., ucr. *vatra*, pol. *watra*, rus. *vatruha*, cu sensul de „foc, vatră, flacără", unde a pătruns prin păstorii români (cf. Miklosich, *Die Fremdw. in den slav. Spr.*, Wien, 1867, 135; Id., *Wand. d. Rum.*, 11–12; Philippide, OR, II, 741). Aceasta este o dovadă că termenul este foarte vechi și, deci, autohton (cf. și Pușcariu, LR, I, 179). Aproape toți cercetătorii au pus cuvîntul românesc în legătură cu corespondentul albanez tosc, considerînd ca etimon fie lat. *atrium*, fie, mai ales, iran. *ātār* „flacără" (Rozwadowski, *Rocznik orient.*, I, 109–110). (Pentru concordanțe consonantice traco-iraniene, v. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Spr.*, 229.)

Dificultatea în cazul lui *vatră* este că, pe de o parte, apare ca un termen foarte vechi, de îndată ce s-a răspîndit atît de mult în limbile de la nord de dacoromână, iar pe de altă parte, nu poate fi luat separat de alb. tosc *vatrë*, variantă secundară în raport cu gheg *votër*, *votrë*; grupul *vo-* din ghegă, provenit din *o-* inițial, îi corespunde în toscă lui *va-* (sau *ve-*) în elementele moștenite sau intrate din latină, de ex.: lat., *orphanus* > gheg *i vorfën*, tosc *i varfër*; lat. *oleum* > gheg *voj*, tosc *vaj*. Procesul acesta trebuie să fi fost mai îndelungat, căci participă, probabil prin analogie, la această modificare fonetică, și unele elemente din slava veche: *ubogŭ* > gheg *i vobek*, tosc *i vapëk* „sărac" (v. Șiadbei, *Probl.*, 46; Çabej, SCL, X, 529).

Deci gheg *votër* și tosc *vatër* pornesc de la o formă străveche unică *votër*, *votrë*, dezvoltată dintr-un **otër*, care poate fi raportat la iran. *ātār*, avest. *ātarš* „foc" (cu *ā* > *o* în albaneză, comp. alb. *motër*, lat. *mater*, lit. *mote*, v. sl. *mabt* etc.). Rezultă de aici că forma din română, cu *va-* la inițială (acceptînd un etimon cu rad. **at-* „foc"), nu poate fi justificată decît prin raportare la dialectul tosc al albanezei, căci româna nu introduce un *v-* la inițială. Aceasta nu însemnează însă că rom. *vatră* e împrumutat din toscă, cum credeau Jokl, Çabej și alții.

Termenul este general în dialectele românești, denumește o realitate pastorală extrem de importantă și s-a răspîndit, prin păstorii români, pe o întinsă arie din afara zonei balcanice. Toate acestea dovedesc că a fost transmis, în forma pe care o are astăzi, din traco-dacă, în cadrul căreia trebuie să vedem și apariția trăsăturii fonetice de la inițială.

Modificarea semantică a lui *vatră* a fost normală și s-a întîmplat încă în traco-dacă : de la sensul inițial de „feu" a trecut la cel de „foyer, âtre" (comp. cu schimbarea semantică inversă a lat. *focus*, reflectată în toate limbile romanice, care a determinat dispariția lui *ignis*).

Viezure, s.m. „blaireau", var. *viezur*, sing. refăcut după pl. *viezuri* (Byck, Graur, BL, I, 44) ; reg. *viezune*, cu *r* > *n* printr-o falsă regresiune din vremea derotacizării, ca în *mazîne* „mazăre", *luceafăn* „luceafăr" (S. Pop, DR, VI, 393 ; Pușcariu, DR, VIII, 311) ; reg. *i̯ezure*, *i̯ezune*, *i̯ezine*, *žezune*, cu labiala palatalizată (Hasdeu, CB, I, 247). Din *viezure*, *viezune* se explică *vizurină* (comp. *Vezurini*, pl., n. top. în Hobița-Gorj „numele unui ogaș cu tufe de alun, loc întunecat, loc de ascunzători pentru animale"), *viezuină*, *viedzurimă* (ALR, s.n., III, h. 679 „bîrlog"), *vizuină*, apoi *vizunie* „ascunzătoare de viezuri sau de alte animale ale pădurii" și vb. *vizuni* „a trăi în vizunie". Pentru toponime, v. Iordan, *Topon. rom.*, 349—350. Pentru aromână, termenul e înregistrat de Mihăileanu și Capidan (*Aromânii*, 293) : *vizur*, *vizure*, *yedzăre* (cu palatalizare). În aromâna din Albania a fost înlocuit cu *baldósă*, *baladósă*, s.f. (din alb. *baldosë*, *dosëbalë*, s.f. „id.", cuvînt compus : *dosë* „scroafă", *balë*, adj. „cu pete albe, vărgat", comp. pentru sens fr. *blaireau* < lat. **blarus* „vărgat", cf. Çabej, BUT, 4, 1960, 38).

Termen general în româna comună, *viezure* (mai vechi *viedzure)* a devenit regional în aromână, aşa cum se pare că a devenit şi în dacoromână (sin. *bursuc;* v. ALR, I chest. 1166). Nici alb. *vjedhull* „id.”, cu care se compară cuvîntul românesc (Hasdeu, *Col. Tr.*, 1877, 579 ; Id., CB, I, 247), nu are astăzi o răspîndire generală (sin. *baldosë, dosëbalë* şi var. *vjedull*, cf. FS). Termenul albanez este, foarte probabil, un derivat străvechi cu suf. *-ull* al vb. *vjedh* „a fura” (din i.e. **u̯eg'h* „a mişca, a duce, a căra”, Pokorny, 1118), ceea ce a determinat pe aproape toţi cercetătorii să considere că rom. *viezure* e împrumutat din albaneză. Dar explicaţia termenului prin albaneză nu implică cu necesitate ideea împrumutului. În albaneză, derivatul e străvechi, sufixul nu mai e productiv (cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 101). Aşadar, cuvîntul românesc e transmis direct din substrat. Pentru comparaţie cu albaneza, trebuie apelat totuşi la varianta cu *-ë* la finală, pentru a explica trecerea lui *l* velar la *r* : *vjedhullë* (la Kristoforidhi : *viedhullë, viedullë, vietullë)*.

Admiţînd că *dh* presupune o africată *dz, d'z* în albaneza străveche (v., între alţii, Çabej, „Rev. Shkodra”, 1, 1964, 17), reflex firesc al i.e. **g'*, se înlătură orice nepotrivire de ordin fonetic între termenul românesc şi cel albanez.

Zară, s.f. (var. *dzară)* „lapte bătut din care s-a scos untul”. În aromână sînt cunoscute formele : *θală, δau̯ă, δară* (Rosetti, *Cercetări*, 58 ; cf. şi RRL, XI, 563 ; Papahagi, DDA, 512 : *δală)*, împrumutate tîrziu din albaneză sau rezultate din contaminarea cu termenul albanez *dhallë*, care are acelaşi sens ca în română (*Fj. shq.*). Apropierea dintre rom. *zară* şi alb. *dhallë* a fost făcută de Densusianu („Romania”, XXXIII, 1904, 84) şi Weigand (BA, III, 209).

Etimologia termenului e greu de indicat. Totuşi, din comparaţia româno-albaneză, ar rezulta o formă comună aproximativă **dzalla* (Weigand, *l.c.*), admiţînd că alb. *dh* ar fi şi în cazul acestui cuvînt reflexul unei oclusive palatale prin stadiul intermediar *dz, z* (cf. Çabej, „Rev. Shkodra”, 1, 1964, 17—18).

Alţii separă pe *zară* de alb. *dhallë*, explicînd termenul românesc, împreună cu *zăr*, prin dac. **-zera, *-sara, *-zara* „apă”, partea a doua a top. compus *Germisara, Germizera* „apă caldă” (Philippide, OR, I, 444—447 ; Capidan, LL,

II, 106—108; Şiadbei, SCL, IX, 187). Identitatea cu alb. *dhallë* ar fi numai ,,o coincidenţă întîmplătoare" (Philippide, OR, II, 742).

Cuvînt pastoral, identic întru totul, şi ca formă şi ca sens, cu corespondentul albanez, rom. *zară* nu poate fi explicat separat de acesta.

Zgardă, s.f. ,,curea sau cerc care se pune în jurul gîtului la cîini". Lipseşte în dialectele din sudul Dunării. A fost explicat prin ucr. *garda* ,,Schmuck, Zierat" (Puşcariu, DR, II, 610; Scheludko, BA, II, 133), considerîndu-se că în româna veche *zgarda* era un colan de pietre scumpe sau de mărgele pe care îl purtau femeile la gît; sensul de astăzi ar fi analogic. Această etimologie are dezavantajul că lasă neexplicat pe *z-* *(s-)*. Totodată, trebuie observat că elementele de origine ucraineană sînt, de regulă, răspîndite numai în aria de nord-est a dacoromânei.

Alb. *shkardhë* ,,băţ lung care se leagă cu o curea de gîtul cîinelui; lanţ de legat cîinele" provine dintr-o formă mai veche **shkardë*, **skardë*, cu *rd*, identificîndu-se, formal şi semantic, cu rom. *zgardă* (sonorizarea iniţialei e normală în română). După Çabej (CL, III, Supliment, 1958, 133), cuvîntul românesc ar fi un străvechi împrumut albanez. E de acceptat etimologia lui Russu (*Elem.*, 215): alb. -rom. **skarda* < **skor-d(h)ā* ,,cerc", din i.e. **(s)ker-* / **(s)kor-* ,,a întoarce, a răsuci, a învîrti" (v. şi ILR, II, 354).

IV. CUVINTE AUTOHTONE PROBABILE

Afară de cele 89 de cuvinte discutate mai sus, care provin în mod sigur din substrat, există numeroase altele a căror descendență preromană e considerată numai cu probabilitate. E vorba, bineînțeles, tot de cuvinte cu paralele identice sau asemănătoare în albaneză, dar pe care cei mai mulți cercetători le socotesc de origine latină, veche greacă sau slavă, în ciuda unor dificultăți fonetice sau semantice (uneori și morfologice) greu de învins. În repertoriul care urmează, am reținut pe acelea ale căror corespondente albaneze se explică cu mai multă siguranță, prin mijloace interne, ca elemente indo-europene moștenite. Prin semantica lor, aceste cuvinte reflectă realități ale civilizației pastorale, în general, rurale străvechi, ceea ce reprezintă un indiciu de apartenență la substrat. În cadrul familiilor semantice restrînse, cele mai multe dintre ele apar ca secundare în raport cu sinonimele latinești, exprimînd laturi particulare ale obiectelor. În privința bibliografiei etimologiei fiecărui cuvînt, în unele cazuri foarte bogată, precizăm că ne-am limitat la titlurile cele mai importante și mai recente, restrîngînd discuțiile la maximum. Am folosit și de astă dată, cu mult profit, bibliografia actuală albaneză, în special cercetările lui Çabej, pentru a stabili cu exactitate paralela româno-albaneză. În cazurile posibile, am încercat refacerea termenilor în româna comună. Cu excepția unor cazuri cu totul izolate, cuvintele discutate aici și soluțiile etimologice date nu formează o materie nouă. Am precizat însă paralelele albaneze printr-o riguroasă operație de selectare a variantelaor, am încercat desprinderea semnificațiilor inițiale, am adus argumente în plus în favoarea uneia sau alteia dintre etimologiile propuse și am surprins, la multe cuvinte,

raporturile cu echivalentele latine — aceasta fiind o condiție esențială care se impune în cercetarea fondului lexical autohton.

Abeș, adv. (reg., Banat) „zău! într-adevăr!", explicat de Hasdeu (EMR, I, 91) ca fiind cuvînt de substrat (cu *a-* < lat. *ad*), prin alb. *besë* „credință"; adv. „într-adevăr! zău! pe legea mea!" (v. și ILR, II, 335; Vraciu, LB, VIII, 20).

După Çabej (SE, II, 204—206, cu bibliografie), alb. *besë*, răspîndit în multe limbi balcanice, pare însă un derivat relativ recent din *be* „jurămînt", cu suf. *-së*. Pentru română, aceasta ar fi o dovadă că împrumutul din albaneză este exclus (comp. ar. *besă*, cu *s*, împrumut tîrziu din albaneză).

Acă-, în dr. *acătare*, ar. *ahtare*, adj. inv., adv., se comp. cu alb. *akë-*, din componența unor pronume nehotărîte și adverbe pronominale: *akëcili* „oarecare", *akëkush* „oarecine", *akëku* „undeva" etc. (Meyer, EWA, 6; Gaster, RIAF, 21; Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 69). Alți învățați îl consideră descendent din lat. *eccum-*, *ecce-*, atașat la *tare* (< lat. *talis*), paralel cu formațiile *atare*, *cutare* (Miklosich, *Beiträge*, IV, 65; Hasdeu, EMR, I, s. *acătare;* TDRG; Procopovici, DR, I, 162; Philippide, OR, II, 625; Rosetti, ILR, 159, dar alb. la p. 283, 368; Papahagi, DDA, 126). Se invocă și influența v.sl. *kotoryĭ*, *koteryĭ* „quis" (DA, s.v.).

În DA se face o distincție semantică bună: 1. „anumit, oarecare" (inv.); 2. „de seamă". Cu primul sens, *acătare* pare un derivat din *tare* cu *acă-* (comparabil cu alb. *akë-*), iar cu sensul al doilea, o formație pe teren românesc cu *a-*; *a cătare* „vrednic de privit" (cf. *a mirare* etc.), *a cătării* (v. și DLRM, s.v.).

În albaneză, folosirea lui *akë-*, în derivatele arătate, e limitată la dialectul tosc (cf. Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 69), cu care româna are cele mai numeroase raporturi. Originea prefixului nu este prea clară. S-ar putea să fie o unire de două particule deictice: *a-* și *kë-* (La Piana, SLA, I, 98). După Barić (AAS, I, 139), *kë-* < i.e. **quo* „cine, cineva", iar *a-*, ca în *ai* „el; acel", *ashtu* „așa" etc. Çabej (BUT, 4, 1960, 16; Id., SE, II, 28) pune cu dreptate problema menținerii lui *a-*: neaccentuat, acesta trebuia

să dispară într-un derivat vechi și să se conserve numai dacă derivatul e mai recent. Cred că *akë-* nu s-a redus la *kë-* pentru că este un element deictic și comportă pe inițială accentul secundar al derivatului. A intervenit, probabil, și opoziția *a* : *k(ë)* pentru exprimarea raportului de „apropiere" — „depărtare" (*ai* : *ky* „acela" — „acesta" *aty* — *këtu* „acolo" — „aici" etc.), toate formațiile cu *akë-* fiind echivalente semantic cu pronume și adverbe care exprimă „depărtarea".

Arichiță, s.f. „ceea ce rămîne din zer după ce se extrage urda" (DA), se comp. cu alb. *ajkë, alkë* „smîntînă, caimac; unsoarea lînii de pe oaie" (dintr-o bază **olka* „unsoare", cf. Çabej, BUT, 4, 1960, 15—16; Id., SE, II, 26—27).

Explicația prin lat. *alica* „bob de orz sau de grîu" (P. Papahagi, NE, 1—2) sau dim. **alicula* (> **ariche*) cu suf. *-iță* (Hasdeu, EMR, II) se izbește de dificultăți semantice.

E foarte probabil că în româna comună a existat o formă *aică* „smîntînă", pe care o găsim nu numai în aromână (cf. Papahagi, DDA), dar și în dacoromâna veche (la *Anon. Car.*: *ajke*, ap. Drăganu, *Rom.*, 143, unde e dat și ca nume topic și de persoană din documente din sec. XIII—XIV). *Arichiță* ar părea legat etimologic de *aică* și raportat astfel la alb. *ajkë, alkë*, care are o semantică pastorală mai largă.

Băiat, s.m. „copil de sex bărbătesc; adolescent", a fost explicat ca derivat participial al vb. *băia* „a hrăni, a alăpta (copilul)" din lat. *baiulare* „a purta" (cf. DA; Rosetti, ILR, 189; v. și Cioranescu, DER, 58), verb cunoscut încă în dacoromâna de nord. Recent, Hamp (SCL, XXVII, 33—34) pornește de la sensul de „prunc; născut" al lui *băiat* din textele vechi și raportează verbul *băia* la i.e. **bher-* „a purta; a naște" (comp. alb. *bark* „burtă, pîntece", *bars* „borțoasă", *barrë* „sarcină", *mbar, baj* „a însărcina") prin intermediul unui alb. *barį-* „a naște" (<**bhor(o)-įe/o-)*. Element de substrat, la Russu (*Traco-dac.*, 215; Id., *Etn. rom.*, 363). O concordanță semantică se poate stabili între rom. *băiat* și alb. *djalë* „băiat", ultimul avînd inițial tot sensul de „cel născut, copil, prunc", în unele graiuri chiar sensul de „pui de animal sau de pasăre". (Pentru alte detalii, v. Çabej, SGJ, I, 128.) Pentru expli-

cația prin substrat a vb. *băia*, de unde *băiat*, dar fără raportări la albaneză, v. și Reichenkron, *Dak.*, 89–91; Georgiev, *Lingvistica balcanică și limba română*, București, 1968, 18.

Băl, adj. „blond; alb", cu der. *bălai*, *bălan*, *bălaș*; ar. *bal'u* „(cal sau cîine) cu pată albă în frunte" (Papahagi, DDA), megl. *bal'* „(despre oi) cu pată albă în frunte" (Capidan, *Megl.*, III), se compară cu alb. *bal-* (legat etimologic de *ballë* „frunte"), care se află la baza multor derivate ca: *balash*, *balosh* „cal sau bou cu pată albă în frunte", *bal(o)*, *baluk* „cîine ciobănesc (sau bou) cu o pată albă" (*Fj. shq.*; Çabej, BUT, 4, 1960, 38; Xhuvani, SF, 4, 1971, 195). Termenul se raportează la i.e. **bhel-* „alb; cap" (la Procopiu, βάλας, numele calului lui Belisarius, cf. Bogrea, DR, III, 808; v. și Hasdeu, EMR, III, s. *bălan*; Çabej, *l.c.*; Id., SE, 138–140; cf. și RRL, XIII, 23; ILR, II, 328).

Borț, s. „burta femeii gravide", der. *borțoasă* „gravidă", *borțos* (și *boarță* „un fel de pește", *borțoi* „id.", cf. DA), se compară cu alb. *mbarsë*, *barsë* „id." (cf. *barrë* „sarcină", din **barnë* < i.e. **bhorno-*, Meyer, EWA, 28), care trebuie să fi avut în albaneza comună o formă mai apropiată de cea din română dacă îl explicăm printr-un **bartia* (Meyer, *l.c.*). Termenul românesc conservă fonetismul străvechi *o*. Çabej (BUT, 4, 1960, 45, 46) integrează corespondentele albaneze într-o familie mai largă, din care face parte și *bark* „burtă, vintre" (v. și Hamp, SCL, XXVII, 34). Pentru alte etimologii ale rom. *borț(oasă)*, v. ILR, II, 355; Cioranescu, DER, 98.

Brîncă, s.f. „erizipel; umflătură la gît; boală la vite; plantă erbacee întrebuințată ca medicament contra umflăturii de gît la porci" (DA; DLRM; pentru omonimia cu *brîncă* „mînă", v. Petrovici, DR, X, 356), e pus în legătură cu alb. *brengë*, s.f. „boală de vite, umflătură, difterie; supărare, suferință" (*Fj. shq.*); comp. și gr. βράγχος „răgușeală, anghină, boală de gît" (Philippide, „Viața românească", XVII, 1910, 39; Diculescu, DR, IV, 477). Çabej (BUT, 4, 1960, 69) consideră cu dreptate că în albaneză trebuie reconstruită o formă străveche **brenkë*, mai apropiată de cea din română (comp. și scr. *brnka* „orbalț").

Bua sau **abua** (rostit cu hiat), „interjecție (întrebuințată mai ales ca refren în cîntecele de leagăn) cu care se îndeamnă copiii mici să doarmă" (DA). Apare în graiurile din Transilvania și Bucovina. În unele texte (v. citatele din DA) e folosit cu funcție de verb la imperativ: *aboa* ! *abua-te* ! *te abuă* ! Hasdeu, care a cercetat sensurile cuvîntului, notează pentru comparație alb. gheg *buj* „a dormi" (EMR, I), fără să se hazardeze la o concluzie privind înrudirea celor doi termeni. Comparația e reluată, în același mod, de Capidan (DR, VII, 131) și Drăganu (*ibid.*, 33) și, în urmă, de Çabej (BUT, 4, 1960, 74; Id., SE, II, 351, 529), care precizează, pe baza diverselor atestări, sensul corespondentului albanez: „passer la nuit; dormir; habiter" și al derivatului *përbuj* „veiller sur un malade ou un mort". După învățatul albanez, alb. *buj* (< *bunj* < **budni*), cu acest din urmă sens, s-ar apropia mai cu seamă de sl. *buditi* „réveiller", cu o descendență indo-europeană comună, și nu ar avea nici o legătură cu rom. *bua* (var. *abua* s-a ivit prin repetarea cuvîntului).

Bulz, s.n. „cocoloș; cocoloș de mămăligă caldă în care s-a pus brînză sau urdă" (DEX), a fost explicat prin lat. **bullĭdus* < *bulla*, cu refacere din pl. *bulzi* (Giuglea, DR, III, 595). Termenul există și în aromână: *sbuldzu* „bulz, bulgăre", *zbuldzu* „caș strecurat" (Papahagi, s.v.).

E de preferat însă comparația cu alb. *bulëzë*, *bulëz*, derivat din *bulë* „mugure" (Pușcariu, DR, III, 822 și VII, 476): *një bulëz ujë* „o picătură de apă, de rouă"; *i ka dalë një bulëz* „i-a ieșit un neg" (*Fj. shq.*). Termenul albanez de bază e de origine latină (Meyer, EWA, 53; Çabej, BUT, 4, 1960, 75). În română însă, termenul conține un suf. colectiv, nu diminutival ca în alb. *bulëz* (v. și SCL, XII, 25). Trebuie adăugate aici der. vb. *îmbulzi* și n.top. *Bulzu*, munte în Gorj cu vîrf rotund și poiene pentru pășune; de asemenea, hidronimele: *Bulzul*, *Bulzișul*, *Bulzișa* (v. și LB, XVII, 1974, 46; cf. și DTR, I, Olt., în ms.) și numele de sat în Bihor (Petrovici, DR, X, 532), toate acestea dovedind o vechime relativ mare a termenului.

Burduf, s.m. și n. „sac de piele netăbăcită în care se păstrează brînză, făină, apă" (cu numeroase variante și derivate, între care: *burduhán*, subst., *burduhos*, adj.,

burduși, vb., cf. DA, unde se dau și echivalente asemănătoare din limbile slave și maghiară). Termenul se leagă, probabil, și de verbele *îmburda* „a răsturna, a trînti la pămînt" și *zburda*, pentru care v. și explicațiile lui Giuglea (DR, III, 595 : *îmburda* < *bord* „bolovan" < lat. vulg. **bolodus*, **bolidus* < v. gr. βῶλος „mette de terre") și, respectiv, Pușcariu (DR, III, 838 : *zburda* < lat. *burdus* „catîr"). După Russu, *Etn. rom.*, 422, *zburda* aparține fondului autohton.

În ciuda segmentului final și a locului accentului, *burduf* s-ar compara mai bine cu alb. *burdhë* „sac" (ILR, II, 329), atestat și în dialectul albanez din Grecia (cf. Çabej, SCL, X, 556). Lat. *burdo*, *-onis*, *burdus* „catîr", din epoca imperială, pare împrumutat (Ernout, Meillet, DEL, 78) din stadiul antic al albanezei (Çabej, *l.c.*).

Căpută, s.f. „parte a încălțămintei care acoperă partea superioară a labei piciorului", ar. *căpută* „id.", se compară cu alb. *këpucë* „pantof, gheată" (Miklosich, AF, II, 11 ; Philippide, OR, II, 703), pe care Jokl (SA, 1, 1964, 52—53) îl derivă cu suf. *-zë* din var. *këputë* „Sohle ; Hieb", apoi „Kurzstrumpf, Socke" (comp. *dorcë* „mănușă", var. lui *dorzë* < *dorë* „mînă" + *-zë*), legată etimologic de vb. *këpus* „schlagen, hauen, ermüden, pflücken". Russu (*Elem.*, 147—149) raportează termenii la i.e. **(s)kep-* „a acoperi, a înveli, a ascunde". Explicația prin lat. *capere* (Laurian, Massim, I, 431) sau prin participiul reflexului românesc, *încăpea* (TDRG ; Șăineanu), este mai puțin probabilă. Alte explicații : lat. *caput* (comp. sp. *cabecear*, it. *cappuccio*, cf. M. Bojan, CL, XI, 237—242), magh. *kapta* „calapod" (Cihac, II, s.v. ; DA), tc. *papuč* (Meyer, EWA, 188, pentru alb. *këpucë*) sînt puțin convingătoare.

Ceară, s.f. (reg.) „spate, spinare, grumaz, cîrcă", se întrebuințează la singular și numai în context cu verbe tranzitive (*a purta*, *a pune*, *a ține*, *a duce*, *a lua* etc.) plus prepoz. *în*, de ex. : *ține copilul în ceară ; duce sacul în ceară*. Deci contextul este identic ca structură cu cel în care apare *cîrcă*. Termenul a fost înregistrat în Gorj (cf. CV, II, 2, 1950, 31). În DA, apare cu forma *cear*, desprinsă dintr-un citat din *Mat. folcl.* : „Dar Ioviță ce-mi făcea ? / Cu stînga la flori se da / Dreapta în *cear*' că-i punea / Și călare mi-o

punea". Din nevoi prozodice, *ceară* e redus la *cear'*; sensul este de „grumaz, spate, șale", nu „păr, cosiță" cum greșit se presupune în DA.

Rom. *ceară*, alt cuvînt decît *șale* (< lat. *sella*), se poate compara cu alb. *shalë* „partie intérieure de la cuisse; jambe", care s-ar explica, după Çabej (SF, 1, 1966, 8, 47), nu din lat. *sella*, ci ca termen indigen, înrudit, ca și adj. *i çalë* „boiteux", cu gr. σκέλος „jambe", σκελίς „pied ou jambe de derrière, hanche", κελλόν „șold, coapsă, picior, os." În sfera acestei înrudiri trebuie cuprins și rom. *ceară*.

Chelbe, s.f. „teigne; calvitie" (der. *chelbaș*, *chelbos*), a fost explicat prin lat. vulg. **calvia* (< *calvus*) de Tiktin (DRG) și Pușcariu (DR, IV, 720) sau ca der. regresiv din *chelbaș*, de origine turcă (Șăineanu, *Infl. orient.*, II, 105; v. și Graur, BL, VII, 127—128: *chelbaș* > *chelbăși*, *chelbășie* și var. *chelboși*, *chelboșie*, din care adj. *chelbos* > *chelbe*). Rom. *chelbe* s-ar compara mai degrabă cu alb. *qelb* „puroi", legat etimologic de vb. *kalb* „a putrezi", din care și *këlbazë* (cf. Philippide, „Viața românească", IV, 1916, 39; Id., OR, II, 704; Drăganu, *Rom.*, 84), precum și o mulțime de alte derivate (cf. FS, 1592).

Codru, s.m. „bucată mare de pîine, mămăligă, slănină etc.; bucată de pămînt; pădure mare și deasă; munte păduros" (DA), ar. *codru*, *codur* „vîrf de munte; pădure; piață publică; bucată de pîine etc." (Papahagi, DDA), megl. *codru* „bucată de plăcintă; parte a satului unde se strîng sătenii; pădure" (Capidan, *Megl.*, III), ir. *codru* „munte". În albaneză: *kodër*, *kodrë* „deal, colină; colț, unghi; loc unde se adună sătenii la sfat" (*Fj. shq.*; Çabej, SF, 1, 1964, 69). În ambele limbi, termenul a fost explicat prin lat. *quadrus* (pop. **quodrus*, comp. n. pr. *Codratus*, *conda* = *quondam*, *cot* = *quot*, cf. Densusianu, HLR, I, 72, 179; CDDE, 59; Capidan, DR, I, 509—510; Rosetti, ILR, 109, 123; Çabej, *l.c.*; Cioranescu, DER, 217 etc.). Sensul vechi de „munte" al rom. *codru* și alb. *kodër* s-ar explica prin calc după sl. *gora* (cf. Pușcariu, DR, V, 757). Pentru explicația prin substrat, care e de preferat, v. Hasdeu (*Ist. crit.*, II, 64; Id., EMR, II, 289, unde se spune că n.pr. *Ardeal* e o traducere printr-un termen maghiar a unui străvechi *Codru*), Barić (*Albanorum. St.*, 40), Philippide (OR, II, 708) etc. Chiar dacă pornim de la lat.

quadrus trebuie să acceptăm că *a* > *o* este o modificare fonetică specifică dacă (comp. *-dava*: *-dova*, *Alutus* > *Olt*, *Patavisa*) > *Potaisa* etc.)

Crăciun, s. „Noel", cunoscut în toate dialectele românești, a fost explicat în ultimul timp prin alb. *kërcu*, *-ni* (v. alb. **kërcun)* „buturugă" (Çabej, SCL, XIII, 313; Id., SF, 1, 1964, 61; după Selișcev, 158, ar fi cuvînt slav). Româna comună ar fi avut deci termenul *crăciun* cu sensul profan de „buturugă". Sensul creștin s-ar fi dezvoltat prin intermediul construcției *seara (noaptea) crăciunului*, paralelă cu alb. *nata e buzmit* „noaptea butucului". În societatea pastorală, *buturuga* aprinsă este indispensabilă în nopțile de veghe ale sărbătorilor. Credința focului nestins, a *buturugii* care arde continuu în noaptea Crăciunului, este răspîndită la aproape toate popoarele din Europa (cf. Papahagi, *Mic dicționar folcloric*, București, 1979, 176). La români, colindătorii, în timp ce urează, scurmă cu ciomegele (numite și „colinde") în vatra cu *focul nestins*, de unde scot dovleac copt, castane, turte. De notat însă că alb. *kërcu* nu și-a dezvoltat un sens religios ca în română; de asemenea, lipsesc dovezi că în româna comună *crăciun* ar fi avut sensul de „*buturugă*". Totuși, în aromână e folosit și cu sensul de „bûche (de Noël)": „trî Crăciun... tu foclu γiu și-arucă niște trupuri mări di arburi țe s'cl'eamă *crăciuni*" (Papahagi, DDA, 384, unde se dau și alte citate).

Pentru explicația termenului prin lat. *creatio*, pătruns în română prin intermediul slavei meridionale, v. Rosetti, *Mélanges*, 324 ș.u.; Id., „Romanoslavica", IV, 65 ș.u. (cu bibliografie critică) și Graur, ER, 78—80 (v. și Cioranescu, DER, 246, cu bibliografie).

Creț, adj. (frecvent și în onomastică), a fost explicat în diverse chipuri: din latină (Densusianu, GS, I, 164; Pușcariu, DR, III, 843; DA, s.v.), din germanică (Giuglea, DR, II, 393, dar ulterior, LL, II, 1943, 32—34, din lat. *crepitus)*, din slavă (Weigand, BA, III, 107). Nu este exclus să fie un element autohton (cf. Russu, CL, VII, 124; Id., *Elem.*, 101), comparabil cu alb. *krec*, adj. „(despre smochine) cu pielița plesnită din loc în loc" (Xhuvani, BUT, 4, 1960, 3). Mai recent, cu detalii, Russu, *Etn. rom.*, 298.

În limbile slave de sud (scr. *krecov*, bg. *krecavo)* a intrat, probabil, din română (cf. BER, III, 2, 4).

Cruța, vb. „a păstra, a feri, a economisi, a consuma un obiect cu prevedere, a menaja, a ierta", este cunoscut numai în dacoromână. A fost explicat, împreună cu alb. *kursej* „a economisi" (var. *kurcej*, cf. Kristoforidhi, 174), cu care se compară termenul românesc, prin lat. **curtiare* < *curtus* (Meyer, EWA, 216 ; Pușcariu, EW, 420 ; Id., LR, I, 264 ; Meyer-Lübke, REW, 2410 ; Rosetti, ILR, 284 ; Çabej, SF, 2, 1974, 21), explicație cam forțată din punct de vedere semantic.

Densusianu (HLR, I, 352) consideră cuvîntul românesc ca împrumut din albaneză, iar Russu (*Elem.*, 151) îl atribuie substratului (Id., *Etn. rom.*, 300).

Curma, vb. „a tăia un lemn de-a curmezișul ; a tăia ; a frînge ; a întrerupe" (DEX), cu numeroase derivate *(curm, curmei, curmătură)*, dintre care unele cu rad. în *-ez* : *curmeziș*, adv. (sub influența lui *pieziș?* sau de la un verb **curmez?* Pușcariu, LR, I, 265). Termenul există și în dialectele din sudul Dunării.

S-ar compara cu alb. *kurmoj* „a tăia în bucăți, a împărți", un derivat din *kurm*, subst. „corp ; trunchi de copac, bucată", pe care Meyer (EWA, 216) îl explică din ngr. κορμί „Körper". Există însă și alb. *kurmzoj* „a încovoia, a cocoșa, a încovriga ; a strîmba statura". De regulă, se acceptă explicația termenului românesc prin gr. κορμός „trunchi", κορμάζω „a tăia în bucăți" (Giuglea, DR, III, 619, 771 ; Rosetti, ILR, 233 ; v. și Cioranescu, DER, 268). Pentru explicația prin substrat, v. Russu, *Elem.*, 152—153 ; Id., *Etn. rom.*, 301. *Scurma* ar putea fi derivat din *curma* cu pref. *s-* intensiv.

Daltă, s.f., e cunoscut numai în dacoromână. Se acceptă, de regulă, explicația prin slavă, justificîndu-se absența metatezei lichidei (ca și la *baltă* și *gard)* prin aceea că ar fi pătruns în română înainte de sec. al VIII-lea, cînd diftongii cu lichide *or*, *ol* din slava comună nu suferiseră încă metateza consoanei sonante în slava meridională. Alb. *daltë* „id." prezintă aceeași caracteristică fonetică.

S-a susținut și ideea că am avea de-a face cu un împrumut slav mai nou și că metateza s-ar fi petrecut în română

și albaneză din cauză că grupul *dl* la inițială e neobișnuit în fonetica acestor limbi (cf. Skok, „Slavia", III, 116; Rosetti, *Mélanges*, 312; vezi, totuși, și Rosetti, ILR, 660).

După Georgiev *Bălg. etim.* 36, *daltă* aparține substratului. Origine autohtonă, preslavă, are și alb. *daltë* (Çabej, BUT, 1, 1961, 80; v. și BER, I, 316).

Ipoteza transmisiunii din tracă nu trebuie exclusă, obiectul denumit prin *daltă* fiind legat de lucrul în lemn, meșteșug străvechi al românilor (comp. cu termenii latini privind prelucrarea lemnului păstrați în română: *alveus*, *astula*, *buttis*, *doga*, *dolo* > *dură*, *malleus*, *palus*, *scala*, *scandula*, *securis*, cf. Fischer, ILR, II, 166–167).

Daș, s.m. „miel", atestat în Muscel de Iordan (BPh, VII–VIII, 208). Același sens are *daș* în aromână (Capidan, DR, II, 527) și în meglenoromână (Id., *Megl.*, III).

Papahagi (DDA, 459) grupează greșit pe *daș* „miel" cu *daș* „drag, iubit", căci al doilea termen este, la origine, alb. *dash(ur)*, part. vb. *dua* „a vrea, a iubi". *Daș* „miel" se compară cu alb. *dash* „berbece", cu etimologie încă neelucidată. Mai de luat în seamă este cea propusă de Barić (*Albanorum. St.*, 6: *dash* din pl. *desh* < **delsh* < *dele* „oaie"). Pentru alte explicații, v. Jokl, LKU, 240, 329; Russu, *Elem.*, 156. „Element autohton dubios, din cauza atestării sale insuficiente în dacoromână" (Rosetti, ILR, 276).

Dărîma, vb. „a da jos, a doborî la pămînt, a surpa, a demola, a tăia crengile unui copac" (var. *dărma*), a fost explicat, ca și alb. *dërmoj* „a fărîma, a îmbucătăți; a distruge", din lat. **deramare*, derivat din *ramus* (Cihac, I, 226; Meyer, EWA, 65 și alții).

După Çabej (RIEB, II, 179; Id., BUT, 2, 1961, 55–56 și SGJ, I, 122, 142), corespondentul albanez este derivat al subst. *dromë* „fărîmă" (**dromonj* > *drëmoj* > *dërmoj*) și a avut inițial sensul de „a fărîma". De notat că în recentul dicționar albanez *dërrmoj* (cu *rr*) cu sensul de mai sus e omonim cu *dërrmoj* „a coborî" (*dërrmuan nga mali* „coborîră din munte", *dërrmoi nga kali* „coborî de pe cal", FS, 327), așadar un sens prin care se completează paralelismul semantic cu rom. *dărîma*. (Nu se include aici *dërmoj* „a cerne cu dîrmonul", din *dërmon*, subst. „dîrmon, ciur

cu găuri mari", care, ca și rom. *dîrmon*, vine din neogreacă (δερμόνι) sau din bulgară (*dărmon*), cf. și BER, I, 464.

E posibil ca rom. *dărîma* să fi avut la început, așa cum a văzut Giuglea (LL, I, 158), un sens pastoral, acela de „a tăia crengile unui copac pentru hrană la vite în timpul iernii", sens cu care termenul circulă și astăzi (cf. sensul de bază de „a fărîma" al alb. *dërrmoj*), ceea ce trimite însă, pentru etimologie, la lat. **deramare*. Totuși, legătura derivativă *dërrmoj* < *drromë* (și *dromcoj* „a fărîma" < *dromcë* „fărîmă", Çabej, SGJ, I, 142) face improbabilă originea latină a lui *dărîma*, *dërrmoj*. Intervine aici și sensul „a coborî". De remarcat și paralelismul: alb. *dërrmoj* — *thërrmoj*, rom. *dărîma* — *fărîma*. E interesant și sensul figurat: alb. *u dërrmua në punë*, rom. *e dărîmat de muncă* (= e foarte obosit). Pentru originea autohtonă a termenului, v. și Russu, *Elem.*, 156; Id., *Etn. rom.*, 307.

Fluture, s.m. „papillon", se compară cu alb. *fluturë* „id.", care a fost explicat prin vb. *fluturoj* „a zbura" (din lat. **fluctulare*, cf. Meyer, EWA, 99; Rosetti, ILR, 191 și Fischer, ILR, II, 117, același etimon pentru rom. *fluture*).

După Meyer, în română termenul ar fi intrat din albaneză. În CDDE, 99: *fluture* < lat. **flutulus* < *flutare* „couler, flotter". După Çabej (SGJ, I, 190), termenul albanez ar fi, ca și *fletë* „foaie, frunză", *flakë* „flacără" etc., „o creație elementară", deci expresivă. (Aceeași explicație și pentru rom. *flutura*, vb. > *fluture* la Ciorănescu, DER, 336.) Cuvîntul are totuși o trăsătură fonetică (*-ur-* neaccentuat, ca în *abure*, *mugure*, *sîmbure*, *viezure* etc.) prin care se apropie de elementele de substrat.

Gárdină, s.f. „șănțuleț scobit la capetele din interior ale doagelor unui butoi, în care se fixează fundul sau capacul" (DEX), cu var. *gárdin*, *gárden* (DA) și der. *gărdina*, *gărdini*, vb., *gărdinar*, *gărdiner* „unealtă de scobit gardina", *gărdinuță*, *gărdineci* (cf. DA). Termenul se explică prin alb. *gardhën* „id." (der. *gardhnuer*, *-ori* „gărdinar"), legat etimologic de *gardh* (cf. Jokl „Slavia", XIII, 300; Scriban, s.v.: *gard* → *gardină*; Çabej, SGJ, I, 205; Id.), SF, 4, 1964, 100; Id., *Ling. Posnan.*, VII, 168: *gardhën* este un plural singularizat al fem. *gardhë* „Fuge, Falz,

Fügung am Falz"). În FS, 535, *gardhë* „gardină" e sin. perfect cu *gardhen*.

Această explicaţie este de preferat celei date obişnuit în dicţionarele româneşti: germ. *Gargel*, *Gergel*, *Girgel* „id." (TDRG; DA; DLRM; DEX). Pentru explicaţia prin substrat, v. recent şi Russu, *Etn. rom.*, 314, care exclude legătura etimologică cu *gard*, *gardh*.

Gogă, s.f. (reg.) „fiinţă închipuită cu care se sperie copiii; strigoi; moroi", se compară cu alb. *gogë* „id." (Cihac, II, 717; DA; Puşcariu, LR, I, 265; Rosetti, ILR, 277).

La Meyer (EWA, 126) *gogë* „Gespenst, Wauwau zum Kinderschrecken" se identifică cu *gogë* „Spitzname der Wlachen bei den Albanesen" (v. şi Cordignano, 45; Giordano, 133: *gogë* „morte", *gogël* „morte, strega, spauracchio"). În aromâna din Albania; *gogólu* (comp. alb. *gogól*, de origine slavă, după Selişcev, 189), cf. RRL, 558. După Philippide (OR, II, 715), în ambele limbi termenul ar fi onomatopeic, deci expresiv (v. şi Spitzer, MRIW, I, 320), iar după ILR, II, 342 în română ar fi un împrumut albanez prin intermediul poveştilor. Este încă greu de explicat menţinerea nediftongată a lui *o*.

Lai, adj. (despre lîna oilor) „negru, pătat cu negru", folosit rar astăzi şi mai ales la feminin. Se opune lui „alb": „Să-i facă din lîni *lăi* (negre), lîni albe"; „*Laia* e (oaia) de tot neagră la lînă" (DA, s. *lai*); „Ori e *laie*, ori *bălaie*" (Puşcariu, DR, IV, 724). În unele regiuni, *lai* înseamnă „sur, cenuşiu, vînăt" (DA). Există şi în aromână, cu o frecvenţă mult mai mare decît în dacoromână: *laiu* „negru; biet, sărman, nenorocit." (comp. alb. *i zi* „negru"; fig. „nenorocit"). Se compară cu alb. *llajë*, s.f. „oaie neagră" (*Fj. shq.*, 282), *laj*, *lajë* „pecora dal pelo bianco o nero", *llajë* „pecora, capra" (Leotti), *llaj-ë* „caro fratello, fratello mio!" (Cordignano, 101), *llajë* „pècora nera" (*ibid.*, 302).

A fost explicat prin latină: **labius* (< *labes* „pată", Bugge, BB, XVIII, 1892, 178–179, ap. Puşcariu, DR, IV, 45) sau *laneus* (< *lana*, cf., Wędkiewicz, MRIW, 278–279), ori *laureus* (Barić, *Albanorum. St.*, 46; Philippide, OR, II, 690). Puşcariu porneşte direct de la lat. *labes*, care ar fi devenit adjectiv în română, iar Papahagi (DDA,

723) reconstruiește o formă lat. **lajus*. După alții (de ex. Treimer, ZRPh, XXXVIII, 1914, 389) termenul ar fi la origine ngr. λαιους = λάγειος „pestriț".

Din română și albaneză, cuvîntul a intrat și în unele limbi învecinate.

După părerea noastră, etimologiile propuse nu sînt pe deplin convingătoare, din cauza dificultăților fonetice sau semantice. Rom. *lai* nu poate fi separat de corespondentul albanez. Termenul este specific graiului pastoral și se opune lui *bardzu*, ceea ce ar fi o dovadă că vine, ca și acesta, din substrat.

Lehăi, vb. dr. reg. (var. *lihăi*) „a lătra; a flecări, a trăncăni; a striga în gura mare după animalele sălbatice spre a le speria" (DA, s. *lihăi*), a fost pus în legătură cu alb. *leh* „a lătra, a hămăi" (Cihac, II, 168; TDRG, s. *lehăi;* Philippide, OR, II, 719; Reichenkron, *Dak.*, 139, care arată că *h* este organic: i.e. **sk;* cf. și ILR, II, 344).

Mătură, s.f. „unealtă făcută dintr-un mănunchi de nuiele, paie etc. cu care se curăță o suprafață", este cunoscut în toate dialectele românești: ar., megl. *metură*, ir. *meturę*. Explicația prin sl. *metъla* (bg., rus., scr. *metla*), susținută de numeroși cercetători (în ultimul timp, Petrovici, RRL, XI, 1966, 320), întîmpină dificultăți fonetice *(l > r; ъ > u)*, iar cea prin lat. **metula* (< *meta*), dificultăți semantice. De aceea, e de reținut comparația cu alb. *netull, -a, netëll* „id." (Cordignano) făcută, între alții, de Capidan (DR, VII, 128), Pușcariu (LR, I, 177, 286), Russu (*Elem.*, 180), Mihăilă (SCL, XXIV, 62), termen care, ca și corespondentul românesc, nu se poate explica mulțumitor nici prin slavă, nici prin latină. Prin absența accentului de pe segmentul *-ur-*, specifică unui mare număr de cuvinte de origine traco-dacă, și *mătură* s-ar încadra în fondul lexical din substrat. De notat că în ambele limbi termenul comun denumește și planta (Sorghum vulgare, Sorghum saccharatum) din care se fac mături.

Mire, s.m. „nume purtat de bărbat în ziua (sau în preajma zilei) căsătoriei sale" (DLR); sinonim, în partea sudică a dacoromânei, cu *ginere*, *june*, termeni latini. Femininul *mireasă* este general pe teritoriul dacoromân

(cf. Scurtu, *Termeni de înrudire în limba română*, EA, 1966, 157–163). În dialectele din sudul Dunării, *mire* nu apare; totuşi, la Papahagi, 777, este înregistrat ar. nord *măireasă* „mireasă", adaptat la pronunţia specifică unor graiuri albaneze de nord: *mirë* > *ma̯irë*, *shtëpi* > *shtëpai̯*, *shpai̯*. Etimologia latină: *miles* „soldat" e susţinută de numeroşi cercetători (Papahagi, NE, 236; Spitzer, RIEB, I, 270; Skok, ASPh, XXXVII, 85, prin calc., după scr., bg. *vojno*, *vojino* „Gemahl" < *voinŭ* „soldat", ap. Rosetti, ILR, 193; Puşcariu, LR, I, 357), etimologie neconvingătoare după Al. Graur (BL, V, 105). Termenul s-a explicat şi prin cumanul *mir* „prinţ" (Philippide, OR, II, 377–378) şi prin gr. μεῖραξ „jeune homme, adolescent" (Diculescu, DR, IV, 492). Nu trebuie ignorată însă etimologia lui Hasdeu (*Col. Tr.*, 1873, 110): alb. *i mirë* „bun, frumos, plăcut" (comp. zendo-afgan. *mîreh*), acceptată de Şăineanu (*Semasiologia*, 16), apoi în ILR, II, 345, în DLR, s. *mire* etc. Recent, Russu (*Etn. rom.*, 354) explică termenul prin i.e. **merio-* „om tînăr" (comp. v. ind. *marya-* „bărbat, tînăr, ibovnic", gr. μεῖραξ „băiat, fată" etc.). Exclude însă orice comparaţie cu alb. *i mirë*. În română şi în albaneză sînt însă şi alţi termeni, comuni, prin sensuri, în legătură cu căsătoria: *nevastă nouă* „mireasă" (în Transilvania): alb. *nuse a re* „id."; *a lua de nevastă (de bărbat)*: alb. *marr për grua (për burrë)* „id."; *ginere*, termen latin, are dublă semnificaţie în unele regiuni: „mire" şi „soţ al fiicei", ca şi corespondentul albanez *dhëndër*; *a se cununa*, derivat din *cunună*, are acelaşi sens ca şi alb. *kurorëzoj* (< *kurorë* „cunună"); *nevastă cu cunună* „soţie legală": alb. *grua me kurorë* „id." (v. şi Candrea, *Raporturi între limbă şi cultură*, curs litogr., 1929–1930, 240 ş.u.).

Mură, s.f. „stomac de animal rumegător; stomacul păsărilor, pipotă, rînză; intestinele animalelor rumegătoare" (DLR, s. *mură;* Muşlea, DR, V, 619–621), ar. *(a)mură* (Papahagi). Se compară cu alb. *mullë* „stomac" (Capidan, DR, II, 455; III, 138), din care der. *mullëz*, *-a* „cheag". Din albaneză şi română, termenul a intrat şi în alte limbi balcanice: gr. μούλα „Magen", bg. *mura* „Labmagen". Explicaţia alb. *mullë* prin lat. **mūla* (cf. v.fr. *mule* „Magen, Tasche", *mulette* „Fleischemagen der

Falken", Meyer-Lübke, REW, 5724; v. și Meyer, EWA, 289) întîmpină dificultăți fonetice.

Murză, s.f. (reg., Transilv.) „intestinul gros", poate fi raportat la alb. *mullëz*, *-a* „ultima cavitate a stomacului rumegător; stomac de miel folosit pentru cheag; zeama în care a stat „mura" ca să se moaie și care servește de cheag; cheag" (*Fj. shq.*), derivat diminutival din *mullë* „stomac" (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 109).

În DLR, *murză*[1] „zeamă sărată" și *murză*[2] „intestinul gros" trebuiau unificate sub un singur titlu și comparate cu același alb. *mullëz*.

Negură, s.f. „ceață deasă; întunecime, bezná" (DLR), e considerat de obicei, ca și alb. *njegull(ë)* „id.", descendent al lat. *nĕbula* (cu var. neatestată **negula*). Çabej (SF, 3, 1964, 38) crede că alb. *njegull*, atestat încă din sec. al XVI-lea (*niegull*, la Buzuku, a. 1555), nu e de origine latină, ci o variantă ghegă a lui *mjegull*, *mjergull* „brouillard" (în albaneza din Dibra: *mj* > *nj*, deci *mjegull* > *njegull*; totuși, raportul invers la Jokl, SAEW, 57).

Originea autohtonă a alb. *mjegull* e neîndoielnică (Çabej, *l.c.*, cu bibliografie). Rom. *negură* ar fi, după Çabej (v. și SF, 4, 1964, 107), un împrumut albanez dialectal, influențat probabil și de lat. *nebula* (v. totuși obiecțiile noastre în SCL, XXIII, 305).

Oacăr(ă), adj. „(oaie) albă cu pete negre pe bot" (v. și alte sensuri în DLR). Astăzi mai e cunoscut în Transilvania (cf. Viorica Pamfil, CL, III, 232). În aromână: *oacăru*, *-ă* (Dalametra, Papahagi). Explicația prin lat. **obaquĭlus* (Densusianu, GS, VI, 317–319; Candrea, GS, VII, 291) sau prin gr. ὤκρινος (< ὤκρα „eine gelbliche Erdfarbe", Diculescu, DR, IV, 441) întîmpină dificultăți fonetice.

Termenul poate fi pus în legătură cu alb. *vakër*, adj. „(oaie) cu botul și cu picioarele negre", cunoscut numai în dialectul tosc. În FS, s.v., e înregistrat însă ca general albanez. Cum alb. *va-* (gheg *vo-*) este reflexul unui *o-* (*vaj*, *voj* < lat. *oleum*, *varfër*, *vorfën* < lat. *orphanus*, gr. ὀρφανος), înseamnează, după Çabej (SF, 2, 1967, 7–8), că *vakër* este un împrumut din aromână. Credem însă că

împrumutul, dacă e să-l acceptăm, trebuie pus, din rațiuni fonetice, pe seama românei comune.

Păstaie, s.f. „fruct al plantelor leguminoase format dintr-o teacă în care sînt închise semințele; teacă de fasole, de mazăre etc.", se compară cu alb. gheg *bishtajë*, *pishtajë*, s.f. „id.", derivat din *bisht* „coadă" cu suf. *-ajë* (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 9—10). Ar. *pistal'e*, *păstăl'e* „id." (Papahagi), cu *l'*, se opune însă derivării din albaneză, dacă nu cumva *l'* este secundar, introdus mai tîrziu prin analogie.

Explicația termenului prin lat. **pistalia*, din *pistare* „piler, broyer" (CDDE, 204; Graur, BL, V, 109), **quassitalia* < *quassare* (Pușcariu, DR, III, 679) sau *pyxitalia* < *pyxis* (Giuglea, DR, X, 60) întîmpină dificultăți de ordin semantic. Dar și ideea împrumutului din ghegă (Çabej, BUT, 4, 1960, 58—59) e greu de admis. Totuși, cele două cuvinte nu pot fi separate etimologic (v. și Russu, *Elem*., 185—186, Id., *Etn. rom*., 369; Vraciu, LB, VIII, 22). Nucleul etimologic trebuie să fie *bisht* „coadă", care a dezvoltat în albaneză o familie lexicală foarte bogată (cf. FS, 150—153).

Pielm, s. „făină de cea mai bună calitate; pospai; făină de grîu care se amestecă cu cea de porumb pentru ca aluatul să fie mai legat" (der. *a împielma* „a amesteca făina de grîu cu cea de porumb; a amesteca", cf. DA; *a pielmui*, cf. TDRG, s. *pielm*). Tiktin pune cuvîntul în legătură cu formele romanice: retorom. *pelma* „prăjitură subțire", lomb. *pelma* „fagure de miere", andal. *pelma* „bulgăre, grămadă", span. *pelmazo* „întărit, legat bine", explicîndu-le pe toate din gr. πέλμα „talpă, pingea". Jokl (IJ, XX/VII, 138) leagă rom. *pielm* de alb. *pjalm* „făină de bună calitate; praf fin; zăpadă fină spulberată de vînt; spoială subțire de făină, pospai" (v. sensurile în FS, 1490 și la Çabej, SF, 2, 1965, 16—17, care precizează că împrumutul în română s-ar fi făcut sub forma ghegă *pjelm*). Dar dacă pentru amîndouă variantele albaneze reconstruim o formă primitivă **pelm* (comp. lit. *pelenaĩ* „cenușă", let. *pelni* „id.", Schmidt, KZ, L, 1922, 243, 248, ap. Çabej, *l.c.*), nu e nevoie să apelăm la o variantă dialectală albaneză pentru termenul românesc, căci și acesta presupune la origine o formă străveche **pelm*.

Pururi, adv., a fost raportat de Capidan (DR, I, 563) la alb. *përherë* (< *për* + *herë*) „întotdeauna, mereu", presupunîndu-se fazele de evoluție: **părere* > **purere* > *purure*, deci cu *-re* aparținînd la radicalul cuvîntului.

Explicația termenului prin albaneză (în ultimul timp, Russu, *Elem.*, 189; Id., *Etn. rom.*, 374, cu bibliografie) e totuși greu de acceptat, pentru că alb. *përherë* este un compus analizabil (deci relativ recent), cu pref. *për-*, extrem de frecvent (pentru valorile lui *për-*, v. Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 88—90). Recent, B. Boretzky (*Zur Herkunft von rumänisch* **pururi** „immer", în „Kurier der Rumänischstudenten", 10, Bochum, 1978), propune explicarea termenului prin alb. *përorë*, un compus cu *orë* „oră, timp" din latină. Dificultățile sînt însă, de data aceasta, mult mai mari decît în cazul explicației prin *përherë*. Adriana Ionescu (*Două cuvinte românești de substrat: purure(a); strugure*, în *Studii trac.*, 1976, 97—162) este mai aproape de adevăr: *pururi* este la origine substantiv derivat cu suf. autohton *-ure* și raportat la dac. **por-*, **par-* (i.e. **per-* sau **par-*); un rad. **por-* „timp, durată" e cunoscut în limbile indo-europene.

Sarică, s.f. „haină țărănească lungă și mițoasă pe dinafară", cunoscut și în aromână, se compară cu alb. *sharkë* „id.", împreună cu care a fost explicat prin lat. **sarica* = *sērica* (Meyer, EWA, 400, unde se notează aceeași origine și pentru v.sl. *sraka*, lit. *szarkas*, ngr. σίαρκα) sau prin ngr. σάρικα „haină de iarnă" (Rohlfs, EWUG, 1913, ap. Rosetti, ILR, 233; v. și Fischer, ILR, II, 137). După Çabej (*Ling. Posnan.*, VII, 1958, 181; Id., SF, I, 1966, 11), în română și greacă, termenul s-ar explica prin alb. *sharkë* (alb. *sh* → gr. σι), care are multe sinonime: *delesh* (< *dele* „oaie"), *bërruc* (< *berr* „oaie"), *lëkurçe*, (< *lëkurë* „piele"). Var. rom. *jarcă* „cojoc uzat, rupt" (Bogrea, DR, IV, 825) se poate raporta la var. alb. *zharg* (cf. SCL, XII, 199). Fiind un termen păstoresc, posibilitatea ca *sarică* să fi provenit din substrat nu trebuie exclusă, mai ales că alb. *sharkë* nu se poate explica prin latină sau greacă.

Scorbură, s.f. „scobitură mare în trunchiul unui copac putrezit pe dinăuntru; trunchi găunos; gaură, scobitură" (DEX), poate fi comparat cu alb. *korbull*, *-a*, f. „scorbură;

ciubăr" (der. *korbullac, -i* „trunchi scobit în care se păstrează porumbul", *korbullak, -u* „stup de albine primitiv", Haxhihasani, BSS, 3, 1955, 179). Termenul albanez (neînregistrat de Meyer, nici de Çabej) cu care rom. *scorbură* este, evident, înrudit, nu se poate explica decît cu dificultăți din lat. **scorbula* (< *scrŏbis*). După Reichenkron (*Dak.*, 149) *scorbură* este termen dac cu un sufix de origine latină. Etimologia acceptată în ILR, II, 154 : „*scrobis* > rom. *scorbură*, refăcut din pl., cu specializare de sens" (v. și TDRG și, ulterior, Giuglea, LL, II, 1943, 24—28), devine mai puțin sigură de îndată ce luăm în discuție și alb. *korbull*.

Spuză, s.f. „cenușă fierbinte", ar. *spuză, sprună* „id." (< lat. *pruna* „cărbune aprins", contaminat cu *spuză*, cf. Philippide, OR, II, 451, 486), *sprunedzu*, vb., megl. *spuză, spruză* (comp. ar. *sprună*, dar și ngr. σπροῦζα „braise", Pascu, REB, 81). Se compară cu alb. *shpuzë* „id.", pe care Meyer (EWA, 415) îl explică prin lat. *spodium*. Aceeași etimologie și pentru rom. *spuză* apare la numeroși cercetători (între alții, Meyer-Lübke, REW, 8166 ; Capidan, DR, II, 549 ; Philippide, OR, II, 655 ; recent, Çabej, SGJ, IV, 286). După Graur (BL, V, 11) „*spuză* ne vient pas du *spodium*", iar Rosetti (ILR, 281) îl reține în lista termenilor moșteniți din substrat (v. și ILR, II, 349, unde se observă corespondența *s* : *sh* între termenul românesc și cel albanez ca indiciu specific al elementelor moștenite din substrat).

Spuză face parte din aceeași sferă semantică cu *scrum* și stă pe același plan cu acesta în raport cu termenul general, de origine latină, *cenușă*.

Stăpîn, s.m., termen pastoral la origine, trebuie să fi însemnat în româna comună exclusiv „baci ; proprietar de turme" ; megl. *stăpǫn*, (ar. *stopan*, folosit rar, e relativ recent, în schimb *stăpuescu*, vb. „a stăpîni", pare mai vechi). A fost explicat (Rosetti, *Mélanges*, 406—407) prin v.sl. *stopanŭ, stopaninŭ* „dominus" (apare numai în limbile slave de sud : bg. *stopan, stopanin* „stăpîn, proprietar", scr. *stopanin* „stăpînul casei"). Din bulgară, termenul a intrat și în albaneză : *stopan* „baci, șef al ciobanilor" (*Fj. shq.*). După cum se știe, de la v.sl. *stopanŭ* la rom. *stăpîn* sînt dificultăți fonetice (și chiar semantice) peste

care nu se poate trece (modificarea lui *o*, precum și a lui *a* accentuat în poziție nazală). Ideea că ar fi pătruns din slavă la o epocă veche, cînd schimbările fonetice în discuție erau posibile, nu dovedește nimic, ea însăși fiind nedovedită. De aceea, originea autohtonă, în general preslavă, a termenului, presupusă de unii cercetători, nu trebuie exclusă (Barić, *Albanorum. St.*, 93, propune un etimon **hospitanus*, din *hospitium*, care nu poate fi admis; Pascu, REB, 81 : trac. **stapanus* < **stap-*, **sta-*; Philippide, OR, II, 451—452; Pușcariu, LR, I, 286). Dovada temeinică pentru originea preromană a lui *stăpîn* o constituie alb. gheg *shtëpâ*, *shtëpani* „fromager", din care un derivat *sh(të)pneshë*, *shtëpreshë* „fromagère, menagère", ultima variantă, cu rotacism, ceea ce înseamnă că a existat și în toscă o formă **shtëpëri* (cf. Çabej, „Rev. Shkodra", I, 1964, 12—13; Id., SF, 1, 1966, 41). Nazalizarea și rotacismul, precum și modificarea lui *s* în *sh* sînt fenomene vechi, improprii împrumuturilor slave în albaneză (cf. Camaj, *Zur Entwicklung der Nasalvokale der slavischen Lehnwörter im Albanischen*, în *Die Kultur Südosteuropas. Ihre Geschichte und ihre Ausdrucksformen*, Wiesbaden, 1964, 18—25). Ipoteza lui Jokl că aceste fenomene ar fi avut o acțiune mai îndelungată în albaneză, cuprinzînd și elemente slave (susținută în ultimul timp de Rosetti, ILR, 710 și de Çabej, *l.c.*) se bazează pe exemple puține și neconcludente. După Çabej, alb. *shtëpâ*, *-ni* ar fi intrat din slavă, ca și rom. *stăpîn*, la o epocă veche, cînd fenomenele fonetice în discuție erau încă active. La ce ar fi fost utilă, în acest caz, pătrunderea din nou a termenului slav la o epocă tîrzie? Așadar, e mult mai probabil că rom. *stăpîn* și alb. *shtëpâ*, *-ni*, termeni pastorali prin excelență, aparțin fondului străvechi preroman. Între *domn* (< lat. *dominus*) și *stăpîn* a fost la origine o deosebire semantică foarte clară. În româna veche, *stăpîn* e folosit frecvent cu sensul de „proprietar de turme", sens cu care nu apare niciodată sinonimul latin *domn* (v. pentru sensurile inițiale ale lui *domn* I. A. Candrea, *Raporturi între limbă și cultură*, București, 1938, curs litografiat, 28—30; Al. Grecu (P. P. Panaitescu), SCL, I, 240).

Sterp, adj. „steril (despre animale și oameni); neroditor", cunoscut și în dialectele din sudul Dunării, a fost explicat prin lat. **exstirps*, **exstirpis*, **exstirpus* (recent,

Coteanu, ILR, II, 298) sau prin gr. στέριφος (Giuglea, DR, X, 443–445). Aceeași explicație e dată, de regulă, și pentru alb. *shterpë* „id." Meyer (EWA, 416–417) raportează alb. *shterpë*, ca și *shtjerrë*, *shqerrë*, la un rad. **ster-* (comp. lat. *sterilis*, arm. *sterĭ* „unfruchtbar" etc.).

Termenul românesc are numeroase derivate, dintre care : *stîrpi*, vb., *stărpări*, pl. „oi sterpe" (format, probabil, sub influența lui *mînzare* „oaie care a fătat, oaie cu lapte"), *stîrpiciune*, *stîrpitură* etc. Pentru sensul „a seca" al vb. *stîrpi* (ar. *(a)străkescu*), comp. alb. *shterpoj* (ex.: *shterpuan kronjet* „au secat fîntînile", *Fj. shq.*, 544), derivat din *shterpë*.

Dat fiind că e vorba de un termen cu sens, inițial, pastoral și că explicația prin latină sau greacă întîmpină unele dificultăți fonetice, posibilitatea de a fi atribuit substratului, întrevăzută de unii cercetători (mai recent, Russu, *Elem.*, 198), nu este exclusă.

Stînă, s.f. „așezare păstorească de vară la munte unde se adăpostesc oile și ciobanii și unde se prepară produsele din laptele oilor" (DEX) ; în aromână, *stînă* e sinonim cu *cășeare* < lat. *casearia* „stînă" (cf. Papahagi, DDA, 1118, care crede că ar. *stînă* e un dacoromânism). Alb. *stan* „id." e un împrumut recent din sîrbă (Meyer, EWA, 319). Termenul românesc a fost atribuit substratului de Hasdeu (*Col. Tr.*, 1874, 105) și Philippide (OR, I, 443 ; Id., OR, II, 734 ; Pascu, REB, 82), fiind comparabil cu sanscr. *sthāna-* „Standort", zend. *stāna-* „loc pentru vite", toate reductibile la un rad. **sta-* „a sta" lărgit cu suf. *-n* (v. și Reichenkron, *Dak-*, 150 ; ILR, II, 356 ; Mihăilă, SCL, XXIV, 66).

Jokl (LKU, 247 ș.u.) explică alb. *shtazë*, *shtëzë* „animal" tot prin rad. **stā-*, din care **sta-n* și **stan-zë*, cu suf. colectiv *-zë*, arătînd că, inițial, *shtazë* însemna „loc de adăpost pentru animale" (comp. pentru evoluția semantică exemple din maghiară : *áll(a)ni* „a sta" —*állat* „animal", din rusă : *statĭ* „a sta" — *statokŭ* „vită mare" etc.).

Legătura pe care Pușcariu (DR, III, 382 ; Id., LR, I, 176, unde reconstruiește o formă tracă **stana*) o stabilește între *stînă* și alb. *shtazë*, explicat de Jokl, este convingătoare. Se poate adăuga și faptul că *strunga* și *țarcul*, fără de care nu poate exista *stîna*, sînt denumite prin termeni autohtoni siguri.

Explicaţia prin slavă (Rosetti, *Mélanges*, 408—411), după cum se ştie, e foarte dificil de susţinut.

Traistă, s.f. „sac de pînză groasă, cu baiere", figurează în numeroase expresii şi locuţiuni populare, în nume de plante; var. *traistră*, *taistră*, *trainstă*, *tainstră*, *straistă*, *straiţă*, *traiţă*, *traştie*, *trastie* (cf. DLR, ms.); ar. *trastir*, *trastu*, *tastru*; megl. *trastu*. Se compară cu alb. *trastë*, *trajstë*, *trastje*, *strajcë*, *stracë* „id." Capidan (DR, II, 552) şi Philippide (OR, II, 737) acceptă etimologia dată de Meyer (IF, II, 441): gr. τράγιστρον „porţia de mîncare ce se dă unui cal", care a evoluat, prin metonimie, la sensul de „sac, traistă, torbă". Ar. *trastu*, *tastru* vine din albaneză (Meyer, EWA, 434) sau din ngr. τράστος, τράστον, τάστρον (cf. Papahagi, DDA, s.v.).

Termenul albanez pare relativ nou după aspectul fonetic, în schimb cel românesc nu, iar explicaţia acestuia prin greacă e forţată. Este atribuit substratului de către Hasdeu (*Col. Tr.*, 1874, 151; Id., CB, I, 304—305).

Ţîră, s.f., în loc. adj. şi adv. *o ţîră* = puţin, niţel; der. *ţîrică*, *ţîricuţă*, *ţîrişoară*, *ţîrucă* (cf. TDRG, DEX). S-ar putea compara cu alb. *cërre*, *-ja* „picătură, fărîmă, ţîră": *s'kemi asnjë cërre vaj* „nu avem nici o ţîră untdelemn" (la Vlora, cf. Muho, SF, 3, 1971, 187). Vezi, totuşi, *fărîmă*. Reichenkron (*Dak.*, 165) pune termenul în relaţie cu alb. *ther-* (în *thërrimë*), din i.e. **k̂er-*.

Vătui, s.m. „ied", sens cu care termenul este răspîndit pe aproape întreg teritoriul lingvistic dacoromân (v. Sala, SCL, VIII, 77—80, unde se notează şi unele sensuri secundare, precum şi variantele fonetice). Cuvîntul exista în româna comună: ar. *vitul'u* „ied de un an" (Papahagi, 1269), megl. *vitul'*, *vitui* „ied înţărcat" (Capidan, *Megl.*, III, 329).

Se compară cu alb. *ftujë* „ied de un an" (var. *ftulë vëtulë*, der. *ftujak*) şi a fost explicat prin lat. **vitulcus* < *vitulus* (cf. Meyer, EWA, 113), explicaţie acceptată de numeroşi cercetători, în ciuda faptului că, în afara unei reconstrucţii forţate, apar dificultăţi semantice. Mai probabilă este degajarea unui radical alb. *vjet*, *vit* „an" (< i.e. **u̯et-* „an"), cum au presupus Tiktin (DRG, s. *vătui*), Weigand (JB., XVI, 230) etc.; după Graur (SCL,

VII, 276), dat fiind și derivatul *vătărog*, înregistrat de Tiktin, termenul românesc ar fi independent de cel albanez. Pentru explicația prin substrat, v. și Russu (*Elem.*, 211 ; Id., *Etn. rom.*, 418).

De la română la albaneză, deosebirile sînt însă mari : absența diftongului *i̯e* în *vătui* (în cazul că se pornește de la alb. *vjet*), sufixul albanez *-ujë* nu poate proveni dintr-un *-uleus*, *-ulius* (cf. Philippide, OR, II, 658), la acestea adăugîndu-se și echivalentul ngr. βετούλι (cf. Çabej, BUT, 1, 1962, 112), probabil împrumut din albaneză sau din aromână. De aceea, e de preferat ideea că în ambele limbi termenul s-a format independent de la o bază comună **u̯et-*.

V. ANALIZA MORFOLOGICĂ ŞI FONETICĂ

Se observă din repertoriul lexical întocmit de noi că româna a păstrat din traco-dacă în special substantive. Acestea denumesc, în general, obiecte concrete, ceea ce explică faptul că influenţa suferită de latina carpato-dunăreană din partea limbii populaţiei indigene a afectat, în esenţă, laturile concrete ale vocabularului. Şi cuvintele, mai puţine la număr, care aparţin altor categorii morfologice, au caracter concret: *ciut (şut)*, *hameş*, *mare*, *murg*, *sarbăd*, *ştiră* (fem.) sînt adjective, *bucura*, *ciupi*, *scăpăra* sînt verbe, *gata* e adverb, iar *bîr*, interjecţie. Din punctul de vedere al românei comune, trebuie reconsiderate adjectivele *bardzu*, *bucuru*, *moaşă* (?). În paginile precedente sînt date, la fiecare cuvînt discutat, detalii de morfologie, ca de pildă acela că *gresie* a suferit o schimbare de declinare (rom. com: *greasă)*, sau că substantivele în *-ur(e) (balaure*, *brusture*, *mugure* etc.) aparţin la două declinări prin jocul desinenţei, *-e* sau *-θ*. Situaţia lor este asemănătoare cu a corespondentelor albaneze: comp. *viezur*, *viezure* cu alb. *vjedhull*, *vjedhullë*. Evident, în româna comună, respectiv în albaneza comună, aceste substantive aveau finală exclusiv vocalică, deci o singură variantă morfologică.

Din punctul de vedere al clasificării substantivelor pe genuri, observaţia cea mai interesantă priveşte repartizarea, la masculin sau la neutru, a numelor terminate astăzi în consoană. Sînt de genul neutru următoarele: *bîlc*, *brîu*, *cătun*, *cioc*, *fluier*, *gard*, *mal*, *noian*, *pîrîu*, *scrum* şi *ţarc*. Se observă că toate sînt nume de inanimate. Ca şi elementele din latină, cele monosilabice fac pluralul în *-uri*, cele bisilabice, în *-e*: *cătune*, *fluiere*, *noiane*, *pîraie* (dar şi dubletele: *cătunuri*, *noianuri*; *brîie*). De remarcat

că și unele dintre corespondentele albaneze au determinări feminine la plural: *male të nalta* (rom. *maluri înalte*), *katunde të bukura* (rom. *cătune frumoase*) , de unde concluzia că neutrul românesc trebuie explicat, ca mod de organizare, laolaltă cu cel albanez.

De gen masculin sînt numele de ființe (inclusiv părți ale corpului): *baci*, *balaur*, *copil*, *ghiuj*, *grumaz*, *măgar*, *mînz*, *moș*, *mușcoi*, *strepede*, *țap*, *viezure* și numele de plante (inclusiv părți ale plantelor): *brad*, *brusture*, *buc*, *bung*, *ciump*, *copac*, *curpen*, *dru(ete)*, *ghimpe*, *mărar*, *mugure*, *sîmbure*, *spînz*, *strugure*. Se adaugă la acestea *abur*.

După structura silabică, cuvintele autohtone sigure se grupează astfel: 21 sînt monosilabice (*brad*, *brîu*, *buc*, *ciuf* etc.), 43 sînt bisilabice (*abur*, *argea*, *baltă*, *barză*, *brînză* etc.), 23 trisilabice (*călbează*, *căpușă*, *fărîmă*, *măgură*, *năpîrcă* etc.), 2 tetrasilabice (*ghionoaie* și *jumătate*).

În româna comună, structura silabică a acestor cuvinte este diferită, întrucît e de presupus că cele terminate astăzi în consoană aveau silabă deschisă la finală, deci vocala *-u*: *bardzu*, *brănu*, *malu*, *măndzu* etc. (bisilabice) și: *cătunu*, *copilu*, *grumadzu*, *sarbădu* etc. (trisilabice). Situația aceasta ne întîmpină încă în unele dialecte.

Mai potrivită este însă analiza silabică a alomorfelor de radical. Procedînd astfel, constatăm că deosebirile de la o fază la alta a limbii sînt nesemnificative. Dacă avem în vedere și bazele derivatelor și ale cuvintelor care au suferit modificări morfologice (*bunget*, *ghionoaie*, *gresie*, *mușcoi*, *strepede*, *șopîrlă*), observăm că numărul cuvintelor cu radical monosilabic este de 56, deci mai mult de jumătate din totalul cuvintelor autohtone. Așadar, elementele de origine traco-dacă se integrează și din acest punct de vedere fondului lexical latin, în care domină radicalele mono silabice.

Aceeași constatare se poate face și din examinarea silabelor inițiale sau, în general, a tranșei sonore inițiale cuprinse în limitele posibile ale unei silabe. E vorba, deci, de secvența cea mai rezistentă din structura fonetică a cuvîntului. Cele mai multe cuvinte se identifică, din acest punct de vedere, cu cele de origine latină, adică se pot degaja segmente inițiale care fie că nu apar (cu rare ex-

cepții) în elementele nelatine, fie că sînt izolate la elementele de origine traco-dacă. În această analiză nu avem în vedere decît fondul lexical indigen, nu și pe cel neologic.

arğ- *(argea)*, numai în elemente latine: *argint*;

băl- *(baligă, baltă)* apare foarte rar în elemente nelatine (reg. *bălie*, din ucr., *bălmuș*, din magh.);

brăn- *(brînză, brînu, brîncă* „erizipel", *brîndușă)* apare numai în cuvinte latine *(brîncă* „mînă");

buc- (*buc, bucura*, compară cu *bucă, bucată*, din latină) e rar în elemente nelatine (*bucluc*, tc.);

bung- (rom. com. *bung*) nu apare la alte cuvinte (dar *bunghini*, vb., cu origine necunoscută);

bardz- este specific în rom. com. *bardzu*;

budz- este izolat în rom. com. *budză*;

călb-, *gălb-* *(călbează, gălbează)* e întîlnit în elemente latine *(galben*, cu derivatele);

flu- *(fluier, fluture)*; în general, *fl* + vocală apare numai în elemente latine: *flacără, flămînd, floare, floc, florii* etc. (dar: *flăcău, fleci*, vb., *fleșcăi, fleoancă, fleorță, fluștura*, unele cu origine necunoscută, altele derivate din onomatopee). Și grupul *fr-* e propriu cuvintelor latine: *fragă, frasin, frate, freamăt, freca, frig, frige, frîu, frunză* etc. (foarte rar în elemente nelatine: reg. *frenţe*, pl., din magh., *frică*, gr.);

gard-, secvență specifică în *gard, gardină;*

ghiuj-, izolat în *ghiuj*;

gru-, în *grumaz, grunz* și în *grui* (lat. ?) (dar și: *grunguni*, vb., onomat. și *grumb*, adj. înv., din v.sl.);

mắ- (cu *ă* acc.), în *măgură, mătură (mălură* ? cu origine necunoscută; *măre, mări*, interj., comp. alb. *more)* și în elemente latine: *măduvă*;

madz-, izolat în rom. com. *madzăre*;

mînz-, izolat în *mînz, mînzare, mînzat*;

mug-, izolat în *mugure*;

murg- apare numai în adj. *murg*;

pup-, în *pupăză* și *pupa*, vb., din latină;

rînz-, izolat în *rînză*;

săm-, *sîm-*, în *sîmbure* (și *sămînță, sămăna*, din latină); *sîmbră* (magh. ?), *sîmbătă* (v.sl. ?) au etimologii discutabile;

spînz- apare în *spînz* și *spînzura*, vb., din latină;

urd-, în *urdă* și *urdina*, vb. (lat.);

vie- (*viezure*) apare numai în elemente latine: *vierme*, *viers*, *viespe*[1]).

Din această analiză, care nu e completă, rezultă că cuvintele din fondul autohton au la inițială structuri fonetice specifice, pe care, în general, nu le remarcăm la cuvintele intrate mai tîrziu în limbă, din slavă sau din alte idiomuri cu care româna veche a venit în contact. Cele mai multe dintre grupurile inițiale degajate mai sus se întîlnesc și la cuvinte moștenite din latină.

În privința accentului, notăm cîteva observații mai importante.

Cuvintele românești comportă același accent ca cele albaneze corespunzătoare. Bineînțeles, fac excepție derivatele: *bunget*, *druete*, *mușcoi*, *ghionoaie*, care au accentul pe sufix. La fel, *jumătáte* (comp. alb. *gjýmës*). În *călbează* accentul e ca la forma secundară a corespondentului albanez: *këlbázë* < **kálbëzë*. De notat că în *copil* avem o variație de accent însoțită de variație semantică: *copíl* și *cópil*. În albaneză, termenul are accent numai pe inițială.

Cea mai interesantă observație se referă însă la finala *-ure*, caracteristică multor cuvinte, toate de genul masculin: *abure*, *balaure*, *brusture*, *mugure*, *strugure*, *sîmbure*, *viezure*, *fluture*.

Se pot adăuga aici și femininele *mazăre*, *măgură*, *mătură*, *negură*, *scorbură*, și adv. *purure*, cuvinte trisilabice și cu accent pe inițială. Acest segment este neaccentuat, deși pare să fie, la origine, un sufix. De remarcat că dintre celelalte masculine în *-ur(e)*, aparținînd fondului indigen, numai cele de proveniență latină, indiferent de segmentul inițial din care provine *-ur(e)*, au aceeași normă accentuală: *áur*, *fáur*, *láur*, *stáur*, *bárbur*, *máscur*, *bóur*, *vúltur*, *mártur*, *gráur*, *iépure* și adj. *síngur*, *fúmur* (comp. cu *ghiaúr*, *chiabúr*, *cusúr*, din turcă, dar *prápur*, din slavă). În albaneză, corespondentul lui *-ur(e)*, sufixul *-ull(ë)*, este, de asemenea, neaccentuat: *brúshtull*, *shtrúdhull*, *módhullë* etc. și s-ar explica, cel puțin în cuvintele indigene

[1] Pentru grupurile inițiale din latină, v. Em. Benveniste, *Répartition des consonnes et phonologie du mot*, TCLP, VII, 1939, 27—35; pentru grupurile inițiale din română, v. Liliana Ionescu, *Observații asupra originii grupurilor consonantice inițiale din limba română*, în „Omagiu Rosetti", 399—401.

(*avull*, *mugull*, *thumbull* etc.), ca o transmisiune din iliră (comp. ilir *-ulo* în topon. Μέτουλον, *Bargula*, n. pers. *Sabulus* [1]).

Aşadar, cuvintele autohtone româneşti au particularităţi fonetice şi morfologice prin care se identifică cu corespondentele albaneze. Prin aceleaşi particularităţi, ele se apropie de elementele moştenite din latină.

---

[1] Cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 101 (cu bibliografie); pentru română, cf. Adriana Ionescu, *Résumés*, 156—157; Id., *Studii trac.*, 97—104, care reconstruieşte în traco-dacă un sufix *-*ulis*, *-*ules*.

VI. SEMANTICA

Cuvintele românești din substrat comparabile cu corespondentele albaneze se pot clasifica, după sensurile actuale, în felul următor[1] :

1. Omul

1.1. Vîrstă : *copil*, *ghiuj*, *moș*.
1.2. Părți ale corpului : *buză*, *ceafă*, *ciuf*, *grumaz*, *gușă*, *rînză*.
1.3. Îmbrăcăminte : *brîu*, *căciulă*.
1.4. Alimente : *brînză*, *urdă*, *zară*.
1.5. Locuință : *argea*, *cătun*, *gard*, *vatră*.

2. Natura

2.1. Atmosferă : *abur*.
2.2. Configurația terenului : *ciucă*, *groapă*, *mal*, *noian*, *măgură*.
2.3. Ape : *baltă*, *bîlc*, *pîrîu*.
2.4. Vegetația
2.4.1. Arbori (generalități, specii) *brad*, *bung(et)*, *copac*, *druete*.
2.4.2. Arbuști (cu fructe necomestibile) : *curpen*.

---

[1] Am clasificat aici numai termenii autohtoni siguri. Pentru schema generală a clasificării (pe care am adecvat-o la un fond limitat de cuvinte), vezi R. Hallig și W.v. Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie*, Berlin, 1952. Modelul de clasificare propus a fost utilizat, între alții, de I. Fischer, pentru vocabularul de origine latină al românei, în ILR, II, cap. *Lexicul*, 110—173, iar pentru vocabularul latin din albaneză, de Harald Haarman, *Die lateinische Lehnwortschatz im Albanischen*, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1972. O clasificare semantică mai generală a fondului autohton românesc au întocmit Th. Capidan, *Limbă și cultură*, 196—197 și, în urmă, I. I. Russu, *Elem.*, 104 ; Id., *Etn. rom.*, 243—245.

2.4.3. Legume : *mazăre*, *mărar*.
2.4.4. Plante erbacee (necultivate) : *brusture*, *leurdă*, *spînz*.
2.4.5. Părți ale plantelor, fructe : *ciump*, *coacăză*, *ghimpe*, *mugure*, *sîmbure*, *strugure*.
2.5. Fauna
2.5.1. Animale domestice : *bîră* (?), *măgar*, *mînz(at)*, *mușc(oi)*, *țap*.
2.5.2. Animale sălbatice : *viezure*.
2.5.3. Însușiri ale unor specii de animale, fiziologie, boli : *baligă*, *bardzu*, *călbează*, *ciut*, *murg*, *știră*.
2.5.4. Strigăte adresate unor specii de animale domestice : *bîr*.
2.5.5. Reptile : *balaur*, *bală*(?), *năpîrcă*, *șopîrlă*.
2.5.6. Insecte, viermi : *căpușă*, *strepede*.
2.5.7. Păsări de curte : *rață*.
2.5.8. Păsări sălbatice : *barză*, *cioară*, *ghionoaie*, *pupăză*.
2.5.9. Părți ale corpului păsărilor : *cioc*.

3. Raportul dintre om și natură

3.1. Agricultură (unelte, plante cultivate, forme ale produselor) : *buc*, *grapă*, *gresie*; cf. 2.4.3.
3.2. Păstorit (ocupații, animale, produse, obiecte, boli etc.) : *baci*, *bască*, *fluier*, *sarbăd*, *strungă*, *țarc*, *țeapă*, *zgardă*; cf. 1.2., 1.4., 1.5., 2.5.1, 2.5.3., 2.5.4, 2.5.6.
3.3. Vînătoare (instrumente) : *cursă*.
3.4. Forme ale obiectelor (transformate) : *fărîmă*, *grunz*, *scrum*.
3.5. Însușiri, calități, circumstanțe : *gata*, *hameș*, *lete*, *mare*.
3.6. Măsură, cantitate : *droaie*, *jumătate*.
3.7. Acțiuni, stări : *bucura*, *ciupi*, *scăpăra*.

Tabloul grupurilor semantice în care se organizează cele 89 de cuvinte provenite cu siguranță din substrat nu se modifică decît foarte puțin prin adăugarea celor cca 40 de cuvinte, cu paralele în albaneză, pe care numai cu probabilitate le atribuim fondului străvechi preroman. După cele trei mari categorii degajate mai sus, acestea se grupează astfel :

1. *băiat; ceară; căpută, sarică; bulz, arichiță;*
2. *negură; codru; păstaie, scorbură; daș; vătui; băl, borț(oasă), creț, lai, oacără, sterp; mură, murză; brîncă, chelbe; fluture;*
3. *stăpîn, stînă; burduf, daltă, gardină, mătură, pielm, spuză, țîră; pururi, abeș; crăciun, gogă; bua, cruța, curma, dărîma.*

Se observă din această grupare că apare în plus o singură clasă de cuvinte, cele care denumesc superstiții, credințe: *crăciun* și *gogă*.

În româna comună, grupurile semantice și sensurile reale ale cuvintelor sînt, în linii mari, la fel cu cele de astăzi. Deosebirile, care nu sînt prea mari, se relevă prin comparația cu albaneza și, în general, prin studiul etimologic al cuvintelor respective, deci prin reconstrucție semantică. Astfel, **bung* (din care der. col. *bunget;* în Mehedinți, n.top. *Bungu*, *Bunga*) e posibil să fi însemnat „stejar" (comp. alb. *bung* „specie de stejar"), *bucur* (adj. presupus din onomasticele *Bucur*, Lacul *Bucura*, *București* etc.) avea, probabil, sensul de „frumos" ca și alb. *i bukur; bardzu* „alb" (dial. *barz*, *bardzu* „pestriț; alb" despre lînă, păr, pene; subst. *barză* s-a dezvoltat numai în dacoromână dintr-o sintagmă de felul *pasăre barză*, cu dispariția determinatului și substantivizarea adjectivului); sensurile de „bastard; slugă" ale lui *copil* sînt secundare și, probabil, tîrzii; *copaciu* avea, probabil, înțelesul de „lemn, trunchi tăiat"; *grumaz* însemna, inițial, „gîtlej", ca alb. *gurmaz* și ca în româna veche.

Operația de restabilire semantică se poate extinde și asupra altor cuvinte, pentru că, practic, aproape fiecare dintre cuvintele din fondul autohton a suferit modificări semantice (lărgiri și, mai rar, restrîngeri de sens); sensurile de bază însă s-au conservat (unele numai dialectal sau în textele vechi) în marea lor majoritate.

Termenii albanezi se pot clasifica în trei categorii din punctul de vedere al sensurilor considerate în raport cu ale corespondentelor românești. Avem în vedere numai termenii din prima listă.

a. Sînt identici semantic cu paralelele românești: *avull, baç, bajgë, bashkë, bredh, brez, brushtull, bung, buzë, byk, çok, çufkë, çukë, çupis, dru, flojere, gardh, gati, gropë, gushë, gjimp, gjymës, gjysh, hamës, katund, këlbazë, këpushë, kësulë, kopil, kulpër, kurthë, i le(htë), i madh,*

magar, magulë, mërajë, mëz, mëzat, mugull, murg, mushk, nepërkë, përrua, pupëzë, rosë, sorrë, shapi, shkardhë, shkrep, shkrum(b), shpend(ër), shtrep, shtrungë, shyt, cap, cark, i tharbët, thërrime, urdhë (udhos), vatrë, vjedhull, dhallë.

b. Au sensuri puțin diferite față de termenii românești corespunzători: *baltë* „noroi, mocirlă", *i bardhë* „alb", *berr* „vite mărunte", *bollë* „șarpe mare" (*bullar* „șarpe de apă"), *grep* „cîrlig, undiță", *gresë* „răzuitoare", *gjon* „otus scops, ciui, ciof, știoi", *hudhër* „usturoi", *kokëzë* „confetto, frutto" (din *kokë* „Beere, Baumfrucht"), *kopac* „buturugă, buștean, trunchi de arbore", *krundë* „tărîțe", *mal* „munte", *modhull* „mazăre; măzăriche; neghină", *moshë* „vîrstă", *pellg* „groapă mare cu apă", *qafë* „gît", *rrëndës* „cheag", *thep* „vîrf ascuțit" (și *gëthapë* „cîrlig"), *thumb* „bold, ghimpe, spin", *ujanë* „ocean, oc cu apă".

c. Termeni cu sensuri mai îndepărtate față de ale corespondentelor românești: *i bukur* „frumos", *brenza-t* „interius, viscera" (din *brenda* „înăuntru"), *droe* „frică, groază", *sumbullë* „nasture, gămălie, nod", *shtrud* (și *shtrudhull, luleshtrydhe)* „fragola", *shtjerra-t* „turmă de miei" (dar și *shtirrë* „știră, stearpă").

Se observă că cel mai bogat grup este cel de sub *a*, al cuvintelor identice ca sens cu corespondentele din română. Distanța dintre sensurile termenilor de sub *b* și, mai ales, ale celor de sub *c*, în raport cu sensurile corespondentelor românești, nu este de natură să împiedice reconstrucția unor sensuri comune în substrat și, prin urmare, identificarea unor radicale comune, indo-europene.

Nu trebuie trecut însă peste observația că o bună parte dintre acești termeni au sensuri mai generale decît corespondentele românești. De exemplu, *i bardhë* „alb" nu are restricția semantică a rom. *bardzu;* la fel, *hudhër* „usturoi" în raport cu *leurdă* „usturoi sălbatic", *kokëzë* față de *coacăză, moshë* față de *moș* (sau *moașă*) etc. O specializare semantică se poate surprinde și în cazul lui *grapă, gresie, balaur, copac, mal, mazăre, ceafă, țeapă, ciump* privite în comparație cu echivalentele albaneze.

Aceasta ar fi o dovadă că termenii românești au caracterul unor „împrumuturi", căci se află față de corespondentele albaneze într-un raport similar cu cel pe care îl stabilesc cu sinonimele moștenite din latină.

Revenind la clasificarea semantică propusă pentru termenii din română, constatăm că multe dintre categoriile obținute se pot include în grupul cel mai numeros, acela al termenilor păstorești. Astfel, cuvintele care denumesc părți ale corpului (*ceafă, ciuf, grumaz, gușă, rînză*) par să fi fost la origine în legătură exclusiv cu corpul animalelor; obiectele de îmbrăcăminte denumite prin *brîu, căciulă (sarică)* sînt proprii oierului: *argea, cătun* se referă la locuințele primitive de munte, după cum *vatră* și *gard* implică, inițial, mai ales așezările sezoniere ale păstorilor transhumanți; termenii care denumesc alimente sînt, în totalitate, păstorești (*brînză, urdă, zară; bulz, arichiță*). *Buc* face aluzie evidentă la prelucrarea cînepii, *grapă* la cultivarea cerealelor, iar *gresie* la cositul fînului, deci toate trimit la formele unei agriculturi primare impuse de păstorit. Animalele, păsările, plantele, configurațiile terenului etc., denumite prin termenii din categoriile respective, constituie, în general, mediul înconjurător al crescătorilor de vite din zonele muntoase. Se poate spune, în concluzie, că aproape nici unul dintre termenii care compun fondul lexical autohton comun cu albaneza nu depășește, prin conținutul său semantic, sfera de viață elementară a păstorilor de odinioară.

La aceeași concluzie privind semantica generală a cuvintelor din substrat ajungem și prin operația de raportare a acestora la sinonimele latinești păstrate în română. Se poate întocmi o listă destul de lungă de astfel de echivalente din care se constată că între termenul autohton și cel latinesc se stabilește un raport ca de la particular la general, raport rezultat, în cele mai multe cazuri, prin specializarea semantică „pastorală" a sinonimului autohton. De exemplu, din paralela sinonimică *alb* (< lat. *albus*) — *bardzu*, se observă că termenul latin s-a impus ca general, pe cînd cel traco-dac s-a specializat pentru exprimarea însușirii de „alb" privind exclusiv animalele domestice. La fel, *lînă* (< lat. *lana*) denumește generalul, pe cînd *bască* „lîna de pe o singură oaie" exprimă un aspect particular. *Brînză* și *urdă* sînt, în româna comună, anumite sorturi de *caș* (general încă în aromână), iar *zară* un anumit fel de *lapte* (< lat. *lactem*); *sarbăd* însemnează *acru* cu referire expresă la lapte, *strepede* desemnează numai *viermele* din brînză, *baci* se cuprinde ca particular în sfera semantică generală a lui *păstor* (< lat. *pastor*,

-oris) ori *păcurar* (< lat. **pecorarius*), iar *murg* privește culoarea *neagră* numai a animalelor și, la fel, *lai*.

Și din perechile care urmează se observă că termenul latin acoperă o suprafață semantică mai mare, iar cel autohton se subordonează acestuia ca specia genului, se include în sfera lui semantică: *baltă* „lac mocirlos; apă stătătoare" — *lac*, *apă*; *argea* „colibă sub pămînt" — *casă* „colibă; locuință"; *cătun* „sat mic" — *sat* (prin evoluția semantică a lui *fossatum*, dacă acceptăm această etimologie); *balaur* „șarpe uriaș" — *șarpe*; *dru(ete)* „bucată de lemn" — *lemn*; *pîrîu* „rîu mic, torent" — *rîu*; *lete* (der. *letnic* „leneș") — *ușor*; *bîlc* „vale mlăștinoasă" — *vale*; *curpen* — *viță*; *leurdă* „ai sălbatic" — *ai*; *mușcoi*, *măgar* — *cal*.

Nu este exclus ca și în paralelele care urmează termenul autohton să se caracterizeze prin anumite restricții semantice în raport cu perechea latină: *copil* — *fiu*, *făt*, *fecior*; *ghiuj* — *auș*, *bătrîn*; *brîu* „brăciri late" — *brăcire*, *curea*; *scrum* — *cenușă*; *abur* — *suflare*, *suflet*; *gresie* — *cute*; *bucur* — *frumos*; *ghimpe* — *spin*; *copac* „trunchi tăiat" — *lemn*, *arbore*; *grumaz* — *cerbice*; *cursă* — *laț*; *mal* „rîpă, deal, țărm" — *munte*. *Vatră* însemna inițial „foc", deci avea un sens principal în raport cu cel de astăzi, dar a devenit secundar de îndată ce *focus* a luat locul lui *ignis*, iar *vatră* pe al lui *focus*.

Chiar cuvintele care, printr-o vecinătate semantică imediată, se atrag în perechi sau în grupuri mai largi ne descoperă același tip de raport, în care termenul de substrat se subordonează celui latin. Acesta pare a fi cazul unor perechi și grupuri de felul: *cioc* — *rost*, *gură*; *ciut* — *cornut*; *țap* — *berbece (oaie*, *capră*, *miel)*; *buză*, *ceafă*, *ciuf*, *grumaz*, *gușă*, *rînză* — *cap*, *corp*, *piept*, *picior* etc.; *mugure* — *floare*, *frunză*. Exemplele pot continua.

Se observă, așadar, că termenii autohtoni din română, considerați în raport cu perechile sinonimice conservate din latină, se comportă ca elemente rezultate dintr-o veritabilă influență pe care a suferit-o latina orientală impusă în spațiul carpato-balcanic.

Din idiomul matern pe care localnicii erau nevoiți să-l abandoneze în procesul însușirii și practicării treptate a latinei, aceștia au reținut, în general, elemente secundare, proprii limbajului pastoral, considerat în înțeles larg, adică limbajului care reflecta un specific de civilizație

autohton. Aceasta este concluzia care rezultă din cercetarea faptelor reale de care dispunem astăzi. E posibil însă ca unele cuvinte din limba traco-dacilor reflectînd alte realități decît cele arătate aici să fi dispărut mult mai tîrziu. Nu trebuie ignorat faptul că, laolaltă cu fondul latin moștenit, cel din traco-dacă exprimă însuși modul de viață pe care vicisitudinile istoriei de după 275 e.n. l-au impus populației romanizate din Dacia.

VII. RĂSPÎNDIREA DIALECTALĂ

Se știe că în dialectele românești din sudul Dunării se găsesc mai puține elemente autohtone comune cu albaneza decît în dacoromână. Numărul cel mai redus de astfel de cuvinte se află în istroromână; în meglenoromână sînt aproape de două ori mai multe decît în istroromână, dar mai puține decît în aromână. Constatarea aceasta pare surprinzătoare, pentru că ne-am aștepta ca, dimpotrivă, dată fiind conviețuirea de lungă durată pe același teritoriu sau pe teritorii învecinate a ramurilor de români sudici cu albanezii, concordanțele lexicale străvechi dintre dialectele românești sud-dunărene cu albaneza să fie mai numeroase și mai frapante decît cele dacoromâno-albaneze. Istoria relațiilor dintre cele două limbi ne oferă o situație asemănătoare și din punctul de vedere al nivelului dialectal al albanezei: concordanțele dintre dialectul tosc și română sînt mai numeroase decît cele dintre dialectul gheg și română, deși tosca se vorbește în partea de sud a Albaniei, deci pe un teritoriu mai depărtat de cel românesc decît teritoriul gheg. Faptul acesta se explică prin aceea că, foarte probabil, albanezii tosci locuiau odinioară într-o regiune situată undeva mai la nord-est de actuala Albanie, în vecinătatea ariei traco-romane, dacă nu chiar în interiorul acestei arii.

Explicația absenței unor elemente autohtone în dialectele din sud (în mod special în aromână) s-a dat printr-o alternativă construită din ipoteze: sau elementele respective nu au existat niciodată în aceste dialecte sau au existat cîndva, dar au dispărut cu vremea, fiind înlocuite cu împrumuturi ulterioare din limbile vecine. Prima ipoteză presupune caracterul dialectal al acestor cuvinte în româna comună, iar cealaltă are în vedere unele conse-

cinţe ale bilingvismului sau, după cum vom vedea mai jos, ale suprapunerilor lexicale (în cazul special al aromânei).

Iată, mai întîi, tabloul repartiţiei actuale a acestor cuvinte în cele patru dialecte româneşti[1] :

	dacoromână	*aromână*	*megleno-română*	*istroromână*	*rom.com.*
	abure	abure	—	—	abure
	argea	—	—	—	argea
	baci	baci	baci	băţe	baciu
	balaur	balaur	bălaúră	—	balauru
5	balegă	baligă	baligă	balegă	balegə
	baltă	baltă	baltă	båtę	baltə
	barz(ă)	bardzu	bardză	—	bardzu
	bască	bască	bască	—	bascə
	bîlc	—	—	—	bəlcu
10	bîr	—	—	—	bərə
	brad	brad	brad	—	bradzu
	brînză	brîndză	brọnză	—	brəndzə
	brîu	brăn	brọn	brăv	brənu
	brusture	bruştură	—	—	brust(ure)
15	buc	—	—	—	bucu
	bucura	bucur	bucur	—	bucuru
	bunget	—	—	—	bungu
	buză	budză	buză	—	budzə
	căciulă	căciulă	căciuă	—	cəciulə

[1] Pentru aromână, termenii au fost controlaţi în următoarele lucrări lexicografice : Şt. Mihăileanu, *Dicţionar macedoromân*, Bucureşti, 1901 ; I. Dalametra, *Dicţionar macedoromân*, Bucureşti, 1906 ; G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I—II, Bucarest, 1925 ; T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân (general şi etimologic)*, ed. a II-a, Bucureşti, 1974 ; Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, Bucureşti, 1930 ; Gr. Brâncuş, *Elementele lexicale autohtone în dialectul aromân*, SCL, XVIII, 5, 1967, 491—505 ; v. şi RRL, XI, 6, 1966, 549—565. Pentru meglenoromână : I. A. Candrea, *Glosar megleno-român*, în GS, III, 175—209 ; 331—412 ; VI, 103—192 ; VII, 194—230 ; Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III, Bucureşti, 1935. Pentru istroromână : Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în JB, VI, 1899, 174—396 ; Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, Halle, 1909 ; S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, II, Bucureşti, 1926. Pentru toate dialectele, am utilizat şi materialul înregistrat în atlasele lingvistice româneşti.

20	călbează	gălbadză	—	—	cəlb(e)adzə
	căpuşă	căpuşe	cạpuşă	—	cəpuşə
	cătun	cătun	cătun	cătun	cətunu
	ceafă	ceafă	—	ciafâ	ceafə
	cioară	cioară	cioară	ciorę	cioarə
25	cioc	cioc	—	—	ciocu
	ciucă	ciucă	ciucă	—	ciucə
	ciuf	ciuf	ţufcă	—	ciufu
	ciump	—	—	—	ciumpu
	ciupi	—	—	—	ciupi
30	ciut	ciut	ciut	—	ciutu
	coacăză	coacăză	—	—	coacədzə
	copac	cupaciu	cupaci	copåţ	copaciu
	copil	coḱilu	cupilaş	—	copilu
	curpen	curpăn	curpăn	—	curpenu
35	cursă	curϑă	—	—	cursə
	droaie	—	—	—	droae
	druete	—	—	—	ďru
	fărîmă	fărămă	—	—	fərəmə
	fluier	fluer	florcă	—	fluieru
40	gard	gardu	gard	gard	gardu
	gata	—	—	—	gat(a)
	ghimpe	—	—	—	glimpe
	ghionoaie	ghion	ghion	—	ghion(ȯaie)
	ghiuj	ghiuş	—	—	ghiuju
45	grapă	grapă	—	—	grapə
	gresie	greasă	—	gręsę	greasə
	groapă	groapă	groapă	gropę	groapə
	grumaz	grumadzu	—	—	grumadzu
	grunz	grundză		—	grundu
50	guşă	guşe	guşă	guşę	guşə
	hameş	—	—	—	haməsu
	jumătate	giumitate	jumitati	—	giume(tate)
	lete	—	—	—	lete
	leurdă	—	—	—	leurdə

55	mal	mal	—	mål	malu
	mare	mare	mari	måre	mare
	mazăre	madzăre	măzăricľ'e	—	madzəre
	măgar	măgar	măgar	—	məgaru
	măgură	măgură	—	Măgură	məgurə
60	mărar	măraľ'u		—	məraru
	mînz	măndzu	mǫnz		məndzu
	moș	moș	moș	moș	moșu
	mugure	—	mugure	-	mugure
	murg	murgu	murg		murgu
65	mușcoi	mușcu	mǫscă		mușcu
	năpîrcă	năpîrtică	năprǫtcă	—	nəpərcə
	noian	—	—	—	noianu
	pîrîu	—	—	—	pərə(n)u
	pupăză	pupăză	pupęză	—	pupədzə
70	rață	—	—	råțę	rațə
	rînză	arăndză	—	rănzę	rəndzə
	sarbăd	—	—	—	sarbədu
	scăpăra	ascapir	scapir	—	scəpəra
	scrum	scrum	scrum	—	scrumu
75	sîmbure	sămbure	sǫmburi	sîmbur	səmburu
	spînz	spingiu	spingiu	—	spəndu
	strepede	strepădz	strepij		strep(edzu)
	strugure	—	—		strug(ure)
	strungă	strungă	strungă	strungă	strungə
80	șopîrlă	—	—	—	șopə(rlə)
	ștară	șturcă	ștírăvă	știrca	știrə
	țap	țap	țap	țåp	țapu
	țarc	țarcu	—	țarc	țarcu
	țeapă	—	țapă	țępę	ț(e)apə
85	urdă	urdă	urdă	—	urdə
	vatră	vatră	vatră	våtrę	vatrə
	viezure	viezure	—	—	viedzure
	zară	zarră	—	—	dzarə
	zgardă	—	—	—	zgardə

Am alcătuit acest tablou pornind de la lista elementelor de substrat sigure cunoscute în dacoromână. Am refăcut în ultima coloană din dreapta formele probabile din româna comună. Din cele 89 de cuvinte lipsesc în aromână 23, în meglenoromână 41, iar în istroromână 64 sau, calculînd invers, observăm că din 89 de termeni există în aromână 66, în meglenoromână 48, iar în istroromână 25. Se observă din compararea acestor cifre că de la un dialect la altul numărul cuvintelor care lipsesc este în raport invers proporțional cu vitalitatea dialectului. Cu cît acesta e mai izolat, folosit de un număr mai mic de vorbitori și supus unor influențe externe mai puternice cu atît numărul cuvintelor care lipsesc este mai mare. Cazul extrem îl reprezintă istroromâna. De fapt, situația este similară cu a cuvintelor latine conservate în cele patru dialecte.[1]

Un număr de 22 de cuvinte se află numai în dacoromână: *argea*, *bîlc*, *bîr*, *buc*, *bunget*, *ciump*, *ciupi*, *cursă*, *droaie*, *druete*, *gata*, *ghimpe*, *hameș*, *lete*, *leurdă*, *noian*, *pîrîu*, *sarbăd*, *strugure*, *șopîrlă*, *zară* și *zgardă*. Altele se găsesc numai în dacoromână și aromână: *abure*, *brusture*, *călbează*, *cioc*, *coacăză*, *fărîmă*, *ghiuj*, *grapă*, *grumaz*, *grunz*, *mărar*, *viezure*, iar în numeroase cazuri se asociază la aceste două dialecte și meglenoromâna: *balaur*, *barz(ă)*, *bască*, *brad*, *brînză*, *bucura*, *buză*, *căciulă*, *căpușă*, *ciucă*, *ciuf*, *ciut*, *copil*, *curpen*, *fluier*, *ghion(oaie)*, *jumătate*, *mazăre*, *măgar*, *mînz*, *murg*, *mușc(oi)*, *pupăză*, *scăpăra*, *scrum*, *spînz*, *strepede*, *urdă*. Unul singur există numai în dacoromână și meglenoromână: *mugure*, iar numai în dacoromână și istroromână se află *rață*.

În privința aromânei, în tabel figurează și *bălaur* (dedus din *bularu)*, *fărîmă* (comp. *sărămă* la fîrșeroți și der. *fărimitură)*, *grapă* (în cazul că nu e ital. *grappa)*, *ceafă* (la fîrșeroți: *k̦eafă*, reamenajat fonetic după alb. *qafë)*, *brușturǎ* (cu *ș* după alb. *brushtull)*, *ghiuș* (cu *ș* după alb. *gjysh)*, *curϑă* și *zarră* (cu reamenajare fonetică după albaneză). Pentru nici un dialect nu am inclus în tabel, ca unități lexicale independente, cuvintele: *barză* „cigogne”, *bîră*, *mînzat*, *mînzare*, de presupus că au existat în româna comună alături de cuvintele de care sînt legate lexical.

---

[1] Vezi tabelele întocmite de I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei* (II), SCL, XVI, 6, 1965, 773 ș.u.

Se înțelege de la sine că numărul redus de elemente autohtone în meglenoromână și, mai ales, în istroromână, așa cum se reflectă acesta în tabloul nostru, se explică, între altele, și prin aceea că, lipsind lucrări lexicografice exhaustive privitoare la dialectele respective, nu au putut fi relevate încă toate elementele moștenite din substrat.

Observația că în aromână lipsesc unele elemente de substrat care se găsesc în dacoromână a fost făcută de multă vreme. Astfel, încă în 1910, Pușcariu nota că în acest dialect lipsesc nu numai rotacismul, ci și cuvintele: *mugur*, *pîrîu*, *gata*, *ghiuj*, *măgar*, *strepede*, *ceafă*, *bung*, *ghimpe*, *gresie*, *balaur*, *cursă*, *viezure*, *zară*, *hameș*, precum și unele trăsături gramaticale și lexico-semantice pe care le are în comun cu albaneza numai dacoromâna, nu și aromâna[1]. După Pușcariu, e greu de admis că aceste cuvinte ar fi existat în aromână. El credea la început că elementele autohtone românești sînt împrumuturi directe din albaneză efectuate înainte de sec. al VII-lea și că absența din aromână a unora dintre ele trebuie explicată prin aceea că „numai o parte a strămoșilor noștri locuiau în apropierea albanezilor"[2], deci aromânii nu le-au avut niciodată.

Chestiunea aceasta a preocupat în mod deosebit pe Th. Capidan, care a folosit observația că în aromână lipsesc unele cuvinte autohtone (lista întocmită de el diferă foarte puțin de cea a lui Pușcariu) ca argument de seamă pentru cunoscuta sa teorie a localizării ramurilor de români în evul mediu. „După despărțirea lor de dacoromâni — scrie Capidan — strămoșii aromânilor de azi n-au stat în imediata apropiere cu albanezii". Ei „se găseau în regiuni așezate în răsăritul Peninsulei, care erau ceva mai departe de albanezi. Aceste regiuni nu puteau fi decît acelea din Haemus, Tracia, Rodope, atestate... de majoritatea cronicarilor bizantini"[3].

Rezolvarea problemei elementelor autohtone care lipsesc din dialectele sudice, prin criteriul vecinătății istorice, parțiale și mai îndepărtate, cu populația de limbă albaneză, nu poate fi valabilă decît cu condiția să acceptăm că aceste

---

[1] S. Pușcariu, *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 90.
[2] Ibid., 162; Id., LR, I, 269—270.
[3] Capidan, *Aromânii*, 30, 169—170.

elemente nu sînt moşteniri independente din substrat, ci împrumuturi din albaneză. Dar, aşa cum am arătat deja, în cazul cuvintelor autohtone din dacoromână care lipsesc din aromână (observaţia e valabilă pentru întregul fond lexical autohton), nu avem dovezi că ar fi vorba de o influenţă albaneză, şi nu de transmisiuni directe din traco-dacă.

Prin urmare, concluziile privind felul cum erau dispersate grupurile de români în perioada de dinainte de separaţia dialectală a românei comune apar neîntemeiate dacă se sprijină pe prezenţa sau absenţa elementelor de substrat considerate în raport cu corespondentele lor albaneze.

Revenind la teza lui Puşcariu, trebuie arătat că mai tîrziu el atribuie direct substratului elementele comune cu albaneza, explicînd absenţele din aromână prin cunoscuta teorie a ariilor marginale a lui Bartoli : „Cronicari bizantini vorbesc de români aşezaţi la nordul Peninsulei Balcanice, lîngă Dunăre. Aici ei formau însă o arie c e n t r a l ă în spaţiul sud-estic al neamurilor sud-est-europene. Aripile l a t e r a l e ale acestui spaţiu le formau limbile vorbite la periferia lui, în Dacia şi pe malul Mării Adriatice. Iată cum se explică faptul surprinzător că *d a c o r o m â n i i î n d e p ă r t a ţ i*, nu *a r o m â n i i î n v e c i n a ţ i*, au atîtea elemente comune cu albanezii... Asemănările dintre limba română din Dacia şi cea albaneză nu vin dintr-un contact direct şi nu sînt împrumuturi directe, ci se explică ca forme arhaice conservate în arii laterale în timpuri străvechi”[1]. Teza aceasta e ingenioasă, dar, din păcate, nu putem dovedi că „centrul” substratului românesc era situat la sud de Dunăre, fie şi în imediata vecinătate a fluviului. Trebuie obiectat, de asemenea, că albaneza şi româna sînt idiomuri genealogic diferite, prin urmare poziţia lor în raport cu un astfel de „centru” comun nu poate fi identică. Nici ideea că „repartizarea dialectală a cuvintelor româneşti autohtone în ansamblu [...] poate să stea în legătură cu intensitatea variabilă a forţei substratului în diferitele zone ale limbii române în epoca ei de formare”[2] nu poate fi dovedită, deşi nu este exclus, aşa cum vom vedea mai departe, ca încă din

---

[1] S. Puşcariu, LR, II, 325.
[2] I. I. Russu, *Elem.*, 106 ; Id., DR, I, Freiburg, 194.

perioada românei comune unele dintre cuvintele în discuție să fi circulat pe arii restrînse.

Cel mai sigur este să admitem că dialectele din sud au pierdut în cursul evoluției lor o parte din termenii autohtoni. „Faptul că unii din acești termeni — scrie Al. Rosetti — nu sînt cunoscuți în aromână [. . .] și în meglenoromână [. . .] poate fi explicat prin pierderea lor eventuală [. . .] sau prin aceea că ei nu au fost încă relevați de cercetători în dialectele sud-dunărene"[1]. La fel se exprimă și Russu : „Se poate afirma că dintre cuvintele autohtone cele mai multe, dacă nu toate, erau generale în romanitatea carpato-balcanică, pierzîndu-se o bună parte din lexicul dialectelor aromân, meglenoromân și istroromân în cursul evului mediu, după cum au fost uitate, dispărînd, numeroase cuvinte moștenite latinești, înlocuite prin elemente slave "[2].

Problema înlocuirii tîrzii a unor cuvinte autohtone din aromână prin corespondentele albaneze fusese pusă de multă vreme de L. Spitzer [3], care observase că, de exemplu, *zară* și *ceafă* au fost înlocuite prin *δallă* și *k̑eafă*, de proveniență albaneză *(dhallë, qafë)*.

Am verificat această observație în mod practic prin ancheta pe care am făcut-o în 1966 în cinci localități din Albania cu graiuri aromânești relativ diferite, anchetă întreprinsă cu scopul expres de a cerceta soarta cuvintelor autohtone în aromână[4]. Concluzia la care am ajuns este că numărul de cuvinte autohtone care lipsesc în aromâna din Albania este aproape dublu față de cel dat de Capidan. Cu toată insistența, nu am putut descoperi, în localitățile anchetate, următoarele cuvinte : *baci*, *baltă*, *bîlc*, *cioară*, *ciuf*, *ciump*, *coacăză*, *druete*, *leurdă*, *mazăre*, *măgură*, *mușcoi*, *știră*, care vin în plus față de cele din listele de astfel de absențe întocmite de Pușcariu și Capidan. (E adevărat însă că unele dintre acestea nu au fost urmărite de cei doi cercetători.)

Dacă în decurs de aproape o jumătate de secol de la ancheta lui Capidan la cea întreprinsă de noi au dispărut

---

1 Al. Rosetti, ILR, 267.
2 Russu, *Elem.*, 106 ; Id., DR, I, Freiburg, 194.
3 Leo Spitzer, MRIW, I, 294—295.
4 Cf. RRL, XI, 6, 1966, 549 ș.u. ; v. și SCL, XVIII, 5, 1967, 491 ș.u.

atît de multe elemente de substrat aceasta nu poate fi decît o dovadă că aromâna nu diferea, inițial, aproape prin nimic față de dacoromână în ce prveşte conservarea fondului lexical autohton. Aşadar, elementele care lipsesc astăzi în aromână au existat cîndva şi în acest dialect dar, din diverse cauze, interne şi externe, proprii aromânei, ele au dispărut cu vremea. Transcriem aici concluziile din studiul citat: „Unele cuvinte au dispărut (*baci*, *bucur*, *ghimpe*) sau şi-au modificat sensul (*bardzu*) din cauza sinonimiei cu elemente de origine latină. Influențele, în special cea albaneză, au jucat un rol covîrşitor în desfăşurarea acestui proces. Bilingvismul aromânilor din Albania (copiii îşi însuşesc albaneza odată cu graiul matern) are efecte dintre cele mai interesante. Unele cuvinte şi-au modificat aspectul fonetic adaptîndu-se la rostirea albaneză (de ex. *şcrum*, *şüt*, *ϑarc* etc.), altele, dimpotrivă, opun o reacție față de fonetismul albanez (de ex. *bască*). Unele au dispărut cu totul pentru că au dispărut şi termenii albanezi corespunzători (de ex. **bung*; alb. *bung* este extrem de rar astăzi), altele, din contră, au dispărut din cauza identității sau asemănării formale prea mari cu corespondentele albaneze (de ex. *baltă*). Unele s-au adaptat semantic la elementele corespunzătoare albaneze (de ex. *ceafă*), altele au suferit contaminări cu termenii albanezi (de ex. *sărămă*)... Un rol important în dispariția unor termeni autohtoni din aromână l-au avut şi alte limbi balcanice, ca greaca, turca şi bulgara".

In legătură cu ultima idee enunțată, am urmărit în dicționarul lui T. Papahagi cuvintele aromâneşti sinonime cu cele autohtone şi am observat că pentru cele dispărute sinonimele sînt aproape toate relativ noi, împrumuturi tîrzii din limbile vecine cu care aromâna a venit în contact. În ansamblul graiurilor aromâneşti, numărul sinonimelor este, în unele cazuri, foarte mare. Uneori, coexistă termenul autohton cu sinonimul latinesc alături de împrumuturile tîrzii sau de creațiile proprii, de exemplu *curϑă* (cu *ϑ* după alb. *kurthë*) şi *(a)lațu* (latin), alături de *bată* (cf.vb. *bate*), *batcă*, *avróhe* (gr.), *paγidă* (gr.), *γrip* (gr.), *căpane* (tc.), *prinсă* (bg.), *stăpiță* (bg.), *scăndilie* (gr.). La fel, *moşu* „vieux" şi *ghiuş* „bunic" (cu *ş* după alb. *gjysh*), sinonime parțiale, coexistă cu *bitîrnu*, *papŭ* (lat. *pappus*, dar şi gr. παππος „grand-père"), *geagiu* (alb.), *plęac* (alb.), *behlu* (bg.).

Era firesc ca aromâna, ai cărei vorbitori se caracterizează, în ansamblul popoarelor balcanice, printr-o poziție (socială, economică, politică, culturală) inferioară acestora, să împrumute, ca idiom fără perspectiva dezvoltării pe un teritoriu propriu, o mulțime de elemente din limbile vecine. Aceste influențe puternice au fost determinate și de faptul că formele de viață, preponderent pastorale, ale românilor au coincis, în bună măsură, cu ale celorlalte popoare din Peninsulă (în special albanezii), în mijlocul cărora continuă să trăiască și astăzi. Terminologia pastorală aromânească a fost supusă astfel unor continue prefaceri și substituiri. În marea majoritate a cazurilor nu e vorba atît de împrumuturi de cuvinte cu conținuturi semantice noi, cît mai ales de înlocuiri de termeni[1] considerați exclusiv din punctul de vedere al expresiei fonice. Faptul acesta se poate constata ușor din lista de paralele sinonimice pe care am întocmit-o. Nu am specificat dacă termenul de bază s-a menținut sau nu, pentru că ne interesează în mod special termenii noi, care *nu aduc* informații semantice suplimentare.

balaur : *mostru* (it.), *lamńe*, *lame* (gr.) *săpít* (gr.), *bulear* (alb.)
baltă : *blată* (bg.), *habină*
barză : *lelic*, *lulec*, *ululec* (gr., alb., tc., bg.), *stîrcu* (bg.)
brad : *iehlă* (bg.)
buc : *griște* (bg.), *skivală* (gr.), *coțală*
bucurie : *haraua* (gr.)
bucura : *hărisescu*, *hăisescu* (gr.)
bung : *dușcu* (alb.), *cealîc* (tc.)
căpușă : *căcimor* (alb.), *cîrlej* (bg.)
ceafă : *zvercă* (alb.), *cășingic*, *nucă* (lat.?), *putil*
cioc : *cărăntane*, *dintană* (tc.), *ciuplitane*
ciuf : *cîrcme* (tc.)
ciut : *cărșut* (bg.)
coacăză : *brăgănă*
copil (din flori) : *baștu* (alb.), *dociu* (alb.), *luțu* (alb.), *lud* (bg.)

[1] Problema înlocuirii unor termeni latini din română sau din alte limbi romanice cu termeni de altă origine a fost pusă de Meyer-Lübke, *Rumänisch und romanisch*, București, 1930, AAR, s III, t.V; v. și Pușcariu, LR, I, 207, 339—340 și, mai recent, I. Fischer, SCL, XVI, 4, 1965, 441 ș.u., care se ocupă de cuvintele panromanice absente din limba română.

curpen :	*climătărreaŭă*, *clivătăreaŭă* (gr.)
gard :	*ploc* (alb.)
gata :	*étim*, *etmu* (gr.), *lesta* (gr., it.), *hăzîrcu*, *hăzire* (tc.), *hîrlu*
gălbează :	*duşmană* (tc.), *mitil* (bg.)
ghimpe :	*guvujdel* (bg.)
gresie :	*acone* (gr.)
grapă :	*zvarnă* (bg., alb.)
groapă :	*endec* (alb., tc.), *γurniţă* (alb.)
hameş :	*hărbut* (alb.), *lemarγu* (gr.), *hîrtu*, *limos* (gr.), *tămah* (tc.), *ásot* (gr.)
jumătate :	*dis*, *disă* (alb.), *miţíu* (gr.)
mazăre :	*afcu* (gr.), *bizéle* (alb., gr., tc.), *kekiră* (alb.), *arucuteţă*.
măgar :	*cîciu* (tc.),*γumar* (alb.), *dîngă*, *dînglîră* (gr.?), *tar* (tc.), *şońiŭ*, *uciu*
măgură :	*măγúlă* (gr.)
mărar :	*malaϑru* (gr.)
mugure :	*cleciu*, *bubuke* (gr., alb.), *ţipur* (gr.)
pîrîu :	*pivońiŭ*, *puvońiŭ* (sl.), *răkeie* (alb.)
raţă :	*bibă* (gr.), *papă*, *papcă* (gr.), *rosă* (alb.)
sîmbure :	*cocală* (gr.)
şopîrlă :	*ciupilar* (tc.)
ştiră :	*marmară* (gr.)
ţarc :	*cutaru* (scr., alb.)
ţeapă :	*ciupor* (bg.), *cîrnicociu*
zară :	*armă*, *armiră* (gr.), *δală* (gr.)

Lista nu e completă. (Pentru alte sinonime, v. RRL, XI, 6, 1966, 549 ş.u.)

Paralelele sinonimice din acest tabel dovedesc că în aromână a existat un fond lexical autohton aproximativ egal ca număr cu cel din dacoromână. Situaţia de bilingvism (sau chiar de multilingvism) îndelungat a aromânilor explică suprapunerile de termeni, adică starea de coexistenţă (chiar în aceeaşi variantă a limbii) a paralelelor sinonimice.

Caracterul „oficial'' al limbilor balcanice pe care aromânii au fost nevoiţi să şi le însuşească pentru a putea convieţui cu populaţiile respective explică dispariţia unora dintre elementele lexicale autohtone intrate în dublete sinonimice cu cuvintele împrumutate. Aceasta s-a putut întîmpla cu atît mai mult cu cît au existat, de-a lungul

istoriei, asemănări foarte mari între modul de viață (aici și ocupația principală: păstoritul) al aromânilor și al celorlalte popoare din conglomeratul etnic din Balcani.

Cercetări similare ar putea fi întreprinse și asupra fondului autohton din meglenoromână și istroromână, dar, din păcate, pentru aceste dialecte nu dispunem încă de dicționare complete.

Repartiția cuvintelor autohtone nu este uniformă nici în dacoromână. În afară de faptul că unele dintre ele nu mai circulă în limba de astăzi, sînt altele care apar în arii restrînse. Trebuie precizat că și într-un caz și în altul e vorba de un număr redus de cuvinte și nu dintre cele foarte importante. Astfel, *bască* e cunoscut numai într-un text vechi; *bung*, *bucur* adj., *ghion* erau proprii românei comune dar astăzi sînt cunoscute fie numai în onomastică (*Lacul Bucura*; *Bunga*), fie numai sub forma derivatelor (*bunget*, *ghionoaie*); *argea* e învechit și aparține mai cu seamă limbii folclorului, după cum învechit e și *hameș*; *barză* (și adj. *barz*, *bardzu*), *bîlc*, *buc*, *ciump*, *druete* (și *drui*), *ghiuj*, *gresie*, *lete*, *leurdă*, *mușcoi*, *știră*, *zară* etc. au caracter regional, după cum am arătat deja în cuprinsul articolelor consacrate acestor cuvinte.

Trebuie observat că isoglosele acestor termeni nu configurează o arie unitară în cuprinsul dacoromânei actuale, ceea ce ne împiedică să avansăm ipoteza caracterului dialectal, cel puțin pentru unele dintre acestea, în româna comună. Deși proiectarea în trecut a unei situații lingvistice actuale este, metodologic, plină de riscuri, totuși nu este exclus ca unele cuvinte autohtone care coexistă cu sinonime latinești să se fi delimitat geografic încă de la început. Astfel, e posibil ca *gresie* să fi circulat și în româna comună numai în zona de sud, iar *cute* (< lat. *cos*, *cotis*) numai în aria nordică[1]. Acceptînd ca simplă ipoteză de lucru faptul că și sinonimele de origine latină sînt dialectale, s-ar putea spune, cu foarte puțină siguranță, că se continuă o situație străveche și în cazul perechilor *ghiuj* (în Moldova și Bucovina) și *auș* (< lat. *avus*; în partea de sud-vest a țării), *leurdă* (mai des în sudul și estul țării) și *ai de pădure* (care circulă în Transilvania). O asemenea ipoteză nu mai poate fi însă susținută în cazul perechilor de termeni specializați semantic: *bască* și *lînă*, *barz(u)*

[1] Cf. Pușcariu, LR, I, 340 și h. 31.

şi *alb*, ca şi al perechilor constituite din sinonime intrate mai tîrziu în limbă: *muşc(oi)—catîr*.

În concluzie, putem spune că, în general, lexicul traco-dac al românei de astăzi era răspîndit pe întregul teritoriu pe care se vorbea româna comună, atît la nordul cît şi la sudul Dunării. Un număr însemnat de cuvinte autohtone a dispărut din dialectele din sudul Dunării.

Foarte puţine au devenit arhaice sau dialectale în dacoromână.

Cercetarea raporturilor de sinonimie cu termeni intraţi mai tîrziu în limbă (din greacă, albaneză, turcă, sîrbo-croată, bulgară, italiană) ne îndreptăţeşte să credem că în variantele sudice ale românei numărul elementelor de substrat era mult mai mare decît astăzi, aproape egal cu cel din dacoromână. Dispariţia multora dintre aceste elemente este o consecinţă a bilingvismului şi a poziţiei dialectelor româneşti sud-dunărene în raport cu poziţia celorlalte idiomuri balcanice.

Studiul răspîndirii actuale pe teren a elementelor autohtone nu ne poate servi pentru conturarea unor eventuale arii dialectale în româna comună şi nici pentru identificarea unor zone în care acţiunea substratului traco-dac asupra latinei să se fi produs cu o intensitate mai mare decît în altele din cuprinsul Romaniei orientale.

Probabilitatea ca unii termeni autohtoni să fi fost dialectali în faza străveche a românei poate privi în exclusivitate pe cei care coexistă cu sinonime de origine latină.

VIII. POZIȚIA ÎN ANSAMBLUL LEXICAL

După Al. Graur[1], fac parte din fondul principal al lexicului românesc actual următoarele cuvinte atribuite substratului : *abur*, *brad*, *bucura*, *buză*, *cioară*, *copac*, *copil*, *gard*, *găti*, *ghimpe*, *groapă*, *jumătate*, *mal*, *mazăre*, *mînz*, *moș*, *mugur*, *murg*, *spuză*, *șopîrlă*, *țap*, *țarc*, *vatră*. La acestea trebuie adăugate și cele pe care Al. Graur le consideră de altă origine (latină, slavă, greacă) sau cu etimologie necunoscută, dar care sînt, de fapt, cuvinte autohtone sigure : *baltă*, *brînză*, *brîu*, *căciulă*, *cioc*, *ciupi* (vb.), *fărîmă*, *fluier*, *mare* (adj.), *măgar*, *rață*, *scăpăra*, *strungă*, *țeapă*. Așadar, din cele 89 de cuvinte care constituie repertoriul nostru, 37 sînt înscrise în listele fondului principal de cuvinte stabilit de Al. Graur pentru româna actuală, ceea ce reprezintă 2,60% din totalul de 1419, adică 1 la 38.

Dacă ținem seamă de faptul că româna a conservat din latină aproximativ două mii de cuvinte[2], dintre care 827 fac parte din fondul principal, observăm că raporturile sînt aproape la fel pentru cuvintele din substrat : 89 de toate, dintre care 37 în fondul esențial al vocabularului actual, deci un raport de 1 : 2,40.

Am calculat numai cuvintele care aparțin în mod sigur substratului. Dintre cele probabil autohtone figurează în listele lui Al. Graur : *băiat*, *burduf*, *burtă*, *codru*, *creț*, *curma*, *dărîma*, *fluture*, *mătură*, *negură*, *(petec)*, *stăpîn*, *stînă*, *traistă*, *zburda*, *zgîria*, toate cu corespondente paralele în albaneză.

---

[1] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, EA, 1954, 48—55.

[2] După statistica lui D. Macrea, întocmită pe baza DLRM, numărul acestora este de 1 849 (cf. D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, EȘ, 1961, 32).

12 — c. 785

Dacă adăugăm la acestea și pe cele care în listele menționate poartă indicația că sînt necunoscute din punct de vedere etimologic, dar care, în marea lor majoritate, aparțin substratului, deși nu au corespondente identice sau asemănătoare în albaneză, observăm că aportul substratului traco-dac la formarea fondului principal lexical al românei se exprimă printr-o cantitate deloc neglijabilă. Notăm dintre acestea numai cîteva, pe cele de care nu ne îndoim că provin din idiomul preroman vorbit în regiunile noastre : *băga*, *găsi*, *încurca*, *mălai*, *mișca*, *mușca*, *păpușă*, *pînză*, *răbda*, *vătăma*.

Pentru limba mai veche, se admite un statut similar lui *baci*[1] (cf. alb. *baç*) ; așadar, 38 de toate.

Claudia Tudose[2], care a studiat vocabularul de bază al românei din sec. al XVI-lea – al XVIII-lea, adaugă și cîteva derivate : *bucurie* (alături de vb. *bucura*), *găti* și *găta* (în plus față de adv., adj. *gata*), *îngropa* (*groapă*), *moșie* (*moș*).

E potrivit să arătăm aici că multe dintre cuvintele autohtone au, ca și cele latinești, atestări foarte vechi. Mihăilă (DLRV) a observat că pînă la 1520 sînt atestate următoarele : *baci*, *baltă*, *bălan*, *bălaur*, *brad* (cu der. *brădel*, *brădățel*, *brăduleț*, *brădet*), *brîndză*, *brustur*, *budză* (cu der. *budzat*), *cioară*, *copaciu* (der. *copăcel*), *copil*, *creț* (și *crețesc*), *crăciun*, *curmătură*, *curmeziș* (?), *ciocîrlie* (?), *curpinel* (de la *curpen*), *gard*, *groapă*, *grumadz*, *jumătate*, *mal* (și dim. *mălurele*), *mare* (adj.), *măgură* (și dim. *măgurele*), *mîndz* (și *mîndzat*), *moașă* (și *moș*), *murg*, *pîrîu*, *rățoi*, *stînă*, *strungă*, *șopîrlă*, *ștează* (?), *viedzure*, deci cca 30 de cuvinte (v. și p. 202–203 a cărții citate, unde autorul confruntă lista sa de 21 de cuvinte (diferită de a noastră) cu listele fondului lexical autohton întocmite de Russu, Rosetti și în ILR, II). Trebuie remarcat că o mare parte dintre aceste cuvinte sînt nume proprii.

Într-un dicționar mai recent (DERD) sînt înregistrate cuvintele care apar pînă la 1600. Față de DLRV, apar în plus : *barză*, s.f., *bălegos*, *bucurie* (și ca antroponim, cum e frecvent în albaneză), *bunget*, *burduh*, *călbează* (și var. cu *g*-), *cătun*, *ciută*, *codru*, *fluture*, *ghionoaie*, *gușă*, *îndelete*,

---

[1] Al. Graur, *op. cit.*, 109.

[2] Claudia Tudose, *Vocabularul fundamental al limbii române vechi*, în „Sistemele limbii", EA, 1970, 119 ș.u.

leurdă, mazăre, noian, pupăză, sîmbur, țeapă, urdă, vatră. Și aici, marea lor majoritate figurează (prin numeroase derivate) ca antroponime și toponime. Transferul în onomastică e o dovadă de vechime a acestor cuvinte.

Așadar, cca 50 de cuvinte apar în documente vechi, de pînă la 1600 (nu se includ aci textele religioase din secolul al XVI-lea).

E interesant de observat că în lexicul fundamental al aromânei, așa cum rezultă din cercetările lui I. Coteanu[1] întreprinse pe baza textelor lui P. Papahagi și a *Dicționarului* lui T. Papahagi, 21 de cuvinte, dintr-un total de 905, provin din substrat. Pentru comparație cu dacoromâna, considerăm utilă înșirarea acestora: *ascapir, baligă, baltă, brîn, budză, căciulă, cioc, gumar* „măgar", *ğumitate, mare* (adj.), *moașe, murg, nipîrtică, ngrop* (< *groapă*), *nțap* (< *țeapă?*), *scrum, șut, țap, țarc, urdă, vatră*. Evident, nu am ținut seamă de faptul că în unele cazuri etimologiile acceptate de I. Coteanu sînt altele decît cele din repertoriul nostru.

Stabilind vocabularul fundamental al românei comune[2], I. Coteanu ia în seamă numai cuvintele latinești, în total 610. S-ar fi impus în această listă și elementele de substrat, pentru că, cu excepția cîtorva (*baligă, năpîrcă, scrum, șut, urdă*), toate celelalte (16 la număr), considerate fundamentale pentru aromână, au aceeași importanță și în dacoromânăî potrivit listelor lui Al. Graur. Mai tîrziu, autorul revine însă, afirmînd că, „în principiu, cuvinte ca drom. *balegă, baltă, barză, brusture, căciulă, cătun, ciut, colibă, curpăn, fluier, mînz, moș, murg, pupăză, țap, țarc*, ale căror corespondente aromânești sînt utilizate în mod curent, ar putea fi considerate ca partea cea mai rezistentă a fondului lexical din substrat. Prin urmare, în româna comună, ele au fost, după toate probabilitățile, printre cuvintele cele mai uzuale"[3].

Pentru a arăta în ce constă contribuția substratului la fondul esențial al românei comune, trebuie să avem

---

[1] I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei*, I, SCL, XVI, 5, 1965, 579 ș.u.

[2] I. Coteanu, *op. cit.*, II, SCL, XVI, 6, 1965, 773 ș. u.

[3] I. Coteanu, în ILR, II, 309. Dintre acestea, la Al. Graur, *op. cit.*, figurează numai *baltă, căciulă, fluier, mînz, moș, țap* și *țarc*; *colibă* nu este moștenit din substrat.

în vedere însă realitatea pe care ne-o oferă dacoromâna, care, așa cum se știe, în materie de vocabular e mai conservatoare decît aromâna, meglenoromâna și istroromâna. Am arătat[1] că dispariția multor elemente de substrat din dialectele sudice se explică prin cauze diverse, în special prin sinonimia cu elementele datorate influențelor din partea limbilor vecine.

Vocabularul fundamental al românei comune trebuie raportat la un lexic comun de tip rural, care reflectă, în bună măsură, realități specifice păstoritului și unei agriculturi rudimentare. Frecvența cuvintelor autohtone poate fi determinată de varietatea contextuală pe care o pot realiza în cadrul acestui tip de limbaj rural, iar capacitatea de derivare se precizează atît prin degajarea sufixelor și prefixelor de origine latină din structura derivatelor, cît și prin posibilitatea de transfer în cadrul numelor proprii (toponime și antroponime). În privința circulației termenilor, se poate presupune că aceasta e limitată la arii mai mult sau mai puțin restrînse numai pentru aceia care coexistau și în româna comună cu sinonime totale latinești. Gradul de importanță a termenilor în ansamblul vocabularului de tip pastoral, ca și aria lor de răspîndire pot fi determinate, cu aproximație, și din prezența, respectiv absența lor în limbile vecine cu care româna a venit în contact în epocile străvechi.

Într-o statistică întocmită pe baza *Dicționarului* lui I. A. Candrea, D. Macrea [2] a constatat că la 54 de elemente autohtone comune cu albaneza există 195 de derivate și variante, ceea ce reprezintă un raport aproximativ de 4 : 1. Sînt de reținut concluziile autorului : „Există însă, în statistica noastră, un grup, puțin numeros, de elemente ale căror derivate întrec, proporțional, chiar pe cele latine, fiind anume de patru ori mai multe decît cuvintele de bază : cele „comune cu albaneza" (54 cuvinte de bază și 195 derivate pe teren românesc și variante), ceea ce credem a fi o importantă indicație că, dacă unele din aceste cuvinte pot fi și de origine albaneză, cele mai multe sînt, fără îndoială, moștenite din graiul strămoșilor noștri autohtoni" [3].

---

[1] Vezi RRL, XI, 6, 1966, 549—565.

[2] Dimitrie Macrea, *Fizionomia lexicală a limbii române*, DR, X, 1943, 362 ș.u.

[3] Ibid., 367.

Pentru derivatele de la cuvintele din fondul principal, Al. Graur a observat că la un cuvînt de bază revin în medie aproximativ cinci derivate [1].

Noi am făcut o nouă statistică a derivatelor (nu și a variantelor) celor 89 de cuvinte de bază studiate, utilizînd în acest scop materialul înregistrat în DA, DLR, DEX și în unele glosare dialectale. Am reținut în exclusivitate derivatele *directe* ale cuvîntului de bază, adică numai pe cele care, la analiza lexicală, nu ne descoperă un cumul de sufixe. Nu am inclus derivatele din dialectele din sudul Dunării. Evident, materialul folosit de noi este departe de a fi complet, aceasta din cauză că lipsește un dicționar exhaustiv al românei.

În statistica noastră, numărul derivatelor directe, indiferent de originea sufixelor și a prefixelor cu care s-au format, este de 535, revenind în medie cîte șase derivate la un cuvînt de bază.

Am desprins apoi, într-un grup aparte, pe cele alcătuite exclusiv cu elemente derivative latinești sau autohtone. Precizăm că am inclus între acestea și sufixele cu origine incertă : *-iu*, *-uc*, *-ui*, *-uț* (posibil latinești), precum și *-uș*, autohton. Analiza lexicală am făcut-o, evident, din punctul de vedere al dacoromânei contemporane, cu excepția cuvintelor *bunget*, *ghionoaie* și *mușcoi*, pentru care am pornit de la *bung*, *ghion* și *mușc*, dat fiind aspectul lor clar de cuvinte derivate. Totalul derivatelor cu elemente latinești este surprinzător de mare : 356, revenind în medie patru derivate la un cuvînt de bază [2]. Figurează în listele noastre cîteva cuvinte complet izolate, fără nici un derivat : *bască*, *bîlc*, *droaie*, *gresie*, *noian*, *strepede*, sau cuvinte care au derivate dar nici unul cu elemente latinești : *argea*, *ghiuj*, *lete*, *știră*. Cu derivate foarte puține sînt și *bung*, *ciump*, *coacăză*, *cursă*, *ghion*, *leurdă*, *mărar*, *mușc*, *spînz*, *zară*. În grupul celor 356, se situează, în ordinea productivității : *mînz* (15), *copil* (14), *buză* (12), *mare* (11), *baltă*, *brad*, *groapă*, *mazăre*, *rață* (cîte 9), *moș*, *murg* (cîte 8), *brînză*, *brîu*, *căciulă*, *cioară*, *grumaz*, *măgar* (cîte 7), *baligă*, *ciut*, *curpen*, *fărîmă*, *mal*, *pupăză*, *rînză*

---

[1] Al. Graur, *op. cit.*, 108.

[2] Rezultate asemănătoare a obținut și Adriana Ionescu (v. *Rezumatul* tezei de doctorat, 1979) urmărind derivatele unui grup restrîns de termeni (cca 30) în textele vechi.

(cîte 6), *căpușă*, *ghimpe*, *grumaz*, *năpîrcă* (cîte 5), *abure*, *brusture*, *bucura*, *fluier*, *gard*, *groapă*, *sarbăd*, *scăpăra*, *strungă*, *șopîrlă*, *țarc*, *urdă* (cîte 4). Așadar, 285 de derivate la 40 de cuvinte, în medie 7 derivate la un cuvînt. Celelalte au sub patru derivate.

Rezultă de aici că, în general, fondul lexical autohton al românei are o putere de derivare mai mare sau cel puțin egală cu a elementelor latine. Fiind vorba de sufixe și prefixe de origine latină (inclusiv autohtone), e posibil ca aceste derivate să se fi creat de timpuriu, în perioada românei comune.

Existența acestora dovedește importanța deosebită în ansamblul vocabularului a cuvintelor de la care s-au format. Nu este exclus ca în româna comună numărul cuvintelor din substrat care făceau parte din vocabularul fundamental să fi fost cu mult mai mare decît astăzi. Putem aprecia totuși că și în româna comună aveau o poziție mai puțin importantă în special cuvintele care și astăzi au o capacitate de derivare zero sau foarte scăzută (cca 20). Multe dintre acestea sînt și astăzi dialectale sau au dispărut cu totul din dialectele vorbite în sudul Dunării.

Așadar, aproximativ 70 de cuvinte autohtone aparțineau, foarte probabil, lexicului fundamental al românei comune.

Numărul mare al derivatelor este și o dovadă a forței de rezistență, pînă astăzi, a cuvintelor de bază și, mai ales, o dovadă că aceste cuvinte nu sînt împrumuturi relativ tîrzii din albaneză, ci moșteniri directe din substrat.

CONCLUZII

1. În stadiul actual al cercetărilor se admite cu certitudine că româna a conservat din substratul traco-dac cca 90 de cuvinte. Acestea au în albaneză corespondente identice sau foarte asemănătoare, care, din punct de vedere etimologic, pot fi raportate în mod direct la radicale indoeuropene. În afara acestui fond lexical pentru care nu există îndoieli privind originea lui preromană, aproximativ 50—60 de cuvinte (numărul acestora poate fi chiar mai mare) se pot atribui numai cu probabilitate substratului. Unele trăsături (în special de ordin fonetic) ale acestora din urmă, precum și posibilitățile lor de a fi puse în legături etimologice cu elemente latine, grecești sau slave fac îndoielnică proveniența lor din substrat. Aceeași nesiguranță privind etimologia ne întîmpină și la corespondentele albaneze ale acestor cuvinte.

2. Pentru cercetarea vocabularului autohton al românei am pornit de la situația lui în faza actuală a limbii, potrivit principiului metodologic că istoria unei limbi se studiază cu mai mult succes plecînd de la prezent înspre trecut pentru a distinge elementele constitutive presupuse.

Comparația cu albaneza este metoda cea mai sigură pentru descoperirea și cercetarea moștenirii autohtone din română. Evident, descoperirea și descrierea elementelor comune românei și albanezei sînt operații ușoare; dificultățile apar la interpretarea lor etimologică.

Folosirea acestei metode impune cercetătorului cunoașterea științifică temeinică a ambelor limbi confruntate.

Elementele comune românei și albanezei trebuie reconstruite prin studiul variantelor și al evoluției lor fonetice, gramaticale și lexico-semantice, în fazele primare, adică în româna comună, respectiv albaneza comună. Prin

această reconstrucție, deosebirile de la o limbă la alta se reduc mult. Formele obținute pot fi raportate fără dificultăți la tipuri preromane comune. De aici rezultă o concluzie foarte importantă privind în mod special albaneza, anume că fondul lexical indo-european al acestei limbi în laturile pe care le are în comun cu româna se identifică cu substratul românesc. Concluzia aceasta, obținută prin confruntarea elementelor comune reale ale celor două limbi, coincide cu cea care rezultă din studiul direct al caracterelor indo-europene ale albanezei, adică albaneza se descoperă ca idiom de structură tracă (mai recent, Barić, Gabinski), daco-moesiană (Georgiev) sau ca o sinteză traco-iliră (Jokl, Capidan), ori idiom ilir cu influențe trace (Çabej, Rosetti). Deci se poate vorbi, în toate cazurile, de o componentă tracă între elementele constitutive ale acestei limbi. Aceasta nu exclude ipoteza ca unele dintre elementele comune româno-albaneze să fi fost cunoscute în antichitatea preromană nu numai în tracă, ci și în ilira, precum și în alt idiom care se vorbea în Peninsula Balcanică, așa cum este cazul termenilor antici la care se raportează rom. *mal*, alb. *mal*, rom. *mînz*, alb. *mës*, *mëz* etc. Trebuie arătat, de asemenea, că neatestarea în traco-dacă (cu excepțiile bine cunoscute) a termenilor moșteniți în română nu este o dovadă că aceștia nu existau în graiul populației preromane din aria noastră. Mai mult, se poate spune chiar că circulația și extensiunea geografică a acestor termeni de civilizație preponderent pastorală trebuie să fi fost la fel ca în evul mediu tîrziu, cînd o mulțime dintre ei pătrund din albaneză și, mai ales, din română, în toate limbile balcanice, iar numai din română în graiurile slave de nord și de est, precum și în cele maghiare.

3. Presupunem că în româna comună aproape toate elementele moștenite din substrat erau răspîndite pe întregul teritoriu de limbă română, atît la nordul cît și la sudul Dunării. Această dispersiune geografică generală corespunde unor realități de istorie socială și politică, anume că în anii penetrației cuceritorilor romani la nordul fluviului Dacia se afla, sub regele Decebal, într-un intens proces de unificare politică (și, implicit, lingvistică), proces pe care, sub alte forme, l-a continuat stăpînirea romană. Așadar, unificarea statală de tip roman și unificarea lingvistică prin latină au găsit în Dacia un teren favorabil,

realizîndu-se într-o perioadă nu foarte îndelungată. Iată de ce e de presupus că influenţa autohtonă asupra latinei, petrecută în condiţiile speciale de bilingvism, a avut un caracter în general uniform. Chiar dacă unele cuvinte aveau întrebuinţare regională, ele au devenit generale prin latină, care, în zona carpato-dunăreană, nu avea, după cum se ştie, deosebiri dialectale importante, era o „lingua franca" utilizată de colonişti veniţi din diferite părţi ale imperiului. Creştinismul a jucat un rol fundamental în menţinerea unităţii limbii latine din Dacia.

Dispariţia în cursul istoriei a unui mare număr de elemente autohtone din dialectele româneşti din sudul Dunării a fost determinată de poziţia „inferioară" pe care au avut-o aceste dialecte (derivată din poziţia inferioară din punct de vedere social, politic, economic a vorbitorilor lor) în raport cu idiomurile balcanice cu care au venit în contact. Bilingvismul (sau multilingvismul) românilor balcanici s-a soldat cu un fenomen de „substituire" a elementelor indigene prin elemente împrumutate (greceşti, albaneze, turceşti, bulgăreşti etc.), fenomen posibil dat fiind faptul că dispariţia unui cuvînt nu înseamnă întotdeauna şi dispariţia noţiunii pe care o exprimă.

4. Din cercetarea semanticii termenilor din substrat rezultă că aceştia, ca şi corespondentele albaneze, au un profund caracter popular. Prin această trăsătură generală, ei se integrează fondului lexical moştenit din latină, care, după cum se ştie, are un mai pronunţat caracter popular în română decît în celelalte limbi romanice. Aceşti termeni se referă cu precădere la păstorit şi la formele primare de agricultură impuse de păstorit, în general sînt termeni care exprimă mediul elementar de viaţă al crescătorilor de vite. Fiecare dintre termenii analizaţi de noi reprezintă realităţi fundamentale ale vieţii populaţiei preromane din zona noastră. Caracterul rustic al elementelor din substrat concordă cu rusticitatea vocabularului latin moştenit de română. Totodată, trebuie subliniat că vocabularul latin şi cel traco-dac, aşa cum s-au transmis românei, reflectă rusticitatea vieţii daco-romanilor de după a. 275, determinată în special de invaziile popoarelor migratoare.

Aceşti termeni formează cupluri semantice cu cei moşteniţi din latină, caracterizate prin relaţii de sinonimie (mai apropiată sau mai depărtată), relaţii tolerate şi

conservate în ansamblul vocabularului prin aceea că între cuvîntul latin și cel din substrat s-a stabilit un raport ca de la general la particular: *lapte* și *zară*; *caș* și *brînză*, *urdă*; *ai* și *leurdă*; *șarpe* și *balaur*; *vierme* și *strepede* etc. Observația aceasta vine în sprijinul ideii că elementele de substrat, care, față de cele latine, au poziția unor „împrumuturi”, sînt, de fapt, rezultatul unei influențe pe care a suferit-o latina în Dacia. Această influență traco-dacă asupra latinei, care a fost pe deplin posibilă dată fiind calea orală, colocvială pe care s-a impus latina în Dacia, trebuie să fi fost activă încă multă vreme după anul 275, pînă tîrziu către sec. al VI-lea, cînd se presupune că așa-numiții daci liberi, din părțile de nord-vest și de est ale provinciei romane, sînt asimilați complet în masa geto-dacilor romanizați.

5. Influența autohtonă nu trebuie pusă pe același plan cu influențele ulterioare exercitate asupra românei: slavă, maghiară, turcă etc., pentru că ea reprezintă elemente de continuitate lingvistică în procesul de confruntare a celor două sisteme: latin și traco-dac, încheiat, după o lungă perioadă de bilingvism a populației indigene, prin înlocuirea unuia cu a celuilalt. În acest proces, latina a asimilat o cantitate anumită de elemente din traco-dacă. Așadar, pentru populația indigenă romanizată faptele de substrat nu erau elemente străine (ca, de exemplu, cele slave în momentul însușirii lor de către români), ci cuvinte din propria ei limbă, pe care o abandona încetul cu încetul, restrîngîndu-i cadrul situațional de întrebuințare. O problemă interesantă care ar trebui studiată este în legătură cu modificările speciale survenite în semantismul cuvintelor latine din română (eventual și albaneză), modificări explicabile prin calc după cuvintele traco-dace. Sugestii în acest sens ne oferă unele cercetări ale lui Hasdeu.

6. Elementele pe care româna le are în comun cu albaneza nu se explică în română prin împrumut albanez. Există dovezi suficiente că aceste elemente sînt transmisiuni directe din substratul traco-dac. Ele au intrat mai întîi în latină, așadar, din punctul de vedere al românei comune, aceste cuvinte nu reprezintă un grup separat de fondul latin, pentru că în română ele au fost moștenite ca elemente „latine”, evoluînd după aceleași legi fonetice ca cele latine propriu-zise. Nu putem dovedi că aceste elemente, fie și numai unele dintre ele, au pătruns tîrziu,

în timpul perioadei românei comune, din albaneză. Cuvintele comune din ambele limbi vin din același izvor, din traco-dacă. La acest nivel preroman trebuie văzută înrudirea dintre română și albaneză, înrudire care se exprimă nu numai prin elemente de vocabular, ci și prin numeroase fapte de fonetică și morfo-sintaxă.

Este imposibil ca un număr atît de mare de fapte (fonetice, gramaticale, lexico-semantice) identice sau asemănătoare în cele două limbi să se explice printr-o simplă influență dintr-o singură direcție. Numai acțiunea substratului poate justifica existența fondului lingvistic albano-român comun.

Ideea că între cele două limbi deosebirile sînt mult mai numeroase decît asemănările, lansată de Meyer-Lübke și Philippide și reluată astăzi de Russu, Ivănescu și alții, este lipsită de orice temei. În primul rînd, cele două limbi sînt, genealogic, diferite, așadar comparația dintre ele nu trebuie făcută, teoretic vorbind, din perspectiva a două limbi care aparțin aceleiași familii (ca, de ex., limbile romanice, slave etc.). În al doilea rînd, comparînd totuși sistemul albanezei comune cu al românei comune (din aceasta din urmă reținînd în exclusivitate aspectele ei nonromanice), remarcăm, dimpotrivă, că deosebirile aproape nici nu contează în raport cu ansamblul trăsăturilor comune.

În stadiul actual al cercetărilor e greu de admis că geto-dacii vorbeau alt idiom decît traca. Eforturile unor remarcabili lingviști de a interpreta relictele de limbă din această zonă în sensul distingerii daco-moesienei de tracă nu au dus la rezultate pe deplin convingătoare. Cu siguranță că au existat unele diferențe dialectale; albaneza poate fi luată și de astă-dată ca termen de comparație prin unele dintre trăsăturile ei foarte vechi cu caracter dialectal. Dar chiar în română anumite trăsături dialectale (rotacismul lui *n* intervocalic în nord-vestul dacoromânei, pronunțarea ca *ț* a lui *č* în româna din sudul Dunării) care caracterizează româna comună par să continue o situație mai veche, proprie graiurilor preromane care se vorbeau în aria carpato-balcanică. De aceea e mai potrivit, cel puțin pentru stadiul de acum al cercetărilor, să denumim limba de substrat a românei cu termenul *traco-daca* (al doilea component desemnînd varianta dialectală — *daca* — a limbii comune, care era *traca*). Dealtfel, și latina car-

pato-balcanică dezvoltase cel puțin două arii dialectale, așa cum pare să rezulte din studiul comparativ al elementelor latine din română și albaneză.

7. În totalitatea lor, elementele din substrat (fonetice, morfosintactice și lexicale), cele comune cu albaneza ca și cele care nu au corespondente în albaneză, au contribuit la conturarea fizionomiei particulare a românei în raport cu a celorlalte limbi romanice. Modificările latinei din toate zonele Romaniei trebuie puse, cel puțin în parte, pe seama acțiunii substratului. În româna comună, aceste elemente, ca și cele din latină, trebuie să fi fost mult mai numeroase decît astăzi.

În ansamblul vocabularului românesc, transmisiunile din substrat au aceeași importanță ca elementele latinești. Această concluzie rezultă din cercetările privind trăsăturile semantice ale acestor cuvinte, frecvența, aria generală de circulație și forța lor de derivare.

8. Pentru lunga istorie a românilor, moștenirea lingvistică traco-dacă este cea mai importantă dovadă a viețuirii lor neîntrerupte în Dacia. Toponimia majoră de pe teritoriul României și elementele de vocabular preromane, atît cele comune cu albaneza cît și cele care există numai în română, nu se explică prin influență tîrzie albaneză, petrecută în sudul Dunării, ci ca rezultat al bilingvismului geto-dacilor în procesul romanizării lor.

Vocabularul reprezintă numai unul dintre aspectele sub care s-a manifestat acțiunea substratului traco-dac. Tot prin comparație cu albaneza trebuie studiate faptele de fonetică (vocala *ă*, rotacismul lui *n* intervocalic, laringala *h* etc.), de morfologie (genul neutru etc.), de sintaxă, frazeologie etc. Trebuie adăugate aici particularități de etnografie, folclor etc., domenii nestudiate încă prin mijloacele comparatisticii balcanice.

BIBLIOGRAFIE*

AAR — *Analele Academiei Române*, Bucureşti, 1881 ş.u.
AAS — *Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju*, urednik H. Barić, 3 volume, Belgrad, 1923—1926.
ACIB — *Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, VI. *Linguistique*, Editions de l'Académie bulgare des sciences, Sofia, 1968.
AKI — *Akten des internationalen albanologischen Kolloquiums Innsbruck 1972, zum Gedächtnis an Norbert Yokl*, hgg. v.Hermann M. Ölberg, Innsbruck, 1977.
ALR — *Atlasul lingvistic român* : partea I, de Sever Pop (vol. I, Cluj, 1938 ; vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942) ; partea II, de Emil Petrovici (vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940).
ALRM — *Micul Atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj : partea I, vol. I, de Sever Pop, Cluj, 1938 ; partea II, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu, 1940.
ALR, s.n. — *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, sub direcţia acad. Emil Petrovici, I—V, Bucureşti, 1956—1966.
An. Etn. — *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, Cluj, 1957 ş.u.
Arch. Rom. — *Archivum Romanicum. Nuova rivista di filologia romanza* diretto da Giulio Bertoni, Firenze-Genova, 1917 ş.u.
Arhiva — *Arhiva*. Organul Societăţii ştiinţifice literare, Iaşi, 1889 ş.u.
Arh. Olt. — *Arhivele Olteniei*. Publicaţie trimestrială sub dir. d-lui Ch. Laugier, Scrisul românesc, Craiova, 1922 ş.u. ; serie nouă, Academia R.S.R., Craiova, 1981.
ASPh — *Archiv für slavische Philologie*, hgg. v. V. Jagić, Berlin, 1876 ş.u.
AUB — *Analele Universităţii Bucureşti* [pînă în 1955 : *Revista Universităţii „C. I. Parhon"*], Seria ştiinţe sociale, filologie, Bucureşti, 1954 ş.u.
BA — *Balkan-Archiv*, hgg. von Gustav Weigand, Leipzig, 1925 ş.u.
Barić, *Albanorum. St.* — H. Barić, *Albanorumänische Studien*, I. Teil, Sarajevo, 1919.
Barić, *Hŷmje* — Henrik Barić, *Hŷmje në historin e gjuhës shqipe*, Shtëpija botuese „Mustafa Bakija", Prishtinë, 1955.
Bashkimi — *Fjaluer i rii i shqypes*, Bashkimi, Shkodër, 1908.
BB — *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*, hgg. A. Bezzenberger, Göttingen, 1877 ş.u.

---

* Am reţinut aici numai titlurile bibliografice redate prin abrevieri în cursul expunerii noastre: dicţionare, cărţi fundamentale şi publicaţii periodice.

BER — *Bălgarski etimologhičen rečnik*, tom I (A — З), tom II (H—крепя), Redaktor : V. I. Georgiev, Bălgarska Akademiia na naukite. Institut za bălgarski ezik, Sofia, 1971, 1979.

Berneker, SEW — Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1914.

BL — *Bulletin linguistique*, p.p. A. Rosetti, București — Paris, 1933 ș.u.

Bogdani, *Cuneus Prophetarum* — Emzot Pjeter Bogdani, *Cuneus Prophetarum de Christo salvatore mundi et ejus evangelica veritate italice et epirotice contexta...*, Patavii, MDCLXXXV, ed. de At. Mark Harapi S.J., Shkodër, 1940.

BPh — *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide"*, Universitatea din Iași, Director : Iorgu Iordan, Iași, 1934 ș.u.

BSL — *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, Paris, 1869 ș.u.

BSS — *Buletin për shkencat shoqërore*, Instituti i shkencavet, Tirana, 1953—1956.

Bul. Shkodra — *Buletin shkencor i Institutit Pedagogjik dyvjeçar të Shkodrës* [continuare la *Rev. Shkodra*], Shkodër, 1965 ș.u.

BUT — *Buletin i Universitetit shtetëror të Tiranës*, Seria shkencat shoqërore [continuare la BSS], Tirana, 1957—1963.

Buzuku — *„Meshari" i Gjon Buzukut (1555), botim kritik* punuar nga Eqrem Çabej, I—II, Universiteti shtetëror i Tiranës, Tiranë, 1968.

Byzantion — *Byzantion*. Revue internationale des études byzantines, Paris—Liège—Bruxelles, 1924 ș.u.

Çabej, SE — Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, II (A—B), Akademia e shkencave e R.P. të Shqipërisë, Tiranë, 1976.

Çabej, SGJ — Dr. Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore*, I—VI, Rilindja, Prishtinë, 1976.

CADE — I.-A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, „Cartea Românească", București, 1931.

Camaj, *Alb. Wortbild.* — Martin Camaj, *Albanische Wortbildung. Die Bildungsweise der älteren Nomina*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1966.

Camarda, *Gr.comp.* — Demetrio Camarda, *Saggio di grammatologia comparata sulla lingua albanese*, Livorno, 1864.

Capidan, *Aromânii* — Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Academia Română, Studii și cercetări, XX, București, 1932.

Capidan, *Fărșeroții* — Th. Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, în DR, VI, 1929—1930, p. 1—210, republicat în volum la ed. Cartea românească, București, 1931.

Capidan, *Megl.*, — Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I—III, Academia Română, Studii și cercetări, București, 1925, 1928, 1936.

CDDE — I. A. Candrea — Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (a — putea)*, Socec, București, 1907—1914.

Cihac (DEDR) — A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes* ; II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Francfort A/M— Berlin — Bucarest, 1870, 1879.

Cioranescu, DER — Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*. Universidad de La Laguna, 1958—1966.

CL — *Cercetări de lingvistică*, Cluj, 1956 ș.u.

Col. Tr. — *Columna lui Traian, revistă pentru istorie, linguistică și psicologie poporană*, dir. B. P. Hasdeu, București, 1870 ș.u.

Constantinescu, DOR — N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, EA, București, 1963.
Conv.lit. — *Convorbiri literare*, Iași—București, 1867 ș.u.
Cordignano — P. Fulvio Cordignano, *Dizionario albanese-italiano e italiano-albanese (il nuovo „Jungg")*, *Parte albanese-italiana*, Ulrico Hoepli, Milano, 1934.
Costin, *Gr.băn.* — Lucian Costin, *Graiul bănățean. Studii și cercetări*, I—II, Timișoara — Turnu-Severin, 1929, 1934.
DA — Academia Română, *Dicționarul limbii române*, A—C, F—L *(lojniță)*, Socec și Sfetea, București, 1913 ș.u.
Dalametra — I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*, București, 1906.
Damé — Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Imprimerie de l'état, Bucarest, 1893.
Damé, *Termin.* — Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, Socec, București, 1898.
DC — *Dicționarul limbii române literare contemporane*, I—IV, Academia Republicii Populare Române, București, 1956.
Decev, *Thrak. Spr.* — D. Decev, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957.
Densusianu, *Hațeg* — Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, Socec, București, 1915.
Densusianu, HLR — Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I : Les origines, Leroux, Paris, 1901.
DERD — *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*, EA, București, 1981.
DEX — Academia RSR, Institutul de lingvistică, *Dicționarul explicativ al limbii române*, EA, București, 1975.
Diculescu, *Gep.* — Constantin C. Diculescu, *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I, Leipzig-Halle, 1922.
DLR — Academia RSR, *Dicționarul limbii române*, serie nouă, (literele M, N, O, P—Pog., R, Ș), EA, București, 1965 ș.u.
DLRM — Academia RPR, *Dicționarul limbii române moderne*, EA, București, 1958.
DR — *Dacoromania*, buletinul „Muzeului limbei române" condus de Sextil Pușcariu, Cluj, 1920 ș.u.
Dragomir, *Vlahii* — Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1956.
Drăganu, *Rom.* — N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, Academia Română, București, 1933.
DR, Freiburg — *Dacoromania*, Jahrbuch für östliche Latinität, herausgegeben von Paul Miron, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, I, 1973—
Dunărea — *Dunărea*. Revistă științifico i literară, Silistra, 1924.
Ernout-Meillet, DEL — A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, ed. III, Paris, 1951.
Et. rom. — *Etudes romanes*, II (Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane — XII, 1977, 1978), Universitatea din București, 1978.
FEW — Walter von Wartburg, *Französischen Etymologisches Wörterbuch*. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes, Bonn, 1929.
Fj. shq. — *Fjalor i gjuhës shqipe*, Instituti i shkencavet, Tiranë, 1954.
FS — *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Akademia e shkencave e RPS të Shqipërisë, Tiranë, 1980.

Gazulli — D. Nikollë Gazulli, *Visaret e kombit*, XI, *Fjalorth i ri. Fjalë të rralla të përdoruna në Veri të Shqipnis*, Shtypshkroja „Gurakuqi", Tiranë, 1941.
Georgiev, *Bălg. etim.* — Vladimir Georgiev, *Văprosi na bălgarskata etimologija*, Sofia, 1958.
Georgiev, *Introduzione*—Vladimir I. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Edizioni dell'Ateneo, Roma, 1966.
Georgiev, *Trak. ez.* — Vladimir Georgiev, *Trakiiskiiat ezik*, Izdanie na bălgarskata Akademiia na naukite, Sofia, 1957.
Georgiev, *Trakite* — Vladimir I. Georgiev, *Trakite i tehniat ezik*, Bălgarska Akademiia na naukite. Institut za bălgarski ezik, Sofia, 1977.
Gerov, *Rečnik* — Najden Gerov, *Rečnik na bălgarskiia ezik s tălkuvane rečite na bălgarski i na ruski*, I—III, Plovdiv, 1895—1904.
Giordano — Emanuele Giordano, *Dizionario degli albanesi d'Italia*, edizioni Paoline, Bari, 1963.
Giuglea, *Concordances* — G. Giuglea, *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937.
Giuglea, *Uralte Schichten* — G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944.
Glotta — *Glotta. Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache*, hgg. v. Paul Kretschmer, Göttingen, 1909 ş.u.
Graur, ER — Al. Graur, *Etimologii româneşti*, EA, 1963.
GS — *Grai şi suflet, revista Institutului de filologie şi folclor*, publicată de Ov. Densusianu, I—VII, Bucureşti, 1923—1937.
Hahn, *Alb.St.* — Johann Georg von Hahn, *Albanesische Studien*, I—III, Wien, 1853.
Hasdeu, CB — B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I—II, Bucureşti, 1878—1879.
Hasdeu, EMR — B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I—III, ed. Gr. Brâncuş, Minerva, Bucureşti, 1972—1976.
Hasdeu, *Ist. crit.* — B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor. Pămîntul Ţărei Româneşti*, ed. II, vol. I—II, Bucureşti, 1875.
IF — *Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde*, Strassburg-Berlin, 1892 ş.u.
IJ — *Indogermanische Jahrbuch*, hgg. v. A. Thumb und W. Streitberg, Strassburg-Berlin, 1914 ş.u.
ILR — Academia RSR, *Istoria limbii române*, II, EA, Bucureşti, 1969.
Iordan, *Topon.rom.* — Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, EA, 1963.
Ivănescu, ILR — G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Junimea, Iaşi, 1980.
Izvoare — *Izvoare privind istoria României*, I, Academia Republicii Populare Române, Bucureşti, 1964.
JB — *Jahresbericht des Instituts für rümänische Sprache* (rumänisches Seminar), hgg. von Gustav Weigand, Leipzig, 1894 ş.u.
Jokl, LKU — N. Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin—Leipzig, 1923.
Jokl, SAEW — Dr. Norbert Jokl, *Studien zur albanesischen Etymologie und Wortbildung*, Wien, 1911.
Južn. Filolog. — *Južnoslovenski Filolog*, dir. A. Belić, Belgrad, 1913 ş.u.
Krahe, *Spr. Ill.* — Hans Krahe, *Die Sprache der Illyrien*, I, Wiesbaden, 1955.
Kristoforidhi — Konstantin Kristoforidhi, *Fjalor shqip-greqisht*, ed. Al. Xhuvani, Universiteti shtetëror i Tiranës, 1961.

KZ — *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen*, hgg. von Th. Aufrecht und Adalbert Kuhn, Berlin, 1852 ş.u.

La Piana, SLA — M. La Piana, *Studi linguistici albanesi*, I, *Prolegomeni allo studio della linguistica albanese*, Palermo, 1939.

LB — *Linguistique balkanique (Balkansko ezikoznanie)*, Bălgarska Akademiia na naukite, Sofia, 1959 ş.u.

Leotti — Angelo Leotti, *Dizionario albanese-italiano*, Istituto per l'Europa Orientale, Roma, 1937.

Lex. Bud. — *Lesicon românesc — latinesc — unguresc — nemţesc, care de mai mulţi autori în cursul a trizeci şi mai multor ani s-au lucrat*, Buda [Budapesta], 1825.

Ling. Posnan. — *Lingua Posnaniensis*, Posnań, 1949 ş.u.

LL — *Langue et littérature*, Bulletin de la section littéraire, réd. p. Th. Capidan et D. Caracostea, Académie Roumaine, Bucureşti, 1940 ş.u.

LM — A. T. Laurian şi I. C. Massim, *Dicţionarul limbei române*, I—II, Societatea Academică Română, Bucureşti, 1871—1876 ; III : *Glosariu care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum şi cele de origine îndoioasă*, Bucureşti, 1871.

LR — *Limba română*, Bucureşti, 1952 ş.u.

Mat. dial. — *Materiale şi cercetări dialectale*, Academia Republicii Populare Române, Filiala Cluj, Bucureşti, 1960.

Meyer, *Alb. Stud.* — Gustav Meyer, *Albanesische Studien*, Viena, 1883—1897 : I. *Die Pluralbildungen der albanesischen Nomina* ; II. *Die albanesischen Zahlwörter* ; III. *Lautlehre der indogermanischen Bestandteile des Albanesischen* ; IV. *Das griechisch-südrumänisch-albanesische Wortverzeichnis des Kavalliotis* ; V. *Beiträge zur Kenntniss der in Griechenland gesprochenen albanesischen Mundarten* ; VI. *Beiträge zur Kenntniss verschiedener albanesischen Mundarten*.

Meyer, EWA — Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891.

Meyer, *Ngr. St.* — G. Meyer, *Neugriechische Studien*, I—III, Sitzungsb. der kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist.Kl. bd. CXXX und CXXXII, Viena, 1894—1895.

Meyer-Lübke, *Rom.Gramm.* — W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, I—IV, Leipzig, 1890—1902.

Mihăescu, *Lat. dun.* — H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, EA, 1960.

Mihăilă, DLRV — G. Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi (sfîrşitul sec. X — începutul sec. XVI)*, EER, Bucureşti, 1974.

Mihăileanu — St. Mihăileanu, *Dicţionar macedo-român*, Bucureşti, 1901.

Miklosich, AF — F. Miklosich, Albanische Forschungen, I—III, Wien, 1870, 1871.

Miklosich, *Beiträge, Cons.* — Franz Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte*, II : *Consonantismus*, Wien, 1883.

Miklosich, EWS — Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886.

Miklosich, *Rum. Unt.* — Fr. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, I, C. Gerold, Wien, 1881.

Miklosich, SER — Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Viena, 1862.

Miklosich, *Wand. d. Rum.* — Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Wien, 1879.
MRIW — *Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien*, hgg. v. W. Meyer-Lübke, I, Heidelberg, 1914.
Novacovici, *Cuv. băn.* — Emilian Novacovici, *Cuvinte bănățene*, I—II, Oravița, 1924—1926.
Omagiu Iordan — Academia RSR, *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, EA, 1958.
Omagiu Rosetti — Academia RSR, *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, EA, 1965.
Papahagi (DDA) — Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân (general și etimologic)*, ed. a II-a, EA, București, 1974.
Papahagi, NE — Pericle Papahagi, *Notițe etimologice*, în AAR, Memoriile secțiunii literare, seria II, tom. XXIX, 1906—1907, p. 201—248,
Pascu, DEM — Giorge Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I—II, Bucarest, 1925.
Pascu, REB — Giorge Pascu, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Geneva, 1924.
Pascu, *Suf.* — G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916.
Păcală, *Rășinari* — Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915.
Pekmezi, *Gramm.* — Dr. Pekmezi, *Grammatik der albanesischen Sprache (Laut- und Formenlehre)*, Viena, 1908.
Philippide, ILR — A. Philippide, *Istoria limbii române*. I : *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894.
Philippide, OR — Alexandru Philippide, *Originea românilor*, I. *Ce spun izvoarele istorice* ; II. *Ce spun limbile română și albaneză*, Viața românească, Iași, 1923, 1927.
Pisani, *Saggi* — V. Pisani, *Saggi di linguistica storica*, Torino, 1959.
Pokorny, IEW — J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, München, 1959.
Popovici, *Dial. istr.* — Iosif Popovici, *Dialectele romîne (Rumänische Dialekte)*, IX : *Dialectele romîne din Istria*, II (texte și glosar), Halle, 1909.
Pușcariu, *Études* — Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Imprimeria Națională, Cluj—București, 1937.
Pușcariu, EW — Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element*, C. Winter, Heidelberg, 1905.
Pușcariu, LR — Sextil Pușcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1940 ; II. *Rostirea*, EA, 1959.
Pușcariu, *St.ir.*, — Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, III, București, 1929.
Reichenkron, *Dak.* —Günter Reichenkron, *Das Dakische (reconstruiert aus dem Rumänischen)*, Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1966.
REIE — *Revue des études indo-européennes*. Bulletin trimestriel publié sous la direction de Vlad Bănățeanu, Bucarest, 1938 ș.u.
RESEE — *Revue des études sud-est européennes*, Bucarest, 1963 ș.u.
Résumés — IIe Congrès international de thracologie, Bucarest, 4—10 septembre, 1976, *Résumés des rapports et communications*, Académie des sciences sociales et politiques, Bucarest, 1976.

Rev.Shkodra — *Revistë shkencore e Institutit Pedagogjik dyvjeçar të Shkodrës*, 1, Shkodër, 1964 [se continuă cu *Bul. Shkodra*].
REW — W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. III, Heidelberg, 1935.
RF — *Revista filologică*, organ al Cercului de studii filologice de pe lîngă Facultatea de filosofie şi litere din Cernăuţi, dir. Al. Procopovici, Cernăuţi, I, II, 1927—1929.
RFRG — *Revista de filologie romanică şi germanică*, red. responsabil Tudor Vianu, EA, Bucureşti, 1957 ş.u.
RIAF — *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, ed. de Gr. Tocilescu, 1882 ş.u.
RIEB — *Revue internationale des études balkaniques*, directeurs : P. Skok— M. Budimir, Beograd, 1934 ş.u.
RLV — *Reallexicon der Vorgeschichte*, I—XV, hgg. v. Max Ebert, Berlin, 1924—1932.
Rocznik orient. — *Rocznik orientalistyczny*, Kraków, 1914 ş.u.
Rocznik slaw. — *Rocznik slawisstyczny*, Kraków, 1908 ş.u.
Rohlfs, EWUG — G. Rohlfs, *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Grazität*, 1930.
Romania — *Romania. Recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes*, publié p. Paul Meyer et Gaston Paris, Paris, 1871 ş.u.
Romanoslavica — *Romanoslavica*. Asociaţia slaviştilor din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1958 ş.u.
Rosetti, *Cercetări* — Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, Bucureşti, 1930.
Rosetti, ILR — Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, *de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, EŞE, Bucureşti, 1978.
Rosetti, *Mélanges* — A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague — Bucureşti, 1947.
RRL — *Revue roumaine de linguistique* [pînă în 1964 : *Revue de linguistique*], Academia RSR, Bucureşti, 1956 ş.u.
Russu, *Elem.* — I. I. Russu, *Elementele autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, EA, Bucureşti, 1970.
Russu, *Etn. rom.* — I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, EŞE, Bucureşti, 1981.
Russu, *Illirii* — I. I. Russu, *Illirii. Istoria — Limba şi onomastica — Romanizarea*, Biblioteca istorică, XVII, EA, Bucureşti, 1969.
Russu, *Traco-dac.* — I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. II, EŞ, Bucureşti, 1967 : variantă germană : *Die Sprache der Thrako-Daker*, Bukarest, 1969.
SA — *Studia albanica*, Université d'Etat de Tirana, Institut d'Histoire et de Linguistique, Tirana, 1964 ş.u.
Sala, *Contrib.* —Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, EA, Bucureşti, 1970.
Sandfeld, *Ling. balk.* — Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Champion, Paris, 1930.
Saussure, *Cours* — Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1968.
Schuchardt, *Vokalismus* — Hugo Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, I—III, Leipzig, 1866—1868.
SCL — *Studii şi cercetări lingvistice*, Bucureşti, 1950 ş.u.

Scriban — Aug. Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939.
Selișcev — A. M. *Селищев, Славянское население в албанскии*, Sofia, 1931.
SF — *Studime filologjike*, Universiteti shtetëror i Tiranës [continuare la BUT], Tirana, 1964 ș.u.
Slavia — *Slavia, Časopis pro slovanskou filologii*, Praha, 1922 ș.u.
SFR — *Studii de filologie română*, I. Anuarul Seminarului de istorie a limbei și literaturei române de pe lîngă Facultatea de Litere din București, 1898.
SLF — *Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe*, I—II, Universiteti shtetëror i Tiranës, Tirana, 1972.
Studii trac. — *Studia indoeuropaea ad dacoromanos pertinentia*, I, *Studii de tracologie*, Tipografia Universității București, 1976.
Șăineanu — Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, ed. a doua, Craiova, 1908.
Șăineanu, *Infl. orient.* — Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, I—III, *București*, 1900.
Șăineanu, *Semasiologia* — Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887.
Șiadbei, *Probl.* — I. Șiadbei, *Problemele vocabularului român comun*, Iași, 1934.
Tagliavini, *Alb. Dalm.* — Carlo Tagliavini, *L'albanese di Dalmazia. Contributi alla conoscenza del dialetto ghego di Borgo Erizzo presso Zara*, Firenze, 1937.
Tamas, EWUR — Támas Lájos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
TCLP — *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, Prague, 1929 ș.u.
TDRG — Dr. H. Tiktin, *Dicționar român-german*, Imprimeria statului, București, 1903—1925.
Teodorescu, P. P. — G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, București, 1885.
Ungar. Jahrb. — *Ungarische Jahrbücher*, Berlin, Leipzig, 1921 ș.u.
Vasmer, REW — M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, 1—3, Heidelberg, 1953—1958.
Vasmer, SAW — Max Vasmer, *Studien zur albanesischen Wortforschung*, Dorpat, 1921.
Vraciu, LDG — Ariton Vraciu, *Limba daco-geților*, Facla, Timișoara, 1980.
Vraciu, SLG — Ariton Vraciu, *Studii de lingvistică generală*, Junimea, Iași, 1972.
Walde-Pokorny — A. Walde — J. Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, I—III, Berlin — Leipzig, 1930—1933; ed. a II-a, 1959.
Weigand, *Alb. Wb.* — Gustav Weigand, *Albanesisch — deutsches und deutsch — albanesisches Wörterbuch*, Leipzig, 1914.
ZB — *Zeitschrift für balkanologie*, Wiesbaden, 1964 ș.u.
ZONF — Zeitschrift für Orstnamenforschung, hgg. von Jos. Schnetz, München — Berlin, 1925 ș.u.
ZRPh — *Zeitschrift für romanische Philologie*, hgg. v. Gustav Gröber, Halle, 1877 ș.u.
Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat* — Aleksandër Xhuvani dhe Eqrem Çabej, *Prapashtesat e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1962.

Redactor RODICA CHIRIACESCU
Tehnoredactor: OLIMPIU POPA

Coli de tipar 12,5 Bun de tipar 11. 05 1983

c. 785 I. P. Informația
str. Brezoianu nr. 23—25
București